**MÚZEUMI ÉS KÖNYVTÁRI**
**KÉZIKÖNYVEK**

**KÖZREBOCSÁTJA**
**A MÚZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK**
**ORSZ. FŐFELÜGYELŐSÉGE**

# A KÖNYVTÁRTAN ALAPVONALAI

**IRTA**
**FERENCZI ZOLTÁN**

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
1903

Budapest, az Athenaeum r.-t. nyomása.

## TARTALOM

## A SZERZŐ ELŐSZAVA.

## IRODALOM.

## BEVEZETÉS.

**I.**

I. Közkönyvtárak szüksége. – A könyvtár fogalma. – A könyvtár szó jelentése. – Könyvtártan.

**II.**

II. A legrégibb könyvtárak. – Görögország könyvtárai. – A pergamumi és alexandriai könyvtár. – Római könyvtárak. – Könyvtárak a középkorban. – A Benedekrendi szerzetesek. – A többi szerzetek. – A könyvek őrzésének módja. – Az egyetemek. – Az első nyilvános könyvtárak Olaszországban. – A könyvtárak mai fejlettségének áttekintése. – A könyvnyomtatás befolyása a könyvtárakra. – Könyvek Magyarországon az Árpád- és Vegyesházi királyok alatt. – Könyvtáraink ügye maig.

## I. RÉSZ.
## Könyvtárépület és berendezése.

**I.**

A könyvtárnak külön épület kell. – Az ókori könyvtárak elhelyezésének módja. – Könyvek őrzése a középkorban. – A renaissance kora. – Példák a renaissance-kori könyvtárakra. (Teremkönyvtárak.). – Karzatos rendszer. – Példák. – Hibái. – Raktárrendszer. – Amerikai rendszer. – Hiányai.

**II.**

A könyvtár czélja. – A könyvtár alkatrészei. – Az önálló épület szüksége. – A könyvtárépület szükséges részei. – A könyvtárépület feltételei. – Beosztás. – A szokásos kétféle beosztás. – Példák. – Külső stylus.

**III.**

A háromféle könyvraktári rendszer. – A karzatos rendszer. – A raktárrendszer belső elosztása. – A raktárak fekvése. – Világítás módjai nappal. – Szekrények elhelyezése és tengelytávolsága.

**IV.**

Számítások a könyvek elhelyezhetéséről. – A polczközök magassága. – A könyvszekrények. – Könyvemeletek magassága s a szekrények beosztása. – A könyvek sulya s a tér kihasználása. – A szekrények anyaga. – Belső oszlopok. – Szilárd vagy áttört közpadlók. – A közpadló. – Világító nyilások. – Egyéb berendezési részletek. – Felhúzó gépek. – Porolásra alkalmas helyek. – Külön bejárat. – Vasablakok, villámhárító, tüzjelző. – Fedélszerkezet. – Intézkedések a nedvesség ellen. – Vitruvius szavai.

**V.**

A különböző szekrény-szerkezetek. – A szekrényfalak készítésénél szükséges szempontok. – Mozgatható polczok. – A fogas lécz. – A polcz anyaga. – A rézcsappal való állíthatóság. – Ebrard és Wolf találmánya. – Roth módosítása. – Green módosítása. – Smith módosítása. – Lipman szerkezete. – A baseli szerkezet. – Stikeman polczai. – Dahl és Krücken, dr. Uhlworm szerkezete. – Wenker könyvszekrénye. – Pauli, Koch, Müller polczai. – Staender polczai. – Eredmények. – Egyéb ritkaságok stb. őrzésmódja.

**V.**

Olvasótermek. – Az ú. n. nagy olvasóterem. – Elhelyezése, világítása. – Asztalok elhelyezése, méretei, berendezése. – Külön helyek. – Felügyelet. – Kézikönyvtár. – Nagyobb olvasótermek: Bibl. Nationale, British Museum, Ste Geneviève kvt., Congressus kvt. (Washington), bostoni népkvt. olvasótermei, néhány egyetemi könyvtár (budapesti, bécsi, lipcsei, strassburgi, baseli) olvasóterme. – Felügyelet. – Folyóiratok olvasóterme.

**VII.**

Kikölcsönző helyiség. – Előadó terem. – Egyéb helyiségek. – Igazgatási helyiségek. – Czímtárszoba. – Czímtárak. – Elhelyezésök. – Czímtárak berendezése. – Különböző módszerek. – Irodahelyiségek padlója. – Esti világítás. – Fütés. – Szellőztetés. – Gépek elhelyezése.

### VIII.

Néhány könyvtár rövid leírása: British Muzeum, Bibliothèque Nationale, budapesti rostocki, greiffswaldi, hallei, kieli egyetemi, stuttgarti királyi, a Valliano-könyvtár, a lipcsei, strassburgi egyet. és tartományi, a baseli egyetemi könyvtár.

## II. RÉSZ.
## A könyvtár kezelése.

### I.

Könyvtárak fajai: országos, egyetemi, intézeti és szakkönyvtárak, törvényhatósági és népkönyvtárak; utóbbiak főleg Angliában és Amerikában.

### II.

Könyvtáralapítás és könyvtárfejlesztés. – A könyvtáralapítás szempontjai s az eljárás. – A könyvtárgyarapítás szempontjai. – Ruskin a könyvekről. – A könyvek fontossága könyvtári szempontból. – Ritka könyvek s ezek ismertető jelei.

### III.

Járuléki napló. – Beosztása. – A beírásra vonatkozó szabályok. – A folytatások jegyzéke. – Pecsét, bélyeg. – Ex-librisek. – Bélyegzés módja. – A járuléki napló mint helyczímtár. – Kötés a czimtározás előtt.

### IV.

Czímtárak (katalógus) fontossága. – Felosztás. – Három egyetemes czímtár. – Külön czímtárak. – Tudományos betűrendes czímtár.

### IV. a) Betűrendes czímtár.

*Betűrendes* czímtár könyvalakban és lapokra. – A czédulák neme, alakja. – Beosztása. – Könyvczím. – Teljes és rövidített czím. – Példák. – A czímek készítésére főbb szabályok. – Impressum leírása. – A könyv alakja. – Jegyzetek. – A pontos betűrend.

### IV. b.) Szakczímtár.

*Szakczimtár* czélja. – Készítése könyvbe vagy lapokra. – A könyvek két felállítása: mechanikus és szakszerinti. – A szakrendszer megválasztása. – Tökéletes szakrendszer nincs. – Ennek okai. – Aldus Manutius, Estienne Robert s mások szakrendszerei. – Brunet rendszere. – Bibliothèque Nationale, Hartwig Ottó, Schleiermacher, a Bibliothèque de l'institut, Ste Geneviève kvt., Muséum d'histoire naturelle szakrendszere és más szakrendszerek. – Allibone S. Aug. szakrendszere. – Lebas és Langton rendszere. – Stein Henri rendszere. – A budapesti egyetemi könyvtár szakrendszere. – Budapesti Nemzeti Muzeum és kolozsvári egyetemi kvt. szakrendszere. – Dewey rendszere. – A szakrendszerben a főbb elvek. – A könyvek fölállítása és számozása. – A könyvek sorrendje. – Betűrendes felállítás. – Ennek előnyei és hátrányai. – Chronologiai rend. – Példa. – Eltérés a chronologiai rendtől. – A Bibliothèque Mazarin módszere a könyvek felállításában. – A franczia, az olasz módszer. – Helyhez kötött és mozgatható felállítás. – Módszerek a szakok jelzésére. – Szekrények jelzése.

### IV. c.) Helyczímtár.

*Helyczimtár* feladata. – Berendezése. – A czímek leirása. – Részletek. – Gyűjtő kötetek. – Helyczímtár haszna.

### V.

A czímtárak készítésének nehézsége. – A könyvczímek kinyomatása. – Eljárás. – Előnye. – Kiadványok ezek alapján. – A czédulák nyomatása linotypia és galvan-lemezek által – Irógéppel. – A könyvnyomdák könyvtári czédulái. – Legyőzhetetlen nehézségek. – Központi czédulakészítés. – Czímtárak kinyomatása. – Hazánkban. – Egyetemes czímtár. – Országos czímtár Franczia-országban, Olaszországban s más országokban.

### VI.

Külön czímtárak. – Régi Magyar Könyvtár czímtára. – Berendezése. – Szabó Károly czímmásolatainak pótlása. – Példa dr. Dézsi Lajos czímmásolataiból. – Ősnyomtatványok czímtározása. – Próba a teljes és rövidített czímmásolatról, Dedek Crescens Lajostól. – Doktori értekezések. – Őrzésök módjai. – Értesítők. – Egyetemi nyomtatványok. – Térképek. – Kéziratok. – Levelek. – Arczképek. – Látképek. – Metszetek. – Segédkönyvek a metszetek leirásához.

## VII.

A könyvtár jókarban tartása. – A pontosság és rendszeretet. – A könyvtár átvizsgálása. – A könyvtár ellenségei: a nedvesség, por, féreg és tűz. – Védekezés a nedvesség ellen. – A por ellen. – A különféle rovarok ellen. – A tűz elleni védekezés, tűzkár elleni biztosítás.

## VIII.

A könyvkötés. – Könyvkötés helyben vagy a könyvtáron kívűl. – Szerződés. – Könyvkötői napló vezetése. – Eljárás. – Szabályok. – Kötés nemei. – A kötéssel foglalkozó hivatalnok.

## IX.

A könyvtár czélja a használatra nézve. – A szabályzat pártatlan megtartása. – Könyvtári szabályzat – Készítésében a főbb irányelvek. – A könyvtár kettős használása. – *I. A könyvek használata az olvasótermekben.* – Általános elvek. – Kivételek. – Egyéb elvek. – Kérő lapok. – Intézkedések a könyv megrongálása ellen. – A nemzeti muzeum és budapesti egyetemi könyvtár olvasótermi szabályzatai. – *II. Könyvkikölcsönzés.* – Főbb szabályok. – Térítvények kezelése. – Levélszekrények. – Egyéb szabályok. – Statisztika.

A HAZAI KÖZMŰVELŐDÉS ügyének ezidőszerinti legfőbb vezetője, Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter, kultur-politikájának egyik sarktétele gyanánt vallja azt, hogy nem elég a fővárost a fensőbb művelődés intézményeivel népesíteni be, hanem az ország különböző részeiben kulturai góczpontokat kell létesíteni, a melyek az izlés fejlesztésének, a látkör szélesbítésének és a tudományos munkálkodásnak föltételei közül egyet se nélkülözzenek.

Ezen eszményi czél elérésére szervezte a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségét, a melynek hivatása, hogy a hazánkban létező közhasználatra szánt tudományos gyűjtemények között állandó összeköttetést létesítsen és azok anyagát a nemzeti tudomány és művészet közös kincsévé s a nemzeti művelődés egységes forrásává tegye.

A főfelügyelőség e hivatási körét a vidéki múzeumok és könyvtárak létesítésére, fejlesztésére, támogatására irányuló tevékenysége nem meríti ki. Feladataihoz tartozik az is, hogy a vidéki múzeumok és könyvtárak közvetetlen vezetőit hivataluk betöltésére útmutatással lássa el.

E végből tanfolyamokra hivja meg őket, hogy illetékes szakférfiak előadásai által elméleti és gyakorlati ismereteiket gyarapítsa. E mellett szükségesnek tartja, hogy segédkönyveket bocsásson rendelkezésükre, a melyek a múzeumok és könyvtárak rendezésében és kezelésében felmerülő összes kérdések körül tájékozást nyujtsanak.

Ilyenekből a nyugat-európai birodalmak nagy sorozatokat mutathatnak föl. Azonban a mi hazai viszonyaink sajátossága és intézményeink szerényebb keretei az azokban felhalmozott anyagnak önálló feldolgozását tették kivánatossá.

A főfelügyelőség szándéka ilyen segédkönyvekkel a múzeumi és könyvtári szervezet minden irányának szükségeit kielégíteni.

A sorozatot megnyitja dr. FERENCZI ZOLTÁN budapesti m. k. egyetemi könyvtárigazgató dolgozata, mely a könyvtártan alapvonalait ismerteti oly módon, hogy az mind a könyvtári építkezés és berendezés, mind a könyvtár kezelésének összes lényeges részleteire kiterjed.

Mivel hazai könyvtáraink, melyek még a XVIII. század végén minden tekintetben európai szinvonalon állottak, azóta legnagyobb részben elmaradtak és elhanyagoltattak: úgy vélekedünk, hogy a jelen kiadványnyal a legsürgetőbb szükség kielégítéséről gondoskodtunk.

# A SZERZŐ ELŐSZAVA.

E *könyvtártani kézikönyv* más, mint valóban kézikönyv, nem akart és nem is akarhatott lenni. Feladatul azt tüztem ki a rendelkezésemre állott ívszámhoz képest, hogy röviden, de lehetőleg előadjam mindazt, mi a könyvtárépítészet s a könyvtárkezelés mai állásában első sorban jellemző és az alapismeretek megszerzéséhez szükséges. De könnyen elgondolható, hogy nagy részletességről itt szó sem lehetett; annál kevésbbé lehetett szó a tárgy kimerítéséről. A könyv, mint történeti tárgy, mint gyüjtésnek, megőrzésnek, mint szerető gondozásnak, leirásnak tárgya, mondhatni kimeríthetetlen; a vele kapcsolatos kérdések, sőt különösségek (curiosum) száma oly nagy, hogy mindezekről számos író már köteteket írt össze, a nélkül, hogy anyagát kimerítette volna s mindazok, kik e kérdések bármelyikéről valaha írtak, művöket minden kiadásban bővebbé tették és kétségtelenül e kézikönyv sorsa is az lesz, ha valaha új kiadást ér meg. Igy pl. Graesel átdolgozta, mint ismeretes, Petzholdt Julius *Katechismus der Bibliothekenlehre* művét, mely eredetileg 220 lapból állt (2-ik kiad. megj. 1881-ben), a Weber-féle *Illustrierte Katechismen* sorozat számára 1890-ben, de már 424 lapnyi terjedelemben, ugyanez az 1893-iki olasz fordításban nagyobb alakban XVI+403 lap s az 1897-iki franczia fordításban szintén nagyobb alakban 628 lap lett; de kivált a második német kiadás *Handbuch der Bibliothekslehre* cz. a. egy 584 lapra terjedő, legnagyobb 8-r. alaku könyvvé bővült. Még nagyobb változáson ment át a Rouveyre műve, *Connaissances nécessaires à un bibliophile*. Az első és második kiadás névtelenül jelent meg, amaz 1877., emez 1878-ban és még csak egy-egy kötetben; a harmadik kiadást már két kötetben, illetve részben 1881–82-ben, a negyediket 1896-ban szintén két, de jóval terjedelmesebb kötetben adta ki saját neve alatt, s ugyanennek 1899-ben befejezett ötödik kiadása már 10 kötetre nőtt s mindenik kötet körülbelül 200 lapnyi terjedelemben, együtt egész kis könyvtárt alkot.

De nem tekintve e műveket, melyek a könyvvel kapcsolatos összes tárgyakat s az ennek kezelésére, megőrzésére vonatkozó részlet-kérdések majd mindenikét ha nem merítik is ki, legalább is felölelik: még olyanok is, mint Maire *Manuel pratique du Bibliothécaire* műve 591 lapnyi, Cim Albert *Une bibliothèque* műve 488 lapnyi terjedelmüek, a nélkül, hogy mindazt tárgyalnák, mit ez a könyvtártani kézikönyv magában foglal. Mások pedig a könyvet illető csupán egy-egy részletkérdésről külön, még pedig gyakran több kötetre terjedő műveket írtak, mint ezt pl. a csak imént megjelent Hodkin John Eliot *Rariora* I–III. cz. müve,[1] vagy az az irodalom mutatja, melyet e műben maga helyén mindenütt fölemlítettem.

E kézikönyv tehát, mely terjedelmére a föntebb idézetteket távolról sem éri el, oly kimerítő sem lehetett, mint amazok némelyike főleg egyes kérdésekben; de elkövettem a lehetőt, hogy a mai legjobb irodalom alapján, melynek jegyzékét melléklem, vezérfonalul szolgáljon a kérdés iránt szakszerűleg érdeklődőknek. Természetes, hogy a ki ezt az irodalmat átolvassa, e műben nem sok ujat fog találni; de nem is ez volt a czél, mert nem felfedezésre és feltalálásra, hanem a létezőnek megismerésére indultunk. Ki kell azonban e könyvből tünnie annak, hogy mivel a könyvtárépítés az ujabb pár évtized alatt nagy haladást tett, ehhez szakismeretek nélkül senki sem foghat; annál kevésbbé, mert minden év valami ujabb javítást teremt. E mellett itt is csakis a már feltalált javítások megismerése vezethet még ujabb s czélszerű javítások kitalálására, főképen a könyvtár igazgatója és az építész együttműködésével; mert amaz ismeri a könyvet és szükségeit, emez a nélkülözhetetlen műszaki megoldási módokat. Igy pl. Panizzi nélkűl Smirke nem építette volna meg az első raktár-rendszerű könyvtárt a British Muzeumban és Lipman sohasem gondolt volna a neve alatt oly méltán ismertté lett könyv-

[1] *Rariora being notes of some of the printed books, manuscripts* stb. London, 1902. Sampson Low, Marston et Co. I–III. 4-r.

szekrények feltalálására Barack strassburgi igazgató ösztönzése és utmutatása nélkül. Továbbá csakis ez az együttműködés mentheti meg a könyvtárépületet és berendezését a szükségtelen feltalálások alkalmazásától; mert nem kell feledni, hogy minden tervezőben van valami a feltalálóból s minden feltaláló szerelmes a maga ötletébe.

A másik, a minek ki kell e könyvből tünnie, az, hogy a könyvtár kezelése és rendezése külön hivatást kiván s csak azok lépjenek e pályára, a kik életök feladatául választották. A tudományos előképzettségen, a bibliográfiai és könyvtártani előismereteken kivül különösen öt tulajdon szükséges e pályán: a könyveknek, a pontosságnak, a legaprólékosabb rendnek, a munkának szeretete s végül az előzékenység a könyvtár látogatói iránt. Az első négy a könyvtár rendben tartására, az utolsó a könyvtár és tudomány iránti állandó érdeklődés és kedvgerjesztés végett szükséges. Ezért, még ha minden más tulajdon megvolna is bennök, a barátságtalan, komor emberek ne válaszszák maguknak e hivatást. De másrészről tudni kell az e pályára lépőknek, hogy a könyvtárnoki hivatás nem jár zajos sikerekkel, fényes hatással s ezért nagy mértékü önmegtagadást s azt a hitet kivánja, hogy a jól vezetett könyvtáraknál semmi sincs, a mi a hazai közműveltség és tudományosság előmozdítására a tanintézeteken kivűl többet birna tenni.

Végűl nem mulaszthatom el meleg köszönetem kifejezését az országos főfelügyelőségnek s itt első sorban dr. Fraknói Vilmos urnak, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőjének, azért, hogy e kézikönyv s így az 1900. és 1902. évi könyvtárnoki tanfolyamok könyvtártani előadásai eredményének könyvalakban megirására és kiadására alkalmat adtak. Bár fordítaná e kézikönyv a figyelmet nálunk is minél szélesebb körben a könyvre; bár minél általánosabban birná felébreszteni azt a meggyőződést, hogy nincs becsesebb vagyon a jó könyvnél s hogy a könyvek száma és használatának mennyisége minden országban a műveltség egyik legfőbb bizonyítéka.

Budapest, 1902. deczember havában.

# IRODALOM.


*Handbuch der Architectur*. IV. Theil. Entwerfen, Anlage und Einrichtung der Gebäude. 6. Halbband. Gebäude für Erziehung, Wissenschaft und Kunst. 4. Heft. Gebäude für Sammlungen und Ausstellungen. Darmstadt, 1893.

*Baukunde des Architekten.* Zweiter Band. II. Theil. Zweite Aufl. Berlin, SW. 1899.

Pascal J.-L. *Les bibliothèques et les facultés de médecine en Angleterre*. Paris, 1884. *(Extrait de la Revue génér. de l'architecture et des travaux publics.)*

Petzholdt: *Manuale del bibliotecario,* tradotto sulla terza edizione tedesca per cura di G. Biagi e G. Fumagalli. Milano, 1894.

Flechter: *Public libraries in America,* Boston, 1894. (Columbian Knowledge Series edited by Todd. II.)

Meyer A. B.: *Über Museen des Ostens der Vereinigten Staaten von Amerika.* (Abhandl. u. Berichte des k. zool. u. anthr.-ethnogr. Mus. zu Dresden. IX., I. és Beiheft.)

Greenwood Th.: *Public libraries: a history of the movement and a manual for the organisation and management of rate-supported libraries.* London, 1894.

Gräsel Armin dr.: *Grundzüge der Bibliothekslehre.* Leipzig, 1890. – A második s teljesen átdolgozott kiadása: *Handbuch der Bibliothekslehre.* 1902. J. J. Weber. Leipzig. – Ugyanennek franczia és olasz fordításai, melyek bővebbek a német első kiadásnál: *Manuel de bibliothéconomie.* Traduction de Jules Laude. Paris, 1897. – *Manuale di biblioteconomia.* Traduzione del Arnaldo Capra. Torino, 1893.

Maire Albert: *Manuel pratique du bibliothécaire.* Paris, 1896.

Delisle Léopold: *Instructions élémentaires et techniques pour la mise et le maintien en ordre des livres d'une bibliothèque.* Lille, 1890.

Rouveyre Edouard: *Connaissances nécessaires à un bibliophile.* Paris, 5-e édition. I-X. (A leghasznosabb ismeretek valódi kincstára.)

Gyalui Farkas: *Külföldi közkönyvtárakról.* Kolozsvár, 1900. I.

Kudora Károly: *Könyvtártan.* Budapest, 1893. Dobrowsky és Franke.

Cim Albert: *Une bibliothèque. L'art d'acheter les livres, de les classer* etc. Paris, 1902.

*Centralblatt für Bibliothekswesen.* 1884 óta. Leipzig. Otto Harrassowitz. *Beihefte zum Centralblatt f. Bibliothekswesen.* Eddig I-XXIV.

*Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten,* hrsg. von K. Dziatzko. Berlin u. Leipzig, 1887-1902. I-XV.

*Beiträge zur Theorie und Praxis des Buch- u. Bibliothekswesens,* hrsg. von K. Dziatzko. Leipzig, 1894-1902. I-VII. (Az előbbinek 6., 8., 10., 11., 13-15. füzete egyszersmind)

*Zeitschrift für Bücherfreunde.* Eddig I-VI. Jhrg. I-XII. kötet. Velhagen und Klasing. Bielefeld u. Leipzig.

*Magyar Könyvszemle.* Közrebocsátja a M. Nemz. Múz. könyvtára. Budapest, 1876 óta. I-XVI. és 1892/3 óta uj folyam I-X.

Bouchot H.: *Bibliothèque des connaissances utiles aux amis des livres.* I. Les Ex-libris. 1890. II. La Reliure. 1891. III-IV. Les livres à vignettes. 1891. V. Des livres modernes qu'il convient d'acquérir. 1891.

Clark John Willis. *The care of books.* Cambridge, 1901.

Kleemeier Friedr. Joh. *Handbuch der Bibliographie.* 1903.

*A magy. nemz. múz. Széchenyi országos könyvtára.* 1802-1902. Alapitásának századik évfordulójakor ismertetik a könyvtár tisztviselői. 1903.

# BEVEZETÉS.

## I.

I. Közkönyvtárak szüksége. – A könyvtár fogalma. – A könyvtár szó jelentése. – Könyvtártan.

Bármily könnyűnek látszik mai nap könyvet venni s bármily olcsóvá lettek csak félszázadnyi időközt mérve is a könyvek: nyilvános könyvtárakra nemcsak szükség van, sőt nagyobb a szükség, mint valaha. Ezek szüksége épen a könyvek nagy száma miatt nyilvánvaló. Annyi könyvet, mennyit ma a szaktudósnak használnia kell, magánlakás be sem fogadhat, sem magánember meg nem vehet. Tehát a fejlődő művelődés, a tudományok mind nagyobb elrészelése minél több és nagyobb közkönyvtárakat és u. n. sajátlagos vagy szak-, de szintén közkönyvtárakat tesz nélkülözhetetlenekké.

Mi a könyvtár? Könyvek tömege, mely magán vagy közczélra föl van állítva s elrendezés által használhatóvá téve. E szerint a könyvtár *magán-* és *közkönyvtár*. A könyvtártan csak az utóbbiakkal foglalkozik; mert a magánember még igen gazdag könyvtárát is úgy állítja föl, a hogy jónak látja tanulmányai vagy akár szeszélye szempontjából.

Tehát könyvek rendszertelen halmaza, az eladás czéljára fölállított akár új, akár antiquarius bolt könyvei még nem alkotnak könyvtárt. Ehhez a könyvek czéltudatos fölállítása és a közhasználati czél lényeges jegy; de egyébként a könyvek kisebb vagy nagyobb mennyisége nem változtat a könyvtár alapfogalmán.

Maga a könyvtár szó e görög szó fordítása: βιβλιοθήχη. [τό βιβλίον = könyv és θήχη = tartó, szószerint = könyvtartó.] E szó jelenti ma már: *a)* a fölállított könyveket; *b)* a könyvtárépületet, szobát vagy csak butort, melyben a könyvek állnak; *c)* jelenti e kettőt együtt. A mi czéljainkra az utolsó jelentés a legtalálóbb. Gyakran könyvtár alatt értjük különböző művek gyűjteményét kiadva egy alakban és egy kiadói terv szerint, mint: *Elzevir-könyvtár, Történeti könyvtár, Nemzeti könyvtár, Olcsó könyvtár, Magyar könyvtár* stb. Könnyű belátni, hogy itt a szó jelentése a mi czélunktól eltérő, különleges tartalmat vett föl.

A könyvtárakról tanít a *könyvtártan*. Ez két részre oszlik: I. Könyvtárépület és berendezése. II. Könyvtár kezelése.

A könyvtárakra vonatkozó ismeretek összegét, Schrettinger óta, könyvtártudománynak is szokás nevezni; mert a könyvtár kezelése föltétlen tudományos készültséget igényel s ily készültség nélkül senki jó könyvtárnok nem lehet és mert a könyvek és kéziratok földolgozása – már csak könyvtári szempontból is – tudományos föladat, a tisztán kezelési eljáráson kívül.

## II.

II. A legrégibb könyvtárak. – Görögország könyvtárai. – A pergamumi és alexandriai könyvtár. – Római könyvtárak. – Könyvtárak a középkorban. – A Benedekrendi szerzetesek. – A többi szerzetek. – A könyvek őrzésének módja. – Az egyetemek. – Az első nyilvános könyvtárak Olaszországban. – A könyvtárak mai fejlettségének áttekintése. – A könyvnyomtatás befolyása a könyvtárakra. – Könyvek Magyarországon az Árpád- és Vegyesházi királyok alatt. – Könyvtáraink ügye maig.

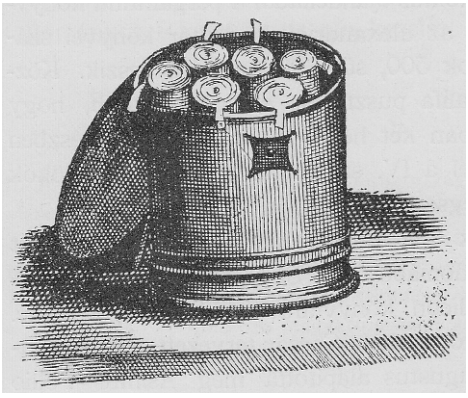
A könyvtárak bizonyos formában ép oly régiek mint talán az írás maga. Az első kézirati könyvtárak templomokban voltak; így Egyiptomban, hol pl. Phta istennő templomában, Memphisben őrizték a szent, orvosi és földmívelési könyveket. Siciliai Diodorus szerint

Osymandias alapított szintén Egyiptomban, hihetőleg Thébében könyvtárt. Ez a regés király talán ugyanegy a Nagy Rhamsessel, kinek palotája romjaiban csakugyan meglelték könyvtára nyomait. Az épület neve Memnonium vagy Rhamesseum volt e fölirattal: »A lélek gyógyszere«. Oly mondás, melyet Montaigne ismételt s Bulwer egy regényébe szőtt bele. Babylonban és Ninivében ékírásos téglákból állt a könyvtár. Fölállítását Assurbanipálnak (K. e. 650.) tulajdonítják, melynek töredéke 1850 óta a British Museumban van. A persáknál a susai könyvtárról van adat.

Mellőzvén itt China és India könyvtárait, Görögországban az első könyvtárak szintén a templomok archivumjai voltak. Az első nyilvános könyvtárt Pisistratus alapította (K. e. 600.) Athenében és Polycrates Samosban. Amazt Xerxes elvitte magával s állítólag Seleucus Nicanor hozta vissza. Cnidusban volt egy orvosi művekből álló könyvtár is. Leghíresebbek voltak utóbb az Attalus király könyvtára Pergamumban (K. e. III. század vége) s az alexandriai, melyet némelyek szerint Ptolemaeus Soter a IV. században, mások szerint fia, Ptolemaeus Philadelphus alapított. (K. e. 285–247.) E könyvtár főleg papyrus-könyvekből állt s midőn II. Eumenes ilyenekkel akarta növelni a pergamumi könyvtárt, a Ptolemaeusok eltiltották Egyptomból a papyrus kivitelét. Így találták ki a pergamumiak az állatbőrök kidolgozását, a honnan az írásra használt bőrnek maig pergamen a neve. Utóbb Antonius ajándékából a pergamumi könyvtár is Alexandriába került s az alexandriai könyvtár könyvei számát ekkor 200.000-re, mások 500, sőt 700 ezerre is teszik. Közhit szerint 640-ben Omar kalifa pusztította el; de hihetőbb, hogy a muzeumban és Serapeumban két helyt őrzött könyvtárt részben a keresztyének pusztították el a IV. században, részben a törökök és 868-ban K. u. végleg megsemmisült.

Rómába, noha könyvek ott előbb is voltak, az első könyvtárt Aemilius Paulus hozta Macedoniából; ezt Sulla gyarapította, elhozván Athenéből a theosi Apellicon könyvtárát és Lucullus, ki K. e. 54-ben Kis-Ázsiából hozott könyveket. Caesar tervezett egy nyilvános könyvtárt; de csak Augustus alapította meg Asinius Pollio segítségével a Marcellus csarnokában és saját nevéről nevezte el; egy másikat a királyi palotában alapított, az u. n. palatinusi könyvtárt. Utódai gyarapították. Ez óta divat lett a rómaiaknál könyvtárak állítása, úgy hogy K. u. a IV. században 28–29 nyilvános könyvtár volt Rómában fürdők és templomok mellett. Ezeken kívül magánosok is versenyeztek egymással kéziratok gyüjtésében, kiket követtek az italiai és provincialis városok is. Mindennek csak emléke maradt. Herculaneumban a Pisók villájában fedeztek föl egy könyvtárt, mely egy 30 négyszögméteres szoba közepén állt s a falak körül is szekrények voltak.

A rómaiak a *volvere* szótól a tekercsalakú kéziratot volumennek nevezték, gyakran csebervagy vederalakú edényben *(capsa)* (1. kép) vagy záros szekrényben *(armarium)* tartották. A codex quadratus (codices) ritkább volt; az ilyet lefektetve őrizték.



1. kép. Capsa.

E régi könyvtárak mind megsemmisültek a népvándorlás alatt. A középkorban csak a templomok mentették meg a kéziratokat, melyek mellett olykor külön helyiség vagy ritkán épület volt a könyvtár; mert Pacomius, a szerzetes rendek alapítója a IV-ik században, elrendelte szabályaiban, hogy minden szerzetesháznak legyen könyvtára, melyet a házgondnok és segédje őrizzenek. Közben Constantius Bizánczban könyvtárt alapított, melyet Julianus és ifjabb Theodosius gyarapították. Későbbi időkből mohamedán uralkodók könyvtárairól is tudunk. A K. u. VI. századtól fogva a régi kéziratok megmentésében és másolásában a szent Benedekrendi szerzetesek tüntek ki. Noha sok régi pergamenről levakarták is az írást, hogy kevés értékű kegyes dolgokat írjanak rájok; de mi maradt volna meg nélkülök az ókori írókból! Híresebb szerzeteik voltak: Monte Cassino, Flaury-sur-Loire, Clugny, Corbie; Angliában Cambridge, Canterbury, York, Durham, Peterborough. A IX-X-ik században a congregatiók újjáalakítása, a szerzetesi együttélés rendezése új életet hozott a zárdákba. A N. Károly kolostori iskolái Hersfeldben, Regensburgban, Reichenauban, Corveiben, Fuldában, az Alcuiné Toursban, aztán mások St. Germain-des-Présben (Páris), St. Gallenben több új könyvtárt is hoztak létre. Épen így a nagy székesegyházak mellett is könyvtárak létesültek, mint Chartresban, Lyonban, Laonban, Rheimsban, Cambraiban, Rouenban.

E könyvtárak körülbelül mind egyforma irányú könyvekből álltak: biblia, bibliamagyarázatok, szent atyák iratai, szentek élete, liturgiai művek, pár ókori és középkori történeti mű, aztán pár tankönyv s néhány ókori grammatikus, szónok és költő, u. m.: Cicero, Quintilianus, Seneca, Lucanus, Statius, Terentius, Virgilius, Horatius, Ovidius, Plautus stb.

A Benedekrendiekkel a XII-ik század óta a cisztercziek s a XIII-ik óta a négy kolduló szerzet klastromai versenyeztek, u. m. a dominikánus, franczi̇skánus, augusztinianus és carmelita zárdák, melyek hihetetlen népszerűségre jutottak s belőlük kerültek ki e kor legnagyobb tudósai közül néhányan, mint Aquinoi sz. Tamás, Bacon Rogerius stb.

A középkorban a könyvek drágák lévén, erős, megvasalt tölgyfaládákba vagy díszes szekrényekbe zárták. A polczok dűlten álltak s rajtok a könyvek oldalukon feküdtek. A könyvtártermet szobrokkal is díszítették, miről Plinius már az ókorból tesz, mint szokásról, említést. A becses, nagy, de mindennapi használatra szolgáló könyveket aranyozott érczből vagy fából készült mozgatható állványokon (lectrum) tartották, melyek néha egy angyallal vagy sassal voltak díszítve. Ez állványokra e könyveket hozzálánczolták és ez a szokás több helyt megmaradt a XVII-ik századig. Az ily nagy pergamen-köteteket kölcsön soha sem adták; sőt intésekkel látták el, melyek a könyv kimélését czélozták s átokkal végződtek a csonkítók ellen. A Sorbonne egy régi szabálya egyenesen meghagyja a könyvek lelánczolását s az ilyenek neve *catenati* (meglánczoltak) volt. Természetesen hozzálánczolták a könyveket néha falhoz is; még pedig nem az aranynyal, ezüsttel díszített könyveket, mert ezeket külön vasas ládákban őrizték, különben a láncz daczára ellopták volna; hanem a bibliát, missalékat stb. E szokás a XI–XII. század óta terjedt el s a könyvnyomtatás ép úgy eldobatta rólok a lánczot, mint a lőfegyver a pánczélt s utóbb, mint ma is a herefordi főtemplom (2. kép) melletti és a cesenai (3. kép) könyvtár meglánczolt könyveit, mint különlegességeket őrizték. Ramsayban 1833-ban is volt a templomban egy ily meglánczolt antiphonarium 1450-ből s a mansi főtemplomban egy fülkében rostély mögé zárt s így őrzött könyvet mutogattak.

A szerzetes rendek a középkor vége felé hanyatlani kezdvén, szerepöket a könyvekre nézve az egyetemek veszik át s ebben a párizsi Sorbonne volt az első, melyet könyvtára is világhírűvé tett. Mellette Oxford, Cambridge, Prága, Heidelberg, Lipcse, nálunk Pécs lettek híresebbek.

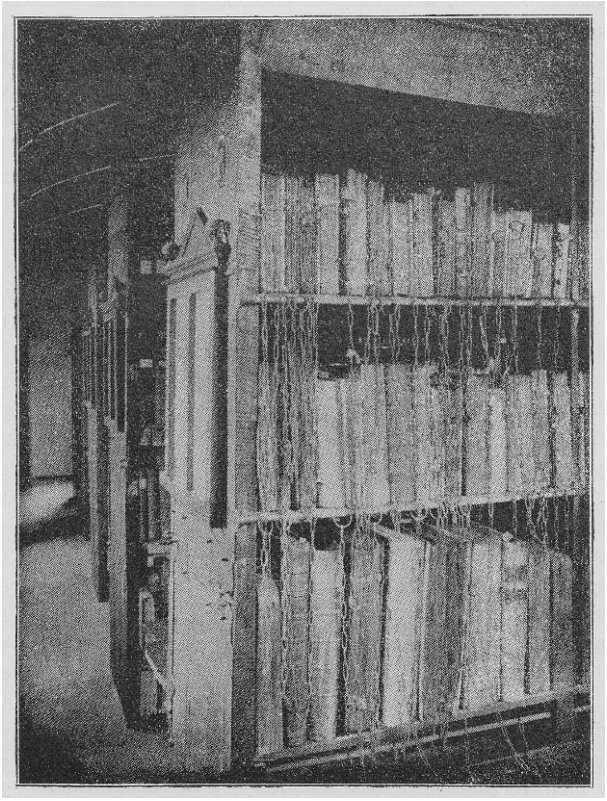
Azonban a némileg nyilvánosoknak tekinthető könyvtárak mégis Olaszországban állnak elő: a Bibliotheca Laurentiana Flórenczben, melyet a Medicis-ek, a Vaticana, melyet V. Miklós és IV. Sixtus alapítnak s mellettök említendő még a »Corvina«, Mátyás híres könyvtára. A

könyvek terjedését a rongypapir lényegesen megkönnyíti. Franciaországban Troyesben és Essonnesban már 1340-ből papirmalomról tudunk.

A valódi nyilvános könyvtárakat mindemellett csak a könyvnyomtatás teszi lehetővé. Első valóban nyilvános könyvtár a Borromeus cardinalé 1608-ból Milanóban, ezt követte az Ambrosiana 1644-ben, a Mazariné Párisban, mely csütörtökön volt nyitva s 80-100 látogatója volt e napon. Ugyanott a királyi könyvtárt a közönségnek csak 1737-ben nyitották meg, a Szent Victorról nevezett apátságét pedig 1652-ben.[2]

A reformatio idejében számos zárda megszünt s így ezek könyveit városok, fejedelmek foglalják le, melyek megannyi nyilvános könyvtárak alapjai lesznek. Igy Hamburgnak már 1529-ben városi könyvtára volt, Göttingának 1737-ben. E mellett a XVIII. században kezdve minden főuri kastélynak kiegészítő része lett a könyvtár: egy szép, gyakran karzatos díszterem szekrényekkel, szobrokkal, falfestményekkel. A könyvtár, írja Ph. van der Haeghen, a jó neveltséghez tartozott; de rendesen nem a tulajdonos állította össze, hanem a megbizott könyvárus, a ki természetesen alkalmazkodott az előirányzott összegen kívül a megbizó ízléséhez. Franciaországban a de Verrue, Pompadour, Dubarry grófnők könyvtárai voltak ezek közül híresebbek.

Azonban a nyilvános könyvtárak mégis csak a legújabb időkben jutottak eddig alig elképzelt fejlődésre.



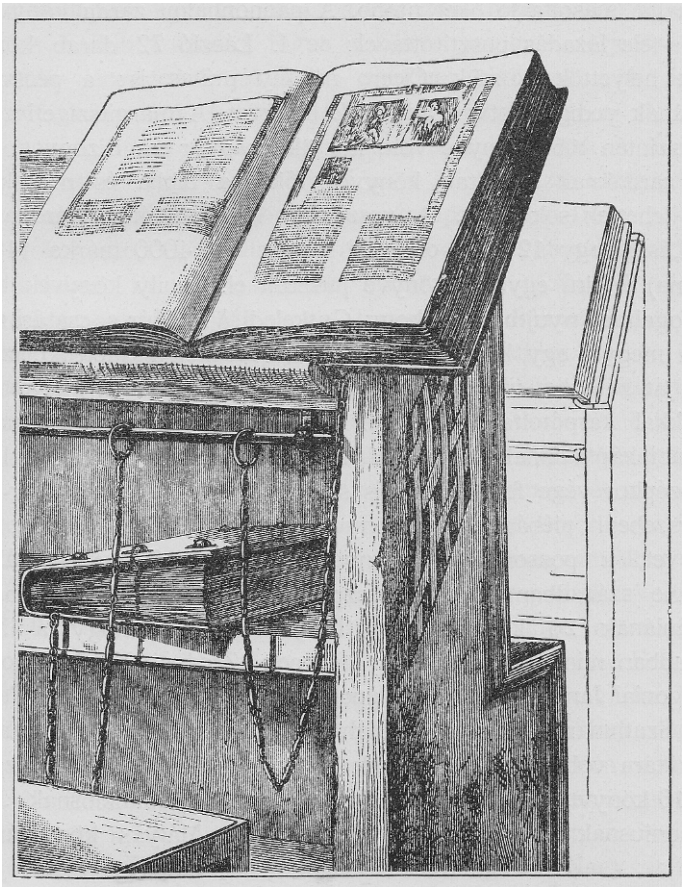
2. kép. Középkori könyvtár Herefordban (Anglia).

[2] L. a középkori könyvtárakról: Birt Theodor, *Das antike Buchwesen in seinem Verhältniss zur Litteratur* Berlin. 1882. – Clark J. W. *Libraries in the medieval and renaiss. periods.* Cambridge, 1894. – U. ő. *The care of books.* Cambridge, 1901. – Cahier Ch. *Les bibliothèques du moyen-âge. (Nouv. mélanges d'archéologie, d'hist.* Vol. IV.) Páris, 1877. – Gottlieb Th. *Über mittelalterliche Bibliotheken.* Leipzig, 1890. – Egger, *Histoire du livre depuis ses origines jusqu'à nos jours.* Páris, 1880. – Wattenbach, *Das Schriftwesen im Mittelalter* s ezeken kivül is még egy eléggé terjedelmes irodalom szól rólok.

Ma már minden országban van egy központi országos könyvtár, melynek feladata, a tudományszakok általános ápolásán kivül, minden hazai nyomtatványt, legyen az bárminemű, s lehetőleg minden kéziratot összegyűjteni és megőrizni. Az első feladatot a köteles példányokról szóló törvény teszi lehetővé. Némely könyvtár fejlődéséről meggyőzhet az, hogy pl. a *Bibliothèque Nationale*ban (Páris) XIV. Lajos halálakor volt kb. 70.000 kötet, 1791-ben 150.000, 1840 tájt félmillió s ma van benne 3,000.000 kötet, 300.000 térkép, 150.000 kézirat, 144.000 medaillon, 2,000.000 metszet kötetekben és mappákban s újabban a könyvek számát már 3,000.000-nál is többre teszik. Az évi gyarapodás kb. 50.000 kötet. A bécsi *Hofbibliothek*-ban a mult században csak kb. 80.000 kötet volt s ma van 515.000 kötet, 24.000 kézirat. A *British Museum* könyvtárában 1837-ben csak 115.000 kötet volt, 1890-ben már 2,000.000-ra tették a kötetek számát s van ma ugyanott még 200.000 térkép, 100.000 zenemű, 50.000 kézirat is. Az ily országos könyvtárak közül nagyobbak a müncheni 1,000.000 kötettel, 40.000 kézirattal; a berlini 1,000.000 kötettel, 30.000 kézirattal, a strassburgi 760.000, a drezdai 500.000, a darmstadti 450.000, a brüsszeli 400.000, a baseli 220 ezer, a hágai 200.000, az oxfordi Bodleiana 500 ezer, a stockholmi 382.000, a Bibliothèque Mazarine (Páris) 300.000, a Bibliothèque Ste Geneviève (u. o.) 180.000, a vaticani (Róma) 260.000 (26.000 kézirat), a nemzeti könyvtár (u. o.) 383.000, a milánói 229.000, a nápolyi 364.000, a flórenczi 465.000, a velencei San Marco 403.000, a madridi nemzeti könyvtár 500.000, a szentpétervári császári könyvtár 1,228.000, a washingtoni (National Library) 832.000 kötettel. Általában Amerika egynéhány év alatt csodákat művelt a könyvtárak gyarapításában. Így 1899-ben volt Észak-Amerikában (Egyesült-Államok) 7184 Public libraries (nyilvános könyvtár) 35 millió könyvvel s ma már több van 8000-nél, körülbelül 50 millió kötettel. De erről a II. részben lesz még szó.

E nagy intézményekkel méltán versenyeznek s tudományos használat szempontjából gyakran meg is haladják őket, a különben legtöbbször szintén országos jellegü egyetemi könyvtárak. Ezek közül nagyobbak a göttingai 503.000, a heidelbergi 563.000, a stuttgarti 400.000, a lipcsei 500.000, a würzburgi 350.000, a tübingai 340.000, a rostocki 318.000, a boroszlói 300.000, a bécsi 559.000, a prágai 260.000, a leydeni 300.000, a genti 360.000, a cambridgei 467.000, a kopenhágai 600.000, a kristianiai 360.000, a bordeauxi 200 ezer, a bolognai 255.000, a madridi 210.000, a szentpétervári 287.000, a varsói 454.000, a chicagoi 300.000, a cambridgei (Észak-Amerika) Harward-könyvtár 525.000, a tokioi (Japán) 414.000 kötettel.

Újabban a városi könyvtárak is nagy fejlődésnek indultak. Angliában 1850-ben törvényt hoztak, hogy minden 5000 lakosnál nagyobb város adót szedhet népkönyvtár állítására s 1900-ban már több mint 160 városban volt könyvtár. Az 1890-ik évben Manchesterben 970.000 kötetet 1,560.000 ember használt s ugyancsak Liverpoolban 512.000 kötet könyvet használtak. Amerikában Boston volt első, mely 1848-ban városi könyvtárt állított s ma már 747.000 kötete van. New-Yorkban négy ily könyvtár áll fenn, közülök az Astor-könyvtárban 460.000 kötet van s majdnem minden jelentősebb amerikai városban van nyilvános könyvtár. Párisban is a népkönyvtárakat évenként körülbelül 2,000.000 ember veszi igénybe. Az európai városi könyvtárak némelyike szintén jelentékeny, pl. a hamburginak 600.000 kötete és 5000 kézirata van. De minderről a maga helyén szintén még lesz szó.



3. kép. Részlet a cesenai könyvtárból (Olaszország).

Ezek mellett kiemelendők a nagyszámú szak- és intézeti könyvtárak. Ma már nem gondolható sem felsőbb szakiskola, sem bárminő közép- vagy más, sőt népiskola sem könyvtár nélkül; de nem egyetlen országos vagy magángyűjtemény, muzeum, képtár vagy más rendbeli hasonló intézmény sem. Még a XVIII-ik században sem volt elgondolható a könyvek e, mondhatni lavinaszerű gyarapodása s a könyvtárak e növekedése.

Hazánkra térve át, az Árpádházi királyok idejében természetesen a könyv hazánkban is szerfölött ritka volt. Erre néhány adatunk van. Pl. Priscianus nyelvtani kézikönyvét egy alkalommal Francziaországból, más alkalommal Németországból kellett behozni s Gellért püspök a Szentföldre akart menni, hogy St. Hieronymus műveit elolvashassa és maga másolta le őket utóbb. A pannonhalmi zárda könyveit a Vatha-féle lázadás pusztította el; de I. László 72 darab könyvet adott helyettök, köztük Cicero néhány művét is; a pécsváradi zárdának pedig I. István adott 32 könyvet. A margitszigeti zárdának szintén több könyve volt, köztük magyar is. Bizonyos, hogy más zárdáknak is voltak könyvei; főleg a biblia és miséskönyv meg lehettek sok helyt. A veszprémi káptalan könyvtárának – IV. László egy 1276-iki oklevele szerint – 4000 márka (48.000 korona) értékű egyházi könyve pusztult el. Az ily könyvek becséről fogalmat nyujthat az, hogy Gutkeledi Vid főúr a csatári zárda (Zala megye) egy, különben gyönyörű képekkel díszített XI. századi bibliáját zálogba vetvén egy Farkas nevű zsidónál, helyette két birtokkal kárpótolta a zárdát.[3] De világos adataink vannak a zágrábi káptalannak, a bártfai főegyháznak könyvtárairól. Kivált a középkor vége felé nálunk is szaporodtak a könyvek; így pl. a nagyszebeni plébánia anyakönyve fölsorol 1370–1500-ig 240 könyvet, a pozsonyi káptalannak 1425-ben 82, a zágrábinak ugyane században 225, a veszpréminek 171,

[3] Fejérpataky László: *A Gutkeled-biblia. Magyar Könyvsz.* 1892–3. 5. 1.

a körmöczbányai plébániának 26 könyve volt. Tudjuk továbbá, hogy a XV-ik században minden esztergomi érseknek, Zrednai Vitéz Jánosnak, Arragoniai Jánosnak, Estei Hyppolitnak (57 darab), Bakocs Tamásnak, Szathmáry Györgynek, Oláh Miklósnak, Veranchich Antalnak, könyvtára volt és Csontosi csak a Szepességben a XV-ik századból 16 könyvtárt ismertet. Tudjuk, hogy Báthori Miklósnak, Janus Pannoniusnak is szép könyvtára volt.[4] Mátyás könyvtára, a *Corvina*, világhírű lett s ő évenként 33.000 aranyat áldozott kéziratok szerzésére és másolására. Könyvtára minden esetre több ezer darabból állt és még a XVII. században is megvolt egy tekintélyes maradványa. Ma Európa különböző könyvtáraiban hitelesen kimutatható Corvina-codex van 130 darab, belőlük 35 (határozottan Corvina 12–13) a budapesti egyetem és 11 a Nemzeti Muzeum könyvtárában.

A XVI-ik századtól fogva a könyvnyomtatás terjedésével az állapotok lényegesen javulnak; minden iskolának volt kisebb-nagyobb könyvtára és tudjuk is, hogy pl. az esztergomi elpusztult, mások meg, mint Brassóban, Lőcsén, újra alapultak s nem egy magánosnak is volt szép könyvtára. A XVII-ik században különösen az erdélyi főiskolák könyvtárai gyarapodhattak. De szép könyvtára volt a szepesi káptalannak, melyet Bocskai katonái pusztítottak el 1604-ben, Zrinyi Miklósnak Csáktornyán, Pázmán Péternek Esztergomban, az Illésháziaknak, Thurzóknak, Rákócziaknak, Geleji Katonának,[5] Teleki Mihálynak, Apafinak, a Bethlen Gábor főiskolájának Gy.-Fehérvárt, melyet 1658-ban a törökök pusztítottak el; a brassóiról tudjuk, hogy 1689-ben égett le. Általában ekkor már nálunk is minden főúri kastély kiegészítő része lett a könyvtár.

Híresek voltak ez időben továbbá a debreczeni és sárospataki főiskolák könyvtárai is és általában ily intézetet akkoriban könyvek nélkül gondolni sem lehet. Mindezek maig is megvannak s természetesen az utóbbi századokon át folyton gyarapodtak. A XVIII-ik századból a budai egyetem könyvtára kiemelendő, aztán a Bod Péteré,[6] Széchenyi Ferencz grófé, a Rádayé Péczelen, az Esterházy-családé Kis-Martonban, utóbb a Köleséri Sámuelé, Mikó Imréé, gr. Kemény Farkasé, Nagy Istváné, Jankovich Miklósé, melyet a Nemzeti Muzeum számára az ország 125.000 forinton vett meg. Így alapultak magánosok kedvezéséből a Teleki-könyvtár Maros-Vásárhelyt, a Batthyány-könyvtár Gyula-Fehérvárt, a Csaplovics-könyvtár Alsó-Kubinban, a Bruckenthal-könyvtár Nagy-Szebenben s a Nemzeti Muzeum könyvtára alapját is a Széchenyi Ferencz magánkönyvtára vetette meg.

Ha a magyarországi könyvtárak 1885-ik évi statisztikáját (szerk. György Aladár) megtekintjük, ennek főbb adatai a következőket mutatják: volt akkor 1357 köz- és 913 magánkönyvtár, együtt 2270, összesen 7,328.198 kötettel, melyek közűl a 36 nyilvános könyvtár mindenike 30.179 átlag mennyiségű kötettel rendelkezett. Könyvtáraink közűl 129-ben volt több mint 10.000 kötet s volt bennök összesen 3,417.122 darab. Ezek közűl a XVIII-ik századnál régibb volt 12, a XVIII-ik században alapult 30, a XIX-ikben 71. Magyarország legnagyobb könyvtárai jelenleg: 1. A budapesti egyetem könyvtára 230 ezer kötettel, 45 ezer apróbb nyomtatvánnyal, körülbelül 900 ősnyomtatvánnyal, 1095 hazai magyar és latin 1711 előtti nyom-

[4] L. Fejérpataky L.: *A veszprémi káptalan könyvtára a XV-ik század első felében. (Magy. Könyvsz.* X. 136. 1.) – Csontosi J.: *Adalék a szepességi XV. sz. könyvtárakhoz* és *Adalék Oláh M. könyvtárához. (U. o.* III. 329. 1. és VIII. 61. 1.) – Ipolyi A.: *Egy középkori magyar plébános könyvtára. (U. o.* I. 229. 1.) – Fraknói V.: *Vitéz J. könyvtára.* (*U. o.* I. 1., 79., 190. 1.) – *Adatok a hazai középkori könyvtárak történetéhez. (U. o.* 1888. 85. és 1889. 88.1.) – Ábel Jenő, *A bártfai Sz. Egyed temploma könyvtárának története.* Bp. 1885.

[5] Koncz, *Geleji K. lstv. könyveinek lajstroma, Magy. K.-Sz.* 1899. 270.1.

[6] Radvánszky Béla: *Bod P. könyvtárának jegyzéke. (Magyar Könyvsz.* IX. 58. 1. Állt 888 műből, 58 kötet kéziratból.) – Ballagi Aladár: *A nádasdladányi könyvtár. (U. o.* 1889. 311. 1.)

tatványnyal stb. – 2. A Magyar Nemzeti Muzeum könyvtára 178.578 kötettel, melyekhez járul egyéb anyagban, egész az egy lapnyi nyomtatványokig stb., még további 179.109 darab s együtt tehát 357.687 darab. Van benne 17.139 darab kézirat, 260.000 oklevél, 16.977 köt. hírlap stb. és 1030 ősnyomtatvány. – 3. Magyar Tudom. Akadémia könyvtára 150.000 kötettel (357 incunab. és 20.000 kézirat). – 4. Szent-Benedekrend könyvtára Pannonhalmán 133.355 kötettel és 17.917 füzettel. – 5. Erdélyi Muzeum-Egylet könyvtára Kolozsvárt 80.000 kötettel, 2000 kézirattal, 8000 oklevéllel. – 6. Egyetemi Könyvtár Kolozsvárt 66.000 kötettel. – 7. Érseki főegyházmegyei könyvtár Egerben 58.000 kötettel. – 8. Báró Bruckenthal-muzeum könyvtára (Nagy-Szeben) körülbelül 100.000 kötettel és 968 kézirattal. – 9. Somogyi-könyvtár Szegeden 58.061 kötettel. – 10. Ev. ref. főiskola könyvtára Debreczenben 75.523 kötettel, 1493 kézirattal. – 11. Érseki főegyházmegyei könyvtár (Esztergom) 101.323 kötettel (738 incun. és 1461 kézirat). – 12. Műegyetem könyvtára 60.442 kötettel. – 13. Iparművészeti Múz. könyvtára 56.532 kötettel és műlappal. – 14. Központi Statisztikai Hiv. könyvtára 78.447 kötettel stb.

# I. RÉSZ.
# Könyvtárépület és berendezése.

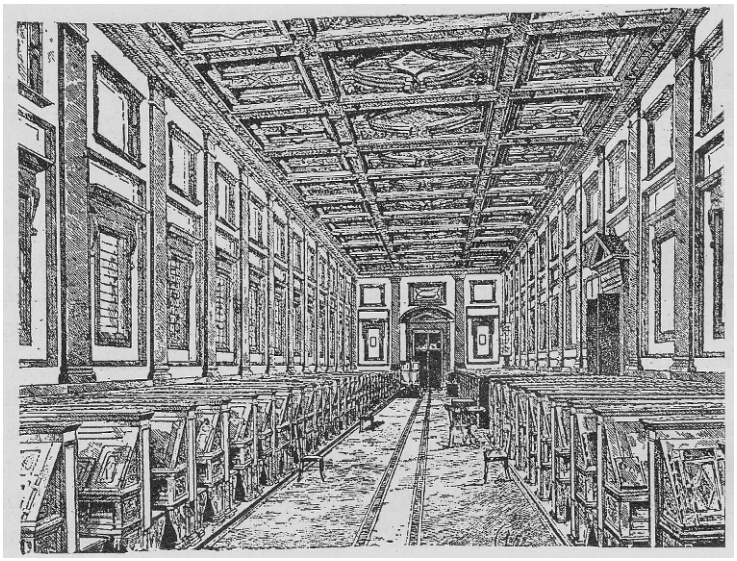
## I.

A könyvtárnak külön épület kell. – Az ókori könyvtárak elhelyezésének módja. – Könyvek őrzése a középkorban. – A renaissance kora. – Példák a renaissance-kori könyvtárakra. (Teremkönyvtárak.). – Karzatos rendszer. – Példák. – Hibái. – Raktárrendszer. – Amerikai rendszer. – Hiányai.

A könyvtár a maga külön czéljainál s annál a módnál fogva, hogy a könyvek egészen sajátos fölállítást igényelnek: egyenesen csak e czélra készült épületet tesz szükségessé. Ezt ugyan már a legrégibb időkben belátták, de azért a kérdésnek ez az oldala is csak újabban fejlődött oda, a hová kell.

Az ókorban az említett köz-, magán- vagy szent iratokat, voltak légyen papyrusra, pergamenre, téglákra, cserepekre, viaszk-, bronz- stb. táblákra írva, mint láttuk, templomokban, királyi paloták egyes részeiben vagy valamely hivatali épületben őrizték, mint Ninivében Kujundsikban, Egyiptomban a Ramesseumban, vagy Rómában a templomok tabulariumjaiban.

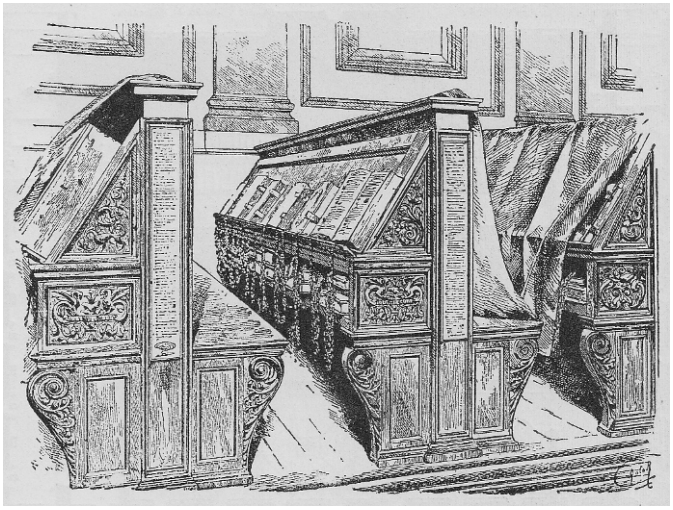
Ezek azonban nem voltak könyvtárak oly értelemben, mint a Pisistratus-féle vagy az Aristotelesé Athénében, a Polycratesé Samosban, az Attalusé Pergamumban, a Ptolemeus Soteré Alexandriában. Miként voltak ezek elhelyezve, nem tudjuk pontosan. A rómaiak csak ez országok meghódítása után állítottak könyvtárakat, minők az említett bibliotheca Octavia (l. képét *La grande Encyclopédie.* VI. 665. l.) és Palatina. Ezek közűl az elsőnek képét megrajzolta Léveil *(Rome antique au siècle d'Auguste)*, mely e szerint a Jupiter és Juno templomához és az Octavius-féle csarnokhoz volt csatolva. Más könyvtárak Augustus óta fürdőkhöz voltak kapcsolva s utóbb minden előkelő római ház kiegészítő részét tették, mint a Herculaneumban 1752-ben fölfedezett Asinius Pollioé, mely az idősebb Plinius (VII. 30. és XXXV. 2.) leírása szerint szobrokkal, az istenek és híres férfiak arczképeivel volt díszítve. De az ókorból kétségtelenül csak az alexandriai felelt meg egy valódi nyilvános könyvtár igényeinek, t. i. az, mely a muzeumhoz volt csatolva, s tehát nem a Serapeum melletti könyvtár.



4. kép. A Bibliotheca Laurentiana olvasóterme Flórenczben.

A középkorban, a könyvnyomtatást megelőző nagy irodalmi mozgalomig, a könyvtárak meglehetős jelentéktelen alkatrészek voltak úgy a főúri kastélyokban, mint az apátságokban, szerzetesházakban vagy templomok mellett. A st-galleni apátságnak képén, egy XI-ik századi kéziraton, a keleti szentélytől jobbra, a sekrestye egyik függelékében egy meglehetős nagy szoba volt a könyvtár = *scriptorium* s e név mutatja, hogy ott kéziratok készültek. Ilyen volt minden nagyobb apátságban, kivált a sz. Benedekrendiek apátságaiban, melyekhez több helyt könyvkötő-műhely is járult, de csak midőn a kéziratok és könyvtárak fontossága nagyobb lett. A XIII. században Szent Lajos a Sainte-Chapelle mellett külön termet vagy szobát jelölt ki könyvtárul; V. Károly a Louvreban három szobát használt e czélra s ezzel a királyi könyvtár alapját vetette meg; rokona, Orleansi Károly, a bloisi kastélyban alapította azt a magán-könyvtárt, mely a mai *Bibliothèque Nationale* alapját tette.

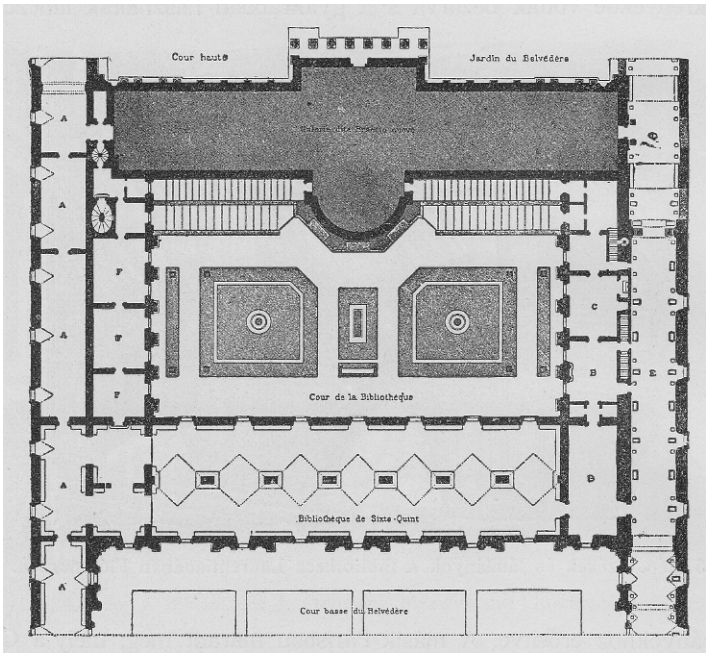
Az egyetemek és collegiumok könyvtárai a középkorban *(librarium)* szintén csak a főépület alkatrészei voltak. Ilyen Francziaországban a mult századig fennállt kettő a középkor végéről. Egyik az, mely a káptalani templomhoz tartozott Noyonban. Ez állt a nevezett templom mellett, a sétára szolgáló csarnok fölött, egy egészen fából épült, kilencz ablakú hosszú teremből. A könyvek törpe szekrényekbe voltak bezárva s a gyakrabban használtak lánczczal állványokhoz erősítve. A másik Párisban maradt meg, mely a Collège de Navarre számára épült, mely ma az École polytechnique. Állt egy hosszúkás épületből, melynek földszintjén a levéltár-terem, emeletén a könyvtár volt 19, de keskeny ablakkal. Ez ablakok közt, a fölül állványban végződő szekrényekben álltak a könyvek, melyeket ugyanott az állványra fektetve kellett használni. E könyvtárt lebontották 1867-ben.



5. kép. Székek és támlányok a Bibliotheca Laurentianában Flórenczben.

A renaissance a könyvtárépületre vagy a könyvek helyiségére nézve nagy változást okozott. Az ekkor épült könyvtárakban fő czél volt a kiállítás, a látványosság. Kivül tehát palotaszerű épület volt a könyvtár, benn egy vagy több díszterem, melyeket olykor régiség-muzeumnak is használtak. A könyvek díszszekrényekben álltak csakis a fal mellett, vagy aztán a teremben sorban elhelyezett kiállítási állványokon oldalra fektetve. Ezek közül ismertebbek:

A *Bibliotheca Laurentiana* (Flórencz), melyet a Mediciek építtettek Michel Angelo tervei szerint. Építni kezdték 1524-ben, az előcsarnok Michel Angelotól való, befejezte Vasari 1571-ben. Nagy terme, melyen gyönyörű állványokon állnak a könyvek, méltán bámulat tárgya. (4-5. kép.)



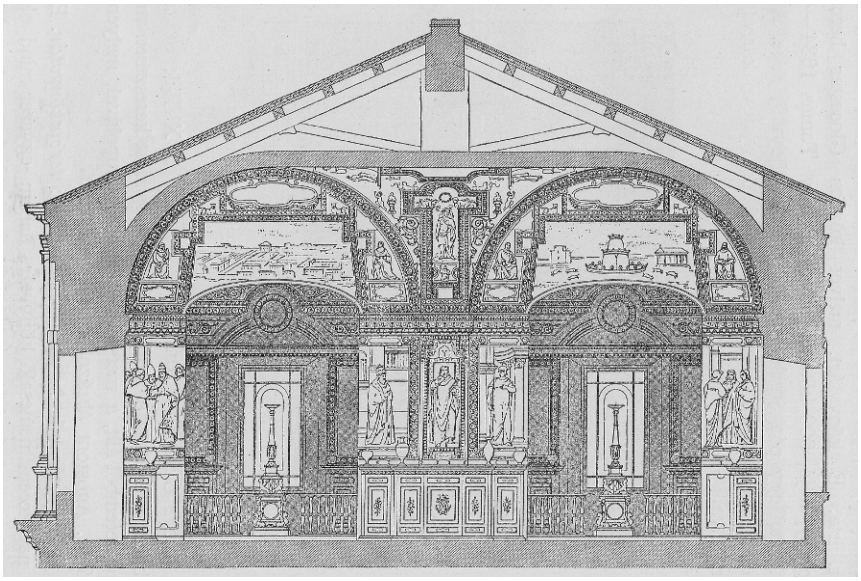

6. kép. A Vatican könyvtára Rómában. (Alaprajz. – $^{1}/_{1000}$ nagyság.)
A. Könyvtári termek. B. Olvasótermek. C. Könyvtárnok szobája.
D. Chiaramonti-muzeum. E. Feliratos kövek terme. F. Levéltári termek.

A *fontainebleaui*, hová I. Ferencz helyezte el a becses kéziratokat, könyveket és ritkaságokat, melyeket előtte XII. Lajos a bloisi kastélyban gyűjtött volt össze.

A *káptalan templomának könyvtára* Siennában, melynek boltját és falait Pinturicchio festményei díszítették.

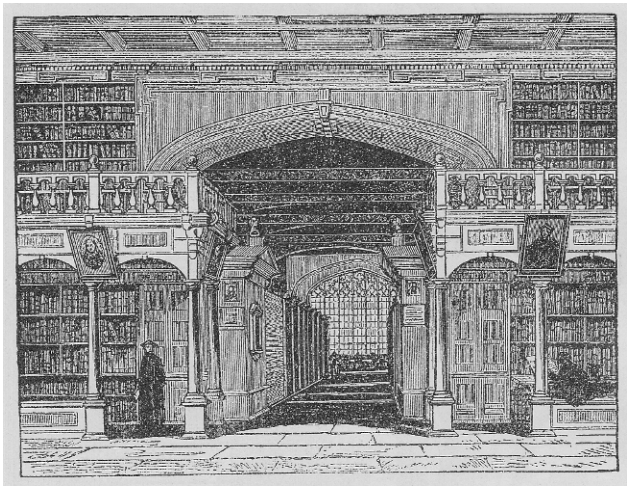
A *Szent-Márk könyvtár* Velenczében, melyet 1536-ban Sansovino kezdett építeni s híres ép úgy külső arányai és díszei miatt, mint bent mennyezeti festményei, lépcsőháza és emeleti karzata miatt.

A *Bibliotheca Vaticana*, melyet V. Sixtus Fontana által 1588-ban kezdett építtetni s IX. Pius újabban helyreállíttatott. Ennek nagyterme 70,8 m. hosszú, 15,6 m. széles, 9 méter magas és kettős boltozata 6 pilléren nyugszik. A falakon a képek a hét egyetemes zsinatot ábrázolják, középen kiállítási tárgyak vannak s a pillérek körül és a falak mellett alacsony szekrényekben kéziratokat őriznek. (6-7. kép.)



7. kép. A Vatican könyvtára Rómában. (Keresztmetszet. – $^{1}/_{150}$-hez.)

A *Bodleiana* (Oxford), melyet eredetileg Richard de Bury alapított 1336-ban, ki *Philobiblion* címmel a legrégibb bibliographiai művet írta. E könyvtárt, melyet közben Glocester herczege, Humphrey, a jó, 600 kötettel növelt, Bodley Tamás 1634-40-ig kibővíttette egy pótépítménynyel s innen a könyvtár neve. A pótépítmény alakja H s ez már egy oszlopokon nyugvó karzattal is el van látva. (8. kép.)



8. kép. A Bodleiana pótépítménye Oxfordban.

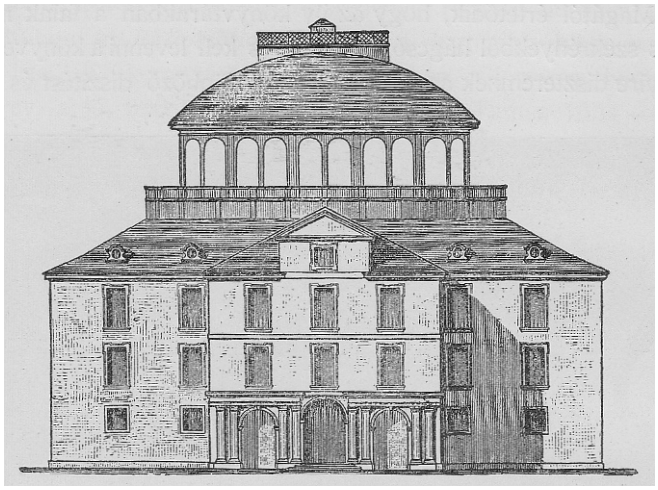
A *Ste Geneviève apátság* könyvtára a XVII-ik századból Párisban. Az apátság emeleti részén két, egymást keresztben metsző hosszú teremből állt, a metsző középponton kupolával, melyen egy freskó sz. Ágostont ábrázolta könyvei között.

E könyvtárak leghelyesebb elnevezése: *teremkönyvtár*. Ebben ez a nagyterem nemcsak könyvtár, hanem egyszersmind olvasóterem, hivatalnokok dolgozó helyisége, czímtárak (catalogus) terme stb. Ma már ilyeneket csak kisebb könyvtárak számára építnek, midőn a könyvtár csak része egy nagyobb épületnek, pl. valamely egyletnek, kisebb muzeumnak. Általában ilyen beosztásúak a régibb kastélyok könyvtárai, melyek kivált a XVIII-ik században terjedtek el nagyon még nálunk is; sőt ha kastélyokban könyvtártermet építnek, az ma is a teremkönyvtár alakját ölti fel s alig is lehet más.



9. kép. A szentgalleni szerzetkönyvtár.

Magától értetődik, hogy az ily könyvtárakban a falak melletti magas szekrényekből hágcsóval kellett és kell levenni a könyveket s e többnyire díszteremnek az építész ízlése különböző díszítést és berendezést adott. A hely szűke azonban mihamarább a terem közepére is szekrények rakását kívánta s így lassanként a *karzatos* (gallériás) *rendszer* jött szokásba, melynek régibb alakja a *Bodleiana* pótépítményében látható. E karzatok a magas terem falai közepénél vonultak el s lehetővé tették a hely kihasználását egész a mennyezetig. Ez a javítás a teremkönyvtárakat egész napjainkig megtartotta, s gyakrabban építik, mint hinni lehetne. Ilyen pl. Budapesten az új országház könyvtárának főcsarnoka az épület Duna felőli részén a földszint és félemelet összefoglalásával.



10. kép. A régi herczegi könyvtár Wolfenbüttelben. (Külső kép. – $^{1}/_{500}$-hoz.)

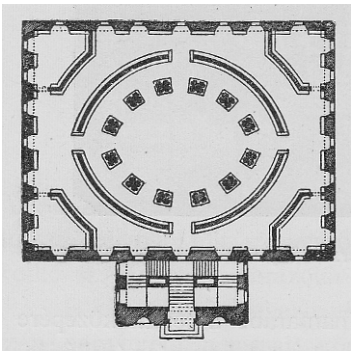
A karzatos teremkönyvtárak mintái:

*Mannheimban* a választófejedelmi kastély könyvtárterme.

A *szentgalleni* a benedekrendi kolostorban, mely ma kath. tanítóképző és reáliskola. (9. kép.)

Az *udvari könyvtár* nagy terme Bécsben, mely a József-térre néz s 1722-ben Fischer von Erlach építette. Hossza 78, szélessége 17 m.; a hatalmas boltozatot Gran freskói díszítik. A terem közepét Habsburg-uralkodók szobrai foglalják el.

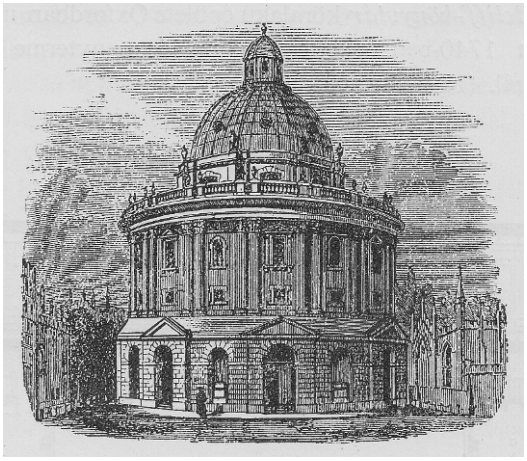
A híres *wolfenbütteli* régi könyvtár, melyet Antal Ulrich herczeg építtetett 1706–23-ig Korbnak olasz mintára készült terve szerint. Ez volt Németországban az első önálló könyvtárépület. Befejezése Vilmos-Ágost herczeg idejére esik. A 41 m. h. és 31 m. sz. épületben egy tojásdad terem emelkedik tizenkét oszlopon s az egészet egy 24 ablakú lámpa koronázza. Ez tehát fölülvilágítással ellátott terem s három emeletnyi magas. Az épületnek azonban csak alsó része volt tömör fal, a felső része favázas fal és faépítmény s ma már tűzveszélyessége miatt újat építettek. (10-11. kép.)



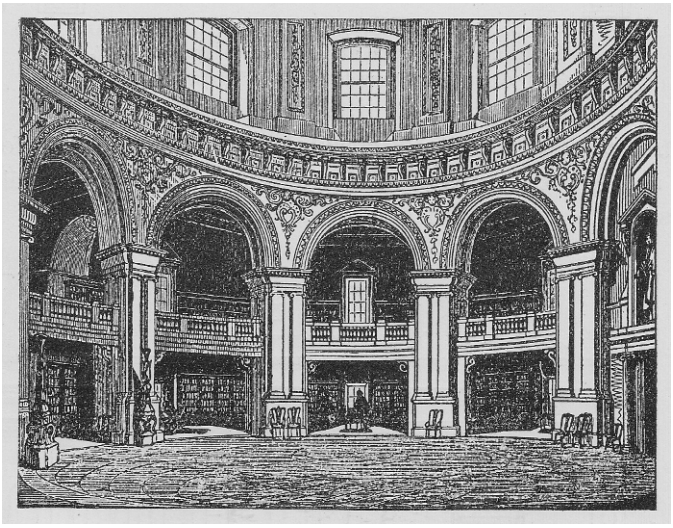
11. kép. A régi herczegi könyvtár Wolfenbüttelben. (Alaprajz. – $^{1}/_{1000}$-hez.)

A *Trinity-College* könyvtárterme Cambridgeban, épült Wren tervei szerint 1676-ban. A korinthi oszlopokkal díszített terem több mint 60 m. hosszú, 12 m. széles és magas.

A *Radcliff-könyvtár* köralakú épülete Oxfordban, melyet Gibbs terve szerint 1740-ben építettek s kupolás nagyterme ma olvasóterműl szolgál. (12-13. kép.)



12. kép. A Radcliffe-könyvtár (library) Oxfordban. (Külső kép.)

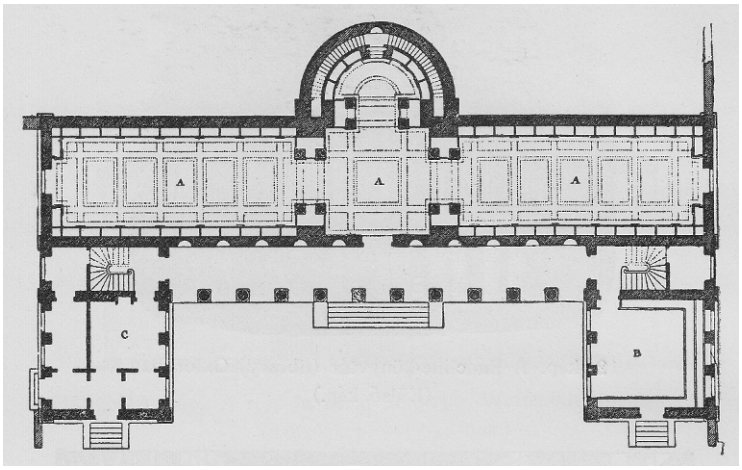


13. A Radcliffe-könyvtár Oxfordban. (Belső kép.)

A *herczegi könyvtár Karlsruheban,* melyet egy keresztfolyosó négy részre oszt s ezeket keresztfalak 5–5 fülkére osztják, mi természetesen a hely jobb kihasználását teszi lehetővé.

A *berlini királyi könyvtár,* melyet 1744–80-ig Unger és Boumann tervei szerint építettek. Ez eredetileg a két felső emeleten átnyúló 81 m. h. és 175 m. sz., egyetlen karzattal elválasztott nagy teremből állt.

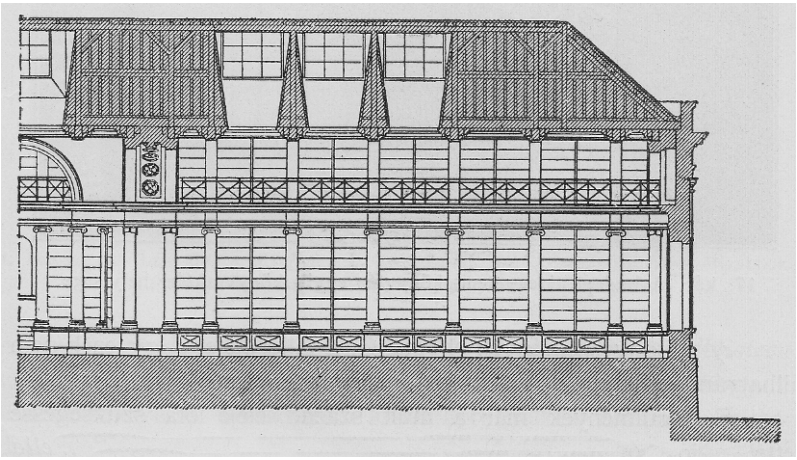
Az *amiensi nyilvános könyvtár,* melyet Cheussey 1824-ben 50–60.000 kötetre épített s melynek felső világítással ellátott nagy könyvterme van egy karzattal. (14-16. kép.)




14. kép. Nyilvános könyvtár Amiensban. (Alaprajz. – $^{1}/_{500}$-hoz.)
A. Könyv termek. B. Olvasóterem. C. Könyvtárnok lakása.



15. kép. Nyilvános könyvtár Amiensban. (Külső kép. – $1/_{250}$-hez.)



16. kép. Nyilvános könyvtár Amiensban. (Hosszmetszet. – $^{1}/_{250}$-hez.)

Ez a karzatos rendszer uralkodik újabb épületek közűl:

A *müncheni királyi könyvtárban*, melyet Gärtner tervei szerint 1832–43-ig építettek, azzal a különbséggel, hogy a 8 m. magas könyvtermek egymás fölött két karzattal vannak ellátva 2,2 m. magasságban s így ebben minden könyv kézzel levehető. Az épületben több mint hetven könyvtárszoba van.

A *budapesti egyetem könyvtárának* könyvrakodó helyiségeiben, melyekben szintén két egymás felett álló karzat van; de az alsó karzat alatt csak egy sor, ívrétű könyv helyezhető el. A könyvek itt is kézzel leszedhetők, legfeljebb kis lépcsőfokok kellenek. Itt e karzatok s a könyvszekrények, a második emelet kivételével, kovácsolt és öntött vasból valók.

A teremkönyvtárak hibái:

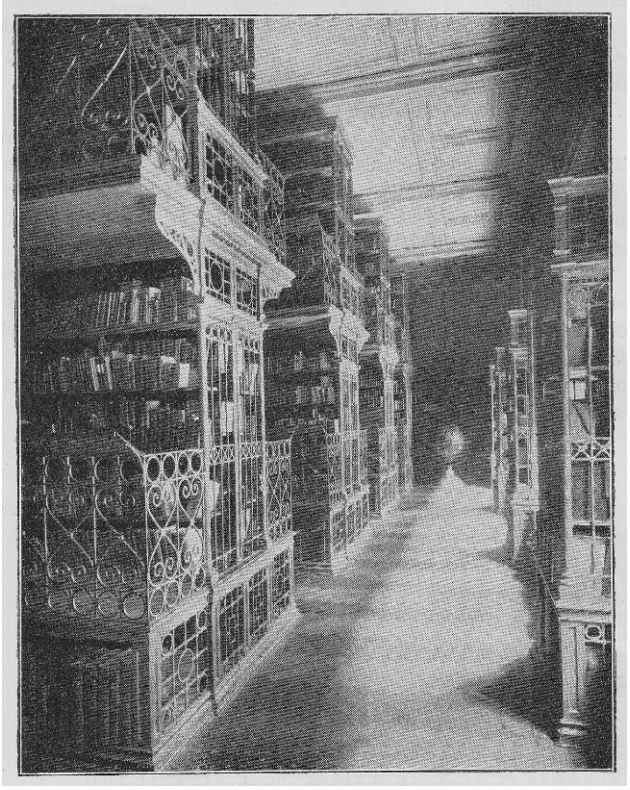
*a)* a hely bennök kihasználva nincsen;

*b)* a karzatokon való föl- és lejárás miatt a könyvek lehozása és helyretevése nagy időveszteséssel jár;

*c)* a legtöbb helyt kénytelenek hágcsót használni, a mi nemcsak kényelmetlen, hanem veszélyes is;

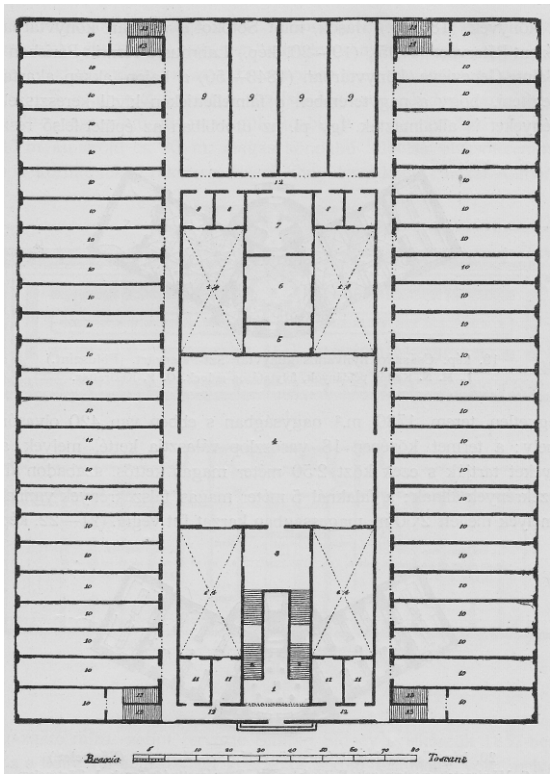
*d)* kevés számú könyv elhelyezésére aránytalanúl költségesek;

*e)* a könyvszekrények elfoglalják a falterületet s így ezek nem állhatván szabadon, a teljes tisztogatás lehetetlen.

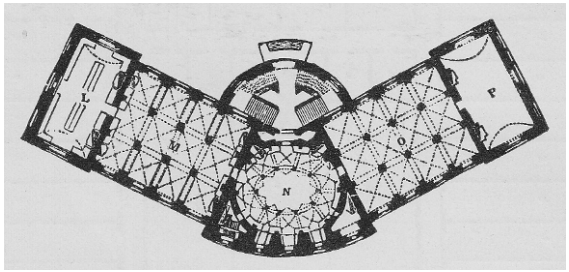


17. kép. A budapesti egyetemi könyvtár egyik könyvraktári helyisége.

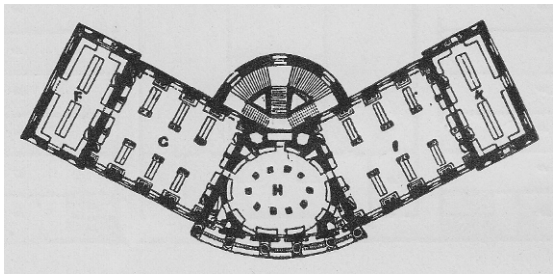
E körülmények már a mult század eleje óta szükségessé tették a jó beosztású könyvtár tervét. Della Santa 1816-ban *(Della costruzione e del regolamento di una pubblica universale biblioteca* művében) egy normal-tervben azt a megoldást ajánlta, hogy a közbül elhelyezett olvasóterem körül apró fülkék volnának építendők egymás mellett, melyekben fal melletti szekrényekben állanának a könyvek. (18. kép.) Mások, mint Sotokof a császári könyvtárban Szent-Pétervárt (1795), (19-20. kép.) Labrouste Henrik Párisban a Sainte-Geneviève könyvtárban (1843–50) a bajon akkép akartak segíteni, hogy a nagyteremben a falmellettieken kívül keresztszekrényeket is alkalmaztak. Így pl. az utóbbiban az épület felső része egyetlen terem 1780 m.$^2$ nagyságban s ebben van 420 olvasóra hely; a termet középen 18 vasoszlop választja ketté, melyek az íveket tartják s ezek közt 2,50 méter magas kettős, szabadon álló szekrények állnak; a falaknál 5 méter magas falszekrények vannak, melyek mellett 2,50 m. magasságban karzat fut végig. (21-22. kép.)



18. kép. Della Santa könyvtár-terve. 1. Bemenet. 2. Lépcsők. 3. Csarnok. 4. Olvasóterem.
5–6. Czímtárak. 7–8. Hivatalok. 9. Ritkaságok terme. 10. Könyvraktárak. 11. Raktári helyiség.

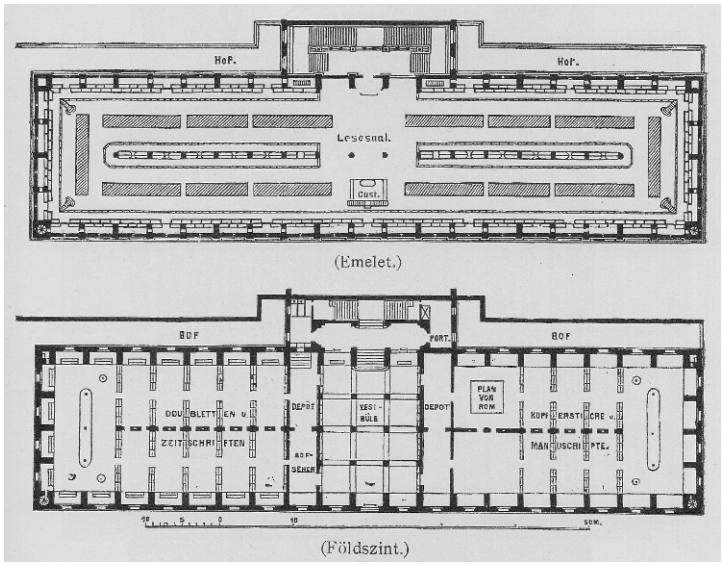


19. kép. Császári nyilvános könyvtár Szt-Pétervárt. (Földszint.)
L. M. N. Kettős példányok, folytatásos művek. O. P. Kézirattár.



20. kép. Császári nyilvános könyvtár Szt-Pétervárt. (Főemelet.)
C. Művészetek, mesterségek. F. Irodalom. H. Természettudományok. I. Történelem. K. Bölcsészet és jog.

Azonban ez még mind nem volt a ma ismert legczélszerűbb megoldás; de a mai könyvraktár-szerkezet ebből a rendszerből fejlett ki, a mennyiben kitalálták, hogy a karzatokat annyira közelítsék, hogy a két szekrény közt csak egy karzat kelljen s az így egymáshoz közel elhelyezett szekrények közt az áttört padlójú karzatok szilárd padlót alkossanak. Így körülbelül 2,50 m. magas könyvemeletek álltak elő, melyeken minden könyv szabad kézzel levehető. Ezt a rendszert *raktár-rendszernek* (magazin-rendszer) nevezik.




21–22. kép. Ste Geneviéve-könyvtár Párisban.

E nemben első volt a *British Museum* pótkönyvtárépülete,[7] mely a négyszögű udvarra épült, közbül a maga nemében páratlan, 45 m. átmérőjű és 30 m. magas köralakú kupolás olvasóteremmel s a körülte fekvő raktárrendszerű könyvtermekkel. Panizzi Anthony igazgató rajza szerint tervezte Smirke Sidney s elkészült 1857-ben. Ez a könyvtár-építészetben korszakot alkotó találmány volt, melyet a *Bibliothèque Nationale* pótépítményében Labrouste, a Ste Geneviève-könyvtár építője, már javítva tüstént alkalmazott s azóta általánosan elterjedt. Követték e módszert folyton javítva és tökéletesítve Madridban, Leydenben, Lipcsében, Amsterdamban, Stockholmban, részben a bécsi egyetem könyvtárában (Ferstel), Rostockban, Halleban, Greifswaldban, Kölnben, Stuttgartban, Brüsszelben (a kibővítésben), Göttingában, Halleban (Tiedemann 1880-ban franczia mintára), Augsburgban, Baselben és Amerika összes legújabb könyvtáraiban.



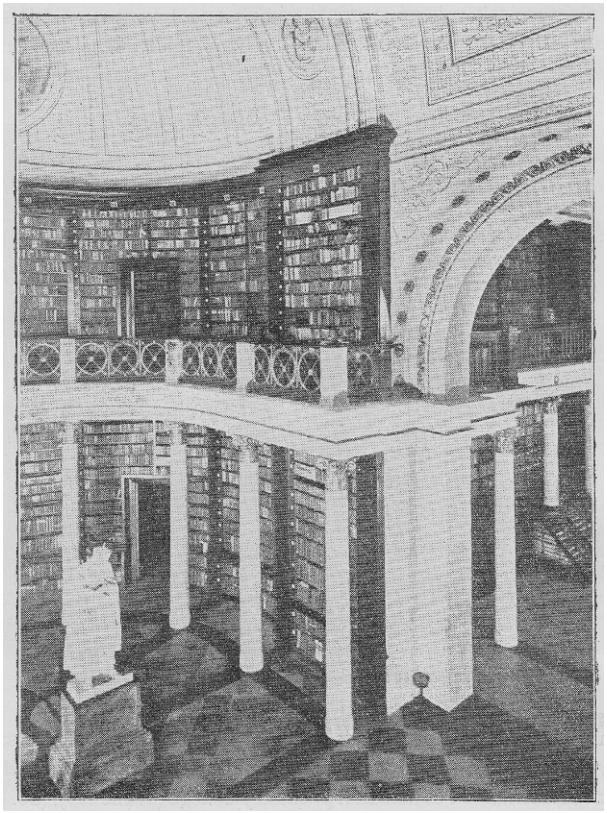
23. kép. Egyetemi könyvtár Kopenhágában.

[7] Dr. Beyerbach (előbb könyvtárnok, majd levéltárnok M. m. Frankfurtban) már 1817-ben beadott a városnak egy könyvtártervet egy raktárrendszerű könyvtárra; de ezt a mérnökök elvetették s dr. Wolff csak 1803-ban találta meg a félretett terveket. A városi könyvtárban emléktáblát állítottak neki. Gyalui: *Külf. közkönyvt.*, és *Baukunde des Architekten* II. 2 Theil 95. és 99. lap, hol a tervek is közölve vannak.

Azonban czélszerűsége daczára sem fogadták el mindenütt ezt a rendszert, különböző okok mellett a miatt sem, mert nem ismerték. Így a kopenhágai, (23. kép.) a budapesti egyetemi könyvtár az 1870-es évekből különböző modorú, de karzatos (gallériás) rendszerűek s ilyen az 1902 év őszén megnyilt parlamenti könyvtár is Budapesten, viszont a régibbek közül ilyen berendezésű a mi Nemzeti Muzeumunk könyvtára is, melynek könyvtermeit és karzatait a mellékelt kép mutatja (24. kép.), továbbá a pannonhalmi (25. kép.), marosvásárhelyi Teleki könyvtár és számtalan más.



24. kép. A Nemzeti Múzeum könyvtára. (Könyvtermek.)

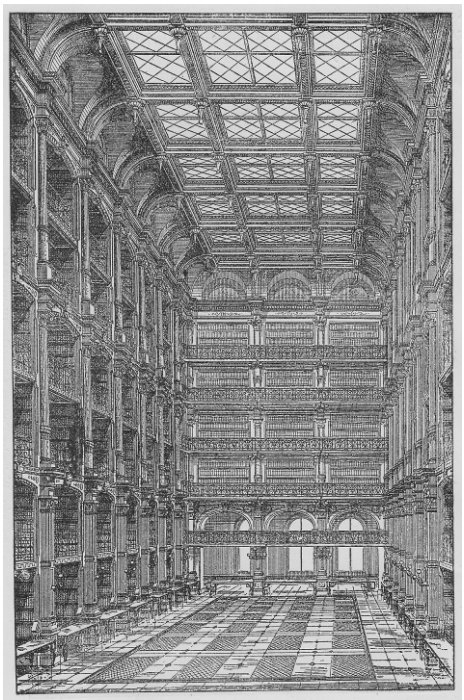


25. kép. Részlet a pannonhalmi könyvtárból. (A balszárny egy része.)

Ezen kívül Amerikában a legújabb időkig megmaradtak a teremkönyvtárak, a hová e minta régibb angol könyvtárakból származott át. Ezek állnak egy óriási teremből fölülvilágítással; ennek középtere olvasó-helyiség, az oldalfalakon 1–6 emelet magasságig oldalvilágítással ellátott fülkék vannak, melyekben falmelletti szekrényekben állnak a könyvek hágcsós rendszerrel vagy a nélkül. Ilyenek Amerikában és másutt a Wellesley-college (Wellesley) (26. kép.), a Peabody-könyvtár (Baltimore)[8] (27. kép.), Astor-könyvtár (New-York), mely azonban megszünt mint önálló könyvtár s a New-York public library-ba olvadt be 1895 óta, Athenaeum-könyvtár (Boston), a Courts of Scotland solicitors könyvtára (Edinburg), a grenoblei városi könyvtár (Questeltől, a terem közepén muzeumi szekrényekkel), a cincinnati, bostoni stb. városi könyvtárak helyiségei.



26. kép. Wellesley-College könyvtára Wellesleyben.



27. kép. Peabody library Baltimoreban.

[8] A Peabody-könyvtárterem pl. 26 m. h., 21 m. sz. és 19 m. magas. E könyvterem előtt van építve egy 11 m. h. és 22 m. sz. olvasóterem. A nagy könyvtárteremben a fülkék (alcove-ok) egymás fölött 6 emeletesek; egyenként 5,50 m. mélyek, 3,50 m. szélesek s bennök az átjárást fal melletti nyilások teszik lehetővé. Az egész templomszerű hatást tesz s 150.000 kötetre van tervezve.

E módszer hiányai: *a)* a terem közepe olvasóteremül a folytonos zaj miatt nyugodt tanulmányozásra nem alkalmas; *b)* a könyvraktár a számos, néha 40–50 fülkében nem tekinthető át; *c)* a könyvek lehozása a sok emelet miatt nehéz s a hely kihasználva még sincs; *d)* a terem fütése, minthogy a meleg fölszáll, bajos és költséges; *e)* a meleg a terem felső részén majdnem türhetetlen s embernek, könyvnek ártalmas; *f)* a kibővítés lehetetlen vagy igen bajos; *g)* tűz esetén az egész könyvtár menthetetlen. Mindezekért az amerikai könyvtárnokok egyesülete az 1881-ben Washingtonban tartott congressuson egyhangúlag elvetette ezt a rendszert.

## II.

A könyvtár czélja. – A könyvtár alkatrészei. – Az önálló épület szüksége. – A könyvtárépület szükséges részei. – A könyvtárépület feltételei. – Beosztás. – A szokásos kétféle beosztás. – Példák. – Külső stylus.

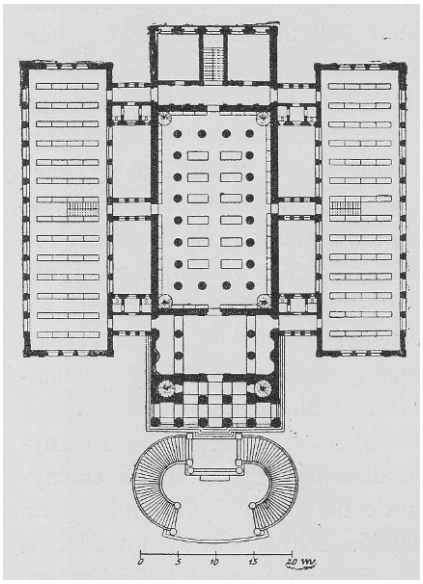
Ha ekképen megtekintettük a különböző rendszereket, mielőtt a legjobb, a raktár-rendszer leírását adnók, a könyvtárépületről a következőket vegyük figyelembe. A könyvtár czélja kettős: megőrizni a gyűjteményt a jövő koroknak és a jelen számára használatát biztosítani. E két czélnak kell megfelelnie a könyvtárépületnek.

A nagyobb könyvtár alkatrészeit teszik: *a)* nyomtatott könyvek; *b)* lapok, folyóiratok, röpiratok, füzetek és egy-lapnyi nyomtatványok; *c)* kéziratok; *d)* térképek; *e)* zeneművek; *f)* réz-, aczél-, fa- stb. metszetek, fényképek; *g)* ritka kézirati díszművek, művészi nyomtatványok; *h)* ősnyomtatványok; *i)* kettőspéldányok (dupplicata). Ezeken kívül némely helyt a könyvtárhoz esetleg más muzeumi gyűjtemények, mint olajfestmények stb. tartoznak, sőt újabban Matuszewsky Boleslav, szentpétervári udvari fényképész, kellő választékkal történeti kynematographiai gyűjtemény fölállítását is javasolta Párisban a *Bibliothèque National*eban.

Szakkönyvtárakban természetesen egyik-másik alkatrész hiányzik; a népkönyvtárak is pl. majdnem kizárólag egyoldalú gyűjteményből állanak. Természetesen az emelendő külön épület mindig az elhelyezendő anyaghoz alkalmazandó. Némely helyt továbbá a könyvtár egyesítve van levéltárral (archivum), mint Münchenben, Hannoverben (tartományi levéltár és könyvtár), Augsburgban (kerületi és városi könyvtár), Kölnben (városi könyvtár és levéltár), Bremában (városi könyvtár), a mi Nemzeti Muzeumunkban; vagy hozzá van kapcsolva az állam más nagy gyűjteményeihez: Grenoble, Karlsruhe, British Museum. Tehetik a könyvtárnak alkatrészeit régi pénz-, prähistoricus, történelmi régiség- vagy antik-gyűjtemények, mint a Lenox-libraryban (New-York), Stuttgartban a kir. könyvtárban. Lehet továbbá, mint akadémiai, muzeumi stb. könyvtár, csak alkatrésze valamely intézménynek s ennek főépületében foglal el egy részt. Néha önállást igénylő nagyobb egyetemi könyvtárak is véglegesen az egyetem főépületében vannak elhelyezve, mint Bécsben. Mindez esetekben azonban szükséges az, hogy a tisztán könyvtári czélokra fentartott helyiségek lehetőleg külön és a legújabb találmányokat figyelembe vevő berendezést kapjanak. Nincs oly kedvezőtlen építészeti megoldás, melyen a berendezés által segítni ne lehessen s főleg figyelembe veendő, hogy a külön modorú fölállítást igénylő tárgyak egymástól helyiségekként is el legyenek választva.

Ma azonban győzelmesen terjed az elv, hogy könyvtárnak önálló épület emelendő.

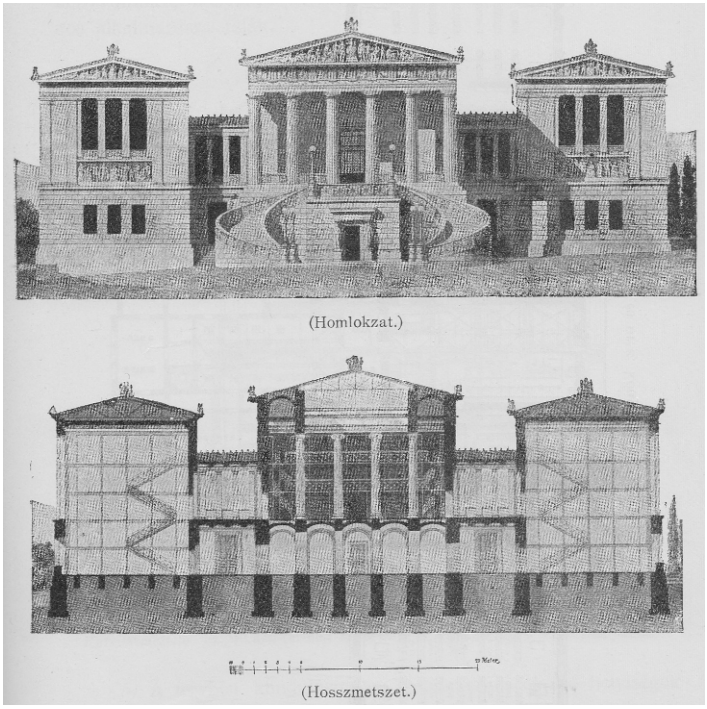
A könyvtárépület szükségletei: *a)* gyűjteménytárak, u. m. könyvraktár s a könyvtárhoz csatolt gyűjtemények elkülönített helyiségei: *b)* a közönség használatára szánt helyiségek, u. m. olvasó-, kikölcsönző- és mellékhelyiségek; *c)* igazgatási, u. n. irodai helyiségek; *d)* igazgatói és egy-két szolgalakás (kapus, fűtő); *e)* esetleg egy nagyobb terem nyilvános előadásokra, kiállítások rendezésére. Mind e helyiségek úgy tervezendők, hogy a könyvtár legalább 25-50 évre el legyen látva; természetesen jobb, ha több időre, vagy legalább is könnyen bővíthető legyen.



28. kép. Valliano-könyvtár Athénében. (Alaprajz.)

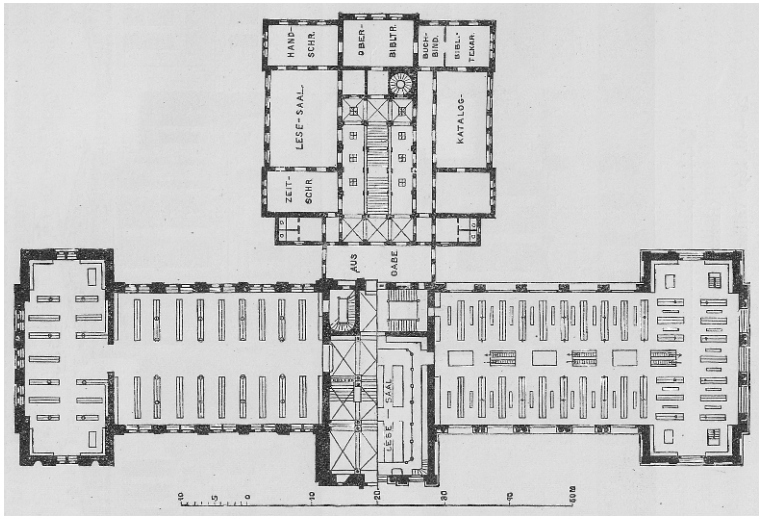
Ehhez képest a könyvtárépület föltételei: 1. Minden oldalról szabad s kivált nagyobb városokban, a beözönlő por ellen, fasorral körülvett tér. 2. Lehetőleg akkorra szabad terület, mely a világosság beözönlését egy oldalon se akadályozza meg. 3. Az épület ment legyen nedvességtől, tűzveszélytől. 4. A terület olyan legyen, hogy az épületet bármikor ki lehessen bővíteni, az épület alaptervezetének lényeges változtatása nélkül. E végre ajánlják azt, hogy a könyvtárt egyéb czélú helyiségekkel kell összekötni s szükség szerint fokozatosan kiürítni a könyvtár számára; de mert így egyik sem kapja meg a neki való helyiséget, e mód nem ajánlható.

A szabad területre ma mind nagyobb súlyt helyeznek. A Bibliothèque Nationalet Párisban pl. négy utcza keríti (Rue Richelieu, Vivienne, Colbert, Petits-Champs) már 1824 óta, midőn az egykori Hôtel Mazarint ennyire bővítették, és még sem tartják mentesnek a tűzveszélytől; ezért volt szó róla, hogy a Palais de Luxembourgba vigyék át, mely Páris legszebb parkjában áll. Szabadon áll Londonban a British Museum nagy épülete is.




29-30. kép. Valliano-könyvtár Athénében.

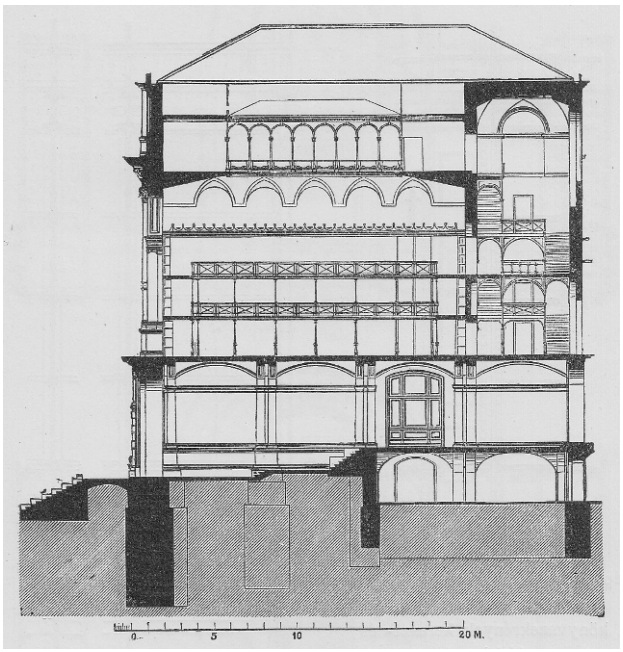
E tekintetben még mintaszerű épületek: Ste Geneviève (Páris), a müncheni királyi, stockholmi, hallei, greifswaldi, kieli, stuttgarti, göttingai, wolfenbütteli, augsburgi, strassburgi, baseli egyetemi és országos stb. könyvtárépületek s gyönyörű az elhelyezése a Nemzeti Muzeum épületének Budapesten; majdnem teljesen szabadon áll a Haus-, Hof- u. Staatsarchiv új épülete Bécsben, míg az Egyetemi Könyvtár Budapesten épületek közé van szorítva, melyek miatt a tűznek nagyon is ki van téve és sötét is.




31. kép. Királyi és orsz. könyvtár Stuttgartban.

Ha már a szabad terület megvan s a legújabb könyvtárépületek szerint nem terem-, hanem raktár-rendszerű könyvtárt tervezünk, a következők tartandók szem előtt:

*a)* Az igazgatási és iroda-helyiségek elkülönítendők a könyvtártermektől; ha nincs villamos világítás, elkülönítendők világításra s természetesen fűtésre is, mert mindez apasztja a tűzveszélyt. Ez a szabály épen úgy áll a központi állami levéltárakra is, mint a könyvtárakra, melyekben a raktárrendszer ujabban szintén általános alkalmazásra talált.



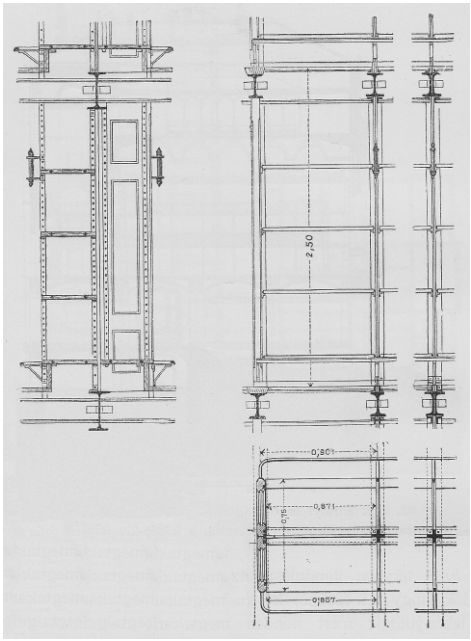

32. kép. Királyi és országos könyvtár Stuttgartban.
Keresztmetszet az olvasó-termen keresztül, a közép-kiugró rész irányában.

*b)* A tervben kiindulásul az igazgatási és olvasó helyiségek veendők, hogy t. i. ezekből könnyen és gyorsan lehessen a forgalmat lebonyolítni; mert minden megtakarított percz a könyvek kihozásánál s bevitelénél egy nagyforgalmú könyvtárban a személyzet munkáját nemcsak lényegesen apasztja, hanem ez esetben kisebb személyzet is elegendő.

*c)* Az olvasóterem vagy termek s a kikölcsönzés helyiségei úgy helyezendők el, hogy az utczáról könnyen hozzájok lehessen férni. Kapus, ruhatár, mosdók, árnyékszékek a bejárat körül valók s ez a bejárat ellenőrizhető legyen, pl. a ruhatárból. A közönségnek csak egy bejárata legyen s legfeljebb oly óriási intézeteknél, mint a British Museum vagy Bibliothèque Nationale, engedhető meg kettő.

*d)* Az olvasóterem legyen távol az utczai zajtól s ez és a kikölcsönző helyiség a könyvtermekkel úgy legyen összekapcsolva, hogy a könyveket lehessen kihozni és bevinni, a nélkül, hogy a közönség által látogatott helyeken kelljen átjárni.

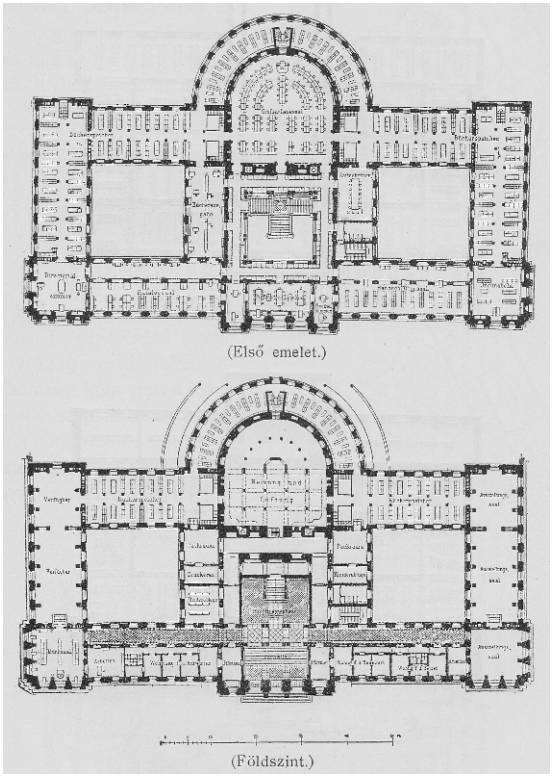
*e)* Ha lehet, az olvasótermek s igazgatási helyiségek egész külön épületszárnyban legyenek; mert ezeknek tervök, beosztásuk, czéljuk, fűtésök, világításuk egészen más, mint a könyvtermeké. Az ily elhelyezés a könyvtermek kibővítését is könnyebben teszi lehetővé.



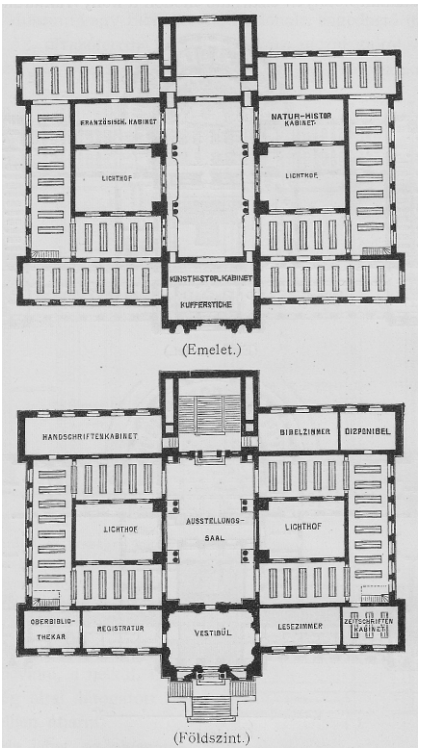

33. kép. Királyi és országos könyvtár Stuttgartban.
A könyvszekrények kereszt- és hosszmetszete, látképe és alaprajza.

E szempontból különösen két elhelyezés szokásos. Egyik az, hogy az olvasóterem közbül van elhelyezve, melytől jobbra, balra és hátra állanak könnyen elzárható módon a könyvraktárak. Ilyen pl. a Hansen terve szerint épült gyönyörű Valliano-féle könyvtár Athénében. (28-30. kép.) Vagy a másik, még kedvezőbb mód a ⊥ alakú épület, a milyen a királyi könyvtár új épülete Stuttgartban. Épült Landauer terve szerint 1878–85-ig. Ennek hosszú homlokrésze csupa könyvraktár s a rövidebb hátulsó részben vannak az olvasó és igazgatási helyiségek. (31-33. kép.) Az elhelyezés tekintetében mintaszerű a lipcsei egyetemi könyvtár új épülete is (épült 1888–91-ig), melynek hátulsó középrészében van a pompás, hátulsó oldalán félköralakú olvasóterem, három oldalról körülvéve a könnyen hozzáférhető könyvraktáraktól, melyek jobbra és balra elfoglalják az épület szárnyait, míg az igazgatási helyiségek s homlokzaton foglalnak helyet. (34-35. kép.) Hasonlóan jó elhelyezésű kisebb arányokban az új wolfenbütteli herczegi könyvtár, a középen álló szép kiállítási teremmel, a homlokzaton elhelyezett igazgatási helyiségekkel és olvasóval s a két oldalszárnyon és hátul elhelyezett könyvtárakkal. (36-37. kép.) Némileg más terv, de az elkülönzés elve vezette az új egyetemi könyvtár építőit

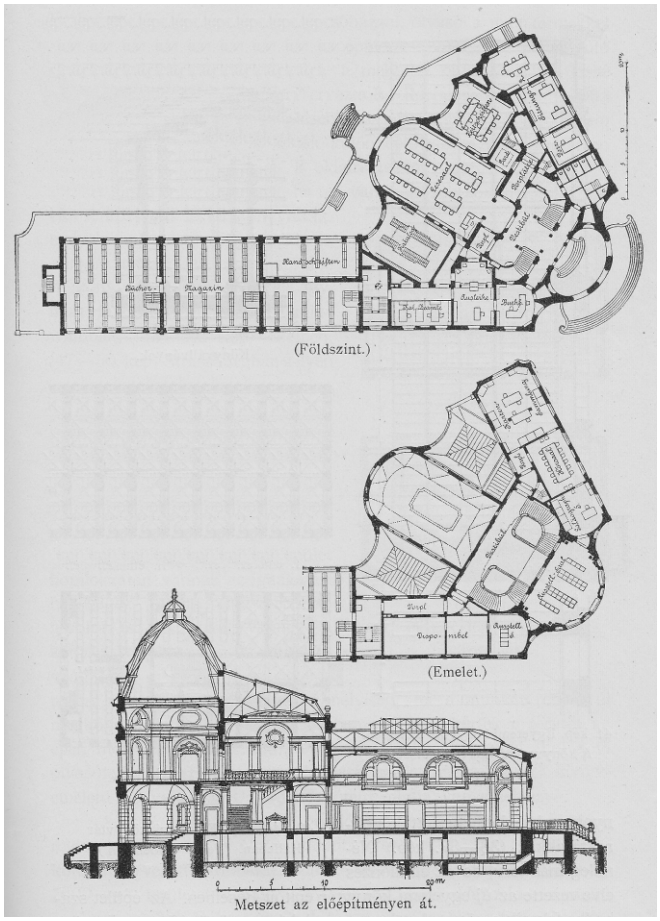
Baselben. Az épület szabadon fekszik a növénykertben s ennek háromszögü telke egyik szögletében áll az épület zöme a lépcsőházzal, olvasó s más termekkel és igazgatási helyiségekkel, míg az épületnek balra hosszan elnyuló szárnya alkotja a könyvraktárt, a mely az olvasóteremtől kissé távol s egyoldalúan fekszik. (Tervezte La Roche s megnyilt 1896.) (38-41. kép.) Természetesen kisebb könyvtárakban az olvasó terem s egyéb helyiségek nem tehetők külön épületszárnyba. Ez esetben az olvasóterem a raktár egyik oldalrészeként szerepel.



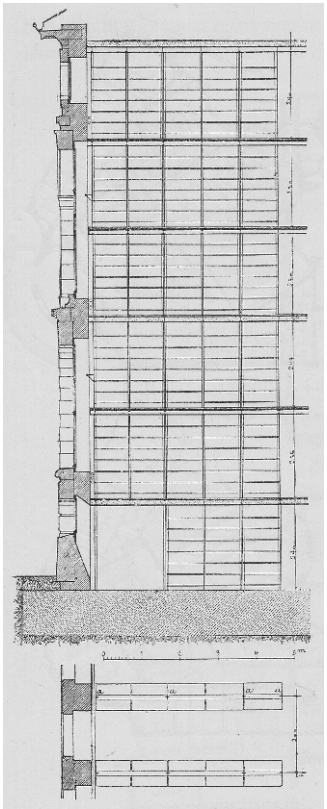

34–35. kép. Egyetemi könyvtár Lipcsében.




36-37. kép. Uj herczegi könyvtár Wolfenbüttelben.

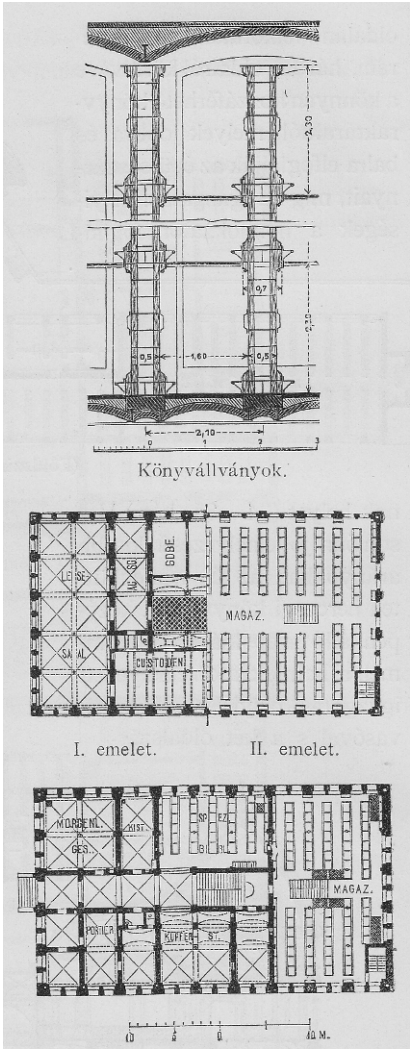



38-40. kép. Egyetemi könyvtár Baselben.

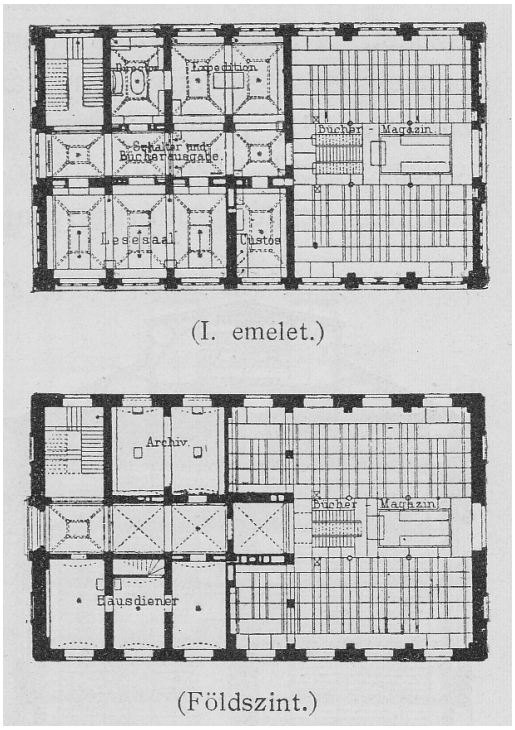


41. kép. Egyetemi könyvtár Baselben.
A könyvraktár keresztmetszete és alapja.

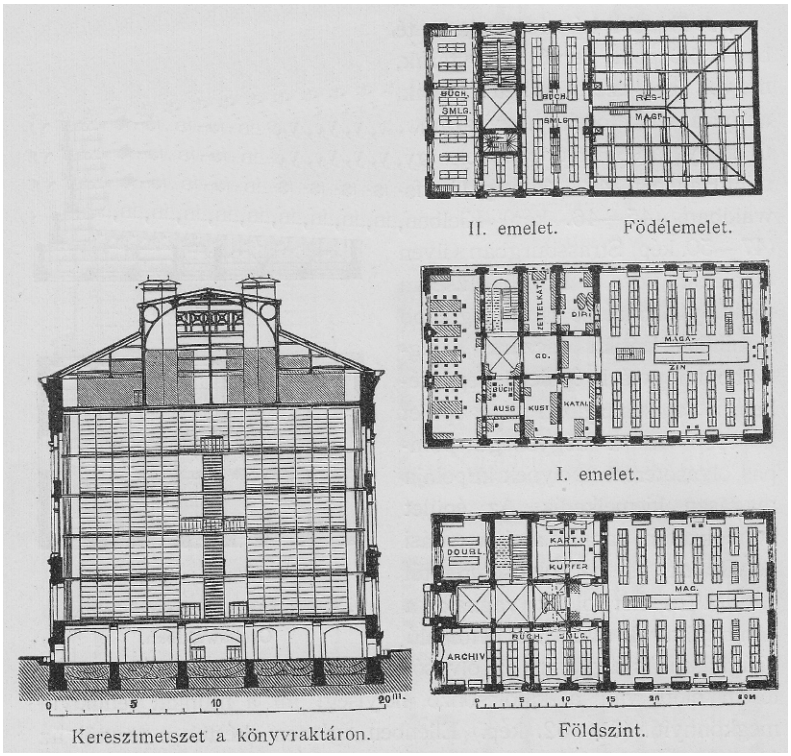
A fönnebb leírt épületek, ha tér van, könnyen bővíthetők. Azonban a központi tervű könyvtárak, melyek befejezett épületet adnak, annyira tetszetősek, hogy számos új könyvtárépületet építettek így, mint Hallében (42-44. kép.), Greifswaldban (45-46. kép.), Kielben (47-50. kép.), Strassburgban s ilyen alapjában véve a British Museum új könyvtári része is. A legújabb s minden kritika daczára, a legszebb könyvtári épületek egyikében, a strassburgiban pl. az épület közepén van a négyszögű pompás olvasóterem, melynek kupolája magasan kiemelkedik. Az épület homlokzatán vannak az igazgatási helyiségek és az olvasóteremtől hátulra és két oldalt vannak a könyvraktárak, mindenütt kétoldalú világítással s ugyanitt az olvasóterem előtt van a kikölcsönző helyiség, mi a munkát rendkívül megkönnyíti. (51-52. kép.) Ellenben egészen eltértek e tervtől az épen most építés alatt álló New-York Public Librarynál, hol a fő olvasóterem (800 olvasóra) a legfelső emeleten hátul s a 7 könyvemeletű könyvraktár 1¼ millió kötetre alatta van elhelyezve.



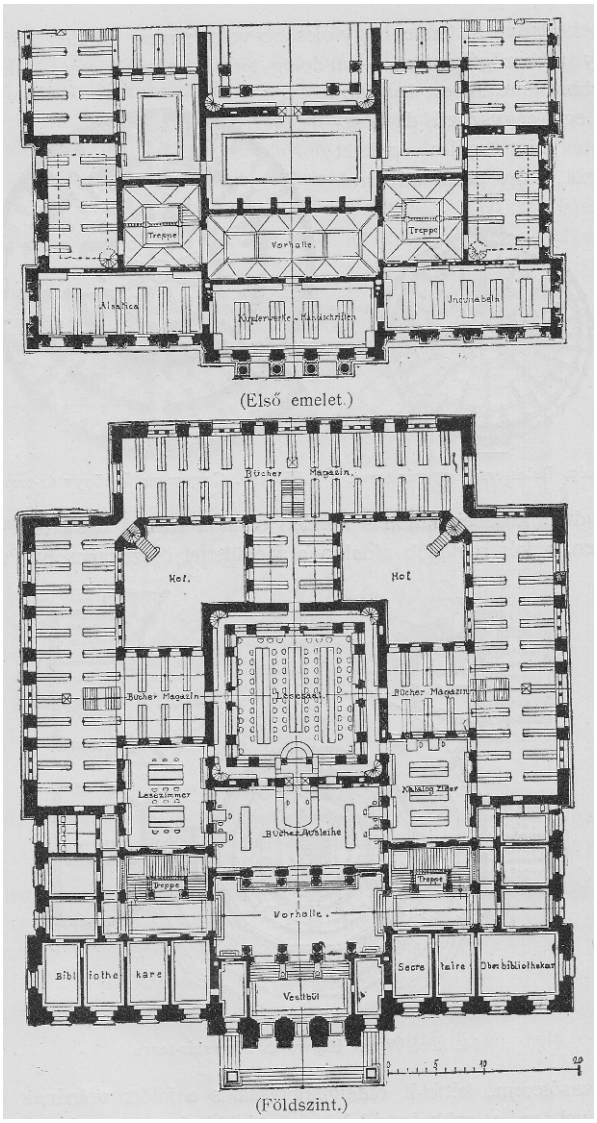

42-44. kép. Egyetemi könyvtár Halleban. (Terv. Tiedemann.)




45-46. kép. Egyetemi könyvtár Greifswaldban.



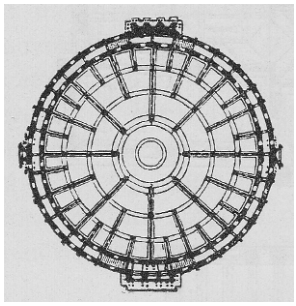

47-50. kép. Egyetemi könyvtár Kielben. (Terv. Gropius és Schmieden.)



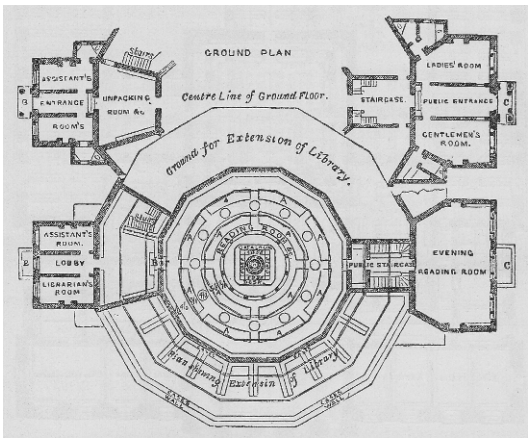

51-52. kép. Egyetemi könyvtár Strassburgban.

A központi elhelyezés gondolata vezette Delessert építészt, midőn a *Bibliothèque Nationale* kibővítésének idejében egy 800.000 kötetre tervezett köralakú épület tervrajzát készítette el, mely 7600 m.$^2$ területet foglalt volna el. (53. kép.) Hasonló köralakú épületet emeltek Fuller és Chillon a parlament könyvtárának Ottawában. Egy ily alakú normal-tervet készített Wyatt Papworth, melynek közepét egy 12 szögletű olvasóterem alkotja felső világítással s e körül a könyvraktárakat szükség szerint építették volna ki. (54. kép.) Mások a központban elhelyezett olvasóteremhez csigavonalban (55. kép.), még mások a központban levő olvasóteremhez sugárirányban építették volna, szükség szerint, a könyvraktárakat mind nagyobb és nagyobb arányokban. Ugyane gondolat vezette Smithmeyer és Pelz építészeket, a kik a washingtoni congressusi (nemzeti) könyvtár számára, 2¼ millió kötetre, a nyolczszögletű központi olvasóteremhez szintén sugárirányban építették volna a könyvraktárakat. Ki is dolgozták tervöket, de az építése elmaradt, mert 60-75 millió dollárba került volna s helyébe e tervet egyszerűsítve fogadták el 1889-ben; de lényegében ugyanaz maradt. (56-64. kép.) Poole a maga normal-terve szerint a középen négyszögű udvar körül helyezte volna el a könyvraktárakat nagy termek alakjában, melyek rendre épülnének ki a szükség szerint. Ennek előnye az lenne, hogy olcsóbb volna; mert minden köralakú vagy többszögű épület – a dolog természeténél fogva – költségesebb. Maire Albert legújabban egy négyszögű, de hosszabb mint széles épületet javasol, nagy belső udvarral. Az udvar közepén külön s minden oldalon szabad épületben,

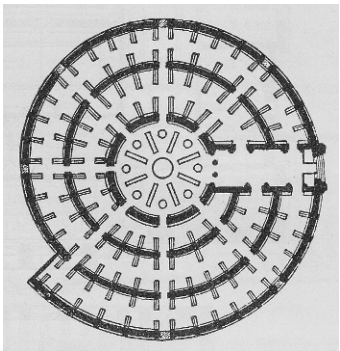
földszinten, a két rövidebb oldalon a főépülettel összekapcsolva volna az olvasóterem, két-felől oldalvilágítással s e fölött volnának egy-két emeleten a szükséges lakások. A földszinten, az olvasóteremmel tehát egy színen, helyezendők el: kapus, ruhatár, könyvkiadás, új könyvek beírása, hivatalok, katalógusok, igazgatói iroda, titkári hivatal, incunabulumok, kéziratok, ritkaságok, doktori értekezések, térképek, nagyalakú művek, folyóiratok terme, raktárak, külön dolgozótermek, szükségszékek s néhány fentartott helyiség. A könyvraktárak a négyszögű épület emeleteit foglalnák el, mely részek tehát fölfelé volnának bővíthetők. A tűzveszély ellen az egészet oly magas fallal venné körül, mint az épület maga, melyet a főépülettel kis folyosók kötnének össze.[9] Ez által elérhető volna a teljes olvasótermi csend, mindenütt a teljes világosság, a kiszolgálás gyorsasága s a biztonság tűz stb. ellen.



53. kép. Delessert könyvtár-terve.

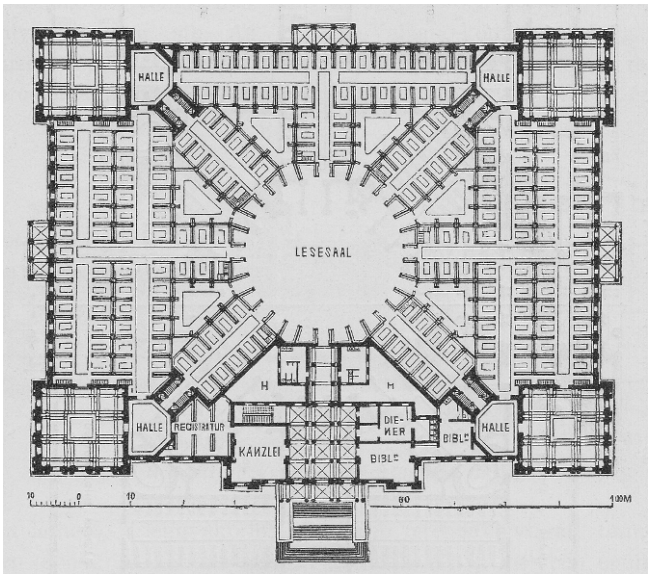



54. kép. Wyatt Papworth könyvtár-terve.

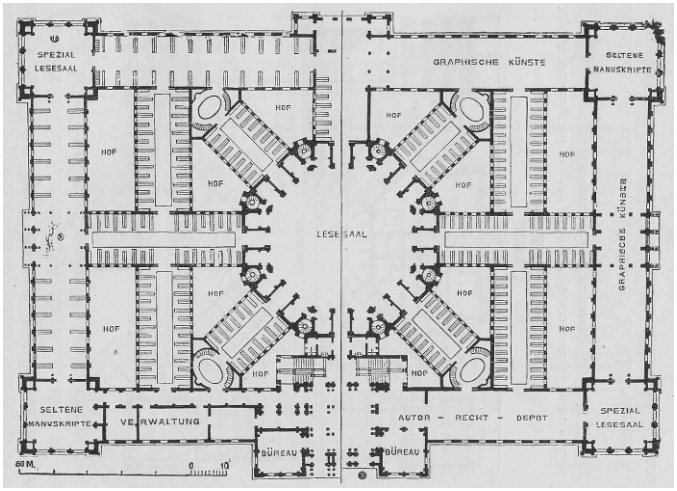


55. kép. Csigamenetű könyvtár-terv.

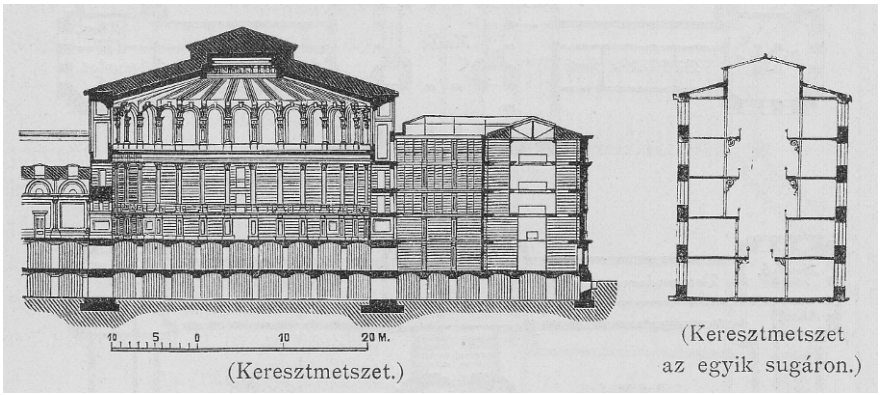
[9] *Centralbl. f. Bibliothekswesen.* XVIII. 244. 1. E körfal alakja és a főépülettől való távolsága nincs világosan kifejtve. Ezért csak röviden említjük.



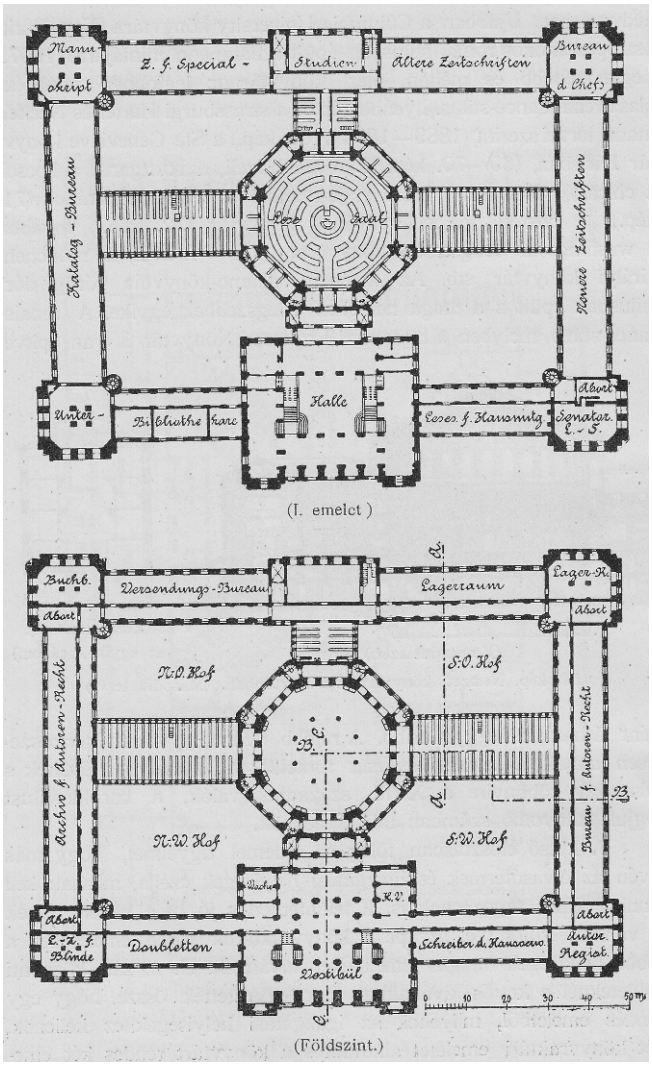

56. kép. A washingtoni nemzeti könyvtár jutalmazott pályaterve. Első terv. (Smithmeyer és Pelz terve.)



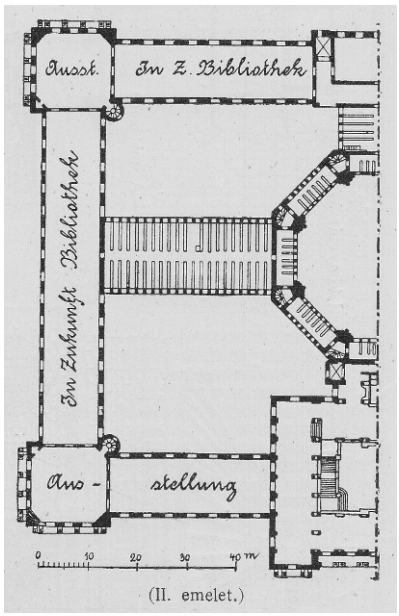

57. kép. A washingtoni nemzeti könyvtár második terve. (Terv. Smithmeyer és Pelz.)



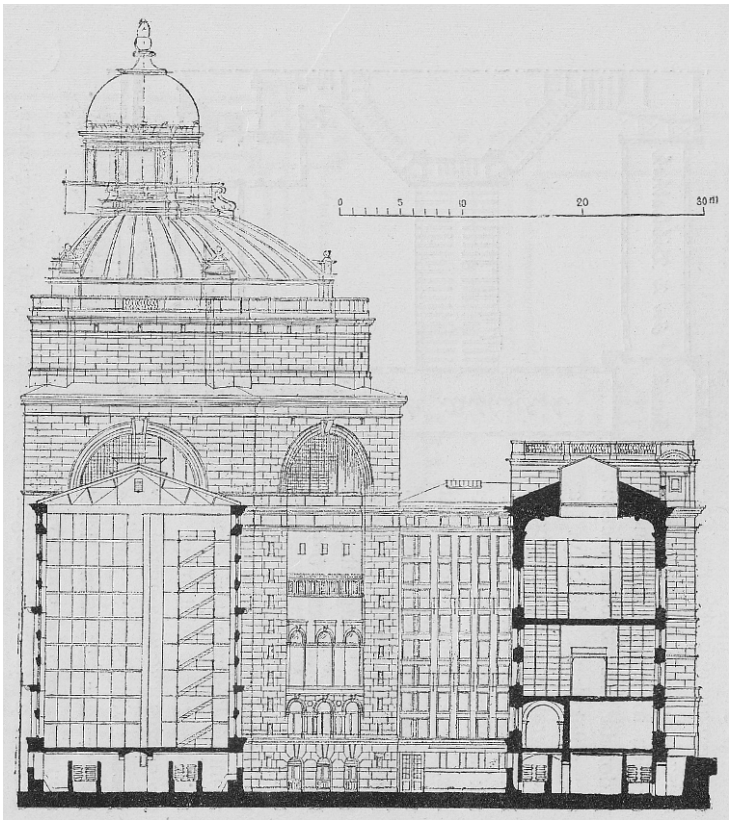

58. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (Második terv.)



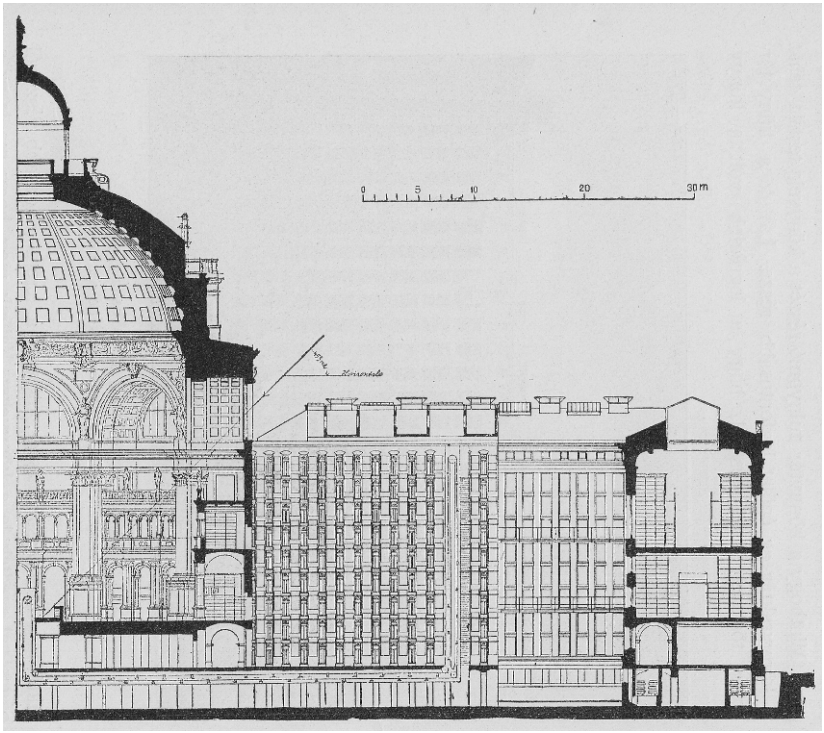

59-60. kép. A washingtoni nemzeti könyvtár alaprajza, a mint megépítették.



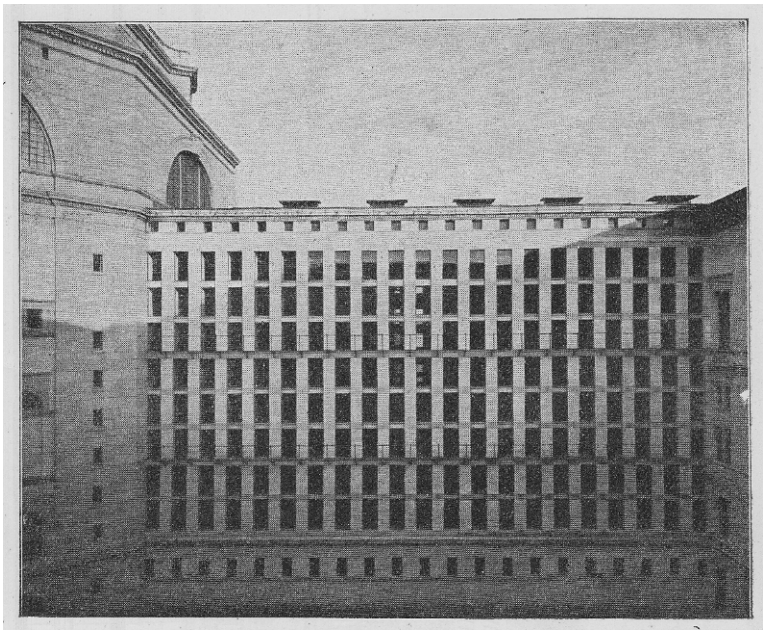

61. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (II. emelet.)




62. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (A-A metszet.)



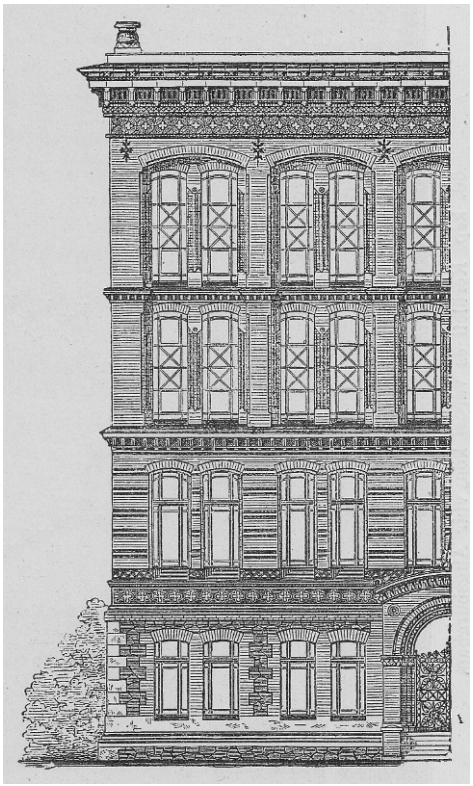

63. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (B-B metszet.)



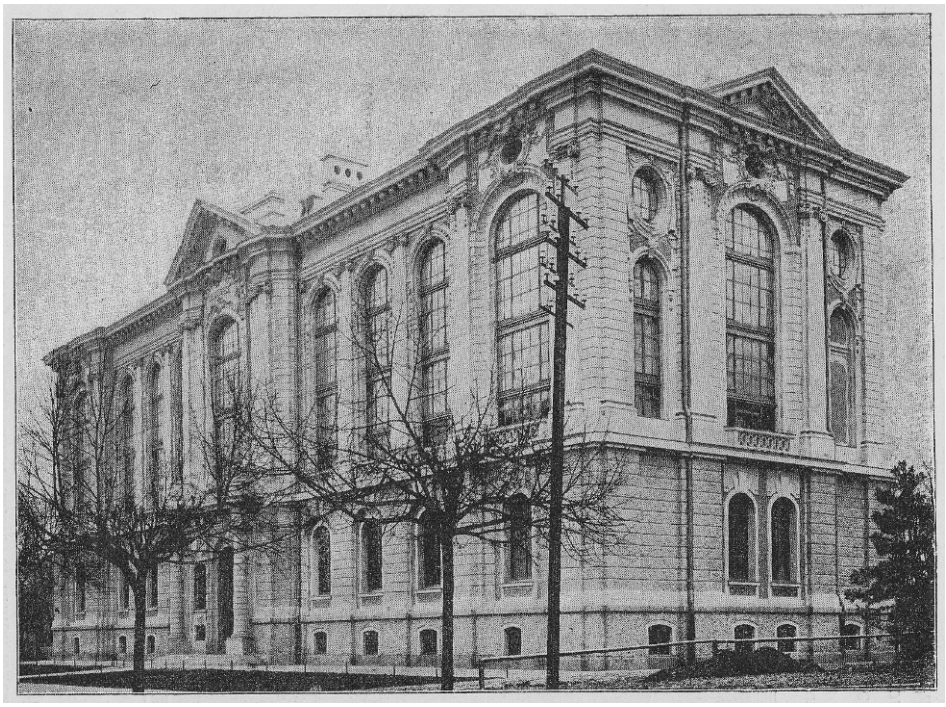
64. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban.
(A könyvraktár egy részének képe az udvarról.)

Itt és ezzel kapcsolatban van helyén szólni pár szót még a könyvtárépület külsejéről. Az, hogy miféle stilusban épüljön, némileg közömbös és díszessége főleg azon összegtől függ, mely ráfordítható; de a könyvtár czélja és fontossága, kivált ha nagyobb szabású, megköveteli a monumentális stilust. Az újabb könyvtárak közül a göttingai pótépítménye vagy a hallei (65. kép.) új épület egészen egyszerűek; de ezek majdnem kivételek.

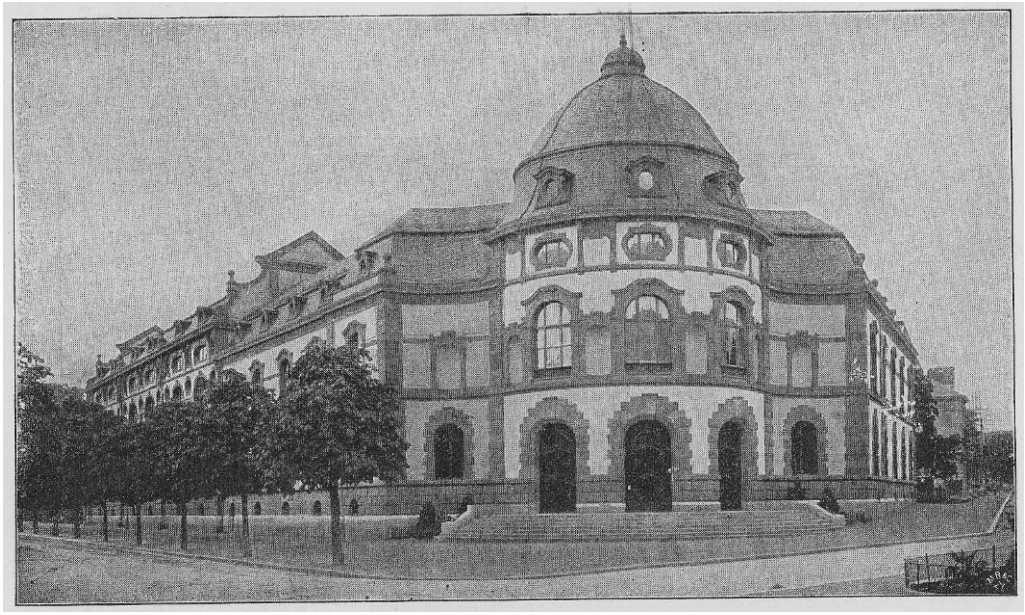
Közelebbről néhány könyvtárt barokk stilusban építettek, mint az augsburgi kerületi és városi (66. kép.) s a baseli egyetemi könyvtárt. (67. kép.) Máshelyt régi gót templomokat csatoltak az épülethez, mint Göttingában a Paulinusokét s Leydenben egy másikat. Angliában és Amerikában az angol-gót stilus részesült egy ideig kedvezésben. Újabban a Columbia University könyvtára (New-York) oszlopcsarnokos római stilusban épült a Pantheon mintájára. (1897.) Legkedveltebb és méltán, mert könyvtárhoz legjobban talál, az olasz renaissance-stilus. Ilyenben épült a strassburgi Hartel és Neckelmann tervei szerint (1889–1894.) (68. kép.), a Ste Geneviève könyvtár Párisban (69-70. kép.), a wolfenbütteli, a stuttgarti, a lipcsei, a chicagói Newberry Library, ugyanott a városi nyilvános (72. kép.), a bostoni városi nyilvános könyvtár (72. kép.), továbbá a washingtoni congressus könyvtára (73-74. kép.), a müncheni királyi könyvtár stb. Az athénéi Valliano-könyvtár görög dór-stilusban épült s a maga nemében a legszebbek egyike. A renaissance-stilus, melyben a budapesti Egyetemi Könyvtár is van építve, mint látható, a leggyakoribb. A régibb terem-könyvtárak természetesen annak a kornak stilusát tüntetik föl, a melyben épültek s minthogy többnyire a XVIII. századból valók, a barokk-stilust fogjuk túlnyomó számban találni bennök.



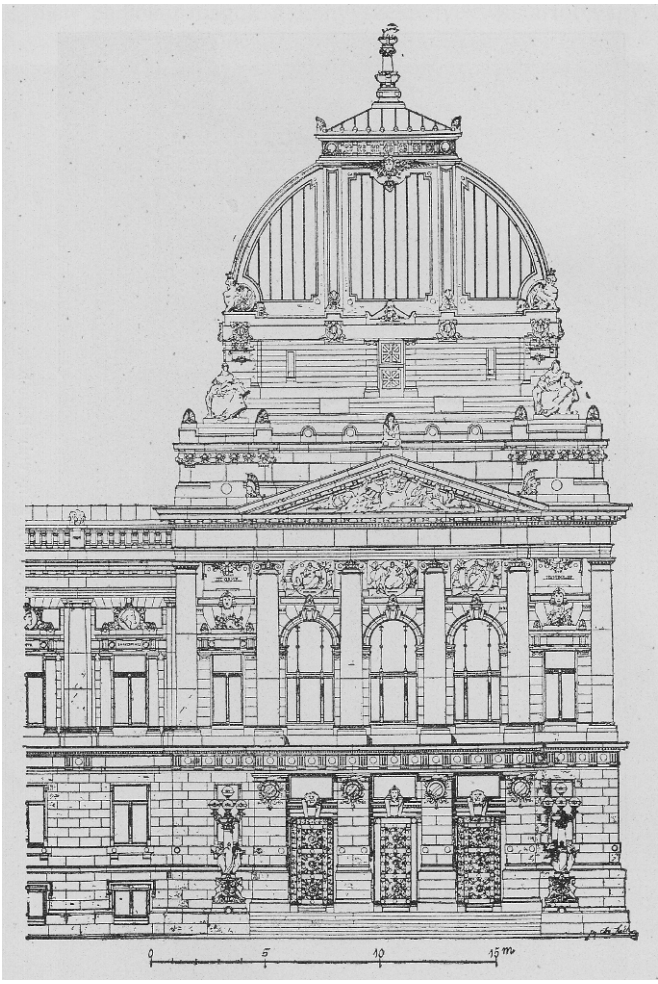
65. kép. Egyetemi könyvtár Hallében.



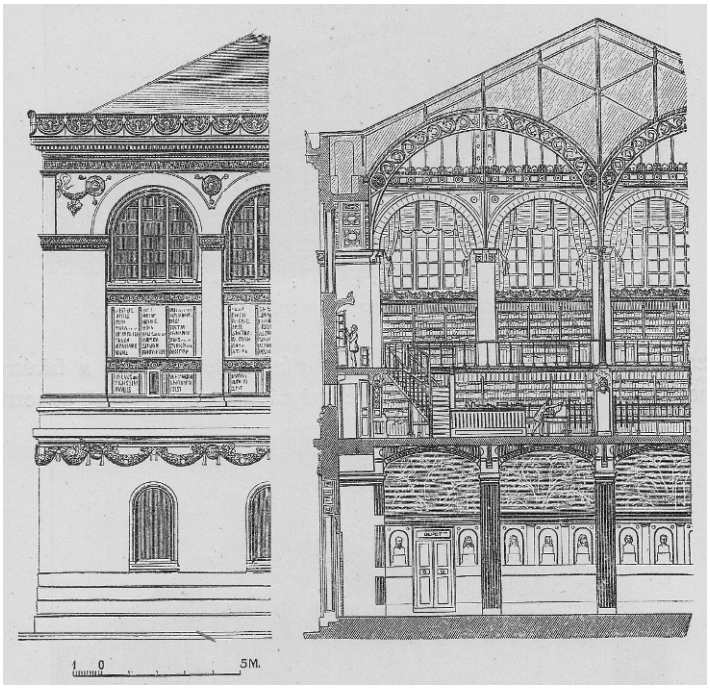
66. kép. Kerületi és városi könyvtár Augsburgban.



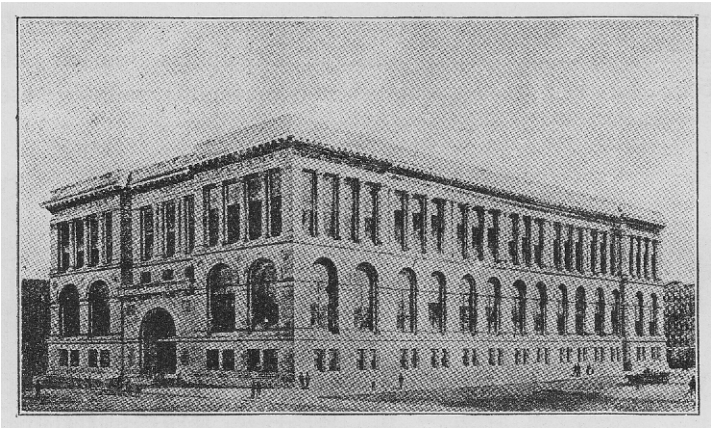
67. kép. Egyetemi könyvtár Baselben.



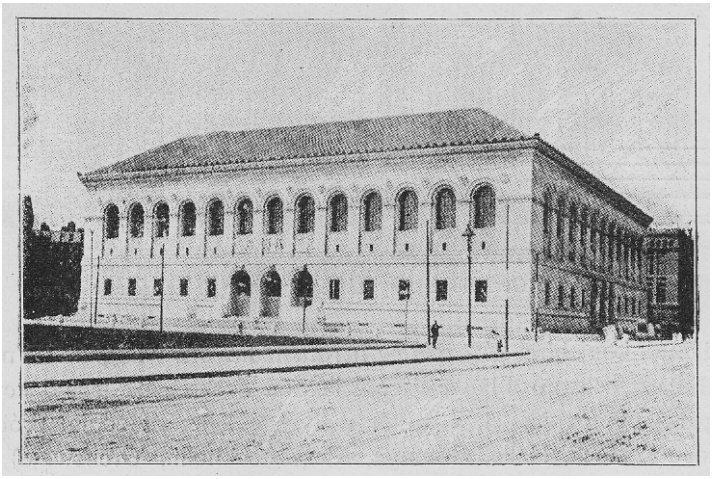

68. kép. Egyetemi könyvtár Strassburgban.



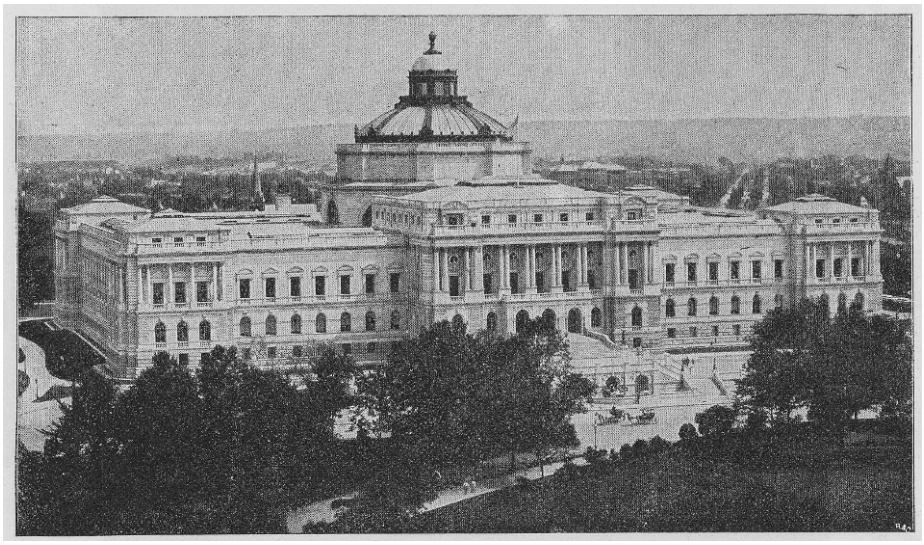

69-70. kép. Ste Geneviève-könyvtár Párisban. (H. Labrouste terve.)



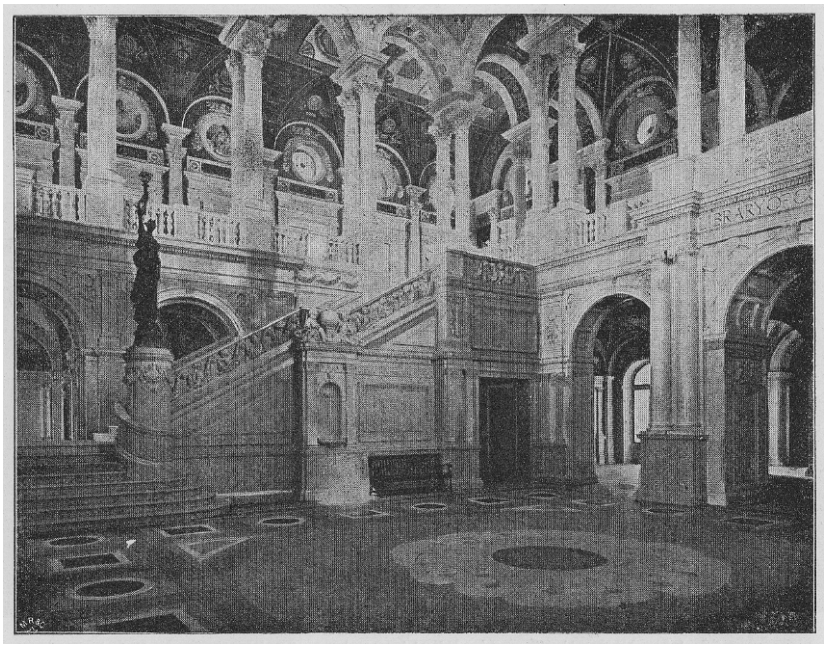
71. kép. Nyilvános könyvtár Chicagóban. Épült 1893-ban.



72. kép. Nyilvános könyvtár Bostonban.



73. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (Smithmeyer és Pelz.)



74. kép. Nemzeti könyvtár Washingtonban. (Lépcsőház.)

A külső elosztásban főleg az érdemel figyelmet, hogy más lévén az olvasótermek és igazgatási helyiségek czélja, másnak kell lenni a külső tagozásnak is. E tekintetben is jó, ha e kétféle részek el vannak különítve. Így pl. a könyvraktárak törpe emeleteket, a többi helyiségek magas emeleteket kívánnak. U. n. zárt központi épületeknél e kettős kivánalmat úgy egyeztették össze, hogy egy rendes emeletből, milyenek az igazgatási helyiségekhez kellenek, két könyvraktári emeletet alkottak s a könyvtárt rendes két emeletű épületnek tervezték, a mi 5-6 könyvraktár-emeletnek felel meg. Így pl. Halleban minden 4,6 m. magas rendes emelet két, 2,3 m. magas könyvemeletet ad s a kettős ablakok tengelytávola 4,1 méter. Hasonló az eset Greifswaldban, hol a tengelytávol 4,0 m. Göttingában a pótépítményben az emelet magassága 5,5 m. s ez ad két könyvtáremeletet, melyek már kissé magasak, de ilyenek voltak a régi emeletek s ezekhez alkalmazkodtak; azonban a tengely-távol csak 3,1 m. s a legnagyobb 4,8 m. Természetes, hogy ily esetekben minden második könyvemelet padozata keresztben metszi az ablakokat. Máshelyt a könyvraktár beosztásában külsőleg nem alkalmazkodtak a könyvraktári emeletekhez, hanem óriási ablakokat terveztek, tekintet nélkül a könyvtári emeletek

beosztására. Pl. Stuttgartban a könyvraktár ablakai 5,4 m. tengelytávolban állanak, 4 m. szélesek s 9 m. magasak, a mi 4 könyvraktári emelet magasságának felel meg. Ez elrendezés czélja a minél teljesebb világosság; mert a könyvraktár sohasem lehet igen világos, míg ennyi világosság a többi helyiségekben igen sok volna. Augsburgban, a városi és kerületi könyvtárban, négy könyvtári emelet van összefoglalva. Az ablakok 3 méter szélesek és 5 méter magasak; tehát az egész emelet magasságában nyulnak föl. (L. 66. kép.) Baselben az elkülönített könyvraktári részben teljesen más külső elhelyezést alkalmaztak. Így pl., hogy a könyvszekrényeket 2 m. tengely-távolra helyezhessék el, minden 3,3 m. széles két ablak közé egy-egy 1,5 m. keskenyebb ablakot építettek s így minden falközre és nagy ablak közepéhez merőlegesen egy-egy könyvszekrény esik s az egész két emeletre épült rész alól 2, felül 3 és az udvar felől 4 könyvemeletet alkot. Ez a beosztás a 38-ik sz. képen (alaprajz) jól kivehető. Legujabban a bécsi Hof-, Haus- u. Staatsarchiv 1901-ben befejezett épületében a 11 könyvtáremeletből kettő a souterrainben van; de a többi 9 szintén függetlenül van beosztva minden külső emeleti rendszer nélkül, a 6-ik és 9-ik emelet közt szilárd padlóval. (Tervezték Pokorny, Hofer, Holzeland.)

Természetes, hogy a belső díszítésnél a raktárrendszerű könyvtárakban, hol a hely kihasználása a fő czél s ez az ujabb tervek előnye, a könyvtermek vagy raktár maga semmi díszítést nem türnek, egyedül a sima falak jók; hiszen úgy is mindenüvé könyv jön s a por elleni védekezést is a díszítések lényegesen meggátolnák. A díszítés ma márcsak a lépcsőházra, kiállítási és olvasótermekre szorítkozik s valóban az új könyvtárépítészet ezek architektonikus díszítésében néha pazarul jár el, mint alább lesz róla szó, a mi inkább felesleges, mint czélszerű. E tekintetben Maire figyelmeztetései igen helyesek, ki a könyvtárépület anyagául a vasat és téglát, díszítésre a különböző színű mázos téglákat ajánlja; az alsó részeket faragott kövekből építtetné, a többit vasvázak közé rakott téglából, kivéve az ablaknyílásokat és szögleteket, melyekhez szintén faragott köveket ajánl a tartósság czéljából.

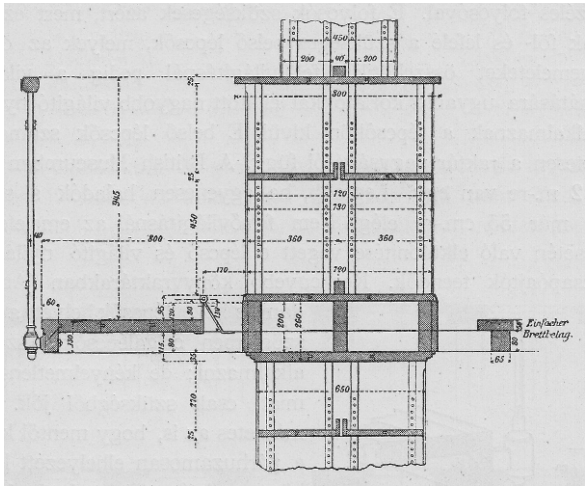
## III.

A háromféle könyvraktári rendszer. – A karzatos rendszer. – A raktárrendszer belső elosztása. – A raktárak fekvése. – Világítás módjai nappal. – Szekrények elhelyezése és tengelytávolsága.

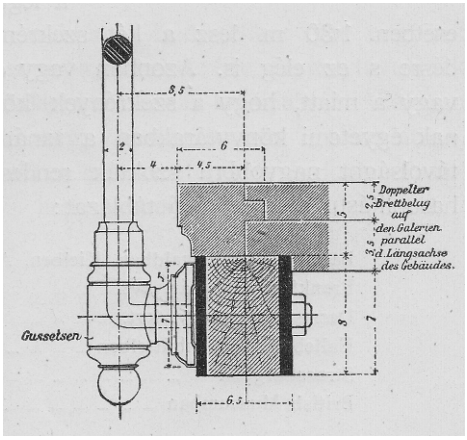
Minthogy a könyvtár tulnyomó részét a könyvek teszik, tehát a könyvraktár az épület legfontosabb része. Láttuk a könyvtárépítés történeti áttekintésénél, hogy a legrégibb volt a könyvraktárban a *hágcsórendszer,* melynél a terem magasabb részeiről hágcsóval szedték le a könyveket. Valljuk meg, hogy ma is ez a rendszer még a legelterjedtebb. Ennek lényeges javítása volt a *karzatos (gallériás) rendszer,* melyet, ha oly magasságban alkalmaztak, hogy a hágcsót ki lehetett kerülni, a könyvtárak régi, lassu gyarapodásának meg is felelt. A legujabb könyvtárépitési mód a könyvek elhelyezésére a *raktárrendszer.*

Ha valahol csak a falakat használják fel könyvek felállítására, vagy a helyi viszonyok, mint világítás, vagy már kész termek, csak nagy tengelytávolságu párhuzamos könyvszekrények felállítását (pl. 2,50–3 v. több méter tengelytávolság) teszik lehetővé, ahhoz legelőnyösebb oly karzat, mely 2,30–2,50 cm. magasságban fut végig a szekrények mellett s lehetővé teszi a könyveknek kézzel vagy legfölebb egy-két lépcsőfokra állással való levehetését. A karzat szélessége 0,80–0,85 m. s a védőkorlátnak magassága legalább 0,90 m. legyen. Kevesebb magasságnál megtörtént, hogy a kutató, a mint a leveendő könyvet kereste, elvesztvén az egyensulyt, a korláton átesett. Szükséges továbbá a karzat padozatának a szekrények melletti részén kb. 20–25 cm.-nyi nyilást hagyni, hogy az alatta levő legfelső könyvsor világosságot

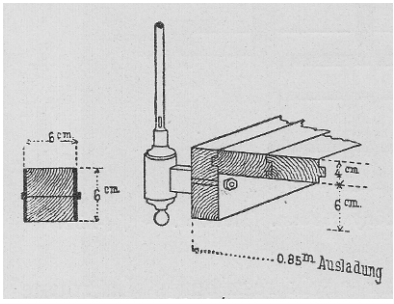
kapjon;[10] de e nyilás hálóval bevonandó a biztonság végett s 15–20 cm. magasságban egy végigfutó vaspálcza alkalmazandó, mely megakadályozza, hogy a könyvet kereső a nyilásba lépjen; e vaspálcza egyszersmind arra is szolgálhat, hogy az illető ráálljon s a felső sor könyveit kézzel elérje. A karzatnak szilárdnak s oszlop-alátámasztás nélkül készültnek kell lennie; mert az oszlop helyet foglal s világosságot vesz el. (75-77. kép.)




75. kép. Karzat a göttingai egyetemi könyvtárban. (Metszet. – $^{1}/_{25}$-höz.)




76. kép. Karzat a göttingai egyetemi könyvtárban. (Részlet. – $^{1}/_{25}$-höz.)




77. kép. Karzat a Bibliothèque Nationale (Páris) kisebb könyvtártermeiben.

A *raktárrendszerü könyvtáraknál* kettős a beosztás: *a)* Az egész könyvraktár részére egyetlen nagy termet építnek, melyben az emeleteket a könyvszekrények magasságában, tehát körülbelül minden 2,50 m.-re elhelyezett áttört vagy máshelyt szilárd padlók alkotják s mely

[10] A budapesti egyet. könyvtár karzatai 67 cm. szélesek és 87 cm. magasak, de nincs világító nyilás.

padlókat magok a könyvszekrények vastartói vagy oszlopai tartanak. Ez a mód az áttekintést nagyon elősegíti. *b)* Több nagy termet építnek, mint Lipcsében és Wolfenbüttelben tették, teljesen hasonló beosztással, melyeket egymástól tüzálló vasajtókkal lehet elzárni (toló v. más ajtókkal), a mi lehetővé teszi tüz esetén a könyvtár egyes részeinek megmentését. A lipcsei könyvtár 800,000, utóbbi 400,000 kötetre épült. Mindkét esetben a külön felállítandó gyűjteményeknek (ritkaságok, kincsek, incunabulák) külön helyiségek szükségesek. Lipcsében az elkülönített könyvtermeken belől magokat a 3 méter magas könyvtáremeleteket is (összesen 5) szilárd betonpadló választja el egymástól. Ez emeleteket vasoszlopok tartják s a könyvszekrényekben minden könyv kézzel elérhető. Ha csak egy polczczal is magasítják őket, 1.000,000 kötet helyezhető el az épületben; de e felső sor ekkor csak lépcsővel érhető el.

A raktárak lehetőleg ne feküdjenek a nap miatt sem nyugatnak, sem délnek. Ha így feküsznek, az ablakok vagy homályos üveggel (Leyden, Halle) vagy port tartó függönyökkel látandók el, de mindkét mód a világítást apasztja. Minthogy a raktárban fő a világosság, kétoldalu oldalvilágítással kell építeni minden lehető esetben; ha kell, felső világítás alkalmazandó; szükség esetén mindkettő. Legjobb a két-, esetleg háromoldalu oldalvilágítás. E mellett, ha ez kielégitő s ha a vasból készült szekrények lehető kevés világosságot fognak el, a raktár mélysége lehet az eddigi próbák szerint (Rostock, Halle, Göttinga, Kiel, Stockholm, Greifswald) 20 m. is; egyoldalu világításnál legfölebb 6–7 m. még a legnagyobb és legszélesebb ablakok alkalmazásával is. Nem kell feledni, hogy a raktárrendszer, épen mert minden helyet kihasznál, több világosságot kiván s városon erre, hol nagy épületek fogják fel a fényt, még nagyobb ügyelet kell, mert szellőztetése is nehezebb. Hozzáveendő, hogy az ablakok sürüségének és nagyságának határt szab az, hogy a szekrények sohasem a fal mellett, hanem a falakra merőlegesen állván, az ablakok tengelytávolának meg kell egyezni a kettős könyvszekrények tengelytávolával, hogy a világosságot ezek helyes módon nyerjék; vagy oly elhelyezés alkalmazandó, hogy felváltva minden második kettős szekrény az ablak tengelyébe essék. Épen az egyoldalu s nem kielégitő világítás okozza, hogy noha karzatos rendszer szerint épült, 7 m. mélység mellett is a budapesti egyet. könyvtár könyvtermei a földszinten és első emeleten sötétek.

Felső világításhoz csak szükségből kell folyamodni a nap erős fénye és a forróság miatt. Igaz, hogy mint az amsterdami egyetemi könyvtár raktárában, mely házak közt állván, csak felső világításról lehetett szó, kettős, szellőztethető üvegfedelet és függönyöket lehet alkalmazni, de ezek a raktár alsóbb részeit elsötétítik. Felső világítás helyett u. n. nagy tetőlámpa oldalvilágítással talán megfelelőbb volna, ha ugyan elég fényt bocsát be. Több helyt a kétféle világítás egyesítése található, mint Halleban, Kielben, Greifswaldban, hol a lépcsők és folyosók megvilágítására, Budapesten az egyet. könyvtárban, hol az olvasóteremben és egyik melléklépcső fölött és Baselben, hol az olvasó-, katalógus-, folyóirattermekben s a lépcsőházban van felsővilágítás alkalmazva.

A felső világítást a könyvraktárban először Smirke Robert és Sidney a *British Museum* udvari részén alkalmazták; követték e példát Leydenben az egyet. könyvtár egyik részében s Labrouste a Bibliothèque Nationale-ban. A tapasztalat azt mutatja, hogy legfölebb négy 2,30–2,50 m. magas könyvemeletet lehet igy, még áttört padlókkal is megvilágítni s így épen utóbbi helyt, noha a felülvilágítás az egész fedélre kiterjed, a legalsó, az ötödik könyvemelet, borus napokon sötét. E raktár 900,000 kötetet bír befogadni.

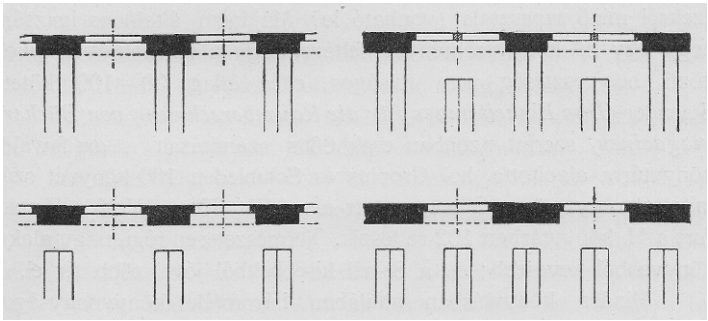
Az így világított és tervezett raktárban a könyvszekrények, mint már említettük, csupán a termek középrészét foglalják el s merőlegesen állanak a falakhoz; tehát sohasem a falaknál. Természetesen egyoldalu világítás mellett csak egy sorban; kétoldalu vagy felülvilágítás mellett kettős sorokban helyezhetők el, közbül egy kb. 1,30–1,50 m.[11] széles folyosóval. E folyosók szükségesek azért, mert ezekből nyilnak föl- és lefelé a szükséges belső lépcsők,

[11] Strassburgban 1,30 m., Baselben 1,50 m.

melyek az összes könyvemeleteket összekötik; felülvilágításnál pedig a világítás átbocsátására ugyanitt korlátokkal ellátott nagyobb világító nyilásokat alkalmaznak a lépcsőkön kívül. E belső lépcsők száma természetesen a raktár nagyságától függ. A British Museumban minden 12 m.-re van egy. Legjobb, ha egyenesen haladók s szélességök már 55 cm.-re elég. Nem felsővilágításnál az emeleteknek tűz esetén való elkülönítése végett e lépcső és világító nyilásokra vas csapóajtók teendők. Keskenyebb könyvraktárakban (Amsterdam) e középlépcsők helyett a négy szögletben csigalépcsőket szoktak alkalmazni; de kényelmetlenségök miatt csak szükségből jók. Természetes az is, hogy mentől kisebb a párhuzamosan elhelyezett kettős könyvszekrények tengelytávola, annál több szekrény s annál több könyv helyezhető el. Föltéve, hogy egy rendes kettős szekrény mélysége 70 cm., akkor 2,00 m. lehet a legkisebb tengelytávolság, mely esetben 1,30 m. lesz a két szekrény közti terület a közlekedésre s ez elég is. Azonban vagy a külső stilus követelményei vagy a miatt, hogy a szekrények közé kisebb asztalokat kívánnak egyetemi könyvtárakban a tanároknak elhelyezni, e tengelytávolságot nagyobbra szokták rendesen venni. Szolgáljon összehasonlításul a következő táblázat:

| | |
|---|---|
| Baselben, Greifswaldban, Kielben, Augsburgban | 2,00 m. |
| Frankfurt a/M. vár. kvt. | 2,05 » |
| Darmstadti műegy. kvt. | 2,06 » |
| Halleban, Wolfenbüttelben | 2,10 » |
| Strassburgban | 2,30 » |
| British Museumban | 2,44 » |
| Stuttgartban | 2,70 m. |
| Valliano kvt. Athénében kb. | 2,80 » |
| Bibliothèque Nationaleban | 3,00–3,21 m. |
| Göttingában | 3,10 és 4,80 m. |
| Lipcsében kb. | 4,00 m. |
| Rostockban | 4,00 » |
| Newberry-könyvt. (Chicago) | 1,40 m.[12] |

Az előbbiekből világos, hogy a könyvszekrények távola összhangba hozandó az ablakokkal úgy szépészeti, mint főleg világítási okokból. Legtermészetesebbnek látszanék, ha minden két ablak közé esnék egy kettős könyvszekrény; ámde ekkor igen nagynak (legalább 2,75 m.) kellene lennie a két szekrény tengelytávolának vagy igen keskenyek s alaktalanok volnának az ablakok. Általában a mellékelt képen szemlélhető négy elhelyezés van gyakorlatban, melyek közül a két utolsó mód a czélszerűbb s itt is jobb az, hol a fal és szekrények közt (78. kép.) keskeny ut van.



78. kép.

[12] A kettős szekrények t. i. csak 40 cm. szélesek.

## IV.

Számítások a könyvek elhelyezhetéséről. – A polczközök magassága. – A könyvszekrények. – Könyvemeletek magassága s a szekrények beosztása. – A könyvek sulya s a tér kihasználása. – A szekrények anyaga. – Belső oszlopok. – Szilárd vagy áttört közpadlók. – A közpadló. – Világító nyilások. – Egyéb berendezési részletek. – Felhúzó gépek. – Porolásra alkalmas helyek. – Külön bejárat. – Vasablakok, villámhárító, tüzjelző. – Fedélszerkezet. – Intézkedések a nedvesség ellen. – Vitruvius szavai.

Most a legközelebbi kérdés az, hogy a könyvtár építésénél és könyvszekrények készítésénél a könyvek mennyiségét véve alapul, ezekről minő tapasztalat vonható le? Majdnem általános igazság, hogy egy $m^2$ könyvszekrénybe, feltéve, hogy a polczok és könyvek közti hely veszteség nem tulságos, elfér átlag 90–100 kötet; Staender *(Das Einheitsmass für die Raumberechnung von Büchermagazinen)* szerint azonban csak 66 s számításait a greifswaldi könyvtárra alapította, hol Gropius és Schmieden 130 könyvet számítottak egy $m^2$-re. Gilbert u. ott e számot 80-ra, Wolf a Frankfurt a/M. könyvtárban 102-re teszik. Természetesen régi, nagy alakú könyvekből kevesebb; de a 8r-nél kisebbekből jóval több fér el.

Minden könyvtárban általában háromféle könyvnagyságot különböztetnek meg: 2r, 4r, 8r (az utóbbiakhoz veszik a 8 rétűeknél kisebbeket is) s e háromféle nagyságu könyveket külön polczokra rakják; rendszerint legalól a 2r, fölebb a 4r s legfelül a 8r és kisebbrétü műveket. Olykor, mint Karlsruheban (Udvari és Tartományi Könyvtár) az épület földszintjén helyezik el a nagy alakú s a többiben a kisebb alaku könyveket; de ez nem czélszerü; mert minden szakot így két helyt kell elhelyezni. E három csoportba osztás megadja a polczok magasságának méreteit s ezek a következők: 8r könyvek mind befférnek 25 cm. magasságu polczokra, a 27 cm. magasságu ritka s bátran a 4r könyvek közé tehető. A 4r és 2r könyveknél már nagyobb az ingadozás. Steffenhagen amazokra 33, emezekre 45 cm. magasságot vél szükségesnek; de a 2r-nél a legmagasabbak egész 55 s a 4r könyveknél 39 cm. magasak. Petzholdt *(Katechismus der Bibliothekenlehre* 36 l.) a három magasságra 28, 42 és 58 cm.-t számít, inkább többet valamivel, mint kevesebbet.

Ha a könyvszekrény hosszabb 2 m.-nél, akkor közbül függőleges fal oszsza ketté. Legjobb, ha e függőleges falak egyforma, pl. 1 m. távolságra állnak; mert bizonyos rendszeres számítás alapjául szolgálhatnak.

Az egyes könyvemeletek a raktárrendszerben feltétlenül csak oly magasak legyenek, hogy minden könyvet kézzel le lehessen venni; mert ez egyik legfőbb előnye. Ezért, minthogy e rendszernél fő a tér pontos kihasználása, itt szabatos számításra van szükség. Steffenhagen *(Über Normalhöhen für Büchergeschosse)* e tekintetben a következő számítást adja: Ha 8456,4 folyóméter könyvsornál, véve 6 könyvtáremeletet s minden szekrényt 9 polczczal, a polczok magasságát 25 cm.-ről 27-re emeljük, a veszteség 626,4 folyóméter lesz, melyre kb. 19,000 könyv helyezhető el; s ugyanakkora a veszteség, ha könyvemeletenként a szekrények felett már csak 2 v. több cm. fölhasználatlan tér marad is.

Itt tehát a következő elvek veendők figyelembe:

*a)* Minden szekrényben alól 10–15 cm. talapzat kell, hogy az ott járók a könyveket lábukkal ne rongálhassák.

*b)* Ezen felül 2,15–2,20 m. magasság volna az (tehát a talpazattal együtt 2,30–2,35), melyről még minden könyv elérhető. De minthogy ez a magasság a könyvpolczokra nem ad jó beosztást; ezért Steffenhagen id. művében, Kielben tett számításai alapján, 2,47 m. magasságot ajánl az alsó, szerinte csak 3 cm-re tett holtterületen kivül s így 2,50 m. volna a kihasznált magasság; de így a legfelső sor könyvei kézzel le nem vehetők. Ehhez már lépővasak kellenek, mikről alább lesz szó. Az egyes könyvtárakban az emelet-magasság következő:

| | |
|---|---|
| Bibliothèque Nationaleban s ennek nyomán Greifswaldban | 2,50 m. |
| Kir. kvt. Stuttgartban, Városi kvt. Hannoverben, Egyet. kvt. Baselben[13] és Strassburgban | 2,20 » |
| Herczegi kvt. Wolfenbüttelben, Egy. kvt. Halleban | 2,30 » |
| British Museumban | 2,44 » |
| Lipcsében (a hely nincs kihasználva) | 3,00 » |
| Városi kvt. Frankf. a/M.: 3 emeleten | 2,43 » |
| 2 » | 2,45 » |
| Népkönyvtár Bostonban | 2,28½ m. |
| Királyi kvt. Stockholmban | 2,38 m. |
| Városi kvt. Kölnben | 2,40 » |
| Egyet. kvt. Kielben 3 emeleten | 2,40 » |
| Egyet. kvt. Kielben 2. emeleten | 2,50 m. |
| Augsburgi vár. kvtban kb. | 2,30 » |
| Newberry kvt. (Chicago) | 2,30 » |
| Public library (u. o.) | 2,10 és 2,30 m. |

Maire Albert 2,15 m.-t ajánl a szekrények magasságára.

A szekrények mélységére nézve két gyakorlat szokásos: vagy egyforma mélyre csinálják tekintet nélkül az alakra, vagy pedig a 2r, 4r és 8r alakuakra más-más mélységgel. Szokottabb, mert egyszerübb az első mód. Ez esetben 70 cm. mélység felelne meg kettős szekrénynek; de ez is szinte sok s tulajdonképen a mi 60–64 cm.-nél több, már felesleges. A Newberry-könyvtárban (Chicago) a kettős faszekrények 50 s ugyanott a Public libraryban a kettős vasszekrények csak 40 cm. mélyek. Augsburgban a kettős szekrények 75 cm. mélységüek. Göttingában az uj rész berendezésében külön méretnek szerint a 2r könyvek szekrényei 40, a 4r-eké 30, a kisebbeké 20 cm. mélyek. E beosztás ugyanazon könyvszekrényen is alkalmazható. A rendes szokás az, hogy a könyvszekrény alja mélyebb, felső része keskenyebb s az alsó résznek így üresen maradt lapja mintegy asztalként szolgál. Ez Minneapolis (America) közkönyvtárában raktárrendszerü állványokon is van alkalmazva. A gyakorlatban a könyvszekrények többnyire igen mélyek; mert kettős szekrénynél már 60–64 cm. mélység mellett marad elég szellőzésre szükséges tér. A többi ugyis csak porfészek.

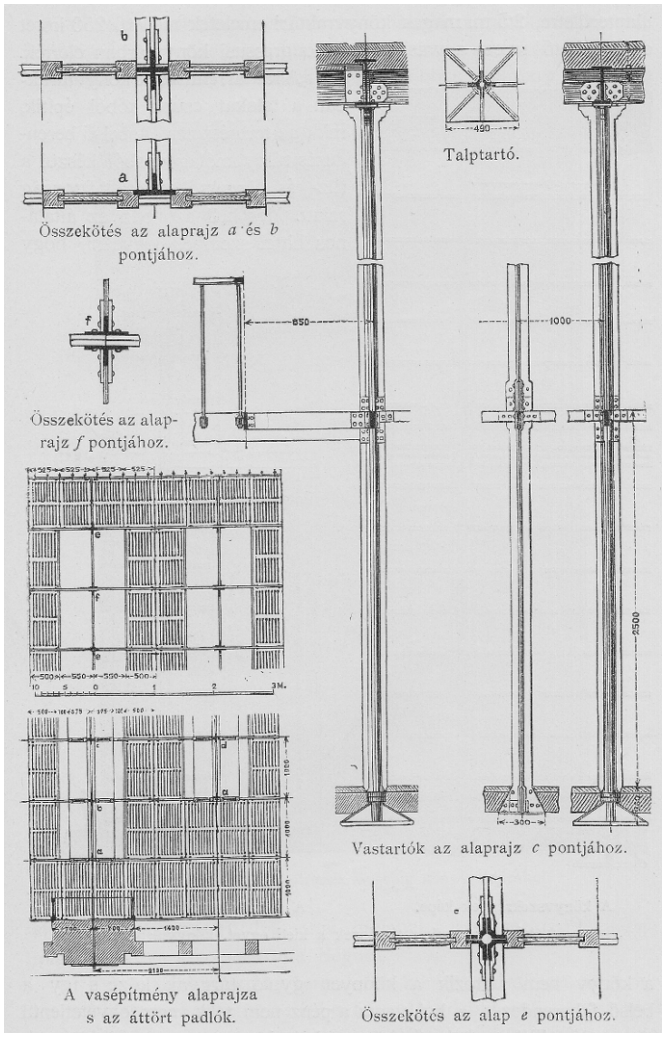
A könyvek sulyára nézve a következő számításokat tették: Egy folyóméter könyv átlagos sulya 20–25 kg. Egy 2,30 m. magas s 1 m. széles szekrény könyvsulya átlag 200 kg., ha a könyveket vegyesen állítják föl; lényegesen több a különböző alaku könyvek elkülönítésével; felmegy t. i. 500 kg-ra is. Göttingában 1 köbméter könyv és szekrény együttes sulyát 835 kg-ra vették az építésnél; Tiedemann, midőn a hallei könyvtárt építette, próbák alapján 1 könyv sulyát 0,6 kg-ra s 1 kbm sulyát (ha a szekrényt félig telve gondoljuk s a tévesztéssel alig is tehető többre) 300 kg-ra tette s igy öntött vasból készült szekrényekkel együtt a suly 1 köbm.-re nem több 500, kovácsolt vasnál 750 kg-nál még akkor sem, ha nagyobb megterhelésre számítván, ennek megfelelően erősebbre építtetjük a szekrényeket. A könyvraktár területének teljes kihasználása alatt azt értjük, ha leszámítva a belső lépcső- és világító nyilásokat s mellékhelyiségeket, egy $m^3$ alapterületre, 2,5 m. magas könyvraktári emeletek mellett, 250 kötet elhelyezhető s ezt a washingtoni congressusi könyvtárban elérték.

A raktárrendszerü könyvtárakban a falakat csupa kőből építik, mint az természetes. A belső berendezés túlnyomólag vasból készül a tüz- és férgektől való biztonság miatt. Meg kell azonban az általános hittel szemben jegyezni, hogy a könyv nem tartozik a könnyen

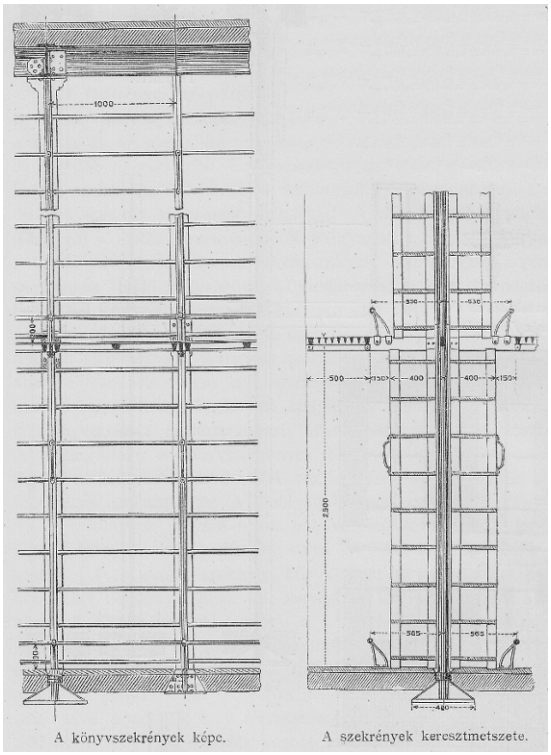
[13] Ebből 2,10 m. a kihasznált magasság.

gyuló tárgyak közé s így a belső faberendezés, a hol vasra a pénz nem telik, nem okvetetlenül elvetendő. Télen füthető könyvraktárakban a vasberendezésnek adandó előny; ellenkező esetben talán inkább a fának. Noha megjegyzendő, hogy nagyobb tüz esetén csak a vasszekrény könyvei menthetők meg; mert a faszekrénynél előbb a szekrény ég el s a könyvek máglyaszerü halommá omlanak; a vasszekrény kitartja, míg az összes könyvek rajta elégnek.

Ezt a belső szekrény-berendezést könyvraktárakban, ha a raktár szélesebb, az alaptól a tetőig felnyuló közbül eső vasoszlopok tartják. Ezeken nyugszik a tetőszerkezet is s ezek tartják a közbül eső, a könyvtáremeleteket elválasztó áttört vagy szilárd padlókat is. Ezek a vasoszlopok vagy öntött vasból valók vagy szög- és T-vasakból vannak összeállítva. Előbbire példák a British Museum, Halle, utóbbira Bibliothèque Nationale, Basel, Kiel (79-80. kép.) könyvraktárának vastartói. Legjobb, ha ezek keresztmetszete, mint Baselben, keresztalaku. Fából ezek az oszlopok soha sem volnának készítendők a tüzveszély és a miatt, hogy túlságos vaskosak volnának. Ez oszlopok középen, két sorban úgy helyezendők el, hogy köztök legyen a kettős könyvszekrények között hosszában elvonuló folyosó.




79. kép. Vasbelépítmény a kieli egyetemi könyvtár raktárában.

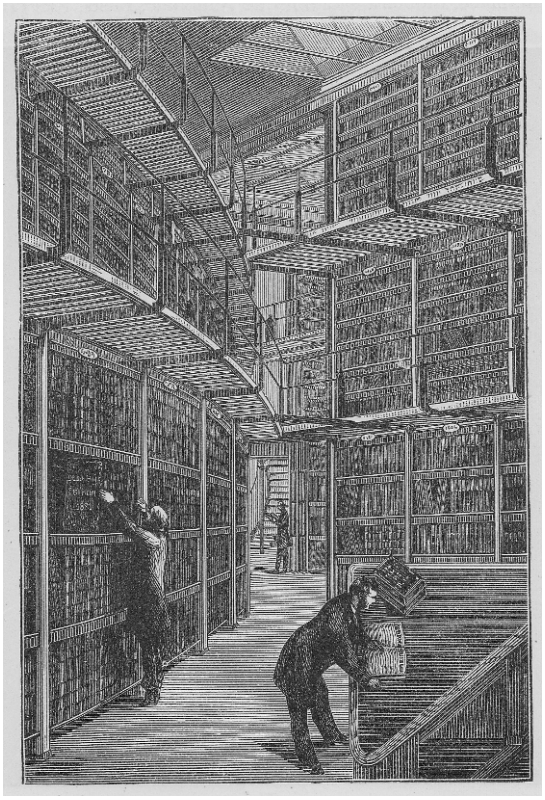



80. kép. Vasszerkezeti részek a kieli egyet. könyvtárban.

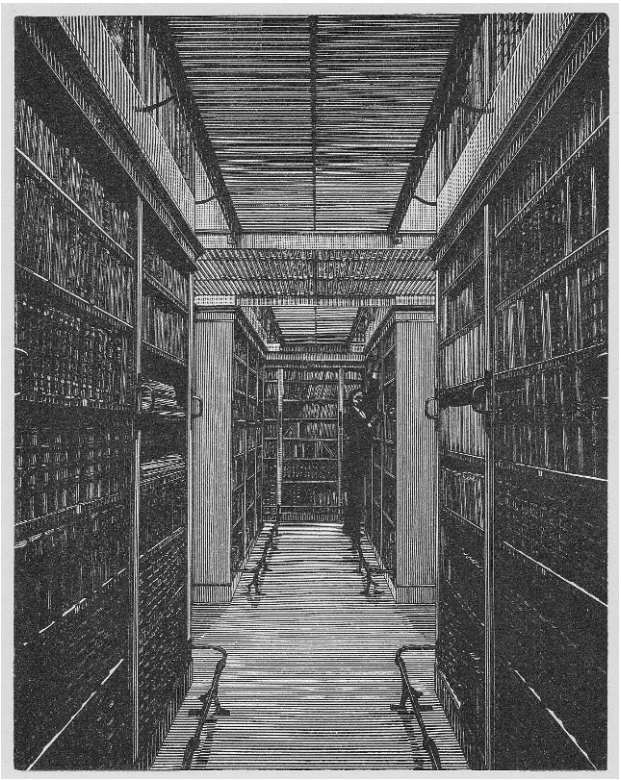
Ez a belső berendezés a szilárd vagy áttört közpadlókkal kétféle lehet: *a)* vagy minden könyvtáremelet külön vasgerendázatot kap s így ezen nyugszanak a szekrények és az összes megterhelés a padlórostélyokkal együtt; *b)* vagy a könyvszekrények oldal-vastartói az alaptól egészen felnyulva mint megannyi oszlopszerkezetek tartják a könyveket s ez esetben ők hordják az áttört padlót is s ekkor szilárdságuk oly arányban nagyobb. És e szerint vagy a közfalakba vannak beépítve az emeleteket elválasztó vasgerendák, vagy a közpadlókat csak az oszlopok és könyvszekrények vastartói tartják. Ez utóbbi esetben a raktár egy üres tér, melyet merőlegesen a szekrények s vízszintesen az emeletpadlók metszenek.

Itt a padlóknál különösen a következő pár szempont emelendő ki: A gyakorlat azt tanítja, hogy 4–6 könyvtáremeleten át csupa áttört padló semmi esetre sem czélszerü; mert tüz esetében sokkal nagyobb terület van veszélyeztetve; mert a tisztaságot nehéz föntartani, minthogy a legfelső emeletről is minden por s egyéb a legalsó részig lehull vagy leszáll s ugyanazt a szemetet minden emelet az alsóbbnak adja; és végre mert az ilyen helyiségek fütésénél épen az a kellemetlenség áll elé, mint a teremkönyvtáraknál: azaz fönt elhordozhatatlan lesz a meleg. Ezért minden két könyvtári emelet szilárd padlóval választandó el, melynek színvonala essék össze a vele egy vonalba eső egyéb helyiségekével. Például kiemelendő, hogy a British Museum könyvraktárában a por ellen alig birnak védekezni. Az alól fölvert por fölszáll a legfelső emeletig s onnan megfinomodva ujra lejön a legalsóig. Lipcsében, Strassburgban minden könyvemeletet szilárd padló választ el, Augsburgban, Rostockban minden kettőt, Greifswaldban az alsó kettőt a felső négytől, Halleban minden közpadló áttört, mint a British Muzeumban, Leydenben és Bibliothèque Nationaleban (81-83. kép).Természetes, hogy felülvilágításnál nem marad más választás a csupa áttört padlónál. E közpadlók többféleképen készülnek. Leggyakrabban öntött, vagy T átmetszetü rostélyvasakból. Ezekre jöhetnek, ha világosságra nincs szükség, különféle fedőlapok öntött vasból, vaspléhből, deszkából stb. Máshelyt betonból készítik a szilárd padlót (Lipcse, Strassburg, Basel), a washingtoni congressusi könyvtárban fehér márványnyal vannak a rostélyok födve, hogy a fényt visszaverjék, melyek a biztos járás végett felül csiszolatlanok s csak alól csiszoltak. Máshelyt mint Wenker is javasolja a maga rendszerénél, a padlót a világosság áteresztése végett Siemens-

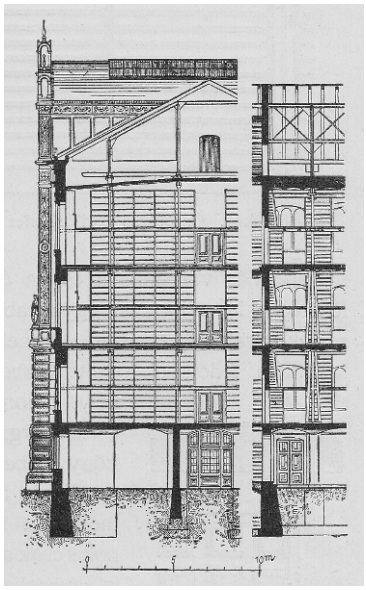
féle üveglapokból készítik (84-86. kép). (A Princeton University könyvtárában üveglapokból áll a padló, noha csak felülvilágítás van.) Ha áttört a padló, a rostélyokat a világosság irányában hosszában s nem keresztbe kell fektetni; ugyancsak a járás irányában is hosszában feküdjenek, különben a czipő orra folyton beléjök akad s a járás kényelmetlen.



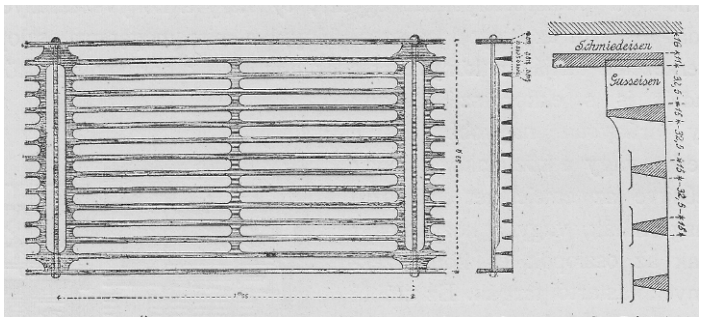
81. kép. Részlet a British Museum könyvraktárából.



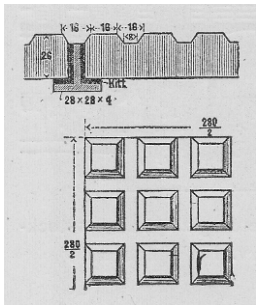
82. kép. Egyetemi könyvtár Leydenben. (Részlet a könyvraktárból.)



83. kép. Egyetemi könyvtár Rostockban. (Terv. H. Willebrand.)

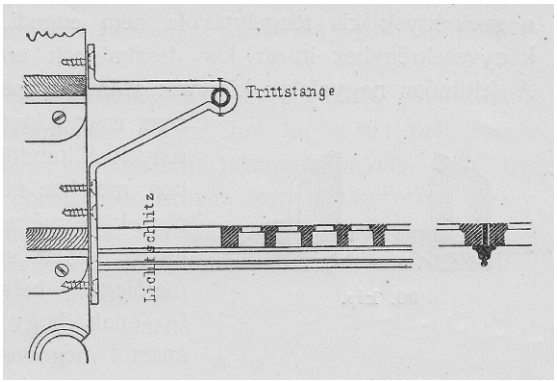



84-85. kép. Öntöttvas padlórészlet a Bibliothèque Nationaleból, Párisban.

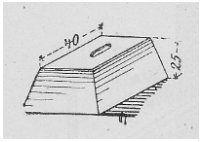


86. kép. Üvegpadlórészlet a Reichstagsbibliothekból Berlinben.

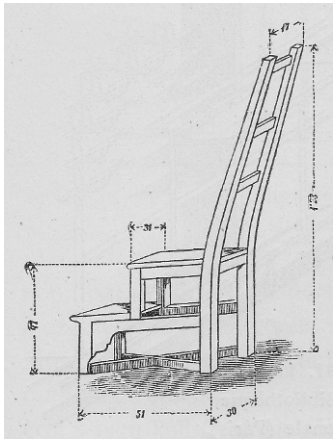
Szokásos továbbá a raktárrendszernél a világosság áteresztése végett, különösen a felső könyvsor megvilágítására, egy-egy nyilást hagyni a szekrények hosszában, mely kb. 25–27 cm. széles; de hogy a könyveket és embereket óvják a leeséstől, befonják vagy sodrony-, vagy erős spárgahálóval. (Brit. Mus., Bibl. Nation., Halle.) Ujabban igyekeznek elkerülni e nyilásokat. E nyilások külső szélére, különösen, ha a könyvemelet 2,20 m.-nél magasabb s ekkor a felső sor könyveit szabadkézzel elérni nem lehet, a szekrények talpára két oldalt erősített tartókra, a szekrények talpmagasságának megfelelően vaspálczákat tesznek, melyek egyszersmind korlátul szolgálnak e nyilásokhoz. Ha már a könyvlevevő fellép e vaspálczára s a könyvszekrények szélébe megfelelő függőleges fogantyuk vannak a kéz számára, a felső sor könyveit is elérheti bárki, minden más segédeszköz nélkül, ha 2,35–2,40 m.-nél a könyvemelet nem magasabb (87. kép). Ha magasabb, akkor lépővasak helyett mozgatható lépcsők vagy ilyesmik kellenek. (88-89. kép.)




87. kép. Részlet a hallei egyetemi könyvtár könyvszekrényeiről.

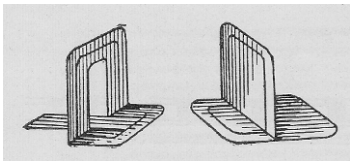


88. kép. Lépőke.

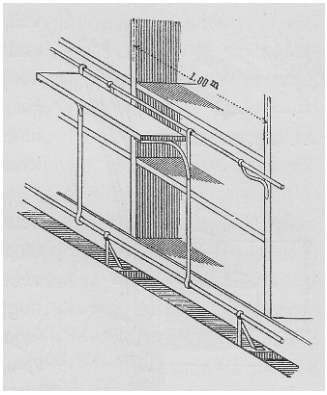


89. kép. Lépcsős szék.

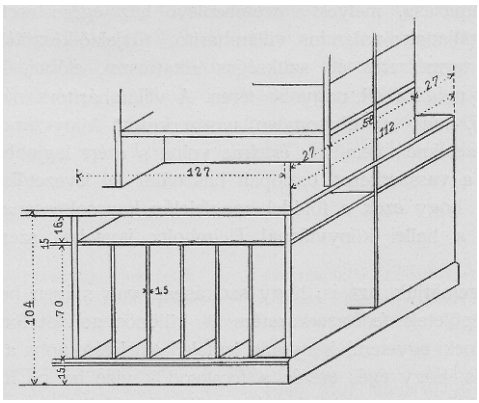
Egyéb részletek továbbá, hogy a kettős könyvszekrényeknél a polcz belső oldalán hosszában kb. 4 cm. magas vékony deszka vagy pléh erősítendő, hogy a könyveket a becsúszástól megóvja. A drótháló, mit Londonban láttam, szükségtelenül drága s porfészek. Szükségesek továbbá minden könyvtárban megfelelő számu könyvtámaszok festett vaspléhből szögletre hajtva, hogy a félig üres polczok könyveit feltámaszszuk s hogy ezek mindig egyenesen állván, az elferdüléstől megóvassanak. Ezeknek igen jó mintáit Soeneckennél (90. kép.) s másoknál lehet kapni. Minthogy gyakran szükséges, hogy a raktárban levett könyvben azonnal lapozni lehessen, e czélra, a hol lehet, a szekrények közé kis asztalok teendők. Ha a szekrények kis tengelytávola nem engedi, akkor magához a könyvszekrényhez itt-ott kis deszkalapok erősítendők (91. kép). A feltünően nagyalaku könyvek számára, melyeket néha felállítni sem, csak fektetni lehet, külön szekrények állítandók azon szak közelében, melyhez tartoznak. Az ily szekrények, természetesen, megfelelő szélesség mellett, szükséges, hogy több merőleges, belső vékonyabb falat kapjanak, hogy a könyvek a ferdén állástól megóvassanak. (92. kép.)



90. kép. Könyvtámaszok aczéllemezből.




91. kép. A Bibliothèque Nationale (Páris) könyvszekrényein alkalmazott asztalka.




92. kép. Könyvszekrény nagy alaku könyvek számára. (A strassburgi egyetemi könyvtárból.)

A fektetésre szükséges könyveknek czélszerü az oly szekrény, melyben fiókok helyett kihuzható deszkalapok vannak beillesztve, s az ily könyveket ezekre fektetjük.

A könyvraktár berendezéséhez tartoznak a felhúzó gépek is. Ezek közül mindenesetre jó pár kézi felhúzógép alkalmazása; mert a felhúzással kiméltetnek a könyvek s ezeknek természetesen a legujabb s legczélszerübb szerkezet adandó. A British Museumban és Bibliothèque Nationaleban kézi felhúzók vannak; a baseli legujabb könyvtárban 100 kilót megbiró viznyomásu emelőgépekkel szállítják fel és le a könyveket. Mindenesetre szükséges e gépek vasrészeit bőrrel bevonni, hogy a könyvek ne sérüljenek meg. Czélszerü továbbá, kivált magasabb könyvraktárakban, viznyomású személyfelhúzók alkalmazása a hivatalnokok és szolgák számára a gyors közlekedés végett. Majdnem hihetetlen, hogy mennyi idő-, fáradság-, sőt személyzet-megtakarítás érhető el ez által. Igy pl. Meyer A. B. megjegyzi, hogy a John Crerar-Libraryban (Chicago) egy könyv kihozatala a czélszerü berendezés következtében 1 perczet és 38 mp.-et vesz csak igénybe. E gépek berendezése természetesen szakszerü mérnököt kiván; mert majdnem minden év találmányai ujabb és ujabb javításokat nyujtanak e téren.

A könyvraktárban, lehetőleg minden emeleten, gondoskodni kell arról, hogy a könyveket legyen hol kiporolni; mert ez a könyvtár föntartására a legfontosabb feladatok egyike. A könyvtárt évenként le kell porolni oly formán, hogy a könyveket helyökről levétetjük s magát

a szekrényt is gondosan nedves rongygyal letisztíttatjuk. Természetesen a por kevesebb lesz, ha a padlót állandón tisztán tartjuk. A porolásra legjobb, ha minden könyvemeleten e czélra szabad erkélyek vannak, hová a könyveket kihordják. (Brit. Mus., Göttinga.) A tisztántartás épen ezért könnyen és pontosan csak oly rendszernél eszközölhető, hol a könyveket kézzel el lehet érni s nem kell őket lépcsőkön vagy hágcsókon fel- s lehordani és a hol a szekrények nincsenek a fal mellett; tehát csakis a raktárrendszernél. Természetes az is, hogy pontosan záró ablakok, lehetőn kettősek (nem mint a német könyvtárak raktáraiban, egyes ablakok) lényegesen meggátolják a por behatolását; viszont, mint emlitettük, szilárd padlóju könyvemeletek mellett könnyebb a tisztántartás, mint áttört padlóknál. A takarítás eszközei számára minden könyvemeleten külön kis helyiség építendő, hogy ne kelljen őket le- s felhurczolni, mi gyakran szintén akadály a tisztogatásban.

Továbbá, noha általában helyes, ha a raktár ugy van építve, hogy egyetlen vasajtóval le lehessen zárni az egészet, gondoskodni kell róla, hogy kivülről is hozzá lehessen férni s ezt legjobban tüzmentes, kivülről bevezető kőlépcső által érjük el, melyről szükség esetén minden emeletre be lehet jutni és ezt a lépcsőt szintén vasajtó védje kivülről tüztől, betöréstől.

Nem felesleges gondoskodás, hogy ha az épület városban, más épületek közelében, szűk utczában van, kivülről vasablakok alkalmazása, melyek a szembenlévő ház égése esetén védelmül szolgáljanak; valamint villámhárító, tüzjelző-készülék az ily épületek természetes és szükséges alkatrészei, előbbi, kivált ha az épület magára áll, nagyobb téren. A villámhárítóra nézve megjegyzendő, hogy a tulnyomóan vasszerkezetü könyvtáraknál egy külső vezetéknek nem sok értelme volna s ezért legjobb ilyenkor magokat a vasszerkezet oszlopait használni fel levezetőkül s gondoskodni, hogy ezek a földdel megfelelőn kapcsoltassanak egybe, mint ezt a hallei könyvtárnál Helmholtz javaslata szerint alkalmazták.

Megemlítjük azt is, hogy szokásban van s igen helyesen, a könyvtárépületek fedélszerkezetére is különös gondot fordítni. Igy pl. a rostocki egyetemi könyvtár legfelső emeletén, noha a fedélszék vas, mégis, hogy égés esetén a fecskendők vize be ne hatoljon, a padlást külön cementburkolattal is ellátták. Halleban a könyvtár teteje egészen lapos s kiválóan biztos szerkezeten kivül homokréteg is van rajta s így biztosítva a külső kigyulás ellen.

Különös óvóintézkedést kiván a könyvtár a nedvesség ellen. A por mellett ez a könyv legnagyobb ellensége. Rouveyre szépen jegyzi meg, hogy »a könyv élőlényhez hasonlítható, mely telve érzékenységgel, szeszélylyel vagy eredetiséggel; tehát gyakorlott bánásmódot, gondos megőrzést és állandó gondosságot igényel«.

A könyv tehát megérzi a környezetet s természetesen nem szereti a sötét zugokat; de épen nem a nedvességet. Csak látni kell, hogy szelid, mosolygó világításban minő kedves kép az, a melyet a különböző színbe kötött és minden portól tisztán tartott könyvek nyujtanak. Legjobb nekik a keleti fény s ezt már a rómaiak tudták. Ebben a könyvek mintegy fölélednek, a kötések megérnek s aranyozásukat és más díszeiket valami kedves patina lepi meg. Vitruvius sorai általában ismertek, ki erről így ír: (Lib. VI. cap. 4.) »Cubicula et bibliothecae ad orientem spectare debent, usus enim matutinum postulat lumen, item in bibliothecis libri non putrescent, nam quaecunque ad meridiem et occidentem spectant, a tineis et humore vitiantur, quod venti humidi advenientes procreant eas et alunt infundentesque humidos spiritus palore volumina corrumpant«.

Mindezekért a könyvek jobban vannak elhelyezve emeleten, mint földszinten. De ha földszinten is állnak könyvek, akkor az épület nedvesség elleni biztosítása szükséges vagy pinczék által vagy az alap fölött, mint Halleban s a technicai egyetem könyvtárában Darmstadtban, 80–90 cm. üres tért kell hagyni, hogy az épület e része más egyéb óvóintézkedéseken kivül folyton szellőztethető is legyen. E czélra szolgálnak továbbá a jó magas földszint és pontosság az építésben, a különféle elszigetelő módszerekkel.

# V.

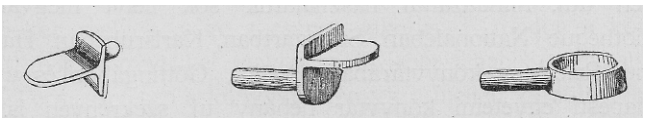
A különböző szekrény-szerkezetek. – A szekrényfalak készítésénél szükséges szempontok. – Mozgatható polczok. – A fogas lécz. – A polcz anyaga. – A rézcsappal való állíthatóság. – Ebrard és Wolf találmánya. – Roth módosítása. – Green módosítása. – Smith módosítása. – Lipman szerkezete. – A baseli szerkezet. – Stikeman polczai. – Dahl és Krücken, dr. Uhlworm szerkezete. – Wenker könyvszekrénye. – Pauli, Koch, Müller polczai. – Staender polczai. – Eredmények. – Egyéb ritkaságok stb. őrzésmódja.

Manapság a hely kihasználása s egyéb czélszerüségi okok különösen előtérbe állították a könyvszekrények ügyét s az utóbbi évek alatt a különféle rendszerek egész sora jött létre. Ezekről külön kell szólanunk.

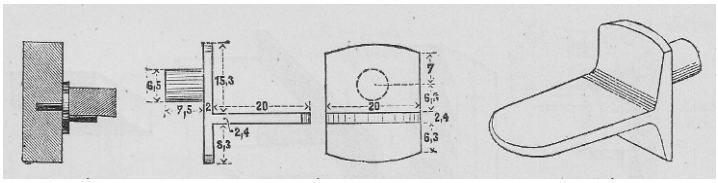
Magoknál a szekrényfalaknál, legyenek azok akár fából, akár vasból, a következő szempontok méltók a figyelemre: *a)* Sohase legyenek mélyebbek annál, mint szükségesek, *b)* A függőleges vagy középfalak ne legyenek vaskosabbak, mint a teherbírás kivánja s legyenek teljesen símák, hogy a könyvet könnyen lehessen rongálás nélkül kivenni s visszatenni, *c)* Ha vasból vannak, ezek álljanak teljesen síma pálczákból, hogy a világosságot átbocsássák, könnyen legyenek törölhetők s rajtok minden szöglet vagy kiálló rész, diszítés stb. csak arra való, hogy a könyvek megsérüljenek, *d)* A faszekrényeknél kerülendő minden homlokdísz; mert ez meg csak arra jó, hogy a felső sor könyveit félig elfödje s a hely kihasználását megakadályozza. Természetesen kerülendők az oly díszléczek is a függőleges szekrényfalak élén, melyek nem engedik, hogy a szélső könyvek egyenesen álljanak, vagy elfedik őket. Kerülendők az ajtók bármily alakban, valamint függönyök s ilyesmik, *e)* A kettős szekrények közé hátfal nem kell; elég, mint említettük, egy alacsony támasz; a hátfal csak elfogja a világosságot, levegőt s alkalmas a por lerakodására.

A szekrényekben a könyvtartó deszkák lehetnek szilárdan beilleszthetők vagy mozgathatók. A mozgathatók előnye annyira szembeötlő, hogy ma már csakis ezek ajánlhatók. E czélra legrégibb a fogas lécz, mely ma is legáltalánosabb, de a legrosszabb a következő okokból: ezek mellett a polczok csak 4-5 cmnyi közökben mozgathatók fel és le s így helyveszteséget okoznak, holott épen ez ellen valók volnának; a szélső könyvek mindig ferdén állnak; a polcz mozgatása nehéz s ezért ott sem igen bajlódnak vele, hol helyet lehetne ez által nyerni.

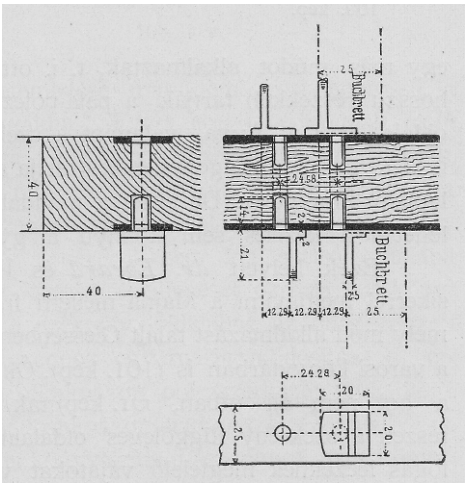
Másik kérdés: miből készüljön a polcz? A legujabb időkig elterjedt volt a 2,5–3,00 cm. vastag deszka. Szokták az ily polczot rámásan készítni, mi jobb, de költségesebb. Hallében pl. a polczok kemény fa rámái 2,5 cm.-esek, a betétlap 1,5 cm. vastag. Természetesen féregtől mentes fa választandó, s olyan, melyet a szú kevésbbé támad meg. A fenyőfapolcz a szurokkiizzadás miatt gyakran kellemetlen s ezért ezt kivűl-belől világos olajfestékkel kell bevonni, hogy vizes ruhával törölhető legyen. A férgek ellen több helyt a lyukacsos vagy léczekből összeállított polczokat ajánlják; de a por miatt egyik sem ajánlatos. Mások a deszkalapok befedését ajánlják palával, vékony ércz-, üveg-, porczellán-, faïence-lapokkal; de ez költséges és kellő tisztogatás mellett felesleges is. A New Record Office könyvtárában (London) 2 cm.-es palalapokból készítették a polczokat s viaszos vászonnal vonták be; tettek próbát durva üveglapból készültekkel is, de nedves időjáráskor izzadtak. A British Museumban a polczok farámára erősített vaspléhből állnak vörös bőrrel bevonva. Amerikában a congressus könyvtárában (Washington) a polczokat aczélrostélyból készítették (2 cm. vastag s 6 kg. nehéz) s a Bauer-Barff-féle eljárással mentté tették a rozsdától.



93-95. kép

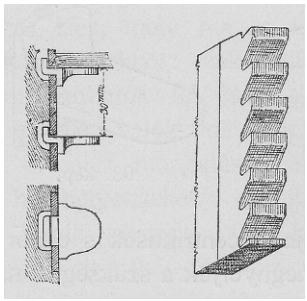



96-98. kép



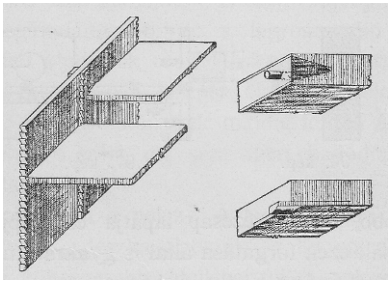

99. kép

A polczok mozgathatása fel és lefelé már régóta foglalkoztatja a szakköröket, mert ettől függ leginkább a hely kihasználhatása, az áttekinthetőség és könnyü kezelés. Legrégibb találmány e téren a fogas lécz után *a rézcsap,* melynek a lapátalaktól a szegig számos faja ismert, mint a rajzok mutatják, melyeken a méretek és beosztás minden részletei láthatók. Legszebb s legjobb, ha a rézcsap lapátja és csapja excentrikusok s ekkor már csak ezek forgatása által is gyakran megnyerjük a szükséges magasságot és így a hely jól használható ki. A British Museumban, hol először alkalmazták, minden 19 mm.-re egy-egy lyukat furtak a szekrények oldalaiba s így a polczok már kis magasságra is állíthatók. De a könyvszekrény oldalában e sűrü lyukak gyengítik a szekrényt s ezért czélszerü belé a lyukak sora helyén egy vékony, körülbelül 25 mm. széles vas- vagy keményfa-pántot tenni, s ennek előnye, hogy így a fa- vagy vaspántba is együtt befurt lyukak szélei nem ereszkednek meg. A nehézségek a rézcsapoknál nem épen csekélyek, t. i. itt is négy szeget kell mozgatni, tehát a fáradság majdnem annyi, mint a fogas lécznél; az egyes rézcsapok méreteinek egyenlőknek kell lenni, különben a deszka nem áll szilárdan; ha a deszka csak kissé is megvetemedik, akkor inog és ha nem illeszkedik be elég jól, könnyen dül. Mindazáltal használatuk sok helyt megvan, így a Bibliothèque Nationaleban, Stuttgartban, Karlsruheban, Halleban, a német Reichstag könyvtárában (Berlin), Göttingában és ujabban a budapesti egyetemi könyvtár néhány uj szekrényén is. Igen érdekes ennek az a módja, melyet Charlottenburgban az uj népkönyvtárban alkalmaztak; de ebben az állíthatóság csak 3 cm. (100. kép.) Különben ma már e módot mind ritkábban alkalmazzák.



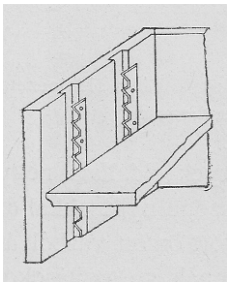
100. kép.

Az ily szegecsek helyett a *New Record Officeban* (London) egy más módot alkalmaztak, t. i. ott szögletvasak (30–30 mm. hosszu részekkel) tartják a pala-polczokat s e szögletvasak alsó oldala át van furva, valamint a szekrény vasból készült oldala is s az ezeken átdugott szegecs tartja a szögletvasakat, melyek felső lapjain áll a polcz. De ezzel a móddal tért megtakarítni épen nem lehet s a kezelés sem könnyü a gyakorlatban.[14]



101. kép.

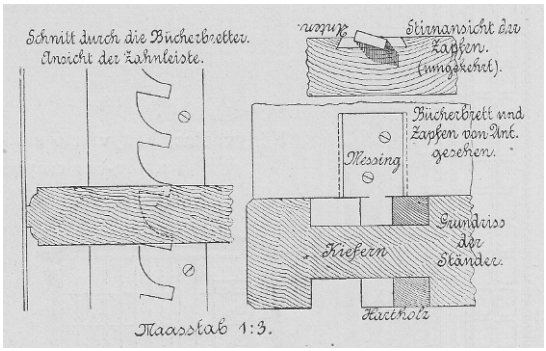
Ezek helyett *dr. Ebrard* és *Wolf* a fogasléczet próbálták sikerrel megjavítni a Majna melletti frankfurti városi könyvtárban, mely mód alkalmazást talált Giessenben az egyetemi és Augsburgban a városi könyvtárban is (101. kép). Ők t. i. a szekrény belső részén, a hol nem áll utban, meghagyták a fogas léczet s a külső részen a szekrény függőleges oldalainak szembe néző fala kap a fogas léczeknek megfelelő vájatokat vagy fogakat. A szekrénynek ez a része készülhet keményfából vagy öntött vasból. Már most a polcznak mind a négy szöglete kiálló vascsapokat kap, melyek hátul a fogas léczre, elől a vájatokba illeszkednek s igy a könyvek símán fekhetnek a szekrény oldalfalán. E csapokat vagy becsavarják a polczok végeibe, vagy ráerősítik az erre külön öntött vaslapokat, melyek vége a csapot alkotja. E módon a könyvpolczokat még könyvekkel megrakva is lehet feljebb és lennebb mozgatni. Természetesen a könyvszekrények e mellett készülhetnek akár fából, akár kettős vaspléhből. A szekrények $m^2$-e kerül egészen vasból kb. 17, fából, szemben vasfogakkal, kb. 12 és egészen fából fafogakkal kb. 8 koronába; de ez a mód jobban ajánlható a pontosabban kidolgozható fából, mint vasból. Hiánya e módszernek, hogy a polcz legkisebb vetemedése már nem teszi pontossá a csapok beilleszkedését a fogakba.[15] Ezért ennek a módnak *Roth* azt a módosítását alkalmazta Gráczban (Steiermarkische Biblioth. am Johanneum), hogy ő, a polczokat tartó mindkét fogasléczet a szekrényfal belső oldalára szegeztette megfelelő vájatok fölé s így a csapok nem a polcz négy végére, hanem két szélső oldalába bennebb kerültek, mi a polcz könnyü lebillenését okozza s a könyvek még sem fekhetnek jól a szekrény oldalához az oda szegzett léczek miatt (102. kép). Ugyanennek egy másik módosítása a berlini országház könyvtárában alkalmazott polczszerkezet (103. kép).



102. kép.

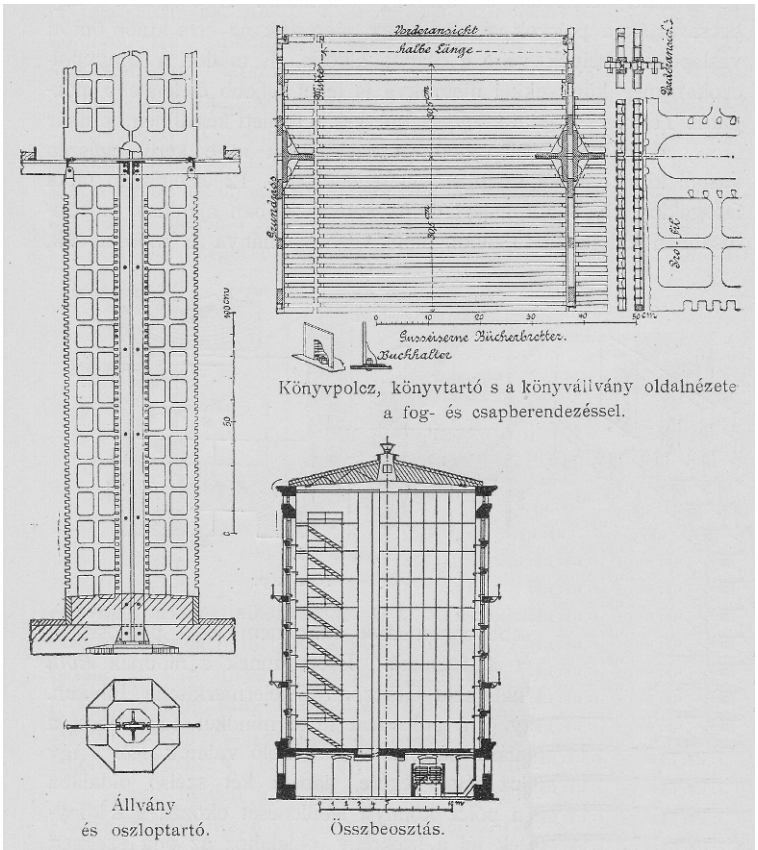
[14] *Centralblatt für Bibliothekswesen.* X. 23. 1.

[15] *U. o.* XI. 573. 1.

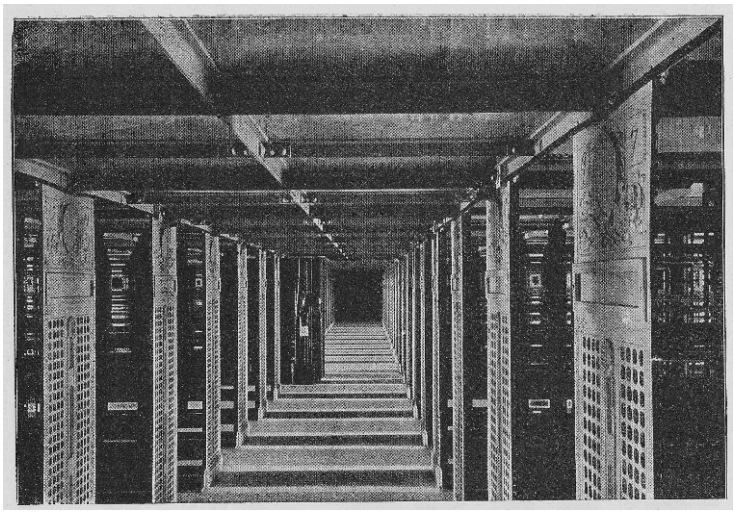



103. kép.

Szintén ugyanennek módosítása a *Bernhard R. Green-féle is.* (Washingtonban a Congressus könyvtárában és számos más könyvtárban alkalmazva. Amaz több mint 2 millió kötetre épült.) Részletes és szakszerü leírását adja Jörges. *(Die modernen Systeme von Büchergestellen* 1895.) E szerkezet egészen vas; a szekrények oldalfalai négyszögü nyilásokkal áttört öntött vasból állanak s e nyilásokon belől van egy vasfog-sor felülről lefelé, mely a polczokat belőlről és elől a szemközt fekvő éleken egy megfelelő másik fogsor, mely a polczokat kivül tartja, itt a megfelelő csapok, belül a polcz ráfektetése által. Magok a könyvpolczok rozsda ellen mentesített, alól gömbölyü, felül laposra csiszolt aczélpálczákból állanak; de ezeket lehetne itt is akár fából, akár vaspléhből stb. készítni (104-108. kép).

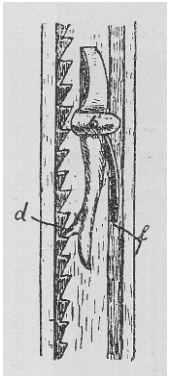



104-107. kép. Raktárberendezési részletek a Nemzeti (Congressus) Könyvtárból Washingtonban.

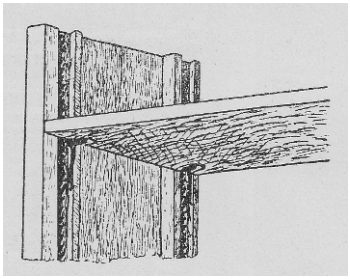


108. kép. Nemzeti (Congressus) Könyvtárból Washingtonban. (Részlet a könyvraktárból.)

Egy másik, a *Smith-féle rendszer*, tulajdonképen nem más, mint egyik faja a tartószegnek. Ebben a szekrények belső oldalában merőlegesen felülről lefelé két négyszögü vájat van (19 mm. széles, 13 mm. mély) s ezekben befelé fordulva egy-egy fogas lécz. Ebben a vájatban mozognak fel s alá a gömbölyü tartószegek, melyeken a polcz nyugszik és e szegek rögzítésére szolgál alól a szeg nyele; ebből egy fognyulvány t. i. a fogasléczbe kapaszkodik, melyet oda egy rugó nyom. Ezzel a rendszerrel Amerikában próbát tettek s megelégedésre talált, mint Jörges egy könyvtárnok jelentéséből idézi. (109-110. kép.)




109. kép.

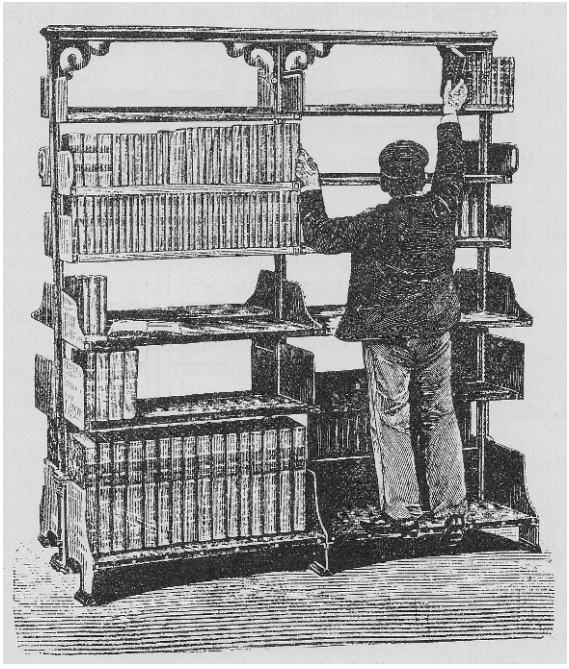


110. kép.

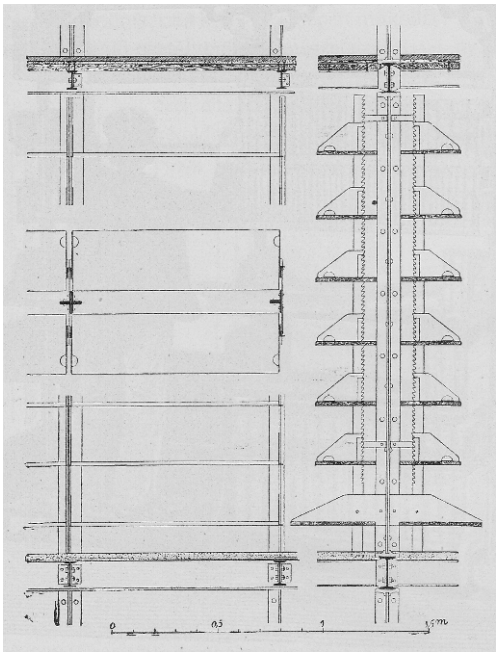
Mellőzve a Leuthold szintén fogasléczen alapuló rendszerét, melynek gyakorlati értéke ugy sincs,[16] Európában mondhatni a legnépszerübbé vált könyvszekrény- és mozgatható polczszerkezetet *Lipman R.* strassburgi lakatos készítette (111. kép). Az ő rendszerének alapelve, hogy a

[16] *Centralblatt für Bibliothekswesen.* X. 218. 1. részletesen leirva.

kettős könyvszekrény számára csupán csak egy, a középen álló fogaslécz tartót használ s a mint nekem beküldött képeiből és leirásaiból kitünik, ez a következőképen működik: Egy szekrény áll két-három egyenlő osztályból s természetesen 3–4 ily függőlegesen álló vastartóból hornyozva és fogasléczczel ellátva. Minden részben van 6–6, azaz kétoldalon 12 s ezekből 10 mozgatható polcz fából vagy vaspléhből. Ezek két végökön függőleges vaspléh-tartóval vannak ellátva, melyek szerepe kettős: óvják a könyveket az oldalon való leeséstől s másodszor ezek belső felükön külön szerkezet által eszközlik, hogy a polcz bekapaszkodik a vájatba és a fogasléczbe s neki szilárd tartást ad. A polcz fölfelé mozgatása egyszerün az által történik, hogy a polczot alája tett kézzel fölfelé emeljük s mihelyt elbocsátjuk, magától belezökken a fogasléczbe és megáll. Ha lefelé akarjuk ereszteni a polczot, a külső szélén megemeljük, mi által kikapcsolódik a fogasléczből; de mihelyt elbocsátjuk, helyt marad. Előnyei: *a)* Könyvekkel való megterhelés mellett is a polcz szabatos, könnyü emelése vagy leszállítása egyszerü emeléssel, a nélkül, hogy kiesésétől kellene tartani, *b)* A legnagyobb térkihasználás az által, hogy a polczok teljesen a könyvek szélességéhez alkalmazhatók és hogy a polcznak elől támaszai nincsenek. Igy pl. függőleges magasságban elérhető, hogy az egyik könyvsor felett a következő polcz már 2 cm.-re állhasson és hogy alól a 2r, fönnebb a 4r és 8r s kisebb könyvek más-más szélességü polczokat kapván, elég nagy marad a legkisebb, pl. 2 méteres szekrény-tengelytávolság mellett is, a szabad terület a szekrények közti közlekedésre, *c)* Nem lévén a szekrényeknek oldalfala, a világosság és levegő mindenütt szabadon hatolhat be. *d)* Mindez nagy mértékü anyagmegtakarítással jár, e miatt sokkal kisebb megterhelést okoz s a szemnek is kellemes látványt nyujt; mert csaknem csupán a könyvek látszanak. Alkalmazva van: a strassburgi egyetemi, a darmstadti polytechnicumi, a stuttgarti építő ipari iskola, a Majna melletti frankfurti Rothschild-féle stb. könyvtárakban; eddig összesen kb. 50 könyvtárban. Kiemelendő e rendszer előnyei közül, hogy lépővasak nincsenek; hanem az alsó, szilárd polcz, mely egyszersmind a szekrény talpa, szélesebb s erre állva (a könyvek bennebb tolatnak) a legfelső polcz könyvei is levehetők, mi végre az ötödik polcz oldalpléhei fogantyukkal vannak ellátva, hogy meg lehessen fogódzni; viszont szélesebb a harmadik polcz is, melynek kivül, a könyvek előtti szabad része asztalul szolgálhat, (t. i. 45 cm. széles, a felső három polcz 25–25 cm., a 4r könyvek polczai 40 cm. szélesek, a legalsó 50 cm.) A szekrények magassága 2,20 cm. raktárrendszernél. Ezzel teljesen rokon a *baseli* rendszer. Megjegyzendő azonban, hogy a baseli rendszer némileg módosított s erre az ottani »Maschinenbau-Gesellschaft« külön szabadalmat vett. A baseli alakot a 112. sz. kép mutatja.

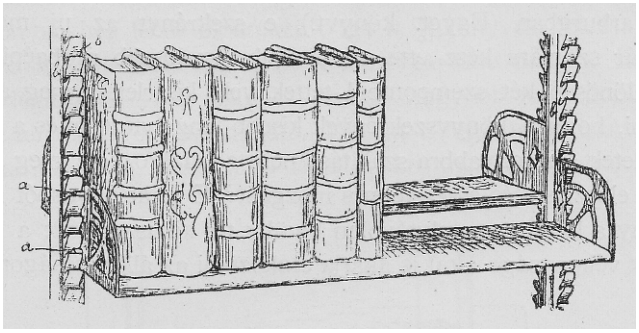


111. kép.



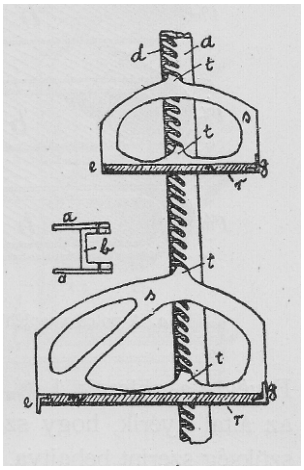
112. kép. Könyvállványok a baseli egyetemi könyvtárban.

Ugyancsak a középen elhelyezett fogaslécz-szerkezeten alapszik s így ezekkel rokon a *Stikeman-féle rendszer*, melyet New-Yorkban készítnek. (A B. & W. T. Westervelt, 102 Chambers Street, Cor. Church.) (113. kép). A kettős szekrény vagy állvány közepén van egy vastartó s ehhez jobb- és balfelől egy keskenyebb fogas lécz van erősítve szintén vasból. A polcznak két végén áttört aczél vagy vastartó van, mely a könyvek támaszául szolgál, melynek hátulsó részén fönt és lent két vascsapja *(a)* van s ezek 2–2 fogba kapaszkodnak a fogas léczen, míg a polczot a hátradüléstől a szélesebb vastartó védi. A szerkezetet feltünő egyszerüsége látszik ajánlani, a mint a kép mutatja.



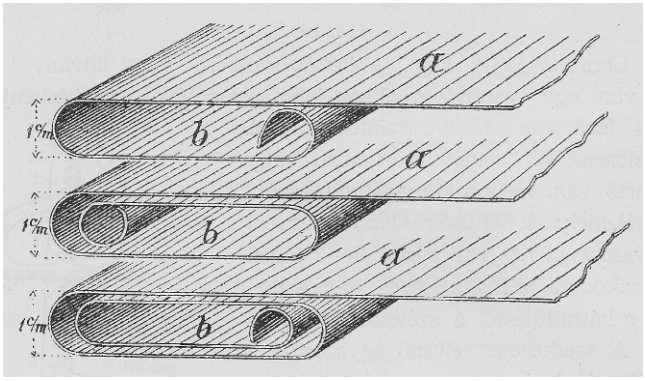
113. kép.

Függetlenül Stikemantól *Dahl és Krücken* építészek Marburgban egy ugyanezen elven alapuló rendszert találtak ki, melynek közelebbi ismertetéséről itt lemondunk, mert az ábrából teljesen érthető (114. kép). Hasonlóan csak megemlítjük a dr. *O. Uhlworm-félét is.* (Casselben városi könyvtárnok), melyben a fogaslécz nem a polcz két oldalán, hanem a közepén foglal helyet s nem két fogasléczbe kapaszkodik a polcz, csak egybe, melynek középrészén egy, a fogas lécznek megfelelő s abba illeszkedő másik fogas lécz van s a polczot oldalra eldüléstől a fogaktól jobbra-balra alkalmazott erős pléhfalak védik.

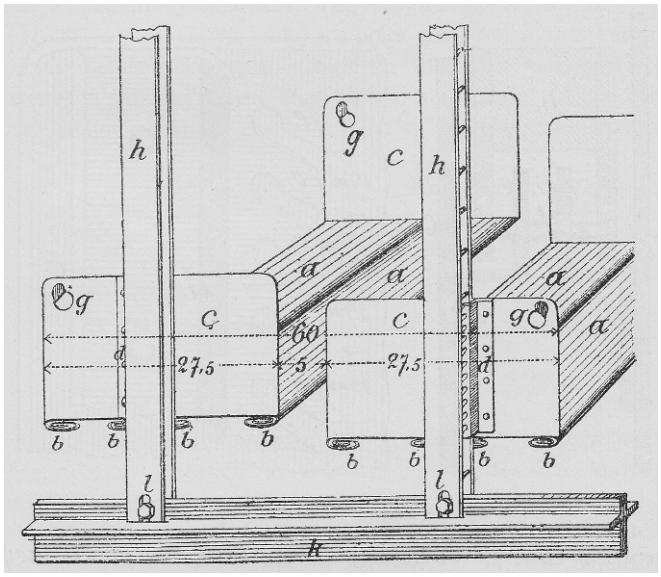



114. kép. *b.* Vastartó. *a. a.* Fogak, melyek 1 cm.-re állnak. *n.* Könyvpolcz 1 cm. bükkfából, *e. g.* Vaserősítések, beeresztve a deszkába, hogy elég szilárd legyen. *s.* A polcz oldalfala vaspléhből. *t.* Fogak, melyek tartják.

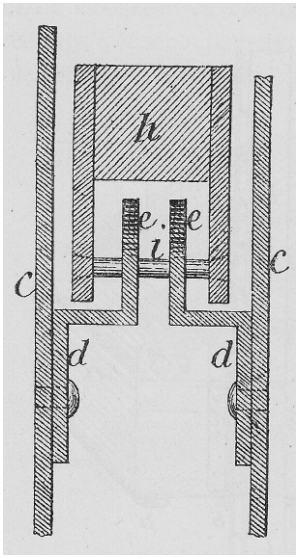
A *Wenker-féle könyvszekrény* szintén a fogaslécz rendszerén alapszik; de itt a fogak nem a szilárd könyvtartón, hanem a polczot tartó oldalplécheken vannak. Dr. Wenker G., könyvtárnok Marburgban (Egyet. könyvt.), e szekrényt az uj marburgi könyvtár számára készítette, a hol előbb egy kisebb próbaépítményben különösen két szempontból tettek vele kisérletet: meg akarták próbálni, hogy a könyvszekrények kisebb tengelytávola és a könyvtáremeletek alacsonyabbra szállítása nem akadályozza-e meg a világosság eloszlását és a kényelmes mozgást? E szintén vasból készült szekrény a kisebb tengelytávolon kívül a tér kihasználását a könyvpolczok vékonysága által is akarja eszközölni az állíthatóságon kívül. E végre a polczok 1 $^{m}/_{m}$ vastag vaspléhből állnak s szilárdságukat az által nyerik, hogy szélökön hosszirányban (115. kép) 1–2-szer szükség szerint behajtva, 1 cm. vastagságra préseltetnek. (A deszkapolcz 2,5–3 cm.)A 2r és 4r könyvek számára egymás mögött két ily polcz fektetendő a kellő szélesség végett. E polczok oldalain egy-egy 2 mm.-es plélioldal *(c,* melyeken *g* nyílás szolgál fogantyuként) védi a könyveket a leesés ellen s ezek czélja ezenkívül még: *a)* eszközlik a polczok vízszintes állását, mi végre alól kis tartónyulványuk van; *b)* eszközlik a polczok fennebb vagy lennebb állítását a külső oldalukra erősített fogazott lécz *(d)* által 1 cm.-nyi fogtávolsággal, melyek a két oldalon álló függőleges vastartók megfelelő hágcsószerkezetü fokaiba kapcsolódnak (116-118 kép. *h. e.*). E függőleges vastartók természetesen a könyvszekrény tartói is s a könyvemeletek gerendáihoz vannak erősítve *(l)*.



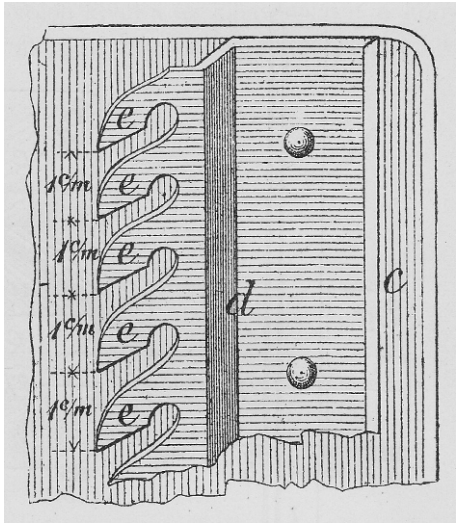

115. kép. *a.* A polcz vaspléhből. *b.* Behajtás egyszeresen és kétszeresen.




116. kép.




117. kép.



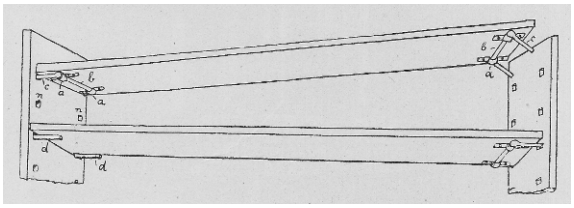

118. kép.

Látható, hogy mint a Lipman-féle szekrényen, a polczokat itt is a könyvekhez lehet alkalmazni; így a 8r könyvek polczai 19,5, a többieké 30 cm. szélesek, tehát a könyvek háta megetti holttér a lehető legkisebb, világosság és levegő nagyobb tért kap, a szekrények tengelytávola apasztható. Viszont a függőleges irányu helymegtakarítás is a gondolható legnagyobb, mert a fogak 1 cm.-nyi polczállítást is lehetővé tesznek s a polczok is csak 1 cm. vastagok. E két körülmény a következő helymegtakarításra vezet: Minden 2,30 cm. magas könyvemeletre be lehet állítni hét könyvpolczot. Ha ezek deszkából készülnek (3 cm.), akkor a Wenker-féle szekrénynél az 1 cm.-es polczok mellett 14 cm. a megtakarítás s így a Wenker-féle könyvemeletek 2,16 m.-re építhetők 2,30 m. helyett s így minden könyvet kézzel le lehetvén venni, lépővasakra nincs szükség. A két szekrény tengelytávolát 1,85 m.-re lehet apasztani, mi mellett a két szekrény közti szabad tér még a 2r könyvek helyein is 1,21 m. Végre a kettős szekrények legnagyobb szélessége 64 cm., míg fönn a 8r könyveknél már csak 43 cm.

E szerint, ha a régibb könyvemeleteket 8-ra veszszük, e berendezéssel ugyanazon magasságra 9 férne be s a kisebb tengelytávol mellett minden 7 szekrény helyett 8 volna beállítható, a mi lényeges megtakarítás.[17] E rendszer a poseni tartományi könyvtárban jól bevált; de úgy látszik, hogy noha utóbb a feltaláló pár javítást is csinált rajta, a Lipman-félével s a baselivei nem fog versenyezni bírni. E Wenker-féle rendszerrel rokon a *Pauli Augustus-féle* (Brooklin, Amerika), ki ezt utóbb javított alakban szerkesztette meg, továbbá a *Koch-féle* szintén amerikai rendszer; de mindkettő részletes ismertetéséről itt lemondunk.

Hasonlóan bátran mellőzhető itt a *Müller G. F.* (Boroszló, Kätzelohle. 8. II.) könyvszekrénye, ki a polczok állíthatása végett gömbölyü oszlopokat alkalmazott, melyeken egy fel és le mozgatható gyürü s azon alkalmazott csavar (v. körhagyó ék) által lehet a polczokat fennebb és lennebb állítni, a mi magában véve nem uj s számos eszközön, gépen stb. lelt már régóta alkalmazást; de nagyobb berendezésre nem alkalmas.

Kiválóbb ennél a *dr. Staender J.-féle* (igazg. a boroszlói egyet. kvt.-ban s e szekrényeket u. o. Koebner W. készíti), melyet egyszerüsége jellemez s alkalmazták a boroszlói egyetemi és ugyanott a primási könyvtárban. Ezt a mellékelt ábrából jól meg lehet érteni. A faszekrényoldalokban négyszögü vésetek vannak (12 $^{m}/_{m}$ m., 18 $^{m}/_{m}$ sz. és 15 $^{m}/_{m}$ mély) s a polcz alatt két gyürü van megerősítve, melyben forogható tengelyen ül a két csap, melyek a vésetekbe találnak s tartják a polczot. E mozogható csapok helyett egyik oldalon szilárdak is alkalmazhatók. Hiányai: az állíthatóság távola legalább 3 cm. s így nagy a helyveszteség; továbbá hogy a polczot emelni lehessen, le kell minden felette álló könyvsort szedni (119. kép).[18]



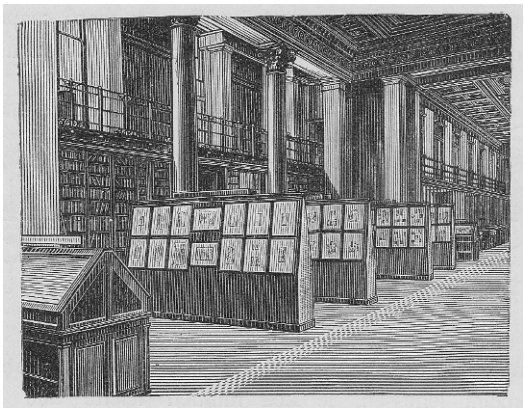
119. kép.

Az eddig tárgyaltakból a következő tanulságok vonhatók le a raktár berendezésére nézve. A szekrények, ha csak a lehetőség megvan, vasból készítendők annál is inkább, mert ma már ritkán építnek télen füthetetlen könyvraktárakat. Hasonlón vaspléhből (ujabban több helyt ajánlva zománczozott vaspléhből) készítendők a könyvpolczok is s ez esetben csakugyan

[17] Részletesebben leírtam: *Magyar Könyvszemle.* 1895. 146. 1. Készíti e szekrényeket F. zum Egen műlakatos (Marburg a/Lahn); egy méter széles állvány 25 s minden további 22 márkába kerül. V. ö. *Centralblatt für Bibliothekswesen.* X. 532. 1. és XI. 48. 1.

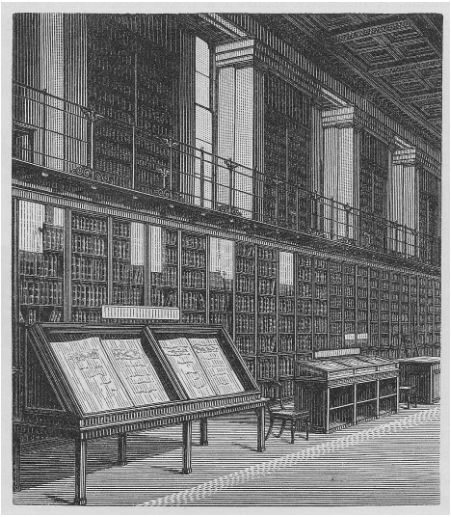
[18] Itt több rendszer ismertetését szándékosan mellőztük, így az L. B.-félét, Lau Emil-félét (Stettin), a berlini országház könyvtárában alkalmazott fogasléczszerkezetet.

semmi éghetetlen anyag a könyvraktárakban nem lesz a könyveken kívül. Az éghetetlenséget nem számítva, csak vasból lehet könnyed, a világosságot, levegőt minden oldalról átbocsátó szekrényeket készítni s csak a vas engedi meg bármely rendszer mellett a tér pontos és teljes kihasználását. Természetesen a vas minden része megóvandó a rozsdától vagy olaj-, vagy Bessemer-féle festék vagy valamely más eljárás által, milyet nem egyet ismer az ujabb technika. Csak ki nem próbált eljárás nem ajánlandó. Ha faszerkezet alkalmazható csak, akkor az Ebrard és Wolff vagy a Staender-féle szekrény látszik legajánlatosabbnak. Ha vasból készülnek a szekrények, akkor a Lipman-baseli, Wenker és Stikeman szerkezetei ajánlkoznak legjobban. Ezek közül Közép-Európában a Lipman-féle terjedt el leginkább, melynek csak csekély módosítása a baseli. A módosítás főkép egy biztosító szerkezetben áll a polcz esetleges billenése ellen. A hely függőleges kihasználására nézve a Wenker-féle szerkezet előnyösebb, mint bármelyik s az ő könyvpolczainak elmés szerkezete nem hagy kívánni valót; de a fel- és lemozgatásban az előny a Lipman szerkezetéé, a mely egyszersmind egyszerüsége miatt a szekrény hosszában a legkevesebb térveszteséget okozza. Egyebekben a térkihasználásban e kétféle szerkezet egyenlő előnyöket mutat.



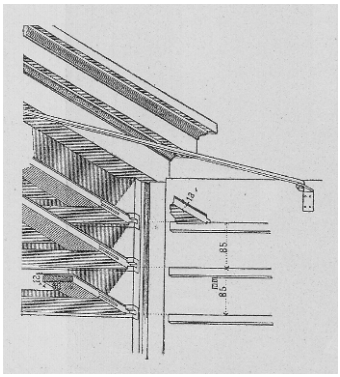
120. kép. Kiállítási szekrények és állványok a British Museumban.

Minden könyvtárnak vannak azonban oly tárgyai, melyek nem rakhatók a többi könyvekkel együvé a raktárba. Ezek közé tartoznak pl. a metszetek (réz-, aczél-, kőmetszetek, önálló fényképek stb.). Ezeknek legjobb külön szobát építtetni vagy legalább külön szekrényt, hová elzárhatók, portól, naptól megóvhatók. Nagy könyvtárakban ezeket egészen külön kezelik s a könyvtár külön alkatrészét teszik, mint a British Museumban, Bibliothèque Nationaleban vagy minő a térkép-gyüjtemény a drezdai királyi könyvtárban.

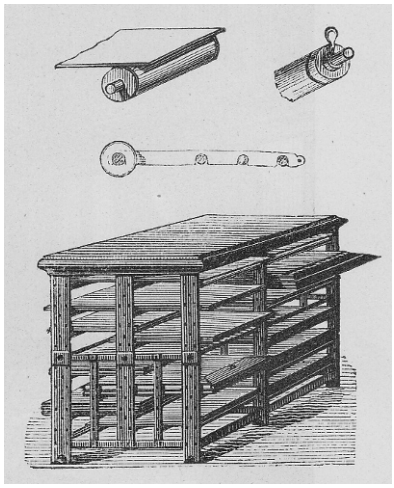


121. kép. Kiállítási szekrények és állványok a British Museumban.

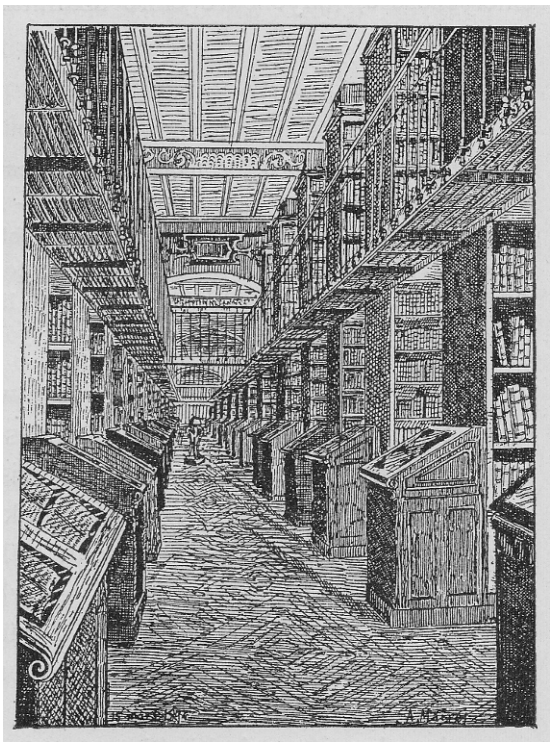
Vannak továbbá a könyvtáraknak ritkaságai, történelmi és más kincsei, az ősnyomtatványok közül egy-egy a legkorábbiakból, talán egy 36 vagy 48 soros biblia, egy vagy több darab Corvina, régi codex stb. Ezek közül a legbecsesebbek számára, ha számuk elég nagy, külön, teljesen tüztől mentes szoba építendő a földszinten; ha számuk kevés, akkor 1–2 tüzmentes szekrény is egészen megfelelő, s ezek arra is jók, hogy idegen könyvtáraktól kikölcsönzött drága műveket, kéziratokat bennök őrizzünk. A kiállításra szánt dolgokra nézve egy külön terem építendő alkalmas üvegszekrényekkel (120-121. kép). E szekrények készítési módja mondhatni számtalan; de jó és teljesen megfelelő szekrények készítését csupán az asztalosra bízni nem szabad. Mindenesetre mindenki, ha metszeteket vagy ilyesmit akar rendezni, előbb fölkeres egy oly közgyűjteményt, hol metszeteket s ilyeseket már rendeztek és az ott látottakat fogja figyelembe venni, vagy megfelelő szakkönyvekhez folyamodik. A metszetek számára a fiókos szekrények a legjobbak. Ezeknél fő, hogy a port kizárják s e czélra különböző módszereket használnak: posztótöltelékkel látják el őket a nyilásoknál, vagy gummipántokkal. Amaz azonban könnyen molyos lesz; emez pedig idővel eltöredezik. A pontos munka ér a legtöbbet. A fiókokat legjobb alúl és felül közfalakkal készíttetni; így biztosabbak és tartósabbak; e mellett legjobb, ha elejök leereszthető egy rugóval s hogy hátul a betett lapok föl ne görbűljenek, kb. 10 cm.-nyire befedendők. A fiókok feneke készíthető vaspléhből is; ekkor bőrrel vagy viaszos vászonnal bevonandó s legjobb, ha oly szekrényeket készíttetünk, melyek közös ajtóval, vagy redőnnyel egyszerre lezárhatók. A kiállítási szekrényeket lehet úgy készíttetni, hogy alsó részök metszetek vagy térképek őrzésére használtassék. A nagyobb lapok, akár metszetek, akár térképek számára oly szekrények ajánlatosak, melyekben fiókok helyett csak betolható deszkalapok vannak, melyek teljesen kihúzhatók azáltal, hogy a vaskarral kitámasztható ajtókon megfelelő léczekre feküsznek, vagy hengereken gördűlnek s úgy vannak beillesztve, hogy hátsó részök a teljes kihúzásnál megakad s ki nem eshetnek (122-123. kép). A becsesebb metszeteket vagy egyenként rámába kell tenni, vagy az egy tengelyre függesztett ablakszerű rámákban őrzendők. A térképek vagy összehajthatón vászonra vonva őrzendők könyvalakban s ekkor úgy kezelendők, mint a könyvek; vagy egész alakban vászonra vonva s pálczákkal ellátva, tekercsalakban u. n. esernyőtartóalakú állványokra helyezendők. Különböző találmányok vannak továbbá arra is, hogy a térképeket egymás háta megé lehet függönyszerűleg akasztani s tetszés szerint bármelyiket leereszteni vagy felgöngyölni. A kéziratok vagy könyvalakúak s ekkor úgy őrzendők mint ezek vagy egyes lapokból, pár ívből állanak s nem lehet őket könyvalakban kezelni. Ezekre nézve szintén fiókos szekrények, dobozok a legalkalmasabbak, mint a metszeteknek. Szükséges, hogy a biztosság okáért az ily gyüjtemények mindig külön hivatalnok felügyelete alatt álljanak s más hozzájok, ennek tudtán kivül, ne juthasson, különben az ellenőrzés bármily foka is lehetetlen. Ugyane helyiségek foglalják magokban a bármi okból a többitől elkülönzött könyveket (remota), milyenek nagyobb könyvtárban gyakran fordulnak elő (124. kép).



122. kép. Szekrény a göttingai egyet. könyvtárban, kihuzható polczokkal.



123. kép. Asztal gördülő lapokkal, térképek stb. számára.



124. kép. Az elzárt rész ritkaságok számára a Bibliothèque Nationaleban.

Külön helyiség kell továbbá a könyvtárból kiselejtezett kettős példányok számára. Természetesen itt kettős példányok alatt nem azokat értjük, melyek a rendes könyvtárba be vannak sorozva. Általában szükséges, hogy minden közkézen forgó műből legalább két példányunk legyen s ok nélkül egy könyvtár sem veti el a birtokába jutott kettős példányt. Azonban az eladásra, cserére vagy elajándékozásra szánt kettős példányok okvetetlenül külön címtározandók és külön teendők a többi könyvtől, már csak az összeelegyedés kikerülése végett is s ezek helyisége lehet a raktárrendszernek megfelelőn is berendezve.

Végre nem lesz felesleges pár, u. n. fentartott helyiségről sem gondoskodni, oly célokra vagy oly kisebb gyüjtemények elhelyezésére, milyenekre előre számítást sem lehet tenni.

## V.

Olvasótermek. – Az ú. n. nagy olvasóterem. – Elhelyezése, világítása. – Asztalok elhelyezése, méretei, berendezése. – Külön helyek. – Felügyelet. – Kézikönyvtár. – Nagyobb olvasótermek: Bibl. Nationale, British Museum, Ste Geneviève kvt., Congressus kvt. (Washington), bostoni népkvt. olvasótermei, néhány egyetemi könyvtár (budapesti, bécsi, lipcsei, strassburgi, baseli) olvasóterme. – Felügyelet. – Folyóiratok olvasóterme.

A könyvraktáron kívül a könyvtár legfontosabb részei az olvasótermek. A könyvtárakban rendesen legalább két olvasóterem van: a nagy olvasóterem és egy kisebb a folyóiratok számára; rendesen más helyiség van a kéziratok s más a ritkaságok használatára is. Egyetemi könyvtárban külön dolgozó-helyiség szokott lenni a tanárok számára is. A Newberry-könyvtárban (Chicago) a nagy olvasótermen kívül még 7 külön olvasóterem van minden tudományszaknál, mert az egyes tudományszakok is külön raktárakban vannak felállítva.

Az olvasótermek közül a nagy, nyilvános terem érdemel itt külön figyelmet. Különösen oly könyvtárakban, a hol a könyveket épen nem, vagy csak megszorítva adják ki, különös gond fordítandó rá, mint pl. népkönyvtárakban. Ugyanez az eset a British Museumban, honnan könyveket senki sem vihet haza, Amerika számos könyvtáraiban s a Bibliothèque Nationaleban, honnan ugyan kapható ki könyv, de nem könnyen. Az ilyen közolvasóterem legtöbb helyt valódi díszterem. Különös gond fordítandó benne: a csendre, világításra, fűtésre és szellőzésre.

A csendet elérjük, ha az épületnek az utczai zajtól távolabb eső részére helyezzük az olvasótermet, ha akár fa-, akár terrazzo- vagy betonburkolatból készült padlóját bevonatjuk legalább 5 $^{m}/_{m}$ vastag linoleummal vagy kamtulikonnal, melyek mindenike hangfogó s könnyen tisztítható.

Az olvasótermek alakja, rendesen négyszögű, mint a Ste Geneviève, strassburgi, budapesti egyetemi stb. könyvtárban, vagy négyszögalak, de egyik rövidebb oldala félköralaku, mint Lipcsében, Baselben, Bibliothèque Nationaleban, vagy köralaku, mint a British Museum híres olvasóterme, vagy többszögű, pl. a Congressus könyvtárában (Washington) nyolczszögű. Ez utóbbi helyeken az olvasóterem kupola-boltozatos.

Az olvasóterem nappali megvilágítására legjobb a magas oldalvilágítás. Ha ez elégtelen, akkor felülvilágításhoz kell folyamodni. Pl. a budapesti egyetemi könyvtár olvasótermében egyoldalu magas és felülvilágítás van egyesítve. A magas oldal- vagy felülvilágítás egyik előnye, hogy az oldalfalakat kézikönyvtár felállítására lehet használni, minek szüksége nagyon is szembeötlő. A míg tehát a könyvraktárban a felülvilágítás czélszerűtlen és elégtelen, annál czélszerűbb az olvasóteremben s ezért majd mindenütt alkalmazva van, mert így mindenüvé egyenlő fény esik. Egyoldalu oldalvilágítás sohasem elég, ha csak nagyon keskeny termet nem képzelünk s kétoldalu világítás mellett is csak az ül kényelmesen, ki balról kapja a fényt.

Oldalvilágításnál (kétoldalu) az olvasóasztalok az ablakokra merőlegesen állítandók két sorban, hogy közbül járni lehessen. Felülvilágítás bármily berendezést megenged; de természetesen az asztaloknak keresztben való párhuzamos elhelyezése két sorban, úgy, hogy az asztalok mindkét oldalán is közlekedni lehessen, legczélszerűbb s a hely legjobban kihasználható mellette. A British Museum világhírű olvasótermében középen van a felvigyázó hivatalnokok emelvénye s az asztalok sugárszerüen vannak elhelyezve, mi természetesen a tér kihasználására nem kedvező; de a felügyeletre annál alkalmasabb. Ilyen olvasótermekben az asztalok concentrikus elhelyezése ajánlkoznék; de az ily félköralakú asztalok a dolgozásnál alkalmatlanok, még ha csak a külső oldalokon képzeljük is az ülést. Ez az elhelyezés látható sugárszerűen haladó utakkal a Congressus (Washington) és a Columbia University (New-York) könyvtáraiban.

A dolgozóasztalok legyenek keményfából, szilárdan építve s nem helytelen, ha oda vannak erősítve, mint a budapesti egyetem könyvtárában. Magasságuk 76–78 cm., a szélességük, ha mindkét oldalon ülnek, legalább 1,20 m. legyen; de jobb, ha 1,40 m. Ha közbül valami választó van, hogy a szembeülők ne zavarhassák egymást, ennek a választófalnak szélességével az asztal is legyen szélesebb. E választófal egyébiránt szükségtelen. Egy olvasónak kell az asztalnál 1 m. hosszú hely, 1,25 m. bővön elég; de 90 cm.-nél kevesebb már elégtelen. E tekintetben a következő méretek ismertek egy-egy olvasóra:

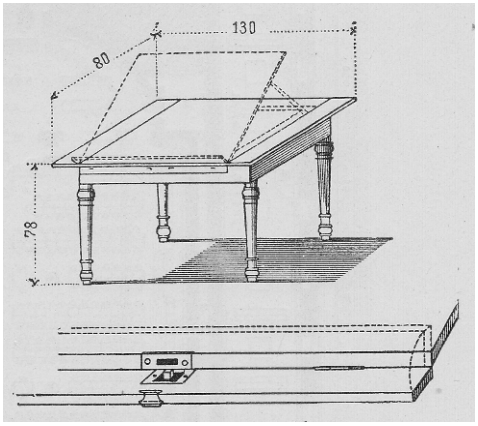
| | Hosszúság | Mélység | Magasság | Székmagasság |
|---|---|---|---|---|
| British Museumban | 1,27 | 0,62 | 0,76 | 0,45 m. |
| Biblioth. Nat.-ban | 1,00 | 0,56 | 0,76 | 0,46 » |
| » Ste Geneviève-ben | 0,65 | 0,75 | 0,75 | 0,47 » |
| Kalsruheban | 1,05 | 0,66 | 0,78 | 0,45 » |
| Leydenben (egy. kvt.) | 1,00 | 0,72 | 0,78 | 0,46 » |
| Kir. kvt. Brüsselben | 1,00 | 0,90 | 0,78 | 0,46 » |
| Göttingában (egy. kvt.) | 1,00 | 0,62 | 0,78 | 0,47 » |
| Halleban (egy. kvt.) | 1,00 | 0,62 | – | – |
| Baselben (egy. kvt.) | 1,20 | 0,80 | – | – |
| Strassburgban (egy, kvt.) | 1,00 | 0,85 | – | – |
| Augsburgban (vár. kvt.) | 0,90 | 0,72 | – | – |
| Budapesten (egy. kvt.) | 0,65 | 0,65 | 0,81 | 0,48 » |

Az asztalok elhelyezésére nézve szükséges továbbá, hogy két-két asztal közt is szabadon lehessen közlekedni s ehhez eddigi tapasztalat szerint keskenyebb asztaloknál egyik asztalközéptől a másikig 3,20–3,30 m. és szélesebbeknél 3,35–3,50 tengelytávolság szükséges. Maire egyik asztal szélétől a másikig 1,50 m.-t kiván. Ha az asztal közepén hosszában valami elválasztó fal van, hogy a két szembenlevő olvasó egymást ne zavarja, akkor ez a választófal 10–12. cm. magas szokott lenni. Legjobb volna 50–60 cm. magas választófal; de ez megnehezíti az ellenőrzést. E válaszfalat különböző célokra használják, u. m. ebbe helyezik el a tintatartót, több helyt ugy, hogy csak alólról lehessen kivenni s így föl nem dönthető, máshelyt e mellett úgy van készítve, hogy oda irónok és tollak tehetők vagy rajta állanak a lámpák (Lipcse). Az, hogy az olvasók magok vigyenek tintatartót, nem engedhető meg.

Az olvasó kényelmére legjobban berendezett asztalok a British Museumban vannak. Ugyanis 18 cm. széles és 45 cm. magas emelvény választja el a szemközt ülőket; ebben minden helynél egy kinyitható és 90°-ra kifordítható ajtóféle van, mely könyvtámaszszá alakítható s elválasztja az olvasót az előtte ülőtől; minthogy pedig az utána ülő is kinyitja ezt a rekeszt, mindenki teljesen elkülönítve dolgozik a 62 cm. mély és 1,27 m. széles asztalterületen. Az asztal lapja czinkezett pléh, bőrrel bevonva. Több helyt az asztal alatt is minden hely deszkázattal van elkülönítve, mint Göttingában s a Bibliothèque Nationaleban, hol e deszkaválaszfalakra pár kisebb fog van alkalmazva a kalap s efféle számára. Ez azonban nehezíti a tisztogatást s ezért kerülendő. Az asztalok bevonandók fekete bőrrel, viaszkos vászonnal vagy posztóval. Némely helyt feketére vannak festve (Bibliothèque Nationale) vagy feketére páczolt tölgyfából készültek (Halle). A helyek megszámozandók s a könyvkérő-lapra ez a szám felírandó.

A rendes helyeken kívül czélszerű, ha minden olvasóteremben van néhány külön hely azok számára, kik szokatlanul nagy alaku vagy egyszerre több művet kivánnak használni s ezért nagyobb helyre van szükségük. Göttingában e végre oly asztalok vannak, melyeknek lapja föltámasztható s támlául használható (125. kép). Czélszerűek e végre az újonnan kitalált amerikai asztalok, melyeknek széle kihúzható, vagy egy rugóval felemelhető s ez által az

asztal nagyobbítható vagy kisebbíthető. Helyes továbbá az olvasókban a nagyobb könyvek számára könyvtámlákat adni. Ilyeneket pl. Soenecken pléhből készít feketére festve s teljesen megfelelők. Igen alkalmasakat fából is lehet készíttetni, ha nagyobbakra van szükség.



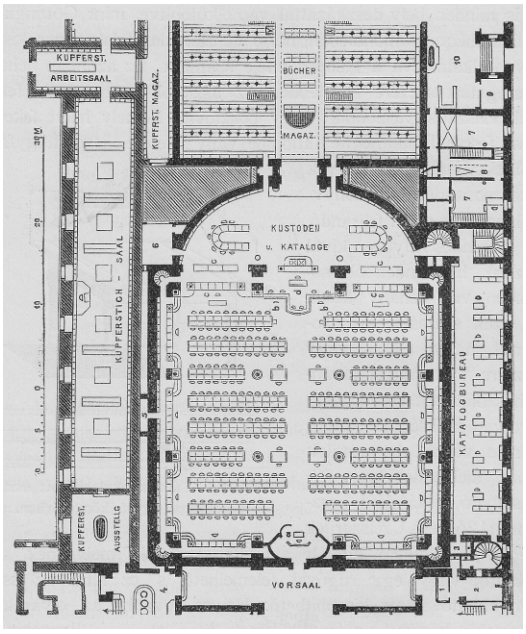

125. kép. Támlánynyal ellátott asztal a göttingai egyet. könyvtárban.

Minden olvasóteremben szükséges, hogy állandón legyenek szolgák s legalább egy felügyelő. Utóbbinak az egész fölötti áttekintés lévén kötelessége, tehát emeltebb helyre van szüksége. Négyszögű teremnél ez legjobb, ha a bejárattal szemben van a terem végében. Körtermeknél vagy többszögűeknél (British Museum, Congressus kvtára Washington) ez a középen van elhelyezve. E helynek korláttal kell az olvasóktól elkülönítve lennie s ellátva írásra, a könyvek átvevésére alkalmas asztalokkal, támlányokkal, polczokkal.

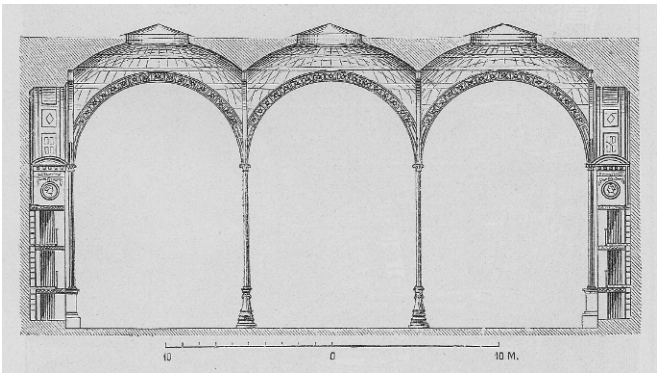
Minden olvasóteremben szükséges egy kézi könyvtár. Szótárak, encyclopaediák, pár nagyobb bibliographiai mű és pár ilyes, u. n. utánanézésre szükséges könyv, legyen benn a legkisebb olvasóteremben is, melyeket bárki kérés nélkül használhasson. Nagyobb olvasótermekben ennél több kell. A felül- vagy magas oldalvilágítás által szabadon maradt falterületre könyvszekrények teendők, egy-két, egymás felett álló karzattal. Ezekben azok a könyvek helyezendők el, melyek legszükségesebbek s leggyakrabban használtatnak, hogy a kereső gyorsan kapja meg. Ez a kezelést is rendkivül megkönnyíti. E művekről külön nyomtatott katalogus adandó ki, mely az asztalokon álljon. Ez az olvasótermi könyvtár folyton kiegészítendő vagyis inkább kicserélendő az ott használt művek új kiadásaival, míg a régiek a raktárban helyeztetnek el. Természetesen így az olvasóterem u. n. teremkönyvtárrá alakul át s az ide helyezett könyvek melegség, nedvesség és por miatt általában többet szenvednek, mint a raktárban levők s emellett úgy letakarítni őket, mint amazokat, sohasem lehet. De ezekkel a bajokkal az előnyök mellett számolni kell.

A legnagyobb olvasótermek közül kiemeljük a következőket:

A *Bibliothèque Nationale* olvasóterme 1300 $m^2$ s van benne párhuzamos asztalok mellett 345 ülőhely és 60 állóhely az oldalokon az olvasó támlányoknál. A terem félkörű része a felügyelőké s egy lépcsőfokkal magasabban áll, rácscsal elkülönítve. Megvilágítja 9 felülvilágító (4 m. átmérőjű mindenik) és három oldalablak s külön felülvilágító van a hivatalnokok által elfoglalt félkörű rész felett. A termet a kilencz felülvilágítónak megfelelő kilencz bolt fedi, ezeket 16 sugár öntöttvas oszlop tartja, melyekből 4 a terem középrészén áll s 12 a falaknál. A helyek számozottak, az asztalok részben billiárdposztóval vannak bevonva. Alól a lábtámasz alatt a melegítő csövek futnak végig; a meleget 24 falnyilás adja a felső karzat felett, továbbá oldalt elhelyezett pároltató szerkezetek a levegő nedvességéről gondoskodnak. Az oldalfalakon három karzat fut végig könyvszekrények mellett. Ezekben a szekrényekben 80.000 könyv helyezhető el s e mellett mindkét oldalon 2–2 oszlop közt 2 m. magas szekrények vannak, melyekben a közönség által használt szótárak bibliographiai művek állanak. A teremben van még négy állvány nagyobb művek számára s pár asztal fentartott helyekkel (126-128. kép).




126. kép. A Bibliothèque Nationale könyvtára. (Alaprajz.)
1. Kapus. 2. Átjáró. 3. Szükségszék. 4. A metszetgyüjtemény előtere. 5. Tűzoltói ügyelet.
6. A könyvtár felügyelője. 7. Rendőrség. 8. Vizi puskák. 9. Ruhatár. 10. Bejárat az éremgyüjteményhez.
Az olvasóteremben: *a.* Jelentkező hivatal. *b.* Könyvkérő hely. *c.* Czímtárak. *d.* Örök.

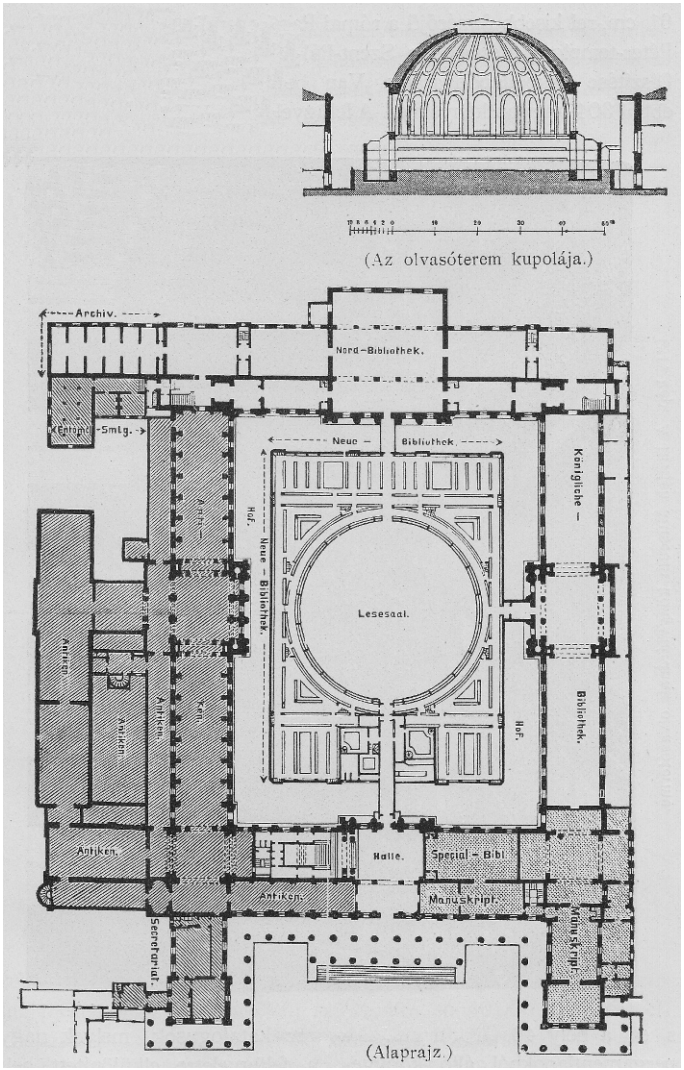



127. kép. A Bibliothèque Nationale olvasóterme. (Keresztmetszet.)

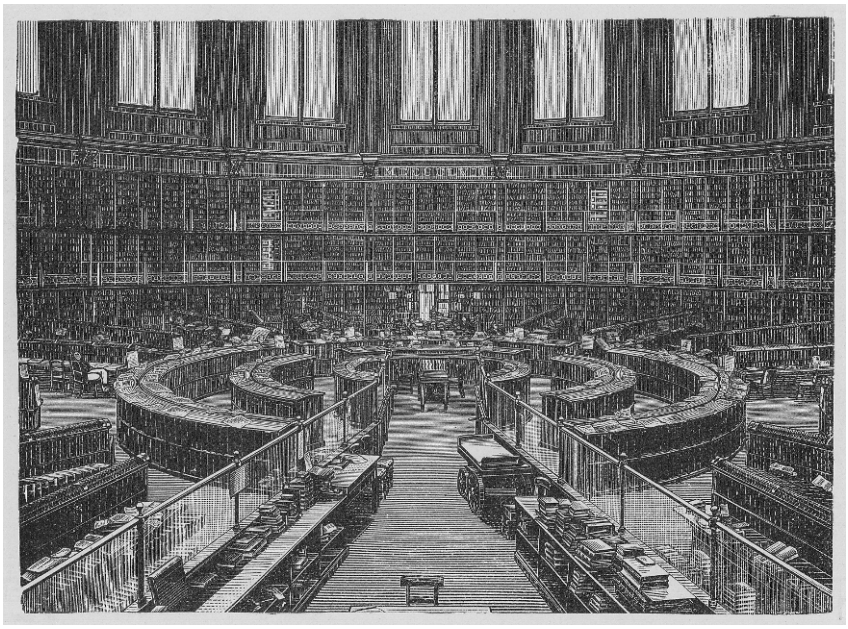


128. kép. A Bibliothèque Nationale olvasóterme.

A *British Museum* olvasóterme 1421 $m^2$ területű; megvilágítja 20 oldalablak (8,24 m. magas, 3,65 m. széles) s egy felülvilágító. A terem még komor londoni napokon is elég világos. A kupola 32,30 m. magas és átmérője 42,67 m. Csak 61 cm.-rel kisebb átmérőjű a római Pantheonnál s nagyobb a Szent-Péter-templom (Róma) s a Szent-Pál-templom (London) kupoláinál. Díszítése kék alapon arany. Van benne összesen 364 ülőhely; ebből 304 nagyon kényelmes. A felügyelet a terem közepéről történik s ez a hely 46 cm.-rel magasabb. A katalogusok, melyek nagy, pergamentlapokból álló könyvek, a felügyeletre elkülönitett hely körül két concentrikus szekrényben vannak elhelyezve, melyeken támla van s ezekre fekteti őket a használni akaró. A betűrendes címtár kb. 850 folió kötetből áll, melyekbe a kinyomatott címeket beragasztják. Az ülőhelyek számozottak. A melegítők itt is a sugáralakban elhelyezett asztalok alatt haladnak el s ez asztalok középső részén árasztják ki a meleget. Körül a falaknál a közönség használatára 2,44 m. magas szekrényekben 20.000 kötet áll. Ezeken kívül felettük még két karzat fut körül a köralakú terem falai mellett s az ezek melletti szekrényekben 40.000 kötet fér el. A bejárattal szemben van a közlekedés a raktárakkal, melyet a közönségtől rács választ el mindkét oldalán (129-131. kép).



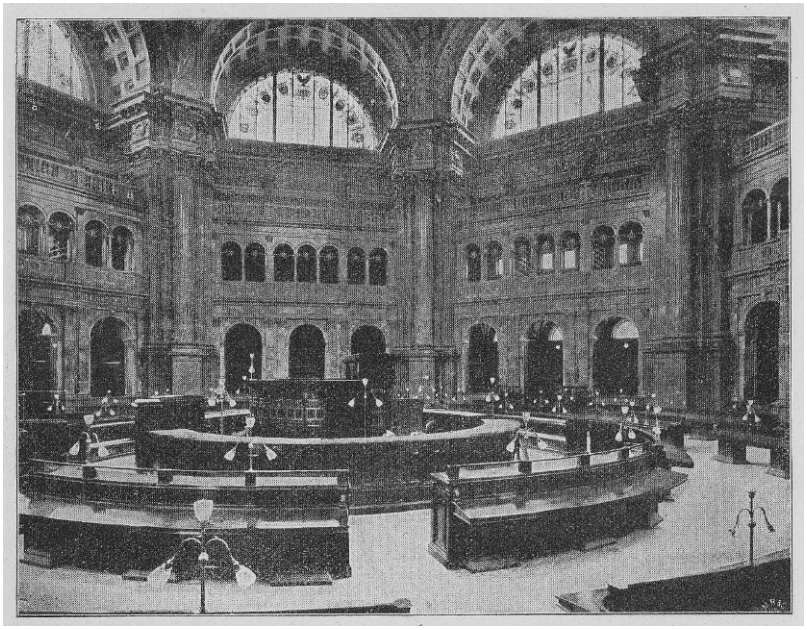

129-130. kép. A British Museum könyvtára.



131. kép. A British Museum könyvtárának olvasóterme.

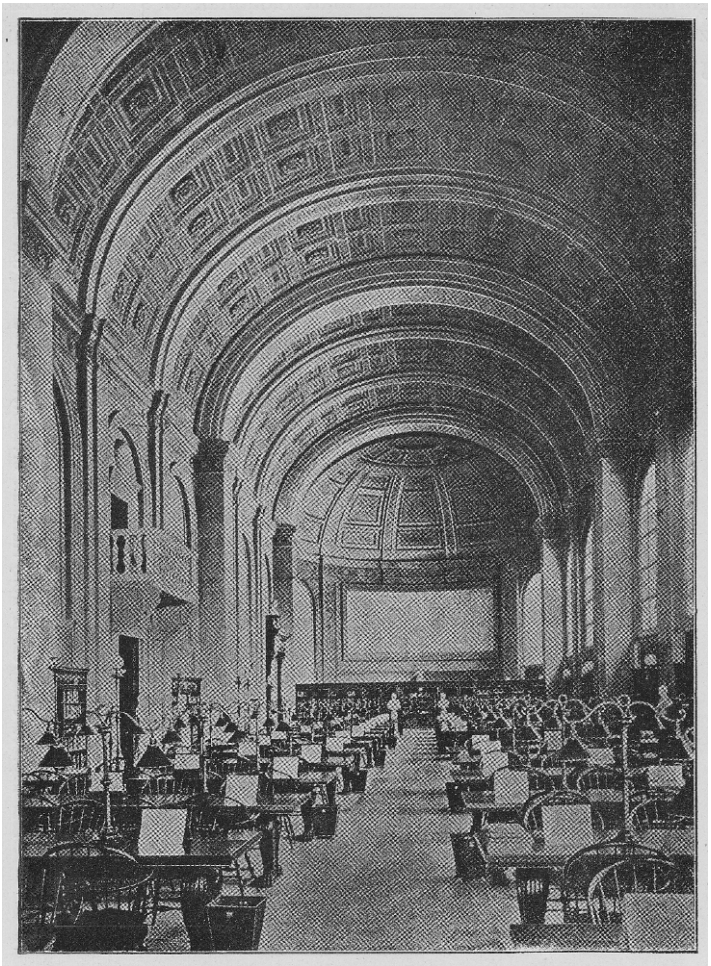
A *Bibliothèque Ste Geneviève* olvasóterme (Páris) 1780 $m^2$ területű, az egészet 18 vasoszlop két hajóra osztja s az így nyert területen 14 asztalnál van 420 hely. A falak melletti 5 m. magas szekrények könyvekkel vannak megrakva s 2,50 m. magasban egy karzat fut végig. Közbül a vasoszlopok közt 2,50 m. magas kettős szekrényekben szintén könyvek állanak. Elfér a teremben e szekrényeken 100.000 könyv. A terem nagyon szép s magas oldalvilágítása van.

A *Congressus könyvtárának* olvasóterme Washingtonban 804 $m^2$ s magassága 24 m. E mellett vannak oldalfülkék, melyek mélysége 5 m., szélessége 11 m.; ezeket 8 félkörű ablak világítja meg; ezen kívül a terem felső világítással van ellátva s az oldalfalak sárga márványlapokkal vannak födve, mi a fény eloszlására kedvező. A hivatalnokok helye itt is közbül van; az olvasóasztalok körben állnak e körül és lassan emelkedő lapjuk van. Befér kényelmesen 250 olvasó. A teremből három oldalt lehet a könyvraktárakhoz jutni (132. kép).



132. kép. A Congressus könyvtárának olvasóterme Washingtonban.

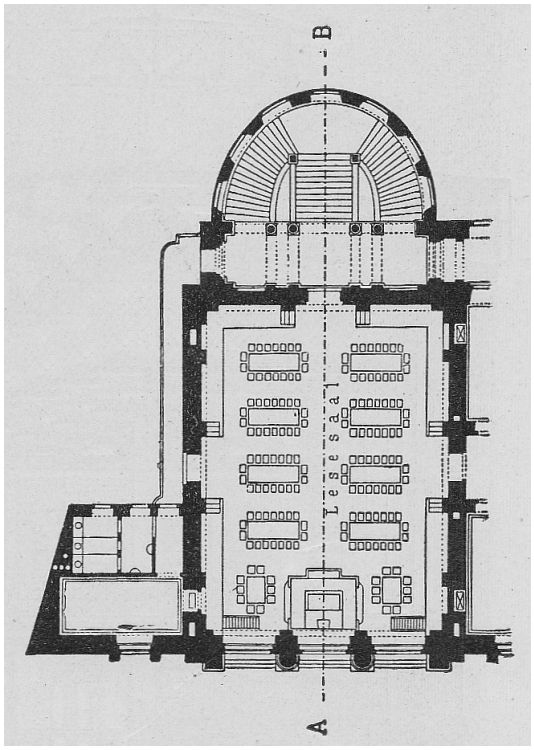
A *bostoni népkönyvtár* (alapítójáról Bates Hall) olvasóterme szintén a legszebbek egyike. Kétoldalú magas oldalvilágítás van benne s egy törpe korlát választja el egy kisebb teremtől, hol a legszükségesebb könyvek és a czímtárak állanak. A terem majdnem teljesen fehér; a fényt a dongaboltozat nagyon hatásosan veri vissza. Mindehhez pompás asztalok, kényelmes székek csatlakoznak s egy nyitott erkély a terem egyik oldalán még hatásosabbá teszi az egészet, melynek különben czélja, hogy onnan egész titokban ellenőrizzék az olvasókat (133. kép).



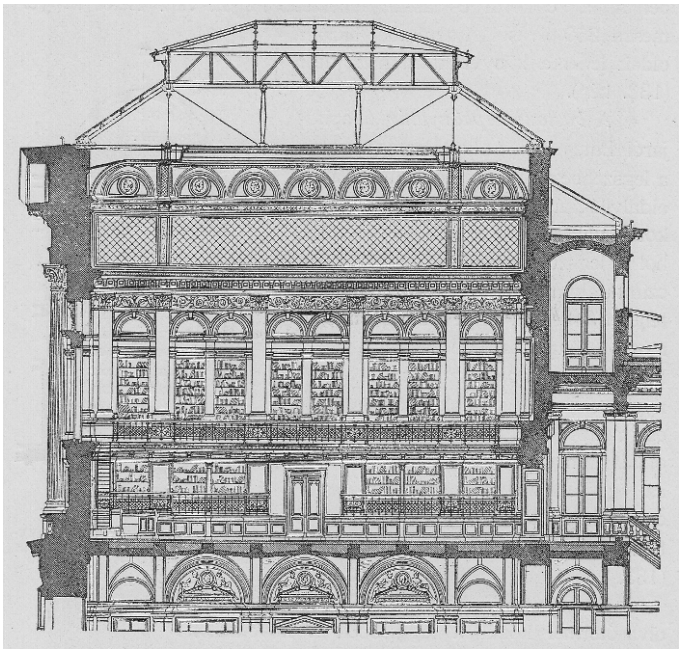
133. kép. Public Library Bostonban. Bates Hall. (Építették Mc Kim, Mead & White.)

Az egyetemi könyvtárak olvasótermei közül a legszebbek a következők:

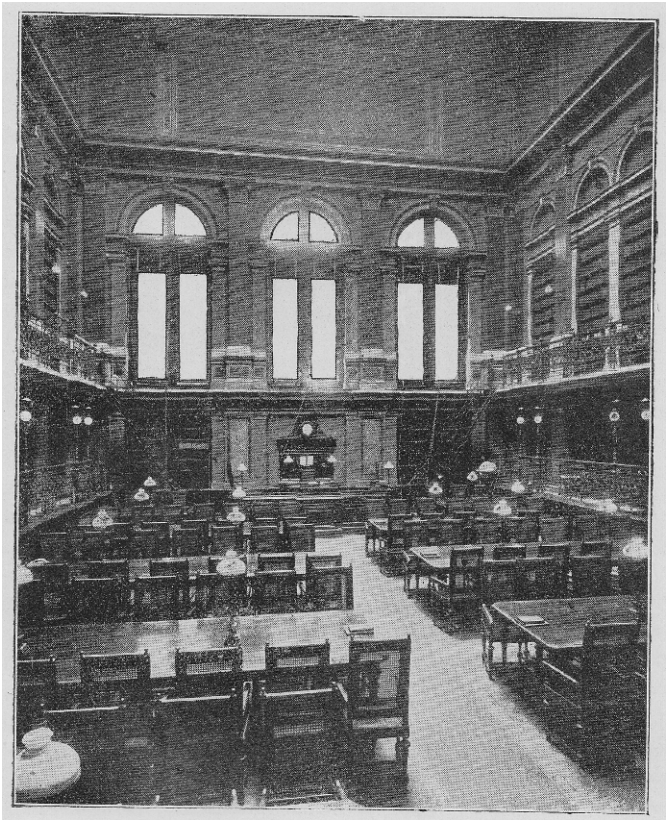
A *budapesti egyetem könyvtáráé,* mely egyik keskenyebb oldalán három nagy ablakból oldal-, ezenkívül nagyon jó felülvilágítással van ellátva. A falakon három oldalon két karzattal ellátott könyvszekrények vannak, melyekbe 12.000 könyv helyezhető el. Van benne 120 hely. A felülvilágító alatti kisebb falterületeken (lünette) Lotz Károly falfestményei láthatók (a tud. és művészetek allegoricus alakjai s alattok a tudományok kiválóbb képviselői), a bejárat felett a király, I. Ferencz József, olajfestésű képe Vastagh Györgytől. A terem területe: 222,7 m.$^2$; 17,4 m. h., 12,8 m. sz., 15,1 m. magas. Este megvilágítja 58, az asztalokra és korlátokra erősített gázlámpa (134-136. kép).




134. kép. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme.
(Alaprajz. – $^{1}/_{500}$ nagyság.)



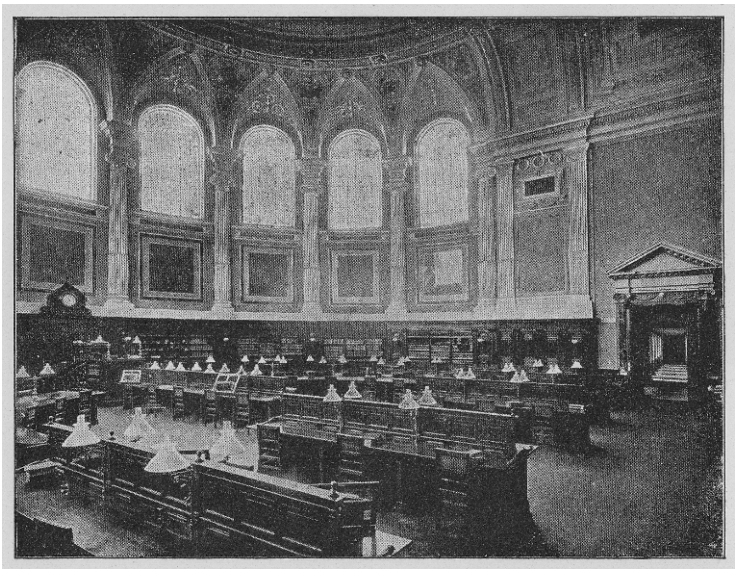
135. kép. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme. (Metszet.)



136. kép. A budapesti egyetemi könyvtár olvasóterme.

A *bécsi egyetem könyvtárának* olvasótermében kizárólag felülvilágítás van. A terem 46,50 méter hosszú, a falakon kétemeletű karzatokkal, melyekre 50.000 kötet fér. Befér 400 olvasó; de az asztalok csak 95 cm. szélesek.

A *lipcsei egyet. könyvtárának* olvasótermében 200 olvasó fér el s félkör alakú részén magas oldal-, a többin felülvilágítása van. A falakon kézi könyvtár van elhelyezve. Az olvasóterembe a pompás oszlopcsarnokos főlépcső vezet s mintaszerű berendezésében a legelsők egyike. A félkör alakú részét kivéve, 3 m. magas könyvszekrények vannak benne s ezek felett vannak az ablakok (137. kép).

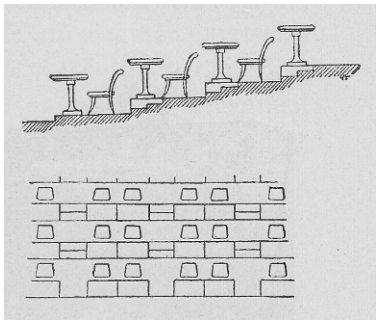


137. kép. A lipcsei egyetemi könyvtár olvasóterme.

A *strassburgi egyet. és orsz. könyvtár* olvasóterme az épület közepén áll s teljes négyszög, nagy pompával berendezve, három ablakból magas oldal- s ezenkívűl felülvilágítással is ellátva. A könyvtár falain három sor karzat van; ezeken 33.000 kötetű könyvtár. Van benne 80 hely és külön asztaloknál még 10 külön hely. Az asztalok középtengelytávola 3,50 m., szélességök 1,70 m., közbül az elválasztón kétoldalú könyvpolczczal a kihozatott könyveknek. A kupolája szerfölött magas.

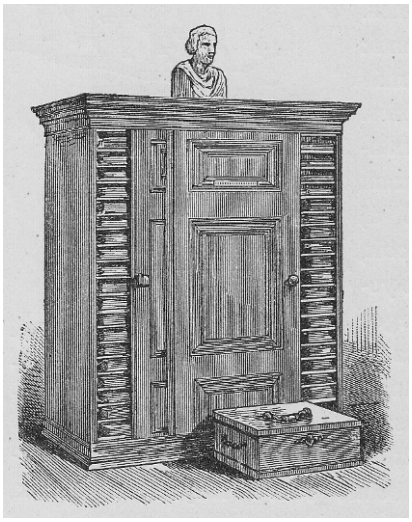
A *baseli egyet. könyvtár* olvasóterme már kisebb, 18 m. hosszú, 10 m. széles és 8 m. magas. Mindössze 4 asztal mellett 36 olvasóra van benne hely s ezen kívül egy külön asztal. A terem egészen világos színű és nemesen egyszerű. Villamos lámpákkal van világítva, melyek üvege 36 cm.-re áll az asztaltól és 1–1 m. távolra állanak egymástól.

A nagy olvasótermekben, épen a nagy mérvet öltött látogatottság miatt, újabban mind nagyobb gondot kell fordítni a felügyeletre s fájdalom, gyakran ez is sikertelen a gondatlanok vagy könnyelműek, sőt rosszakaratuak ellen. Az emeltebb helyről a felügyelet ma már nem elég. Nagyobb könyvtárakban őrök járnak folyton fel és alá; mert a felügyelő nem láthat mindent s gyakran még a lámpák s ilyesek is gátolják az ügyeletben. Ily felügyeletre szolgál a Bates Hallnál említett erkély s a washingtoni congressusi könyvtárban a folytonos körüljárkálás. A florenczi legújabban tervezett állami könyvtárban csak egyoldalú rövid olvasóasztalokat folyton emelkedő padlón hoztak javaslatba, mindegyiknél csak két helylyel (138. kép); e mellett fönt egy loggia a titkos felügyeletet tenné lehetővé.

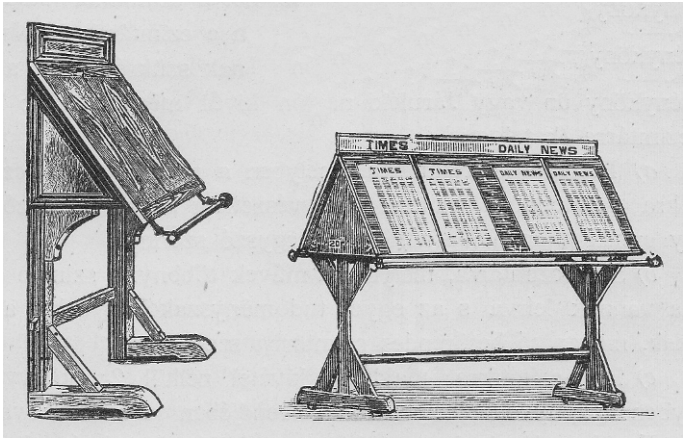


138. kép. Olvasóasztalok tervbe vett elhelyezése az uj állami könyvtár olvasótermében Flórencben

Folyóiratok, lapok, kisebb röpiratok és ilyesmik használásához külön olvasóterem kell, mely lehetőleg közel legyen a nagy olvasóteremhez. Ha ezek nagy használatnak vannak kitéve, alig van megőrzésökre más lehetőség, mint az ideiglenes befűzés. Legjobb az oly berendezés, hol minden, a könyvtárba járó folyóiratnak külön helye van és az érkező új számot azonnal oda teszik, a többit, míg a kötet teljes lesz, a falhoz helyezett szekrényekben őrzik az esetleges keresők számára. Kisebb berendezésnél a folyóiratok szekrényben állnak s onnan veszik elé és teszik vissza. A folyóiratok szekrénye lehet nyilt vagy tolóajtóval készült, mélysége 50 cm. Ha a folyóiratok benne fekvő helyzetben állnak, akkor egy-egy rekesz 20–25 cm. magas és ekkor némely helyt dülten készítik a rekeszek lapját. A rekeszek szélessége a 8r folyóiratok számára 28, a 4r-nek 37 s a 2r-nek 50 cm.-nél több ne legyen (139. kép). A folyóiratok és lapok használata nálunk a temérdek kávéház miatt kevéssé jelentékeny; de Amerika s Anglia népkönyvtáraiban használatuk rendkívűl nagy. Azért ott szokásos a nagyobb lapok számára külön, a merőlegestől csak kevéssé hátrahajló állványokat készítni, melyek előtt olykor egyszerre 3–4-en is állva olvassák a lapot. A lap egész nagyságában fekszik a támlán nyitva s közepén a hajlásnál aczélpálczával van a támlához erősítve (140. kép). A régi számot rendesen egy hétig tartják még a rekeszekben készletben s azután elrakják.



139. kép. Folyóirat-szekrény.




140. kép. Hirlap-állvány.

## VII.

Kikölcsönző helyiség. – Előadó terem. – Egyéb helyiségek. – Igazgatási helyiségek. – Címtár-szoba. – Címtárak. – Elhelyezésök. – Címtárak berendezése. – Különböző módszerek. – Irodahelyiségek padlója. – Esti világítás. – Fütés. – Szellőztetés. – Gépek elhelyezése.

Az olvasótermeken kívül minden könyvtárban, a hol kikölcsönzés van szokásban, kell lennie egy kikölcsönző helyiségnek, még pedig akkorának, hogy befogadhasson nagyobb számú kikölcsönzőt is. Ebben a könyvet kiadó és bevevő hivatalnok és szolgák egy korláttal választandók el a kikölcsönzőktől. A közönség számára u. ott legyen egy pár asztal, több szék, írószerek s ez a rész különösen legyen teljesen világos. A hivatalnok számára szintén szükséges a korláton belül egy könyvszekrény, hová a kiadandó és bevett könyveket helyezze; írásra egy asztal; a térítvények megőrzésére egy jó és czélszerű szekrény kihúzható fiókokkal.

Vannak oly kisebb könyvtárak, hol az olvasóterem és a könyvkikölcsönzés egyesítve van s ugyanegy hivatalnok ügyel fel az olvasókra s végzi emezt is. De ez csakis kicsiny látogatottság mellett lehető. E kikölcsönző helyiség legyen valahol a bejárathoz közel, hogy könnyen meg lehessen találni; jó, ha az olvasóteremhez is közel van. Ez az eset a strassburgi könyvtárban, hol a csarnokkal szemben a kikölcsönző helyiségbe lehet jutni s ezen át van a bejárat a nagy olvasóterembe.

Mindenesetre bárhol is a hivatali dolgozószobáktól külön kell helyezni, különben a kikölcsönzők a hivatalnokokat munkájokban zavarják.

A könyvtár helyiségei közé kell sorolnunk, különösen kisebb városokban, hol termek ritkán vannak, egy-egy előadó-, felolvasó-termet is. Ez Anglia és Amerika nagyobb népkönyvtáraiban csaknem sohasem hiányzik.

Az olvasótermekhez közel helyezendők el végre a szükségszékek s igen jó, ha ezekkel egyesítve mosdókészülék is van; mert a könyvek használata után a kézmosás többnyire mellőzhetetlen. De e mellett különféle vizvezető készülékekre, úgy mosdásra, mint mindennemű szemét és piszok eltávolítására az épület könyvraktári és hivatali helyiségeiben is szükség van. Oly épületben, hol naponkint több száz egyén fordul meg, a vizet nem szabad kimélni. Természetesen a szükségszékek szilárdak s legujabb módszer szerint készültek legyenek, nagy, világos, szellőztetővel ellátott ablakokkal s a fal legalább 1,50 m. magasan okvetetlenül négyszögű faïence-lapokkal borítandó be; de legjobb, ha az egész fal áthatatlan s mosható anyaggal van borítva. A vízvezeték itt legyen önműködő módra berendezve, hogy pl. felállásra vagy az ajtó nyilására működjék.

A szorosan vett könyvtárigazgatás a következő helyeket teszi szükségessé:

*a)* Igazgatói szoba, esetleg egy dolgozó- és egy fogadószoba; *b)* Iroda, hol a könyvtárba bejövő minden könyvet beigtatnak a Járuléki naplóba (Szerzeménykönyv), s egy időre az ujdonságokat megtekintésre kiállítják; egyszersmind a hivatalos iratokat is kezelik. Ugyanitt tartják a füzetekben vagy ily részekben megjelenő műveket, a míg egy-egy kötet teljes lesz. *c)* Ezzel további összeköttetésben kell egy nagy hosszú terem, melyben az őrök stb. dolgoznak s hol e munkához szükséges segédkönyvtár áll. Ez lehet esetleg egy terem helyett több kisebb szoba; de amaz előnyösebb, nem kellvén a könyveket egyik hivatalnoktól a másikig, egyik szobából másikba hurczolni. Helyes, ha a katalogusok is ebben a teremben állanak; de némely helyt a külön katalogustermet jobban kedvelik. *d)* Kell egy pár helyiség csomagolásra s eszközök tartására. *e)* Némely nagyobb könyvtárban van külön könyvkötő műhely; sőt van kisebb nyomda is a feliratok s ilyesek készítésére; de emez csak a legritkább esetben. Minde helyiségeket a végre, hogy a munka zavartalanul folyhasson, a lehetőségig keletnek, vagy még inkább északnak kell helyezni.

E helyek közül legfontosabb az, hol a czímtárak (katalogus) őriztetnek s ennek berendezése egyenesen e czímtárak minőségétől és mennyiségétől függ. Minden könyvtárnak szüksége van a Szerzeménykönyvön vagy Járuléki naplón kívül még legalább három fő czímtárra (katalogus):

*a)* Betűrendes czímtárra, melyben a művek egyes czédulalapokra betűrendben vannak könyvészetileg leírva a szerző neve, vagy ennek híján a legfontosabb tárgyszó szerint.

*b)* Szak-czímtárra, melyben a művek többnyire szintén czédulákra vannak leírva s az egyes tudományszakokon belül, a hány a szak, megannyi betűrendes czímtárba szedve.

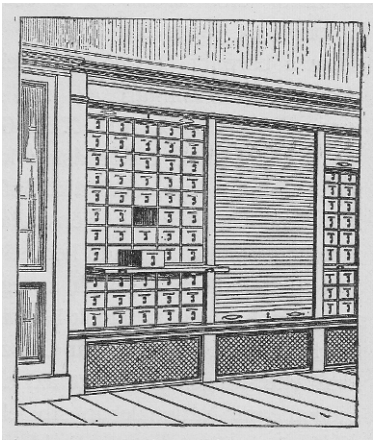
*c)* Hely-czímtárra, majdnem kivétel nélkül 2r. könyvekben, melyben a könyvek elhelyezésök sorrendjében vannak beírva.

Ezekhez járulnak továbbá u. n. külön-czímtárak pl. a régi magyar könyvtárról, incunabulumokról, metszetekről s egyéb külön gyüjteményekről.

Egyrészről okvetetlenül szükséges, hogy minde czímtárak az ezekben dolgozó hivatalnokok keze ügyébe essenek, másrészről, hogy az olvasótermi szükségletek kielégítésére kéznél álljanak; tehát a hivatali helyiségeket okvetetlenül az olvasóteremmel egy emeleten s ennek közelében kell elhelyezni.

E czímtáraknak a berendezése, mondhatni, a hány könyvtár, annyiféle. Leggyakoribb, bárha távolról sem a legczélszerűbb, hogy a czédulák dobozokban állanak vagy vízszintesen, vagy merőleges állásban. Ez esetben a dobozok számára keményfából könyvpolczok kellenek s ezek előtt asztal vagy támla, melyeken e dobozokat kényelmesen lehessen használni. E berendezésben az a hiba, hogy a czédulák kivehetők s így esetleg eltévednek vagy gondatlan kezelők fölforgatják a betűrendes elhelyezést; már pedig mind a kettő mondhatatlan zavarok okozója. Természetes, hogy a ki tehetné, hogy egy könyvtár czímtározását, mely nagy közhasználat alatt áll, maga kezdje el, ma már jobb módozatot választana; de ez ritka eset és sok száz dobozra menő, gyakran pár 100,000 czédulát ujra iratni nem lehet mától holnapra. Ennélfogva, hol megvan ez a rendszer, meg is szokták tartani.

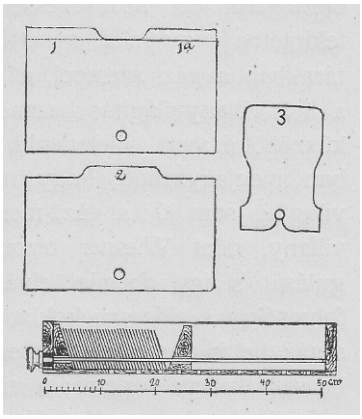
Ennél jobb módszer a czédula-czímtárak biztosítására az, hogy ma már erős kártyapapirra írják őket s lehetőleg kisebb alakban. Többnyire téglányalakot használnak. Ezeket aztán a kellő felírással ellátott fiókos szekrényekbe helyezik, melyek fiókjai csak félig húzhatók ki s a fiókok felső része pár aczélpálczával ugy van lezárva, hogy a czédulák merőleges állásban mozgathatók, de ki nem vehetők s így megzavarásuk ki van kerülve. Ilyen módszer található pl. legujabban a német Reichstag könyvtárában Berlinben. A falhoz erősített szekrény t. i. egyenes és 11 fióksor van benne. Az egész szekrény három merőleges rekeszre van osztva, melyek elől vasredőnyökkel zárhatók le. A fiókokon fogantyu s a szükséges felírás s minden szekrényen egy méter magasan egy kihúzható asztallap van. A szekrények magassága kb. 2,20 m (141. kép). A másik két czímtár (hely- és reál-czímtár) szekrényei a terem közepén állnak egymással háttal s a falak mellett üvegszekrények vannak az új szerzemények számára. Hasonló a berendezés az új baseli könyvtárban, a hol a fiókok felső részén két aczélhúr van s ezek védik a czédulákat a kivehetés ellen. Egy fiókba 1000 czédula fér s a szekrényekben 500 fiók van; tehát ½ millió czédulát lehet elhelyezni. Hasonló végre a szerkezet a berlini udvari könyvtárban is és sok más helyt, különösen Amerikában többnyire ez a módszer szokásos. E rendszernek minden előnye mellett hátránya, hogy a czédulán a czím csak felülről nézve, ferdén látható, s ha hosszabb, egész végig csak nehezen, vagy épen nem is olvasható el; de különös előnyét meg az teszi, hogy minden czédulakatalogust bármely pillanatban át lehet alakítani e rendszerűvé, a nélkül, hogy újra kellene iratni, a mit minden más rendszerré átalakításnál tenni kell. Ezen a bajon Dr. Maas Georg Berlinben egy új módszerrel kivánt segítni, mely minden nagyságú czédula-czímtárhoz talál. Ugyanis ő fiók helyett egy oly deszkát tervezett, mely közepén hornyozott s ebbe kis, ki nem vehető ércztartókat, melyek a czédulát becsípik és úgy tartják, míg elől és hátul erős érczlapok a czédulákat összetartják s egy rugó rajtok ezek lapozását lehetővé teszi. Ebben a nehézség csak az, hogy a bármily vékonyra préselt ércztartócskák nagyon vastagítják a czédula-czímtárt az alsó részen. *(Centralbl. f. Bibliothekswesen.* XVIII. 265., 603. XIX. 66. l.)



141. kép. Czédulaczímtár-szekrény a Reichstags-Bibliothekban Berlinben.

A czédulák biztosítására különböző más módszerek is vannak. Ezek közé tartoznak a különféle csavarokkal ellátott könyvtáblák, melyekben a czédulák könyvalakban őriztetnek s merőlegesen, a táblák sarkainál áthaladó két csavar, melyeknek megfelelő két lyuk van a czédulákon is, védi az egyes lapokat a kivehetés ellen, de nem gátolja meg új lapok bármily számban való beigtatását. Ilyen szerkezet többféle van; pár Olaszországból került s az elsőt Sacconi készítette. Megemlítendő itt az, a mit Hollandiában több helyt és a Bibliothèque Nationaleban stb. lehet látni, hogy a czédulák a könyvtáblával együtt a saroknál kb. 2 cm.-re kis oldalbevágást kapnak és vékony spárgával köttetnek össze. Olcsó és kis könyvtárakban jó módszer. Ez esetekben a czédulák kisebb 8-r. alakúak s a téglányalakú könyvek harántrétben állanak, hátukon a szükséges jelzéssel. E módban a nehézséget csupán a czédulák közbeigtatása, a spárga mindannyiszor való levágása s ujrakötése okozza; de olcsóságban és egyszerűségben kívánni való egyéb alig lehet. Az említett bajon többen igyekeztek segítni, mint Uhlworm, ki a spárga helyett egy érczkapcsot alkalmazott, de nem talált tetszésre; Franke és Molsdorf egy érczzárót alkalmaztak helyette, melyet Lipman lényegesen megjavított. Legujabban dr. Zinsser, a wiesbadeni tartományi könyvtár újrarendezése alkalmával, egészen a hollandi módszer mellett maradva, a spárgakötést egy igen elmés zárószerkezettel helyettesítette, melyet egyszerűsége és pontossága igen ajánlani látszik. *(Centralbl. f. Bibliotheksw.* XIX. 64. l. részletesen leírva.) Még csak azt jegyezzük meg, hogy minde módoknál helyes, ha a czédulák balról jobbra menő sorrendben helyeztetnek betűsorba, mert a forgatás egyszerűbb s a czédulán a vezérszó kívül esik; míg a jobbról balra való beosztásnál belül fogna esni. A czédulák nagysága átlag 7×22 cm. e rendszereknél.

Másik mód, mely Francziaországból került s Amerikában többféle módosulásban elterjedt (142. kép), a Bonnange-féle czédula-szekrény, mely abból áll, hogy kisebb alakú czédulákat helyeznek vályualakú fiókokba, melyeket alsó végükön egy, a czédulákon áthaladó aczélpálcza, más esetben a szekrény két oldalán levő horony véd a kivevés ellen. Ennek egyik változata a fogas aczélpálczával, rugóval és kulcscsal működő Staderini-féle. E mód hibája csupán az, hogy csak kis czédulák használhatók s így csak nagyon is rövidített könyvczímeket lehet rájok írni, a mi nem kis baj. Az így használt czédulák felső részén nem ritkán egy kiálló párkány van, melyre a könyv száma s a szak jön s aztán különböző színű czédulákkal különböző megkülönböztetések tehetők. Pl. más-másszínű czédula jelzi, hol új szak vagy új betű következik. Ezeket a jelzőtáblácskákat gyakran pléhből készítik. Néha különböző színű czédulák jelzik azt is, hogy a könyv helyén, kiadva, vagy a könyvkötőnél van.




142. kép. Amerikai czímtár-berendezés.

Egészben véve a czédula-czímtárnál jobb a nagyobb alak s ez van inkább elterjedve. Legajánlatosabb kemény kártyapapirt használni, fiókokban állva elhelyezni s kivehetésöket a leirt szerkezettel védeni; e móddal használtatnak el a czédulák legkevésbbé, pedig ezek készítése a könyvtár legnagyobb munkája. Épen ez okból nem javasolható a Hallében gyakorolt mód, hol

a hosszúkás alakú, kb. 8 cm. széles és 25 cm. h. czédulák alsó vége bőr- vagy kenderhevederrel van összecsatolva, hogy a széteséstől megvédessenek.

Ha végre a betűrendes és szakczimtárak könyvekbe iratnak be, vagy a kinyomatott czímeket nagy foliánsokba ragasztják, mint ez a British Museumban a gyakorlat, akkor az ily foliánsoknak megfelelő szekrényeket kell készítni s ezeket támlával kell ellátni, melyekre a kivett köteteket helyben fektetni lehessen, s hogy ezek mentől jobban kiméltessenek, be kell a támlákat s a szekrények polczait bőrrel vonni.

Végre röviden jegyezzük meg, hogy a tűzveszély leginkább az iroda és ilyes helyiségeket fenyegeti. Tehát a fapadlót lehetőleg itt is kerülni kell, vagy legalább is asphaltba rakatni le. De legjobb asphalt-, gyps-, vagy terrazzo-padló, a hol kell, linoleummal bevonva, melyek közül a szürke szinűnek előny adandó világossága miatt.

A könyvtár esti világítására nézve, a hol a könyvtár esti használata ezt szükségessé teszi, csak a gáz és villany jöhet tekintetbe vagy mind a kettő együtt. Természetesen régibb könyvtárakban a gáz szerepel, a legujabbakban kizárólag a villany és a hol villanyvilágítás használható, a gázt ki kellene okvetetlen küszöbölni, mert hihetetlenül rontja a levegőt és a könyveket. Általában megjegyzendő, hogy magukban a könyvraktárakban egyik világítás sem jó: a gáz, mert melegít s elrontja a könyveket és a villany, mint Wiesner bizonyítgatja, a könyvek papírjának elsárgulását s így chemiai elváltozását okozza. Ezért ívlámpák csak folyosókra s előcsarnokokba valók. Tehát a hol a könyvtermekben a gáz be is van vezetve, nem szokták meggyujtani és általában be sem kellene vezetni; a villanyvezetékeket pedig a szekrényekre erősítik, úgy hogy a lámpák zsinegen függenek felakasztva s végig vezethetők a sorokon a könyv megkapása végett, aztán újra elolthatók s visszaakaszthatók. Így van pl. Strassburgban és Baselben. Máshelyt s Amerikában különösen, a drótok a szekrények felett vonulnak el, a villanyos körték onnan lógnak le a szekrényre s csak azt a szekrényt világítják meg, melyben keresnek valamit. Ezek elhelyezése természetesen a szekrények beosztásától függ. De minde világító berendezések mellett könyvtárakban ép úgy, mint a szinházakban, éjjel Rübollámpákat vagy égő gyertyákat kellene üveglámpákban alkalmazni a vízcsapok mellett s lépcsőkön, mint Halleban, Göttingában stb. Az olvasótermekben ívlámpákat is alkalmaznak, de csak a magasban s ezek nem teszik még feleslegessé az asztalok fölé alkalmazott körtéket. Baselben e körtéket az olvasóasztalok fölé 36 cm.-re helyezték zöldes ernyővel és tejüveggel. Ezt a magasságot találták legkedvezőbbnek.

A fűtésre nézve megjegyzendők a következők. A könyvtárban minden oly helyiséget, a hol emberek tartózkodnak, télen át fűteni kell, még pedig a padlókat 12° s a levegőt 20° Celsiusra kell melegítni. Természetesen a könyvtermek fűtése is czélszerű; de itt 13–14° Celsius elég, ha ott állandón nem dolgoznak s e fűtésre szilárd padlókkal ellátott könyvemeletek különösen alkalmasak. Több helyt azonban a raktárakat épen nem fűtik; (Udv. kvt. Karlsruhe, nagyherczegi kvt. Darmstadt, városi kvt. Augsburg, királyi kvt. Stuttgart, Stockholm, egyet. kvt. Rostock, herczegi kvt. Wolfenbüttel) Strassburgban 10° C.-ra fűtik. A fűtés módszerei közül csak a központi gőzfűtés ajánlható, gondos szellőztető-készülékekkel kapcsolatban. A szellőztetésre nézve az ablakon át történő a por miatt kevéssé ajánlatos; ha épen nincs más mód, akkor szövetből készült ablakbetétek volnának használandók; de legjobb a mai technikai módszerekkel a központi fűtéssel kapcsolatos szellőztetés és friss levegő beszivattyúzása. A központi fűtések közül a meleg levegővel való fűtés azért, mert nagy légmozgást okoz és sok port visz magával a felsőbb rétegekbe, kevésbbé ajánlatos, mint a gőz- vagy melegvízfűtés.

A por ellen Amerika több ujabb könyvtárában, melyek porral, füsttel nagyon is megterhelt levegőjű városrészekben feküsznek, azt a módot gondolták ki, hogy az egy darabból álló tükörablakokat por-, füst- és légmentesen illesztették be s a levegő be- és kiszivattyúzását mechanikai készülékekkel eszközölték s eszközlik, mely mellett magát a levegőt is a beeresz-

tés alkalmával megtisztítják, megmossák. Így rendezték be pl. ezt a chicagoi *Public library*-ban, a hol a souterrainben óránkint vascsöveken az épületből ½ millió köbméter levegőt szivattyúznak ki és ugyanannyit be. A beszivattyúzott levegőt egy permetező készüléken át tisztítják meg s hideg időben melegítő-csöveken vezetik át. Minden terembe a mennyezet alatt megy be a friss és alól jön ki a rossz levegő a padló feletti nyilásokon. Azonban 1899-ben kénytelenek voltak a nagy meleg miatt az ablakok egy részét kinyithatókká alakítni. Hasonló eset történt a *Newberry library* nagyszerű épületében ugyanott; ezért utóbb az ablakokat szintén kinyithatókká változtatták; holott ugyanez a berendezés jól működik pl. a *Congressus könyvtárában* (Washington).

Megemlítendő körülmény még az is, hogy több amerikai könyvtárban egész külön vízvezetéket alkalmaztak (Chicagói Newberry és Public library) s ugyanezekben a villany- és melegfejlesztésre külön gépek vannak az épület pinczéiben. Mindez nagyszerű ugyan; de hátránya, hogy a hatalmas gépek mozgása reszketteti az épületet, a finomabb részek, mozaikok megrepedeznek s a zaj is feltünő nagy. E körülmények azt a tanácsot adják, hogy ily nagyszabású berendezés esetén e gépek külön épületben helyezendők el.

## VIII.

Néhány könyvtár rövid leírása: British Muzeum, Bibliothèque Nationale, budapesti rostocki, greiffswaldi, hallei, kieli egyetemi, stuttgarti királyi, a Valliano-könyvtár, a lipcsei, strassburgi egyet. és tartományi, a baseli egyetemi könyvtár.

*A British Museum* épült 1823–50-ig s világhírű gyüjteményeinek, melyek 12 osztályt tesznek, egyik része a könyvtár. Az egésznek beosztása a mellékelt rajzokból kivehető, melyben a könyvtár helyiségei vonalozva vannak. Az udvart a könyvtár és olvasóterem czéljaira Panizzi akkori igazgató tervei szerint a muzeum eredeti épületének tervezője, Smirke Róbert tervezte s halála után testvére, Smirke Sidney fejezte be 1857-ben s 1879-ben egy új szárnynyal bővítették kéziratok, lapok sat. számára. Az udvaron emelt épület központja a nagyszerű köralaku olvasóterem, melyről már szóltunk. Maga ez az egész rész 8,2 és 9 m.-re áll a muzeum belső körfalaitól. A könyvraktár teljesen körülveszi az olvasótermet s ez volt az első raktárrendszerű könyvtár. Ebben a három közpadló áttört, s a felülvilágítás miatt a könyvszekrények hosszában mindenütt 27 cm. széles világító nyílások vannak; ezeket 27 cm. magas védőkorlátok kerítik, melyek egyszersmind a felső sor könyvei levevésére lépővasakul szolgálnak. Magának a Muzeum épületének homlokzata 140 m. hosszú s 44 jón oszlop díszíti.[19]

*A Bibliothèque Nationale* (előbbi nevén *Bibl. Impériale)* 1724-től fogva a Hôtel Mazarinban van elhelyezve. A kibővítési munkálatokat Visconti kezdte és Labrouste végezte 1854–75-ig, a ki a nagy olvasótermet s a könyvraktárakat építette a *British Museum* tanúlmányozása alapján; de már célszerűbben. Az olvasóterem itt is némileg központi elhelyezést nyert és már volt róla szó. Épült 1859–1867-ig. A vele együtt épült raktár 900.000 kötetet bír befogadni s egyenesen az olvasóteremmel van összekötve. Ennek csak felső világítása van s a világító nyílások és lépővasak épen olyanok, mint a *British Museum*ban. Az emeletek száma 5, mindenik 2,3 m. magas; borús napokban az alsó részek nem elég világosak. A fából készült kettős szekrények 80 cm. szélesek és 1,07 m. távolra fekvő közfalakkal három részre vannak osztva. A padlók mind áttörtek és öntött vasrostélyokból állanak. A raktár többi része karzatos beosztású. Az olvasóterem máris kicsiny és egy még nagyobb olvasótermet terveznek a teleknek a Rue Vivienne és Rue Colbert által határolt beépítetlen terén (126-128. kép).

[19] Részletesebben 1. Erdélyi Pál. *A British Museum könyvtára. Magyar Könyvszemle.* 1897. Két czikk. – Degener H. A. L. *Die Biblioth. d. Brit. Museum. Zeitschr. f. Bücherfreunde.* VI. 1 Heft. 1902.

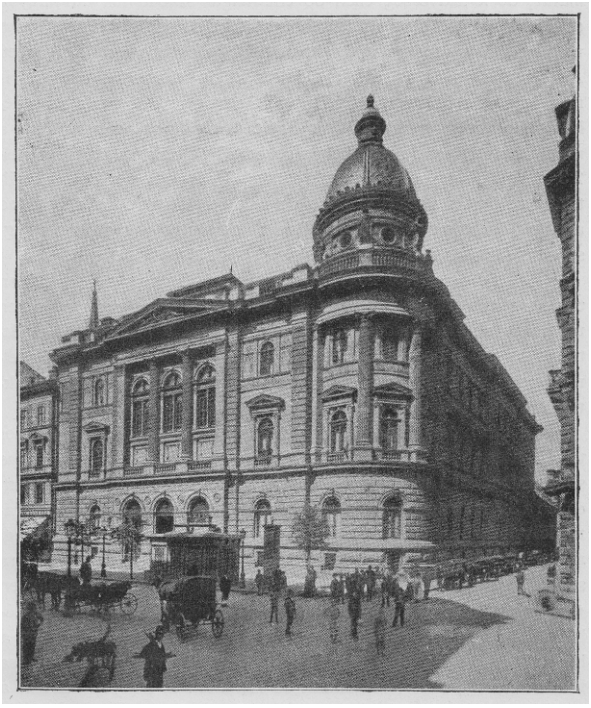
*A budapesti egyetem könyvtára* (143. kép) (terv. Skalnitzky és Koch) nem sorolható a modern berendezésű könyvtárakhoz. Sem a hely nem volt számára szerencsésen választva meg, sem tervezete és berendezése nem czélszerű. Épült azon a telekrészen, melyet a budapesti Ferenczrendi szerzet az egyetemnek ajándékozott az egyetemmel 1872. máj. 26-án kötött egyesség alapján. A telek területe 2400 □ m. Ez a szerződés megengedte, hogy az uj Ferenczrendi épület egyik oldalának ablakai a könyvtár telkére nyíljanak, mi minden tekintetben szerencsétlen gondolat. Épült a könyvtár 1873 máj.-tól, 1875 decz. haváig, került 712,925 frtba (1.425,850 kor.), tehát használhatóságához képest nagyon jelentékeny összegbe. Áll egy souterrainből (fütő, házmester, egy szolga, a kapus lakásával, a központi fűtés három helyiségével, több pincze-, raktár- és kettőspéldányok helyiségeivel), földszintből és két emeletből. Földszinten van a kapus lakásának egy része, az olvasóterem alatt a nagy oszlopos előcsarnok, a hirlap- és folyóirat-könyvtár két kisebb olvasó helyiséggel, a theologiai két könyvterem s egy őri lakás, mely felett a félemeleten egy második őri lakás van. Az első emeleten van a nagy olvasóterem, mely a második emeletig nyúlik fel a felsővilágítás végett, továbbá az igazgatás és hivatal öt, meglehetős sötét helyisége, egy előtér, három nagy könyvterem és egy metszetszoba. A főlépcső, mely szép, csak az első emeletig, az olvasóteremhez vezet; a második emeletre, a mi végzetes hiba, csak két melléklépcső vezet s a könyvtermekben sem volt eredetileg belső lépcső. A második emeleten van az igazgató két részre osztott lakása s két nagy könyvterem, meg egy kisebb terem kéziratok és incunabulák számára. Az épület jelentékeny része sötét, a minek főoka az, hogy csak egyoldalú világítás van benne, holott könnyen lehetett volna kétoldalut alkalmazni. A berendezés karzatos rendszerű; e karzatok s a könyvszekrények a földszinten és I. emeleten vasból, a II. emeleten keményfából készültek, melyekről már volt szó. Az épület 1901-től el van látva tűzjelzővel és villámhárítóval. Világítás mindenütt gáz. A fedélszerkezet fából van s egyik különös hiánya az épületnek, hogy a könyvtermekben vízcsapok nincsenek és hogy a fedélzet esővize a padláson belől van levezetve, mi minden zápornál aggályos, hogy víz ömlik be a padlásra, mi ismételve megtörtént. Az épület alakja szeglet a Ferenczieк-tere és Reáltanoda-u. sarkán; de minthogy csak keskeny rész esik a Ferenczieк-terére, a homlokzat nem elég szembeöltő, mely különben elég szép olasz renaissanceban van tervezve; de a köralakú ablakok széles ablakfáikkal a világosság beeresztésére kedvezőtlenek.[20]

*A rostocki egyetem könyvtára.* Ez a központi egyetemi épület egyik elkülönített része, megnyílt 1871-ben s az első raktárrendszerű könyvtár volt Németországban. Az egyetemi épület középrészétől tűzbiztos lépcsőház választja el a könyvtárt az épület jobb felén, mely rész két oldalon van világítva. A földszinten van három boltozott levéltári szoba, ezen van három egész emelet, 6 könyvtári emeletre osztva, melyekben minden második közpadló áttört s ezeket a vasszekrénytartók hordják. A könyvszekrények tengelytávola 4 m. az ablakok miatt; de szükség esetén minden kettő közé még egy szekrény tehető be. A padlás padozatát felül égés és víz esetére Häusler-féle facement (Holzcement) burkolat védi.

*A greifswaldi egyetemi könyvtár*, Gropius és Schmieden tervei szerint épült 1879–1882-ig; négyszögű épület 23,5 m. széles és 45 m. hosszú. Bejárata a keskeny oldalon, hol egy 3 m. széles folyosó van. A földszinten balra van két levéltári szoba, jobbra szolgalakás s alatta a pinczében a fűtőberendezés. Az I. emeleten van az igazgató szobája, két hivatali, egy könyvkiadó, egy őrszoba s az olvasóterem. Az épület hátulsó része könyvraktár, melyet alól és legfelül boltozat véd. A belső rész összesen 5 könyvtáremeletre van osztva, földszinten 2-re, I., II. emeleten 3-ra, s az alsó két emeletet a többitől szilárd közpadló, a többit egymás közt áttört padló választja el, melyek magassága 2,5 m. A könyvszekrények hossza 8 m., az ablaktengelybe esőké 7,25 m. s tengelytávoluk 3,05 m. Került az egész 217.200 M.-ba.

[20] Szilágyi S. *A budap. m. k. egy. kvtár*. Budap. 1882.

Természetesen az árhoz képest külseje egyszerű vörös téglafal, sárga kőpárkányzattal és ablakkörözettel, renaissance-formákkal (45-46. kép).



143. kép. A budapesti egyetemi könyvtár

*Hallei egyetemi könyvtár.* Épült 1876–81-ig 550.000 kötetre Tiedemann tervei szerint; hasonlóan négyszögű épület s áll földszintből és 3 emeletből. Pincze csak a központi fűtés számára van alatta; de a nedvesség ellen 80 cm. magas szabad tér van hagyva az egész épület alatt. A lépcsőházat felső világítás világítja meg, melyen, hogy a könyvraktárakban közlekedni lehessen, járni lehet. A főlépcsőn kívül az egyik oldalon külön, tűzmentes lépcsőn is meg lehet a raktárakat közelítni tűz esetén. A beosztás a mellékelt alaprajzokból látható. Az épületet meleg levegővel fűtik, a raktárakat $10^{o}$, a dolgozó-helyiségeket $20^{o}$ C.-ra. A raktár-emeletek 2,3 m. magasak; a szekrények oldalai 5 cm.-es deszkákból készültek s az öntött vastartók közé vannak beerősítve. A padlók mind áttörtek, öntött vasrostélyokból állanak, melyek szögletvasakon nyugszanak (42-44, 65. kép).

*A kieli egyetemi könyvtár* ugyancsak Gropius és Schmieden tervei szerint 1881–1884-ig épült 375.000 kötetre, mely egészben ugyanazt az alapgondolatot mutatja, melyet a greifswaldinál láttunk. Az épület beosztása a mellékelt tervekből jól kivehető. Figyelmet érdemlő újítás, hogy a fedél-űr felülvilágítással ellátott pót-raktárnak van átalakítva (47-50. kép).

*A stuttgarti királyi könyvtár* 1878–1883-ig épült Landauer tervei szerint s került 2,106.048 márkába. Az épület magas souterrainen áll s minthogy az épület könyvtár és muzeum együtt, ebben a 3,7 m. magas souterraineben vannak elhelyezve a római feliratos kövek és ilyes emlékek. A 5 m. magas földszinten a württembergi régiségek tára van s a 9,8 m. magas első emelet könyvtári czélokra szolgál; még pedig a 98 m. hosszú és 29 m. széles főépületben van a raktár és a T alaku épületnek középső, hátranyuló részében (35 m. hosszú és 32 m. széles), vannak az olvasóterem és a hivatali helyiségek, mely rész földszintjén a könyvtárigazgató lakása van s ugyanez alatt szolgalakás és raktárak. A könyvraktárban a kettős szekrények 75 cm. szélesek, 6 m. hosszúak s 1,95 m. tengelytávolra állanak; a két közpadló áttört vas-rostélyokból áll. Az óriás ablakok oldalvilágításán kívűl, tekintettel az épület mélységére, 6 m. széles felülvilágítás is van, mely a könyvszekrények közt futó középfolyosó felett egész hosszában nyúlik végig a fedélzeten. A raktáremeletek magassága 2,27 m. s az első emeleten

4 könyvemelet van, míg a díszes középteremben 2 karzat van csupán. A főbejárat a hosszú főépület közepén van, mely egy nagy előcsarnokba vezet s innen van két oldalt bejárat a muzeumba. Innen egy középfolyosó a hátulsó szép lépcsőhöz viszen, mely az emeleten levő csarnokhoz vezet, honnan átellenben a közönség által használt helyiségekhez és hivatalokhoz vannak a bejáratok. Ez emeleti csarnokkal szemben van az említett díszterem a két karzattal (31-33. kép).

*A Valliano-könyvtár Athenében.* Th. von Hansen tervei és Ziller vezetése alatt 1887–1892-ig épült, mint társépület a Hansen Christ. által ugyanott épített akadémiához s egyike a legszebb és legnemesebb görög stylusu épületeknek. A költségeket (2,000.000 márka) a Valliano testvérek fedezték. A mellékelt képek az egész berendezés hű képét adják. E szerint a két félköralakú lépcsőn a jon stylusu emelvényre s ebből az előcsarnokba jutunk, innen a középen elhelyezett olvasóterembe, mely szintén oszlopokkal van díszítve s oldalfolyosók kötik össze a két oldalt párhuzamosan nyuló könyvraktárakkal. Ez utóbbiak 5 könyvtáremeletet foglalnak magokba, melyek átlag 2,3 m. magasak, mind vasrostélyokból alkotott középpadlókkal. Az igazgatási helyiségek hátul vannak 3 emeleten elhelyezve. Az épület hármas tagozata már külsején látható. Az olvasóterem csak felűlről van világítva s a két oldalon elhelyezett márványoszlopok megett kézikönyvtár van. A szolgalakás s más ily helyiségek a souterrainben vannak. Az egészben elfér 400.000 kötet. Némi hiánya, hogy az igazgatósági helyiségek több emeleten vannak elosztva s a két raktár nincs semmi egyenes összeköttetésben, csak az olvasótermen át (28-30. kép).

*Lipcsei egyetemi könyvtár.* Az épületet 1888–1891-ig építették Rossbach Arvéd tervei szerint. Szabadon áll s feloszlik egy középrészre, melyet minden oldalon három szárny körít s ezekkel két négyszöget alkotó udvart zár be s ugyane középrész hátul félkörben fejeződik be. A főépület homlokzatán földszinten van az előcsarnok, a díszes lépcső, jobbra-balra két kisebb lakás s a két oldalrészben boltozatos kiállítási termek. A lépcső mellett vannak a ruhatárak, nyomda, pakkoló-szobák stb. s az olvasóterem alatt a fűtő és szellőző berendezés. Az I. emeleten vannak a homlokzaton a címtárterem, dolgozószobák, tanárok olvasóterme, kéziratterem stb. A többi hátsó és félkörű részek csupa 3 m.-es szilárd padlóval elválasztott könyvraktárak; ehhez képest az épület többi részén az emeletek 6 m.-esek s a legfelső emelet csak 3 m. magas. Igy van öt könyvemelet s a felső könyvemelet kiterjed az egész épületre. A termek mélysége 10,75, mindenütt kétoldalú világítással ellátva és vasajtókkal külön elzárhatok. Az épületben mindenütt czementpadozat van, linoleummal bevonva. A pillérek tengelyeiben álló könyvszekrények fából vannak és 2,4 m. magasak; tehát lépővasakkal s fogantyúkkal vannak ellátva. Az ablakok tengelyébe eső asztalmagasságú szekrények nagyalakú könyveknek valók. Mindenütt gázvilágítás van. A címtárszoba és berendezése külön figyelmet érdemel, viszont a nagyszerű lépcsőház is. Czélszerű, hogy bármikor az épület bővíthető. Az épület fényes és pompás minden részében. Az építő alapgondolata volt, hogy az összes könyvtermek el legyenek különítve a közönségtől s ezekben járni lehessen a nélkül, hogy folyosón, olvasótermen stb. kellene átjárkálni. Összes építési költség volt 2,250.000 márka (34-35, 137. kép).

*A strassburgi csász. egyetemi és orsz. könyvtár.* A strassburgi városi és szemináriumi könyvtár 1870. aug. 24–25-ike közti éjjelen a németek ostroma alatt leégett s ugyanott veszett a híres *Hortus deliciarum* codex is 1170-ből, mintegy 500, a legrégibb incunabulummal. E leégett könyvtárak helyett a már a német kormány által kinevezett dr. Barack Károly Ágost igazgató páratlan buzgalommal új könyvtárt alapított, melyhez az egész művelt világból küldtek adományokat s már 1872-ben, az új német egyetem megnyitásakor, 200.000 kötetből állt, melyeket a Rohan-Soubise herczegi kastélyban helyeztek el; de már ekkor önálló épületről gondolkoztak. A végleges tervet Hartel és Heckelmann dolgozták ki 850.000 kötetre. Az építés költségei tettek 1,411.000 márkát, melyből a vasszekrény-szerkezet és

egész belső berendezés 285.000 márkába került. Épült 1889–1894-ig. Az épület szabad téren fekszik a császári palotával szemben; alakja négyszög. A homlokzaton a földszinten, a lépcsőház és előcsarnok két oldalán vannak az igazgatási helyiségek; fölöttök a kiállítási termek s a magas pinczehelyiségekben a könyvkötő műhely, szolgalakások, pakkoló-szobák, fűtőberendezés. Az igazgató nem lakik bent. A könyvkikölcsönző és olvasótermekbe az előcsarnokból egyenesen lehet bejutni s ezek mellett van a kapus, ruhatár stb. Az előcsarnoknak, két főlépcsőnek, kikölcsönzőteremnek s a mellettök levő pár teremnek csak felső világítása van; az olvasónak felső és magas oldalvilágítása is van három félkörű ablakon át. Az olvasóteremről már volt szó. A könyvraktár-emeleteket vas közpadlók választják el beton-betéttel s 8 könyvemelet van, 2,20 m. magasak, melyeket felülről is világítnak. Az épületben van öt felhúzógép, kettő a kikölcsönzőteremben. Az olvasótermet meleg levegővel melegítik, a többi részt gőzfűtéssel. A homlokzat olasz renaissance s nagyon díszes épen úgy, mint a raktárt tartalmazó oldalok. A termek közül az emeleti középterem díszes. Az épület számos megtámadás tárgya volt. Legtöbb a panasz, hogy az olvasóterem túlságosan magas, hogy nagyon szellős úgy ez, mint a kikölcsönzőterem, hogy a raktárak nyomottak és alant nem elég világosak.[21] (51-52, 68. kép.)

*Baseli egyetemi könyvtár.* Épült 1894–1896-ig La Roche tervei szerint. Az épület sajátságos telke (t. i. egy nagyobb háromszögalakú telek egyik hegyesszögébe épült) s az a feltétel, hogy a könyvraktár teljesen elkülönittessék a közönség által látogatott helyektől: egészen különös tagolást okozott; t. i. egy szögletépületet, melynek fő előrészében van az előcsarnok, ebből az olvasóterembe jutunk, melytől jobbra van a folyóiratok, balra a czímtárak terme s ugyancsak balra oldalt a könyvkötő-műhely, kikölcsönzőszoba és a hivatal, melyekhez jobbra az utczára ülésterem stb. csatlakozik. Az I. emeleten a csarnok felett szép kiállítási terem, mellette egy kisebb; jobbra a paläographia és a térképgyüjtemények külön termei s egy tanterem vannak. Az épület kb. 50 évre így elég. A raktár balra utczavonalban hosszan nyúlik el, mely alatt 1 m. vastag betonréteg van alapul rakva a körfalak s a tetőt hordó ╬ alakú vastartók számára. A kéziratok számára a földszint balszárnyában külön terem van, melynek egy hasonló terem felel meg a pinczében, honnan tűztől mentes lépcső vezet oda fel. Az olvasóteremről már volt szó. Ebben, meg a czímtár- és folyóiratok termében felső világítás is van az oldalvilágításon kivül, épen így az előcsarnokban is. A tető alatti emelet mennyezetét mindenütt erős betonréteg védi a felső tűztől, míg a raktáremeletek szilárd padlói fából vannak. Az egész épületben melegvíz-fűtés van. Különösen kiemelendő az épület külső tagozatán, hogy a könyvraktári részen minden három könyvszekrény egy nagy és két kisebb ablak által mintegy külön részlet van feltüntetve s ez a szögletépülettel összhangba van hozva. Az épület azért épült barokkban, mert ez a stilus összeesik a város legnagyobb virágzása korával.[22] (38-41, 67. kép.)

[21] L. kivált Hausmann S. *Die kais. Univ.- u. Landesbiblioth. in Strassburg.* 1895.

[22] L. a baseli könyvtárról: *Biblioth. zu Basel* és *Ratschlag für die öff. Biblioth.* 1893. E helyen szándékosan mellőztük a gyakran több millió doláron épült, de a mi viszonyainknak semmiképen meg nem felelő amerikai könyvtárakat. Az érdeklődőknek más műveken kívül különösen ajánljuk: Fletcher, *Public libraries in America* 1894. – Mayer A. B. leírásait az *Abhandlungen und Berichte des k. zool. u. anthrop.-ethnogr. Mus. zu Dresden.* IX. és *Beiheft.* u. ehhez. Kivált ez utóbbiban néhány kitünő leírás található a New-York public libraryről, a Columbia University könyvtáráról (New-York), New-York state libraryről (Albany), Buffalo public libraryről, John Crerar libraryről (Chicago), Newberry és Chicago public libraryről s az University of Chicago könyvtáráról.

# II. RÉSZ.
# A könyvtár kezelése.

## I.

Könyvtárak fajai: országos, egyetemi, intézeti és szakkönyvtárak, törvényhatósági és népkönyvtárak; utóbbiak főleg Angliában és Amerikában.

A könyvtárakat azon helyzet szerint szokták megkülönböztetni és felosztani, melyet elfoglalnak. E tekintetben lehetnek:

1. *Országosak,* a milyenek jóformán csak a XIX. században keletkeztek. Régen nem igen voltak ily könyvtárak; mert vagy világi, vagy egyházi testületekéi, vagy valamelyik uralkodóházéi voltak. Francziaországban pl. csak a forradalom változtatott e helyzeten s tette a közkönyvtárakat államiakká. Más helyt, mint pl. Németországban, ma is az ily országos könyvtárak többnyire vagy tartományi, vagy nagyherczegi, királyi, császári vagy udvari könyvtárak, s legtöbb esetben az uralkodó-család házipénztárából tartatnak fenn. Az országos könyvtár jellegét, minő hazánkban a Nemzeti Muzeumé, különösen az adja meg, hogy közvetetlenül a kormány alatt áll s költségvetése önállón szerepel az állami költségvetésben. A többiekkel szemben való kivételes helyzetét többek közt az is mutatja, hogy köteles példányokhoz van joga a legszélesebb értelemben véve, s a hazai irodalom megőrzésében, a tudományos czélon kivül, egész külön szerepe jut.

2. *Egyetemi könyvtárak,* melyek ép úgy országosak mint az előbbiek, azonban úgy szerepelnek, mint az egyetem egyik intézete; noha ma az az általános ohaj Németországban is, hogy minél országosabb jelleget nyerjenek, a mint ez a strassburginál az eset. Ez annál szükségesebb, mert a tudományok összeségét leginkább ezek ölelhetik fel; másrészről az egyetemek egyes karai, sőt tanszékei is az intézetekben és szemináriumokban amúgy is külön könyvtárakat szerveznek maguk számára.

3. Még más könyvtárak azok, melyek rendesen *nem nyilvános jellegűek;* tehát egyes fakultásokhoz, akadémiákhoz, középiskolákhoz, kórházakhoz, röviden valamely közintézményhez vannak kapcsolva. Ha ezeket nyilvános szakintézmények (földtani, iparművészeti, állattani, műtörténelmi, szépművészeti, gazdasági, kereskedelmi, közlekedési muzeumok stb.) mellett szervezik, kiválóan *szakkönyvtárakká* válnak s azért nagyjelentőségűek, mert a leggazdagabb országos könyvtár sem fogja felölelni birni ma már az emberi ismeretek összeségét; ugy mint ezek, főleg részleteiben nem; valahányszor tehát valamely szakrészlet tanulmányozása szükséges, még a legnagyobb könyvtár is kiegészítésre szorul. E szakkönyvtárak az újabb időkben rendkívül megszaporodtak nálunk is, mint mindenütt, s szaporodásuk és növekedésük beláthatatlan.

4. *Törvényhatósági könyvtárak,* a hová a városi könyvtárak is tartoznak, melyek eredete rendszerint az, hogy egy-egy polgár saját gyűjteményét városának vagy megyéjének adományozza. Ezek a legújabb időkig nemcsak nálunk, másutt is, olykor nagyon becses gyűjteményeikkel, meglehetősen elhanyagolt állapotban voltak; mert az egyes törvényhatóságoknak nincs eléggé módjában, hogy ezekről is tudjanak gondoskodni. Újabban nálunk az állam mind nagyobb gondot fordít rájuk s új korszak nyilt meg a vidéki könyvtárakra és muzeumokra, mióta 1897 deczember 10-én ő Felsége megerősítette az Országos Felügyelőséget s megalapult ugyane czélra a Muzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, melyekkel kapcsolatban és egyetértően működik az Országos Muzeumi és Könyvtárbizottság.[23] Azóta az állam ezeknek évi működése elősegítésére évi állandó általányt s így pl. 1902-re 211,500 koronát

[23] 79458/1897. sz. a. *Magyar Könyvszemle,* 1898. 82. 1.

bocsátott e bizottságok rendelkezésére. Itt azonban a tennivaló igen sok még, mig pl. oda jutunk, a mely fokon Anglia vagy Amerika ma van, a hol jóformán egyetlen város sincs, a melyben nyilvános városi könyvtár ne volna; sőt mondhatni, ott a nép minden műveltségi fokának megfelelő könyvtárakat alapítottak, melyek hatalmas elősegítői a közhaladásnak. Itt különösen magánosok azok, kik a köznek segítségére jőnek s megkönnyítik az állam munkáját az által, hogy épületet emelnek nagyszerű, nyilvános olvasóteremmel, vagy alapítványt tesznek le a könyvtár gyarapítására és fentartására.

5. Ez utóbbi könyvtárak nagy részben már a *népkönyvtárak* közé tartoznak. A népkönyvtári intézmények számra és kiterjedésre Angliában és Amerikában jóval meghaladták Európa más államainak országos, egyetemi s egyéb mindenfajta nyilvános könyvtárait együttvéve. Ezek ott nem hiányoznak egyetlen nagyobbacska városban vagy egyetlen nagy város népes munkásnegyedében sem. Némelyek közülük (public v. free public libraries a nevük) elérik, sőt meghaladják a mi legnagyobb európai könyvtárainkat is. Gyakran muzeumokkal vannak kapcsolatban, van bennök előadó-, sokszor hangverseny-terem s céljuk a nép, illetve a lakosság képzése a legszabadabb s legkiterjedtebb alapon. Ezért jellegük nem tudományos; inkább mulattató és ismeretterjesztő; egyszersmind a legszélesebb önkormányzati alapon kormányozzák és vezetik őket. Amerika legrégibb könyvtára Cambridgeben a Harward college-é 1638-ból, mely ma is fönnáll még. Az önálló népkönyvtárak eredete Franklinra vihető vissza, ki Filadelfiában 1732-ben alapította az első, a ma már két diszes épülettel rendelkező népkönyvtárt. E kezdemény hatására 1876-ig ezek száma Észak-Amerikában 3682-re emelkedett,[24] körülbelül 12½ millió kötettel, s 1891-ig 3803-ra, több mint 31 millió kötettel és ugyanott összesen 8 állam van, melyekben a nyilvános könyvtárak együttes kötetszáma nagyobb 1 milliónál, közülök Massachusetts könyvtáraiban 8½ millió, New-York államéiban 5.260,000, Pennsylvániáéiban 3 millió kötet volt 1891-ben.[25] Az első városi könyvtár alapítására az első kivételes határozatot Boston hozta 1847-ben s ma már e könyvtárra, melynek kötetszáma 747,000 kötet, évenként kb. 1.700,000 koronát fordítanak, hivatalnokainak száma több 250-nél, és 1898/99-ben 65,000 olvasó több mint 1.200,000 kötetet vett ki. Magában az egész Massachusetts államban 349 város és község közül 342-ben van külön épületben népkönyvtár, s így egyedül könyvtár-épület több van benne, mint pl. egész Németországban minden fajta könyvtár együttvéve. Azóta Boston példája egész Amerikában irányadó lett. Az amerikai közkönyvtárak alapjellege, a mit bölcsen az angolok is követtek, hogy mindenütt előbb egy nagy központi könyvtárt alapítnak s aztán ez létesít a különböző városrészekben fiókkönyvtárakat és nem megfordítva. Ennek helyessége legyen itt csak röviden említve, nem lehetvén czélunk róla itt bőven szólani. Ez a központi könyvtár mindig valóban valahol a »központon« van, igen gyakran szabad téren. Igyekeznek külsőleg és a belső berendezésben kerülni mindazt, a mi szegényes. E könyvtárak állandóan nyitva vannak kora reggeltől esti 10–11 óráig, s így minden tisztogatás bennük éjjel történik. A népkönyvtárak állandó alkatrészei: fűtött előcsarnok, kikölcsönzőterem a könyvraktárral s czimtárakkal; külön olvasóterem könyvek, hirlapok és folyóiratok számára; a könyvtárnok szobája; mellékhelyiségek; gyakran külön olvasóhelyiségek 16 éven aluli gyermekek és nők számára is. Utóbbiaknak legtöbb helyt most még csak a nagy olvasóteremben van külön asztala. E népkönyvtárak nem ritkán ú. n. villa-alakban vannak építve. Már említettük, hogy igen sokat közülök egy-egy gazdag polgár emelt. Így pl. Carnegie Andrew emeltette az edinburgit, ki hasonló czélokra Angliában és Amerikában több mint két millió fontot (48 millió koronát) áldozott. Könyvtárai közül az edinburgi népkönyvtár (épült 1887.) márványoszlopokkal van diszítve, a falakat faïence- és mahagonifa-burkolat borítja. Ilyenek az amerikaiak is, igen

[24] *Public libraries in the United States of America.* Bureau of education. 1876.

[25] Schultze Ernst, *Freie öffentl. Bibliotheken.* 42. 1.

sokszor még szebbek. Emeljük ki továbbá a Peabody-könyvtárt Baltimoreban, a Howard-könyvtárt New-Orleansban, a Carnegie-könyvtárt Pittsburg-Alleghanyban, mely előadó-teremmel, szépművészeti muzeummal és zenei s szinházi előadásokra hangverseny-teremmel van összekötve; a bostoni népkönyvtárt Bates-Hallnak nevezett olvasótermével (arról, a ki építtette), az Astor- (alapult 1849-ben, megnyilt 1854-ben) és Lenox-könyvtárt (alapult 1870-ben, megnyilt 1878-ban) New-Yorkban. Mint már említettük, e két utóbbiból s a Tilden-alapítványból (körülbelül 10 millió korona és 20,000 kötet könyv) egyesítve létesült a *New-Yorki nyilvános könyvtár* (New-York public library), melynek számára az V. Avenue-n szabad térre építettek köz- és nyilvános könyvtárépületet. Ennél az épületnél az volt az alapelv, hogy a világ legjobb könyvtárát építsék. Összegyűjtöttek rá minden adatot s 91, könyvtárépítészetben jártas építészt hivtak fel pályázatra. Ezek közül pályázott 85 s közülök hatnak terve jutalmat nyert. Ezek közt új pályázat alapján Carrère és Hastings terve szerint elkezdték az építést 1897-ben. Az épület olasz renaissance-stilusú, két udvart bezáró két négyszögből áll s diszes téren van elhelyezve, melyet szökőkutak, szobrok stb. ékítnek. Ebben – mint már említettük – mint épületben, a legfontosabb újítás az, hogy az olvasótermek a második emeleten vannak. Az építés költségeit 10 millió koronára számították.

Angliában az 1850-diki Ewart-törvény hozta létre a városi és népkönyvtárakat, mely megengedte, hogy minden, legalább 5000 lakójú város, e czélra minden font adó után kb. 2% pótadót (½ penny) szedhessen. Manchesterben nyilt meg az első könyvtár e törvény alapján s azóta a törvény többször módosult, végleg eddig 1893-ban.[26] Jó hatását mutatja az, hogy maig több mint 160 városban vannak ily könyvtárak s mintegy 5 millió korona adó foly be e czélra évenként. Magában Londonban ma már 26 népkönyvtár van összesen ½ millió kötettel; az évi látogatottság összege 11 millióra megy, a kikölcsönzések száma 4 millióra. E könyvtárak egyike a hires *People's Palace* is, a British Museum könyvtáráéra emlékeztető nyolczszögletű olvasótermével. E számban a londoni tudományos közkönyvtárak látogatottsága befoglalva nincsen. A többi városok népkönyvtárai közül hiresebbek a Birmingham városéi, pompás központi épülettel, (1861. ápr. 3-tól alapult ott 11 népkönyvtár együtt 242,218 kötettel) Leadsé, Manchesteré, Liverpoolé több, vagy közel 200,000 kötettel s 1–1 milliónyi évi forgalommal. Természetes, hogy ily bámulatos siker Angliában is csak nagy adományokkal volt elérhető s valóban 1854-től 1896-ig több mint 40 millió koronára megy az e czélra egyesektől adományozott összeg. Berendezésben és kezelésben e könyvtárak majdnem ugyanolyanok, mint az amerikaiak. Legelől van bennük, az előcsarnokból nyilva, a hirlapterem, melyben dűlt támlányokra van erősítve 30–40 napilap, melyek mellett csak állva lehet olvasni. E mellett van a folyóiratok terme, majd a kézikönyvtár, továbbá a kikölcsönző hely, aztán tudományos könyvtár, több helyt külön ifjúsági könyvtár stb.

Noha Európa más országai is megpróbálták az amerikai és angol példa követését, még messze állanak tőlük. Németországban a berlini népkönyvtárak adtak az ügynek nagyobb lendületet, a hol különben nem a központosítás elvét követték. Jelenleg ott 27 népkönyvtár van kb. 105,000 kötettel összesen. Ezenkívül Frankfurtban (Majna mellett) vannak hasonló jó könyvtárak. Szászország 1875-ben törvényhozásilag gondoskodott róluk s több más kisebb állam is megelőzte Poroszországot. Hasonló mozgalom több-kevesebb sikerrel megindult mindenütt. Francziaországban jelenleg mintegy 40,000 iskolai és népkönyvtár van; nehéz ugyan megállapítni, hogy mily sikerrel működnek; de különösen 1870 óta a haladás ez irányban is nagy. Schweizban 760 nép- és 823 ifjúsági könyvtár van s mindenesetre hátrább áll, mint várni lehetne. Magyarországon a népkönyvtárak terén a mozgalom még egészen új. Általában is a könyvtári intézmény újabban kezd emelkedni az évi állami segélyek követ-

[26] *Centralblatt f. Bibliothekswesen.* X. 1893. 105–117. 1. – *Comeniusblätter f. Volkserziehung.* 1899. 35. 1.

keztében. Népkönyvtárak alapításában különösen az egyes közművelődési egyletek kezdtek buzgolkodni, s nem csekély sikerrel; aztán a földmivelési minisztérium s végre a Muzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, mely 1901-ben az első népkönyvtári szervezeti szabályzatot dolgoztatta ki, melyre György Aladár vállalkozott s munkálatát a nagy bizottság is elfogadta. A tervezet czime: *Magyar népkönyvtárak*.[27] Mindezeknek annál nagyobb sikere remélhető, mert a magyar köznép általában szivesen és gyönyörrel olvas s most már a tanácsnak jelentékeny összeg áll e czélra rendelkezésére. Az 1901-dik évi javadalom felosztásáról a *Magyar Könyvszemle* 1901. 418. lapján az olvasható, hogy összesen 35,400 koronát adott a tanács, főképen népkönyvtári czélokra.

Hazánkban a népkönyvtárak intézménye legjobban van elterjedve a szász nép közt Erdélyben, a hol alig van olvasni nem tudó szász s hol majdnem minden népiskolai könyvtár egyszersmind népkönyvtár. E tekintetben e kis nép Erdélyben előbb áll, mint Németország bármely állama. Ezt Schultze maga beismeri.[28]

A magán- vagy általában oly könyvtárak, melyek a közhasználattól el vannak zárva, nem lehetnek e könyvben tárgyalva. Az előbbiekhez még csak azt teszszük, hogy minde könyvtárak a. kezelésre és gyarapításra nézve teljesen más szempontok alá esnek. Mi e könyvben kiválóan az első és második pont alatt elősorolt könyvtárak kezelésével fogunk foglalkozni.

## II.

Könyvtáralapítás és könyvtárfejlesztés. – A könyvtáralapítás szempontjai s az eljárás. – A könyvtárgyarapítás szempontjai. – Ruskin a könyvekről. – A könyvek fontossága könyvtári szempontból. – Ritka könyvek s ezek ismertető jelei.

A könyvtárra nézve különbséget teszünk arra nézve, hogy valakinek föladata megalapítni, vagy a már készen kapott könyvtárt tovább fejleszteni. Szóljunk röviden először a könyvtáralapításról. Ennél a következő szempontok veendők figyelembe:

*a)* Az a kör, melyben a könyvtár mozogni fog. E szerint egy szak- vagy egy kisebb körben mozgó könyvtárnál egészen más szempontokat kell figyelembe venni, mint pl. egy országos vagy hasonló természetü egyetemi könyvtárnál.

---

[27] Azóta megjelent *Utasítás a népkönyvtárak szervezésére* cz. a. Budapest. 1902. Kiadta a Muz. és Könyvtárak Orsz. Tanácsa, 67. 1. (Benne az ajánlható művek jegyzéke.) L. még u. annak *Jelentése* 1901–2.

[28] E kérdésről magáról egész könyv volna írható; de itt csak általában szólhatni róla. Irodalom a népkönyvtárakról: Norrenberg: *Stadt- u. Volksbibliotheken in Nord-Amerika.* 1894. (a *Bildungsverein*-ban). – U. ő: *Die Volksbibliothek, ihre Aufgabe u. ihre Reform.* Kiel. 1896. – U. ő: *Die Bücher- u. Lesehalle.* Köln. 1896. – Reyer: *Handb. des Volksbildungswesens.* Stuttgart. 1896. – U. ő: *Entwicklung u. Organisation der Volksbibliotheken.* Leipzig. 1893. – Aschrott: *Volksbibliothek u. Volkslesehalle.* Berlin. 1896. – Tews: *Volksbibliotheken. (Pädag. Magazin.* 1804. 40-dik füzet.) – Jeep E. dr.: *Centrale Volksbibliothek.* Charlottenburg. 1896. – *Die erste öffentl. Lesehalle der Stadt Berlin.* 1896. – *Die zweite öff. Lesehalle der Stadt Berlin.* U. o. 1898. – Greenwood: *Public libraries.* 1894. – Fletcher Will. J.: *Public libraries in America.* London. 1894. – *Centralblatt f. Bibliothekswesen*nek 1900 óta melléklapja: *Blätter für Volksbibliotheken u. Lesehallen.* Lipcse. (Harrassowitz.) – Schultze Ernst dr.: *Freie öffentliche Bibliotheken. Volksbibliotheken u. Lesehallen.* Stettin. 1900. – *Ninth report of the free public library commission of Massachusetts.* 1899. Boston. *(The free public libraries.* By Henry Stedman Nourse.) – Trommsdorff P. *Die Birmingham free libraries,* 1900. (XXIV. *Beiheft z. Centr. f. Bibliothekswesen.)* és még sok más. A népkönyvtárak legjobban Massachusettsben vannak kifejlődve.

*b)* Ehhez képest a kellő kiválogatás megtehetése végett első sorban össze kell gyűjteni szakkönyvtárnál főleg a szakra, egyetemes könyvtárnál az egész egyetemes irodalomra kiterjeszkedő bibliográfiai műveket, lexikonokat, életrajzi szótári műveket; természetesen itt is oly arányokban kell kiterjeszkedni, a milyen a könyvtár. E tekintetben vannak első-, másod- vagy harmadrendű szükségletek; mert ma már csodálatos a gazdagság, s a bibliográfiai művek nagy összeget nyelnek el évenként. Említsük meg csupán a legnevezetesebbeket: Petzholdt: *Bibliotheca bibliographica.* 1866. – U. ő. *Neuer Anzeiger für Bibliogr. u. Bibliotheksvissensch.* 1856–1886. (31 köt.) – Vallée Leon: *Bibliographie des bibliographies.* 1883. – Stein M. H.: *Manuel de bibliographie générale.* 1897.[29] – Slater J. H.: *The library manual: a guide to the formation of a library.* 1892. – Brunet: *Manuel du libraire et de l'amateur de livres.* I–VI. 5. édition és Suppl. I–II. 1860–80. – Graesse J. G. Th.: *Trésor de livres rares et précieux.* I–VII. 1859–69. – Maltzahn Vendelin von: *Deutscher Bücherschatz.* 1875. – Heyse C. W. *Bücherschatz.* 1854. A Conversations-Lexiconok közül legfőbbek a Mayer- és Brockhaus-félék németben, francziában Larousse: *Grand dictionnaire.* I–XV. vagy ugyanennek kis kiadása, továbbá a *La grande Encyclopaedie,* mely még mind foly, végre az Ersch és Gruber: *Allgemeine Encyclopaedie der Wissenschaften u. Künste* (ma is foly 1818 óta). Angolországra nézve legjobb az *Encyclopaedia Britannica,* magyarban a *Pallas-Lexikon;* s általában ma minden nagyobb nemzetnek van Conversations-lexicona, legújabban rumén nyelven is jelenik meg egy. E mellett Németországban jelenik meg három bibliográfiai nagy mű: Kaiser: *Vollständ. Bücher-Lexicon,* mely 1750-től maig minden német könyvet felölel. – Heinsius: *Allg. Bücher-Lexicon,* mely 1700-on kezdi. – Hinrichs: *Katalog,* mely félévenként jelen meg 1797 óta s ma már öt évenként összefoglaló kötetei is vannak. (I–IX.) Ma mindháromnak külön szak- és tárgykatalogusa is van. Ezek mellett a heti, havi, negyedévi stb. czímtárak egész sora van, melyek czímeit igen könnyű megtudni.

Angliára nézve legfontosabbak: *The London Catalogue of books, that have been printed in Great Britain since* 1700. – Low: *The English Catalogue* 1835–1893., s ugyanennek évi betűrendes kiadványa: *English Catalogue of books;* Francziaországra nézve: Quérard: *La France littéraire.* I–X., és Suppl. I–II. 1854–64. – Quérard és Bourquelot: *La littérature française contemporaine* (az előbbi folytatása). I–VI. – Az újabb időkre nézve nélkülözhetetlen Lorenz: *Catalogue général de la librairie francaise,* 1840-től maig. Az éviekre legfontosabb a *Bibliographie française* heti folyóirat, évenként ellátva betűrendes és szakczimtárral.[30] Magyarországra nézve legfontosabbak: – Sándor István: *Magyar könyvesház.* 1803. – Szabó Károly: *Régi magyar könyvtár.* I–III. 1–2. (III. 1–2. k. Szabó K. és Hellebrant.) – Petrik G.: *Kalauz az újabb magyar irodalomban.* – Petrik G.: *Magyarország bibliographiája.* 1712–1860. I–III., és Pótk. – U. ő: *Magyar könyvészet.* 1860–75. – Kiszlingstein S.: *Magyar könyvészet.* II. 1876–1885. – *Magyar könyvészet.* 1876–1889. – *Magyar könyvkereskedők évkönyve,* 1890-től. – Kertbeny K. M.: *A magyar nemzeti és nemzetközi irodalom könyvészete.* (I. Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok.) 1880. – U. ő: *A magyar irodalom a világirodalomban.* 1876. – Kertbeny és Petrik: *Ungarns Deutsche Bibliographie.* 1801–1860. I–II. 1888. – Heckenast G.: *Bibliographiai értesítő.* 1840–1842. –

[29] Langlois Ch. V. és Stein H.: *Manuels de Bibliographie historique,* I–III. 1891 – 1902. (I. Les archives de l'histoire de France. II. Manuel de bibliographie générale. III. Les sources de l'histoire de France.) A II. kötet szakok szerint felsorolja az összes 1896-ig bárhol megjelent bibliográfiai műveket. E nemben a legteljesebb és nélkülözhetetlen. E mellett minden nagyobb nemzet irodalmában is található összefoglaló mű az illető nemzet bibliográfiai munkáiról.

[30] A többit, nagy részletességre nem terjeszkedhetvén s az érdeklődőt a nagyon bő, bár korántsem teljes Gräsel: *Manuel de Bibliothèconomie* (Paris, 1897.) 451–462. lapjára és ugyanennek uj német kiadásában: *Handbuch der Bibliothekslehre* 493–508. 1.; de főleg Stein id. művére utalván, itt mellőzzük. Az egyes helyeken úgyis lesz még szó róluk.

*Honi literaturai hirdető.* 1840–1842. Kiadja Eggenberger. – Demjén József: *Az 1849–57. évi magyar könyvészet. – Magyar Könyvszemle,* 1876-tól. (Új foly. 1892/3-tól.) – *Catalogus bibliothecae hung. Francisci com. Széchenyi.* 1799–1815. – Pray Georg.: *Index rariorum librorum bibliothecae univ. reg. Budensis.* 1780–81. – *Magyar Minerva,* 1900. s köv. évekről, melyek felsorolják az egyes könyvtárak összes nyomtatott czímtárait is, melyeket itt szintén mellőzünk.

Az írók életrajzairól szóló művek közül legfontosabbak: Jöcher: *Allg. Gelehrtenlexicon.* I–IV. 1750–51. és Suppl., melyet Adelung s utóbb Rotermund készítettek, I–VII. – Michaud: *Biographie universelle.* I–XLV. 1842–65. – Hoefer: *Nouvelle biographie générale.* I–XLVI. 1857–66. – *Allgemeine Deutsche Biographie,* 1875-től maig. I–XLV. kötet. Pótkötetei most is folynak. – Wurzbach: *Biographisches Lexicon.* I–LX. köt. 1856–91. – *Dictionary of national biography.* 1885-től. – Sparks. *Library of American biography.* I–XXV. – Szinnyei J.: *Magyar irók élete és munkái.* Ezek mellett az egyes szaktudományok művelőiről is külön életrajzi művek vannak, melyeket itt mellőznünk kell.[31] – Végre az egyes szakokra nézve nagyon használható czimtárt lehet összeállítni antiquar-czimtárakból is, ha őket szakok szerint rendezzük s beköttetjük az egyes tudományszakok szerint.

*c)* A kellő tájékozódás után körül kell tekinteni, hol lehetne egyszerre egy nagyobb szakkönyvtárt venni; mert egyszerre nagyobb összegért gyakran két-három oly értékű könyvtárt vehetni, mintha a könyveket egyénként vásároljuk össze. Könyvtáralapítás esetében magánosok gyakran ingyen is odaadják könyveiket. Igen jó a könyvadományozásra való felhivás is; de természetesen mindig csak a könyvtár keretében; mert szükségtelenül könyveket összehalmozni s minden lehetőt megőrizni csak országos vagy az ezzel egyenrangu egyetemi könyvtár feladata lehet.

*d)* Az így már megalapított könyvtár kiegészítésénél állandó figyelemmel kísérjük az antiquar-katalogusokat; mert ha a magáneladó rendszerint olcsóbb mint az antiquarius, ez is jóval olcsóbb mint a rendes könyvárus.

Az új szerzeményeknél, melyek a könyvtár gyarapítására vagy továbbfejlesztésére szolgálnak, a következők veendők figyelembe:

*a)* Itt a rendes könyvárus ki nem kerülhető; sőt – különösen kisebb helyeken – nagy szükség lévén legalább egy jó könyvkereskedőre, a könyvtárnok kövessen el minden lehetőt, hogy támogatása által virágzó helyzetbe juttassa. A könyvtár és szállítója közt bizonyos együttműködés szükséges; emez hamar megérti amannak irányát, szükségeit s oly új könyveket hozat bemutatásra és kiválogatásra, melyek körébe vágnak. Természetes, hogy az új beszerzéseknél a könyvtárnok legszorosabban a könyvtár czélja körében marad, még pedig annál gondosabb válogatással, minél kevesebb a vásárlásra fordítható összeg.

*b)* Még ajándékot sem fogad el, hacsak a kicserélés vagy eladás jogát meg nem adják, ha könyvtára keretébe nem illik. Pl. a ki gazdasági szakkönyvtárt akar létesítni, mit tegyen egy-egy bár jó, hittudományi stb. művel?

*c)* Csak azért, mert valamely mű ritkaság, nem veszi meg.

*d)* Ha kiváló szakférfiak nem állanak az új szerzeményekben segítségére, a szakfolyóiratok bírálatait vagy a könyvészeti szakfolyóiratok ismertetéseit veszi a szorosan vett, lehetőleg állandó becsű tudományos művek megvételében irányadóul. *(Deutsche Litteraturzeitung, Litterarisches Centralblatt, Polybiblion, Athenaeum, Revue critique* stb. és a könyvtár irányába vágó szakfolyóiratokat.) Egy szóval, mindig tekintetbe veszi Ruskin következő szép szavait:

[31] V. ö. Stein: *Manuel de bibliographie générále.* 1897.

»Egy könyv különösképen nem társalgás eszköze, hanem megírt dolog és írva nem azért, hogy egyszerű közlés legyen, hanem, hogy állandó maradjon. A társalgásra szánt könyvet kinyomatják, mert szerzője nem szólhat egyszerre ezrekhez; ha ezt tehetné, beszélne; a könyv nem egyébre való, mint hogy megsokszorozza hangját. Ön nem társaloghat barátjával, a ki Indiában van; ha ezt tehetné, társalogna; tehát ír, s levele csak arra való, hogy elvigye szavait. De a könyvet nemcsak azért írják, hogy megsokszorozzák a szavakat, hanem hogy megőrizzék. A szerzőnek van valami mondandója, a mi neki igaznak és hasznosnak vagy valami jóltevően szépnek látszék. Tudta szerint ezt még senki sem mondta; tudta szerint senki sem is tudja mondani. Ő született rá, hogy elmondja, világosan és szózatosan, ha tudja; világosan mindenesetre. Élete egész folyamán ez a dolog, vagy a dolgoknak ez az összege az, mely neki kijelentetett; az igazi tudásnak ez a része, ez a látkép az, mely a napból és a földből az ő osztályrésze és neki felölelni megengedtetett. Örömest megrögzítné ezt örökre, örömest bevésné sziklára, ha tudná, mondván: Ime, az én legjobb részem; a mi a többit illeti, ettem, ittam, aludtam, szerettem, gyűlöltem mint más; életem pára volt s nincs többé; hanem ezt, ezt láttam; ezt ismertem; ez (ha belőlem megérdemli valami, hogy reá emlékezzenek) méltó a ti emlékezetetekre. Ime könyve; ime ő a saját kis emberi körében s úgy, a milyen volt; ime ez az ő igazi inspirációjának foka, az ő felírata és névaláírása. Ime az, hogy mi egy könyv.«

Mindemellett is tagadhatatlan, hogy könyvtári szempontból nemcsak a tudományos forrásművek, a tudományt valamely irányban előrevivő monographiák, korszakot alkotó munkák fontosak; hanem őket a következő körülmények is fontosakká teszik, kivált szélesebb körű és jellegű könyvtárakban, minők:

*a)* A nagy régiség. Általában minden régi könyv becses, s minél régibb, annál becsesebb, *b)* Ha nevezetes szerző műve. *c)* Ha híres kiadó (Elzevir, Aldus, Plantin Moretus, Estienne, Tótfalusi stb.) kiadványa *d)* Ha különös tárgyról vagy erről sajátos beosztással, felfogással szól, vagy egyéb sajátos van benne; pl. hogy ajánlva van valamely híres férfiunak, vagy néha »A sátánnak«, »Vénusznak«, vagy mint Scarron, ki »a nőstény kutyájá«-nak ajánlotta egy művét. *e)* Ha különös a kiállítása, papírja, kötése. *f)* Ha különös az alakja, pl. szokatlanul nagy vagy ú. n. kolibri-könyv. *g)* Ha szokatlan sorsot ért meg. *h)* Ha egy vagy több híres ember birtokában volt.

De fontosságán kivül a könyvet a könyvtárra nézve különösen becsessé teszi, ha ritka. (Opus rarissimum vagy opus albo corvo rarius.) A ritkaságnak következő ismertető jeleit sorolhatjuk fel: *a)* Vannak oly könyvek, melyek eredetüknél fogva oly ritkák, mint a kéziratok; t. i. akármi okból kevés példányban nyomták őket, mint pl. Rónay Jáczint *Naplój*a, mely 10 példányban nyomatott; de előfordulnak még kevesebb példányban nyomatottak is. *b)* Ritkává teszi őket több körülmény, mint pl. hogy idők folytán a példányok megsemmisültek. Ilyenek a könyvnyomtatás legkorábbi termékei (Guttenberg, Fust, Schöffer kiadványai), az ezekkel egykorú fatáblanyomású könyvek (Xylographia), vagy a melyeken valamely város neve először áll az impressumban. Ilyenek a tiltott és elkobzott művek; a lefoglalt és megsemmisített művek, mint pl. Petőfi 1849 és 1851-diki elkobzott kiadásainak pár megmaradt példánya. Ilyenek a magánnyomdák kiadványai, mint pl. a keresdi nyomda egyetlen kiadványa, a gróf Bethlen Farkas *Historiarum Pannonico-Dacicarum libri X*. (XVII. század) példányai. Továbbá általában ilyen minden incunabulum (1500 előtt megjelent könyv) és kivált melyeket a rubricator és illuminator a nyomtatáson kívül kidíszítettek kézrajzokkal, széldíszekkel, miniatürökkel. Ilyenek a rézmetszetekkel vagy szép fametszetekkel, pl. a Dürer, Cranach által illusztrált, továbbá a rézmetszéssel nyomott könyvek (chalkographia); ilyenek a nagy és ritka szép kiállítású, bármely időből eredő művek; a pergamenre, selyemre nyomott, az aranynyomású, az akár a XIX. századból eredt, de kézzel kiszínezett növény- és állattani, vagy kosztümöket feltüntető díszművek, melyek mindegyikének egyéni jellege van. Ritkák továbbá a latin, görög, franczia s másnyelvű klasszikus írók, költők első kiadásai (editiones principes).

Mi általában ritkának nézünk minden 1711 előtt megjelent magyar nyomtatványt, melyek közt sok az unikum. Ritkákká lesznek idővel a kis terjedelmök miatt elveszett vagy eldobott apró nyomtatványok, mint a jezsuita-drámák programmjai vagy a magyar forradalom alatti nyomtatványok általában; valamint mindazon művek, melyek forgalomba nem is kerültek, vagy valamely város vagy hely különös oldaláról szólnak s el nem terjedtek. Ritka valamely kiadás vagy példány, ha oly tulajdonsága van, melylyel a többi nem bír (pl. valamely nagy ember sajátkezű ajánlása s több más). Mindezek közül a becsre legkiválóbbakat cimeliumoknak *(χειμήλια)* szokták nevezni (magyarul: kincs, ritkaság), s természetesen külön őrzik őket.

## III.

Járuléki napló. – Beosztása. – A beírásra vonatkozó szabályok. – A folytatások jegyzéke. – Pecsét, bélyeg. – Ex-librisek. – Bélyegzés módja. – A járuléki napló mint helyczímtár. – Kötés a czimtározás előtt.

A könyvtárban a legelső tennivaló, hogy minden könyvet, kéziratot vagy bármely más, a könyvtár állagához tartozó tárgyat, akármily úton került a könyvtárba, a beérkezés sorrendjében bevezessünk egy *Járuléki napló*ba vagy *Szerzeménykönyv*be. E napló mindig bekötött és lapszámmal ellátott könyv legyen, s bármily beosztás mellett is a következő rovatokat tartalmazza: sorszám; év hó és nap; kitől és hogyan szereztetett; könyvárusi ár; becsár (e kettőre czélszerű külön-külön rovat); kötetszám; könyvtári jelzet; megjegyzések.

Ennek vezetésére a következő szabályok veendők figyelembe:

*a)* Legjobb, ha ez a napló nemcsak hosszában, hanem keresztben is vonalozva van, s így minden könyvet külön vonalra vezetünk; mert áttekinthetőbb. Helyes, ha minden lapra bizonyos kerekszámban vezethetők be könyvek: 10–15–20. Minden keresztrovat 1½–2 cm. távolra álljon.

*b)* A bevezetést nagyobb könyvtárakban jó minden héten ugyanazon nap végezni. A műveket a beérkezés sorrendjében kell bevezetni; tehát a könyvárusoktól jövő művek a sorszámmal ellátott kisérő jegyzékek sorrendjében vezettessenek be s a *Járuléki napló* számát rá kell vezetni a könyvárusi jegyzékre is, a mi kétes esetben az utánanézést megkönnyíti.

*c)* A *Járuléki napló* számát ráírjuk a könyvre is. Ebben a szokás különböző: írható a könyv czímlapjára, alól, kevéssé feltünő számmal, így: 555/1902. Írható a czimlap hátulsó lapjára vagy a mű utolsó lapjára; azonban füzetekben felszámított műveknél ez nehézséget okoz. Szokásos (nálunk a Nemzeti Muzeumnál, továbbá a berlini kir. könyvtárnál) a beérkezés napját is rávezetni a könyvre s erre külön bélyegzőt használnak. A berlini kir. könyvtárban a napot a könyv borítéklapjára nyomják, melyet mindig hozzákötnek a könyvhöz.

*d)* A könyv czimét lehető röviden írjuk be: szerző neve, rövid czím, év és alak. A czél csak az, hogy a könyv felismerhető legyen, s ezt elérjük, ha ugyanazok vezérszó alatt írjuk be, a mely alatt a czédula-czímtárba. A könyvárus által egyszerre az egész évfolyamra vagy kötetre beszámított folyóiratokat és füzetekben megjelenő műveket csak egyszer írjuk be. Azonban nagyon sok oly folyóirat és mű van, melyeket a könyvárus is füzetenként kénytelen beszámítni s a számlába egyenként sorolni fel. Ily esetben legjobb, ha mi is így vezetjük be a naplóba; de kötetet csak az első füzetnél jelzünk, a megfelelő rovatban. Ha csak kötetet írunk be s addig várunk míg teljes lesz, sok nehézséget okozunk a számlák átnézésekor, mert könyvünk nem egyezik meg a könyvárusi számla sorrendjével s mert némely műnél évekig kell várni, míg az első után egy új füzet jön.

*e)* A sorszám évenként újra kezdendő, s e naplóból, ha pontos, könnyen megállapítható, hogy a könyvtár minden polgári évben hány kötettel szaporodott, hogy mennyit adtunk ki vásárlásra, mennyi a más úton bejött művek becsértéke stb.

*f)* Nagy könyvtáraknál az ajándékokról és a vett könyvekről külön naplót vezetnek; ekkor szokásos az ajándék-művekhez valami jelzést tenni, pl. így: 58/1901, melyről felismerhető, hogy a könyv melyik naplóban van. A számlák kifizetése a járuléki napló alapján történik s a kifizetendő számlára rávezetjük minden tételhez a megfelelő naplószámot; ilyenkor egyszersmind a naplóban is helyes, ha a megtörtént kifizetést megjelöljük, pl. úgy, hogy a megfelelő tételnél az árt kék irónnal aláhúzzuk, így: 8 kor. 50 fill.

Mint már említettük, a folyóíratokat s az egyszerre beszámított, füzetekben megjelenő köteteket csak egyszer írjuk be s ezekről külön, ideiglenes gyarapodási címjegyzéket vezetünk kartonpapiron, külön czédulákon, melyekre az egyes füzeteket vagy számokat s a beérkezés napját is beírjuk. A könyvárus az ily füzeteket és számokat külön könyvbe írva szállítsa be s az átvevő hivatalnok mindannyiszor írja alá. Midőn egy kötet teljes, ezt az ideiglenes czéduláról kihúzván, a rendes címtárba vezetjük be. A ki nem húzottak azt jelentik, hogy a füzetek még bekötetlenül az ideiglenes, erre szolgáló szekrényben állanak. Természetesen, az ily folyóíratok s füzetes vállalatok a bekötésig az erre szolgáló szekrényekben betűrendben őriztetnek. E szekrényekről az épület-berendezésnél már volt szó.

A beérkezett és a *Járuléki napló*ba vezetett könyv már a könyvtár tulajdonává lett. Ezt egyebeken kívül a pecsét vagy bélyeg fejezi ki, mely az eltulajdonítást vagy kicserélést meggátolja, vagy legalább figyelmezteti a netalán eltulajdonított könyv vásárlóját a mű tulajdonosára. Régen erre a jelzésre a gyakran művészi kivitelű, elmés vagy más tekintetben kiváló ex-librisek vagy különböző felíratos és a könyv táblájára ragasztott czédulák szolgáltak, melyek – különösen újabban – szenvedélyes gyűjtés tárgyai lettek s terjedelmes irodalmat hoztak létre.[32] Az ex-libris 1511 körül Nürnbergben keletkezett s a Pirkheimer-félét, mint elsőt, Dürernek, mások egyik tanítványának tulajdonítják. Eredetét hihetőleg a nyomdász- és könyvkereskedői jelvényeknek köszönheti. De mások szerint már a XV. században is voltak ex-librisek. Ma azonban az ex-librisek csak magánkönyvtárakban ajánlhatók, mert közkönyvtárból elvitt könyvről könnyen lefejthetők. E szerint közkönyvtárban csak a bélyeg jöhet szóba s az ex-libris csak díszre vagy a helyszám felírására szolgálhat. Igaz ugyan, hogy a bélyeg a könyv értékét kisebbíti; de ez közkönyvtárra nézve mindegy. A bélyeg okvetetlenül a czímlapra jőjjön, s ebben rendes szokás a czímlevél hátuljára nyomni, hogy a czímlapot ne rútítsuk el. Minden könyvre legalább három bélyeget kell tenni; tehát az említetten kívül egyet a könyv végére s egyet valahová a közepére, rendesen valamely meghatározott számú lapra, pl. az 50-dikre. E mellett minden képes melléklet vagy minden más tábla, minden a könyvhöz tartozó rész, minden külön beérkezett füzet és mellékletei, minden különálló kép vagy metszet a hátlapján megbélyegezendő; de oly móddal, hogy azért be ne piszkoljuk őket s a nyomás legyen tiszta, olvasható. E czélra a kaucsuk-bélyegzők volnának legalkalmasabbak, s különösen lehetne őket keskeny, hosszúkás alakban készíttetni s ez által a könyvet jobban kímélni Azonban a kaucsuk-bélyegzők könnyen romlanak s festékük idővel elhalványul. Ezért a rézbélyegzőnek s olajos-festéknek előny adandó, noha kevésbbé tiszta. Franczia-országban a könyvön a három bélyeg állami könyvtárakban rendeletileg kötelező.

A könyvek e módu beigtatására nézve megjegyezzük még, hogy a hol a könyveket tartalmukra s alakjukra nézve minden tekintet nélkül teszik egymás mellé, a *Járuléki napló* olykor

[32] A sok közűl 1. Leiningen-Westerburg: *Deutsche u. oesterr. Bibliothekzeichen, Ex-libris.* Mit 262 Illustr. J. Hoffmann. Stuttg. 1901. – Seyler Gust. A.: *Illustr. Handb. der Ex-Libris-Kunde.* 1895. – Walter von zum Westen: *Ex-libris. (Sammlung illustrierter Monographien.) – The Ex-libris Series:* Castle Egerton, Hamilton Walter, Allen Charles Dexter, Labouchère és Norna szerzőktől. London. – Bouchot Henry: *Les ex-libris et les marques de possession du livre.* Paris. 1891. – Bertarelli Achille, Prior David-Henry: *Gli exlibris Italiani* 1902. – *Archives de la soc. des collectionneurs d'ex-libris et de relieures historiques.* 1894 óta Paris stb. – Rouveyre: *Connaissances nécessaires á un bibliophile.* VI.

helyczímtár gyanánt is szolgál, s ekkor az nem évenként megújuló, hanem végetlen sorszám szerint halad. Az ezzel járó nehézségek s az ily rendezés furcsasága azonban oly szembeötlő, hogy csak épen megemlítjük; valamint csak megemlítjük azt is, hogy ajánltatott e naplónak betűrendes czédulákon való vezetése; de ezzel épen leltárszerűsége van megrontva.

Szokás továbbá német könyvtárakban a munka sorrendjére nézve azt tenni, hogy a beigtatás után a megvett műveket az iktató irodában közszemlére teszik ki, hogy kivált egyetemi könyvtárakban, az érdekeltek megszemléljék. Ezután a könyvek könyvkötőhöz mennek, s csak a már bekötött könyveket czímtározzák. Ez utóbbi sikerrel csak ott tehető, hol magában a könyvtárban van könyvkötő-műhely, vagy a hol legalább is minden könyvet azonnal bekötnek; de ez a legtöbb könyvtárban mind máig s bizonyára még sokáig csak »pium desiderium«.

## IV.

Czímtárak (katalógus) fontossága. – Felosztás. – Három egyetemes czímtár. – Külön czímtárak. – Tudományos betűrendes czímtár.

A könyvnek leírt elkönyvelése után kezdődik a könyvtár legfontosabb munkája, a czímtározás, melynek módjára nézve épen azért nagyon eltérők a vélemények, s tehát mondhatni, majdnem annyi a szokás, a mennyi a ház. Mersan ennek fontosságáról helyesen mondja, hogy »minden könyvtár, minden gyűjtemény jó czímtár nélkül csak egy haszon nélküli raktár, egy gazdag halmaz, mely nem használható s tehát értéktelen«. A könyvtári czímtárak lehetnek *egyetemesek* vagy *külön* (specziális) czímtárak. Egyben ma már körülbelül általános a megegyezés, hogy három *egyetemes* czímtárra minden könyvtárnak szüksége van:

*a) betűrendes czímtárra,* mely a legfontosabb, melyben a könyvek czímei szerzőjük vagy ennek híjában valamely vezérszó szerint betűrendben vannak felsorolva;

*b) szakczímtárra* vagy *tudományos* czímtárra, melyben a könyvek czímei szakok szerint, de a szakon belől szintén betűrendben vannak beiktatva;

*c) helyczímtárra,* melyben a könyvek czímei oly rendben vannak beiktatva, a hogy föl vannak állítva a szekrényekben.

Ezeken kívül a könyvtárnak és kincseinek terjedelméhez képest minden könyvtárban többkevesebb *külön* czímtár szokott lenni, ú. m.:

*a)* hazai könyvtárakban a *Régi magyar könyvtár* I–II., esetleg III. sorozatának czímtárai, melyek közül legalább is a két első mindenütt külön van felállítva;

*b)* incunabulumok czímtára;

*c)* kéziratok, metszetek, esetleg térképek, zeneművek, czimeliumok, kódexek stb. czímtárai.

Mindezeken kívül szokásban van mindmáig is több könyvtárban még egy *egyetemes betűrendes czímtár* készítése, mely a könyvtár műveit azon tudományos anyag szerint szakonként dolgozza fel, melyet a könyvtár művei felölelnek, oly módon, mint ma készül pl. a Hinrichs-féle *Verzeichniss der im deut. Buchh. erschienenen Bücher, Landkarten etc.* hasonló jegyzéke minden kötet végén, a milyen ugyanennek, Kaysernek öt-öt éves Fünfjahrs-Katalogjához a *Sachregister, Sach- und Schlagwortregister,* továbbá a Georg és Ost *Schlagwort-Katalog*ja, eddig megjelent I–II., milyenek ma már a folyóiratok czikkeiről is készülő *Schlagwort-Katalog*ok, a *Bibliographie der deutschen Zeitschriften-Litteratur* 1896 óta (Herausgegeben von Dietrich), szak- és szerzők szerinti jegyzékkel s 1900 óta a bírálatok jegyzékével is, melyben a bírált művek betűrendben vannak felsorolva, aztán Jordell D.: *Répertoire bibliographique des principales revues français* (1897 óta) s hasonlók Amerikában és Angliá-

ban, és végre a milyent a Lorenz-féle franczia czímtárhoz készült *Table des matières* kötetei adnak, csakhogy ezeknél is még részletesebb. Ez a czímtár tehát rengeteg munka, s a mai pompás anyag-feldolgozások, kimutatások s a fentemlített hasonló, de tökéletesebb művek mellett, mondhatni, ha nem is felesleges, de nem okvetetlenül szükséges. Minden könyvtárra nézve sokkal olcsóbb, ha minde fontos bibliográfiai és tudományos segédeszközöket megszerzi s ezeket bocsátja olvasói rendelkezésére;[33] mert ha valaki az illető kérdés szakirodalmát ismeri, azt könnyű megtudni, hogy belőle a könyvtárban mi van meg.

## IV. a) *Betűrendes czímtár.*

*Betűrendes* czímtár könyvalakban és lapokra. – A czédulák neme, alakja. – Beosztása. – Könyvczím. – Teljes és rövidített czím. – Példák. – A czímek készítésére főbb szabályok. – Impressum leírása. – A könyv alakja. – Jegyzetek. – A pontos betűrend.

A betűrendes czímtár készülhet könyvbe és egyes lapokra azaz czédulákra. Amannak némi előnye, hogy a czím el nem veszhet és könnyebben áttekinthető; de időnként – a könyv lapjainak betelése miatt – egész részeket, sőt köteteket is újra kell írni; emennek előnye, hogy soha sem kell a már jól megírt czédulát újjal kicserélni és akár a czímleírás, akár a jobb berendezés czéljából könnyen változtatható, utalólapok tehetők be tetszés szerinti számban; de aztán megeshetik, hogy egy-egy czédula elvész, a mi valóságos veszedelem. Ma már – igen kevés kivétellel – a betűrendes czímtárnak czédulákra írása van elfogadva. Legjobb a helyzete azonban annak a könyvtárnak, mely mindkettőt meg birja készíttetni s a czédula-czímtárt saját, a kötetekbe írtat a közönség használatára bocsáthatja. A czédula-czímtárról szólunk először.

Itt első sorban is a *czédula-lapok* minősége és alakja veendő figyelembe. Ha a czédulákat a dobozokban álló helyzetben kezeljük, a mi czélszerűbb, akkor kemény táblapapir használandó, s ekkor a kisebb alak előnyösebb; minden esetben jobb a nem teljesen hófehér papir, mert kevésbbé piszkolódik. Ha a czédulák fekvő helyzetben állanak, akkor a merített papir általában megfelelő; itt is jobb az erősebb. Ezért még ha a czédulaczímtár más papirra volt is kezdve, helyes, ha a könyvtár átvételekor ilyen papirra folytatjuk a czímtározást. Ha módunkban van, hogy a czímtározást mi kezdjük, – minthogy ez oly munka, melyet nem lehet minden 8–10 évben újra kezdeni – nagy körültekintéssel fogunk neki s feltétlenül megállapodunk először, hogy a czédulákat miképen helyezzük el; mert más alakot igényelnek (t. i. keskeny téglányalakot) a sarokzárral könyvalakban elhelyezendők vagy dobozokban és fiókokban őrizendők; másrészt pl. a franczia és amerikai rendszerű fiókok berendezése már magjában megszabja a czédulák alakját és anyagát. Legtöbb esetben ez a választás nincs módunkban s ekkor folytatjuk úgy, a hogy előttünk elkezdték, hacsak feltünő okok újonan kezdendő czédulázást nem tesznek szükségessé.[34]

[33] Azon folyóiratok, melyek az egyes tudományszakokban az irod. mozgalmakat felölelik, itt föl nem sorolhatók, minők pl. *Jahresber. für deutsche Litteraturgeschichte* 1890 óta, a *Litterarisches Echo* stb. stb. Csupán megemlítjük, hogy Houben Heinr. Hub. és Kerpeles Gusztáv Berlinben újabban az egész XIX. századi német hirlap- és folyóirat-irod. tökéletes könyvészetét akarják kiadni. L. *Entwurf zu einer deutschen Bibliographie* Houbentől. Leipzig. 1902. Ilyet nálunk id. Szinnyei József kezdett kiadni: *Folyóiratok Repertoriuma.* I.1. 2. II.

[34] Álljon itt pár adat a különböző nagyságú czédulákról: Göttingában 21–16 cm., Berlinben, k. könyvt. és Königsbergben, egyet. könyvt. 19½ –15 cm., Bonnban 20–14 cm., Boroszlóban 19½–13½ cm., Kielben 21½–13½ cm., Greifswaldban 21–11½ cm., Strassburgban 16–11 cm., Berlinben, egy. könyvt. 18–11 cm., Bibliothèque Nationale 6–8½ cm., Amerikában nagyon sok helyt 12½–7½ cm. és 12½–5 cm.

Legvalóbbszinű, hogy minden könyvtárnok a sok bajoskodást igénylő sarokzáros szerkezetek helyett a dobozt vagy fiókos rendszert fogja választani. Ez esetben egy körülbelül 17/21 cm. nagyságú czédulát előnyösebbnek vélünk a kisebbnél, a kezelés könnyebbsége miatt, s azt, hogy több papir fogy így, nem szabad tekintetbe venni. Ez a czédula fektethető akár magasságában, akár szélességében. Lehet vonalzott, a mi a csinosságra nem lényegtelen. Ez esetben a czímet körülbelül 5 cm.-rel lejebb kezdjük, a felső tiszta részre szükségünk van a különböző könyvtári jelzések végett. E magasságban egy vagy két erősebb keresztvonal nagyon alkalmas a vezérszó elkülönítésére vagy arra, hogy a vezérszót e két erősebb vonal közé írjuk, és szintén jó egy merőleges vonal a széltől 4 cm.-re, hogy az írás csak addig terjedjen. A czím- vagy vezérszót nagyobb betűvel s kinnebb kezdjük, hogy szembeötlőbb legyen; de azért a czédula többi része is tiszta, erős írással írandó. Törlések a leirásban lehetőleg ne legyenek, s így pl. Olaszországban szabály, hogy csak vörös tintával tehetők benne javítások. Néha a czédulák a könyvczím különböző alkatrészei számára megannyi külön rovatot kapnak. Ilyen czédulákat használ a müncheni királyi könyvtár mintájára pl. a Magyar Nemzeti Muzeum könyvtára is, s több helyt láttuk, de nem ajánljuk.

Mindez meg lévén állapítva, a második kérdés az, milyen *könyvczímet* akarunk írni? A könyvczím leírása lehet teljes és rövidített, de mindkét esetben hűnek kell lennie. Hű a leírás, ha a könyv czímét eredeti nyelven és helyesírással, hibáival, sajátságaival és írásjegyeivel megegyezőn adja, de mindig latin betűkkel a czím- vagy vezérszóban. Teljes a czímleírás, ha mindazt magában foglalja, a mi a czímlapon áll, kivéve a szerző gyakran hosszú czímeit, mottókat s ilyesmit. E mellett részletezi a köteteket megjelenés, lapszám, mellékletek szerint. Ez esetben a czímleírás gyakran segédeszközökkel is kiegészítendő. Könnyű belátni, hogy ez a nehezebb; de teljes bibliográfiai pontosságot csak ez a mód ad. Rövidített a czímleírás, ha a czímből csak a lényegest adja, a miből a könyv más könyvektől vagy ugyane könyv más kiadásaitól megkülönböztethető. Itt a rövidítésnek természetesen különböző foka lehet, s minden szabatos körülírás daczára, a leíró önkényének van alávetve és nem kevés gyakorlatot igényel. Mindkét esetben azonban a czímet magábafoglaló leírás a következőkből áll: 1. névvagy vezérszó; 2. czím; 3. kiadás (átdolgozott, bővített, fordítás, kivonat vagy különlenyomat); 4. kötetszám; 5. kiadás helye, éve, kiadó (nyomtató és kiadó, bizományos) neve és a könyv tartalma, a mennyiben a czímlapon jelezve van; 7. alak; 8. kötetek részletezése lapszám szerint; 9. kiemelése a könyvben levő önálló képek számának, nemének, tábláknak stb.; 10. megjegyzések (kötésről, a könyv különös sorsáról, széldíszítésekről, különösen incunabulumoknál, hogy vannak-e benne jegyzetek és kitől erednek, a könyv nem chyrotypia-e? stb.). Végre alul, pl. balra jön a könyv kötésének jelzése, jobbra a darabszám s középre a *Járuléki napló* száma. A szak és szám, mely alatt a könyvet elhelyezzük, a czédula felső részén hagyott üres helyre jön vagy középre, vagy a jobbfelőli szögletbe.

Álljon itt pl. egy műnek teljes és ugyanannak rövidített czíme.

Teljes czím:

*Páriz* Pápai Franciscus. Dictionarium Latino-Hungaricum, Succum et Medullam Purioris Latinitatis, Ejusque Genuinam In Linguam Hungaricam Conversionem, Ad Mentem Et Sensum Proprium Scriptorum Classicorum, Exhibens: Indefesso XV. Annorum labore, subcisivis, ab ordinariis negotiis, temporibus collectum, & in hoc Corpus actum a Francisco Pariz Pápai.

Tyrnaviae. 1762. Typis Collegii Academici Soc. Jesu. 8r. Elől 4. sztl. lev., 742. 1.

Dictionarium Hungarico-Latinum, Olim magnâ curâ A Clarissimo Viro Alberto *Molnár* Szentziensi Collectum; Nunc verò Revisum, & aliquot vocabulorum, in Molnariano desideratorum, millibus Latinè redditis locupletatum, Studio, Et Vigiliis Francisci *Páriz* Pápai. 743–1068. 1.

Rövid czím:

*Páriz* Pápai Franciscus. Dictionarium Latino-Hungaricum. Tyrnaviae. 1762. Typis Coll. Academicis Soc. Jesu. 8r. Elől 4. lev., 742. 1.

Dictionarium Hungarico-Latinum, olim... a Alberto *Molnár* Szentziensi collectum; nunc... revisum... studio et vigiliis Francisci *Páriz* Pápai. 473–1068. lapig.

Megjegyezzük azonban, hogy mig némely könyvtárban a czímleírásban még ennél is kevesebb van, a mi aztán valóban igen kevés, nagyon sok esetben, mint meglátjuk, az első leírás még mindig nem elég pontos. De erről a maga helyén lesz szó.

A czímleírás módjára, vagyis a betűrendes czédula-czímtár egyes czéduláinak készítésére a hány a könyvtár, annyi a szabály. Nem egy könyvtár erre részletes utasításokat adott ki, sőt van rá országos utasítás is.[35] Mi itt a leglényegesebbeket a következőkben foglaljuk össze:

*a)* Elől jön az író vezeték- s azután keresztneve, mindig alanyesetben és latin betűkkel. Épen ezért az író neve mindig szabatosan meghatározandó, s az irodalomban elfogadott alakot veszszük, a többi alakról pedig utalólapot írunk, ha szükséges; de ügyelni kell, hogy betűrendes czímtárunkban ugyanazon szerző neve egyképen legyen írva. Már pedig ismeretes, hogy különösen a középkorban,[36] sőt a mult század elejéig is divatos volt különféleképen írni ugyanazt a nevet, vagy a szerző maga is más-más néven írt vagy másképen írta le nevét vagy másképen írták mások. Igy pl. maig is hol Virgiliust, hol Vergiliust írnak. Így továbbá Holtzmann = Xylander; Schwarzerde = Melanchthon; Hausschein = Oecolampadius; Trepassi = Metastasio; Giovanni Vittorio de Rossi = Johannes Victorius de Rubeis és Janus Nicius Erythroeus; Bevilacqua = Abstemius; Torquemada = Turrecremata; Leger Duchesne = Leodegarius à Quercu és Quercetanus; Van der Bycken = Torrentius; Shakespearenek is négy alakban ismert nevét tudományosan is kétképen írják stb. De maguk a tudományos művek is néha másképen írják ugyanazt a nevet: *Nicolaus* de Lyra; máskor így *Lyra,* Nicolaus (de) stb. Hasonló nehézséget okoznak ily nevek: Franck, Frank, Franke, Francke, Franckius, Francus; vagy Hoffmann, Hofman, Hofmann és Hoffman; Schwarzius, Schwartz, Schwarz, Schwarze, Schwartze stb. stb. Ilyenkor mindig a legelfogadottabb alakot használjuk s a többiről mind utalunk, ha kell. Ha a szerző két, esetleg három nevet használt élete különböző szakában (Schedel Ferencz, Toldy Ferencz), a mi nálunk a magyarosításokkal gyakori, akkor legjobb az ilyen író műveit a legutolsó név alatt besorozni s előbbi neve (esetleg nevei) utalólapokkal jelzendők. Az utalólapokról, itt legelőbb lévén róluk szó, megjegyezzük, hogy általában czélszerű a főczéduláktól eltérő színű papirra írni őket. Az ily nevek: Van Praet, Van Dyk, Van Mons, La Fontaine, La Rochefoucauld, az illető nemzet szokása szerint írandók: tehát a Van, La stb. elől teendő; de ha ezek csak a nemesség jelölői, mint a *de* vagy *von* is gyakran, akkor hátul jönnek, zárójelben. Ha az írónak több a családneve (vezetékneve), akkor az a vezérszó, melyet ő tekintett családnévnek s minden kétes esetben bibliográfiai művekből ez

[35] *Instructionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken u. f. den preussischen Gesammtkatalog.* Vom 10. Mai. 1899. Berlin. A. Asher et C. – L. erről magyarban: dr. Sebestyén Gy.: *A katalógus-készítés kérdéséhez. (M. Könyvsz.* 1895. 21. 1.) – Szabó Ervin: *A porosz áll. könyvtárak lajstr. rendszere.* (U. o. 1900. 284. 1.) – Dziatzko Carl dr.: *Instruction f. die Ordnung der Titel im alphabetischen Zettelkatalog der kön. u. Universitäts-Bibl. zu Breslau.* Berlin. 1886. – *Instruction f. die Herstellung der Zettel des alphab. Katalogs.* Burg. 1892. – Fumagalli Giuseppe: *Cataloghi di biblioteche e indici bibliografici.* Firenze. 1887. – *Instruction... in der herzogl. Bibl zu Wolffenbüttel* von Heinemann. 1893.

[36] A nevek pontos megállapítására nézve Jöcher és Adelung *Gelehrten-Lexikon*jai mellett Franklin Alf. *Dictionnaire des noms, surnoms et pseudonymes latins de l'hist. littéraire du moyen-âge.* Paris, 1875., – és más convers. lexikonok s a föntebb id. bibliográfiai művek használandók.

pontosan meghatározandó; mert különben megesik, hogy a könyv megvan a könyvtárban, de a hibás névleírás miatt meglelni nem bírjuk.

Gyakori eset továbbá, hogy a szerző elrejti nevét az előszóban vagy másképen, pl. mint a XV–XVI. században a mű végén, az ú. n. colophonban. Ilyenkor legjobb a könyvet anonymusnak venni, a kikutatott szerző nevét jegyzetben idézni s róla utalni. A másik mód: a könyvet a kikutatott szerző neve alatt venni fel; de ilyenkor a szerző nevét szögletes zárójelbe [ ] teszszük s a könyv czíméről készítünk utalást; mert a könyv keresője nem tudhatja minden esetben azt, a mit mi kikutattunk. Ha pedig a név rövidítve van, így hagyjuk ugyan, de [ ] zárójelben utána tesszük a teljes nevet, ha ez kikutatható és utalólapot készítünk róla.

Ha a név csak kezdőbetűvel van jelölve, a könyv *anonym;* de ha a szerzőt ki bírjuk kutatni, [ ] zárójelben kiírjuk s úgy erről, mint a kezdőbetűkről utalunk rá, még pedig magyarban csak az első betűről (pl. T. L. névben a T-ről), indogermán nyelvekben mind a két betűről. Ha a könyvet a nevek kezdőbetűi szerint vesszük fel, akkor a czímről kell utalólapot készítni.

A költött (fictiv) és álnevek (pseudonym), az anagrammok (Galenus = Angelus, Logica = Caligo) vezérszók, ha nem tudjuk a szerző valódi nevét. Ha kikutatható, előnyösebb a valódi névre venni fel [szögletes zárójelben] a művet s az ily nem valódi nevekről utalni; mert szükséges, hogy egy szerző összes művei egy név alá legyenek csoportosítva a betűrendes czímtárban. (Pl. *Hiador* műveit *Jámbor Pál* név alatt veszszük fel és *Hiador*ról utalóczédula készül, a *Sajó* műveit *Jókai* név alatt stb.) Ha valaki minden művét ugyanegy kedvelt választott név alatt írja (Vas Gereben = Radákovics József), e név megmarad.

Herczegek, királyok, pápák, gyakran püspökök neveit hivatali czímük szerint írjuk, s ha kell, valódi nevükről utalólapot készítünk.

A kiadók, fordítók, magyarázók, (kommentátor) szerkesztők, átdolgozók, előszót írók stb. neveiről utalólapok készítendők; így a kéziratok másolóiról is. Általában ajánlandó a czímben előforduló minden tulajdonnévről utalni a műre; így az életrajzi művekben azok neveiről, kikről az életrajz szól.

Minden szó a főczédulán, melyről utalóczédula készül, aláhúzandó. Minden szögletes [ ] zárójelbe tett szó vagy kifejezés a czédulán azt jelenti, hogy ebben az alakban ez a szó a czímben nem fordul elő.

*b)* Sok könyvnek két-három, sőt több, olykor nagyon sok a szerzője. Ha a szerzők száma nem több háromnál, akkor az elsőnek neve lesz a vezérszó, a többi név utalólapot kap. Ha a szerzők száma négy vagy több, a könyvet czímszó szerint veszszük fel, és ha a mű önálló részekre oszlik, a szerzők nevei utalóczédulákat kapnak, az összkiadó vagy szerkesztő szintén (kiadók, szerkesztők) minden esetben. Hasonló az eljárás az ú. n. gyűjteményes műveknél, sorozatoknál: a művet a gyűjtőczím alatt írjuk le s a szerzőkről utalóczédula készül, ilyformán: *Olcsó könyvtár.* A főczédula lesz: *Könyvtár* (Olcsó). A gyűjtemény egyes számait sorszám szerint leírjuk s az egyes szerzőkről így utalunk: *Petőfi Sándor,* A helység kalapácsa. L. *Könyvtár* (Olcsó), 112. sz.

*c)* Valamely mű folytatói, ugyanannak bővített kiadásban kiadói, kiegészítői stb., szintén utalóczédulát kapnak; a művet pedig az eredeti szerző neve alatt írjuk le. Ha azonban a mű az átdolgozás által egészen új művé lett, akkor az átdolgozó neve alatt írjuk le. Pl.: Graesel Ármin dr. *Handbuch der Bibliothekslehre* czímű műve Petzholdt Julius *Katechismus der Bibliothekslehre* művének második, egészen új átdolgozása; de valóban is annyira új, hogy őt valódi szerzőnek nézik s a mű az ő neve alatt ismert. Ez esetben tehát a Petzholdt nevéről írunk utalólapot.

*d)* Ha a könyv a szerző neve nélkül jelent meg, akkor a mű czíméből vezérszóul választjuk az első alanyesetben álló főnevet, vagy a mely a legjellemzőbb. Ebben a választásban pontos

megállapodást maig sem lehet találni s kétes esetben legjobb a bibliográfiai művekben megnézni a fölvétel módját. Néha az egész czímben nincs főnév; pl. lehet egy röpírat czíme: *Non plus ultra, Quo vadis?* vagy *Quo usque?* Ily esetben a czímszó lesz a névelő utáni első szó: melléknév, névmás, ige, határozó, számnév. A számnevet mindig betűvel írjuk ebben az esetben, még pedig zárójelben, s utána tesszük számmal írva is. Vannak néha teljesen czímtelen könyvek, vagy nincs valódi czímük, mint a könyvnyomtatás kezdetén megjelent műveknek. Ilyenkor ezeknél, minthogy ma már le nem írt incunabulum alig van, megkeressük, hogy mások miként írták le. Ha új az ily czímtelen könyv, mint pl. a Thewrewk Emil huszonöt éves jubileumára kiadott szemináriumi emlékkönyv, akkor az érdekelt tulajdonnév lesz a legjobb vezérszó. Néha a vezérszónak többféle helyesírása van. Pl. a híres Miksa-féle *Theuerdank* helyesírási formái: *Theuerdanckh, Teurdannck, Tewerdannckh.* Ilyenkor vagy a legelterjedtebb alak lesz a vezérszó, vagy a legelterjedtebb alakról legalább is utalólapot készítünk. Az összetett szókat a vezérszóban elválasztani nem szabad. Pl.: *Virágoskert* s nem *Kert* (virágos).

*e)* A XVII–XVIII. századi doktori dissertatióknál gyakran a szerző így van megnevezve: auctor et defendens; auctore et praeside. Természetesen ily esetben a szerző világos. De ha a szerző világosan megnevezve nincs, akkor a praeses neve alatt veszszük fel a dissertatiót s a defendens nevéről utalólapot készítünk.

*f)* Ha a könyvnek két, egy fő- és egy alczíme van, akkor a főczím jön elől s azután a részek czíme sorban s ha kell, utalólapot kapnak. Ha a könyvnek kétnyelvű czíme van, a főczím az, a melyik nyelven a könyv írva van vagy a mely országban megjelent; de mindkét czím leírandó s jelzendő, hogy a szöveg egy-, két-, háromnyelvű.

*g)* A folyóíratokat, lapokat mindig egész czímük szerint veszszük fel, a névelő utáni szóval kezdve: *Budapesti Szemle, Vasárnapi Ujság* stb. Oka ennek az, hogy ezeket egész czímükkel szoktuk kimondani; de nem árt ily vezérszók alatt: Revue, Szemle, Zeitschrift, Zeitung stb. alatt felsorolni egy közös lapon mindazokat, melyekben ez a szó vezérszó lehetne. Ha a folyóíratnak alczímei vannak, ezekről utalólap készül. Ha czíme többször változott, az időrendben legelső czím alatt írjuk ugyan le, de minden czimváltozásról utalólapot készítünk.

*h)* Minden régibb könyvtárban, sőt újabbakban is, vannak ú. n. gyűjtő-kötetek, fictiv gyűjtemények, melyekben sok minden található: kis értekezések, röpiratok, különböző időből és szerzőktől alkalmi versek stb. Magyarul szokás volt az ilyeneket: *Vegyesek, Halotti beszédek, Miscellanea, Szindarabok* stb. czímek alatt összegyűjteni. Még jó, ha egynemű dolgok kerültek össze. Ha az ilyek együttartását különös ok, pl. kegyelet, emlék, kötés, nem kívánja, szét kell választani s újakat lehetőségig nem kellene alkotni; mert minden, még a legkisebb füzet is megérdemli önálló létét. E mellett az egészen egy alakú füzetek ritkák s így a különböző alakúakat scalpozni kell s az egyforma kötés Procrustes ágyába szorítani; holott az igazi bibliofil a könyveket csak teljes, eredeti nagyságukban, sőt körülvágatlanul szereti, és kivált az editio princepsek értékét ez különösen emeli. De ha az ily kötetek együttartandók bármi okból, vagy ki nem kerülhetők, akkor a közös fólapra a sorrendben legelső vagy a gyűjtemény közös czíme alatt leírjuk őket s minden egyes füzetről (vagy szerzőről) utalólap készül.[37]

A nyomtatás körülményeinek (impressum) jelzéséről a következő szabályok szólnak:

*a)* A könyv megjelenésének helye, nyomtató, kiadó neve mindig kiteendők; de nem alanyesetben, hanem a mint a könyvön állnak mert ez döntő gyakran a kiadás meghatározásában. Az év arabszámmal vagy ha kell, mindkétképen leírandó: római és arabszámmal is, s ekkor az utóbbi zárójelben.

[37] Mennyire ki nem kerülhetők néha, épen a *Brit. Muz.* példája is mutatja, hol az egy időszakra vonatkozó (pl. a franczia nagy forradalom) apró nyomtatványokat legujabban is gyüjtő kötetekbe kötötték össze; talán csakugyan a megmenthetésnek ez az egyetlen módja.

*b)* Ha a szokott jelzések közül valamelyik hiányzik, akkor ezek a jelzések használandók: h. és é. n. vagy h. é. és k. vagy ny. n. (t. i. hely, év és kiadó, vagy nyomtató nélkül). Ugyanezek latinul: S. l., d., a., ed. (t. i. sine, néha absque loco, dato, anno, editore). Ha ezek közül bármelyiknek végére jártunk, szögletes [ ] zárójelbe odaírjuk. Ha hely, kiadók stb. költöttek, szögletes [ ] zárójelbe e szót teszszük: [költött vagy fictiv], s ha tudjuk, a valódi nevet zárójelben kiírjuk.

*c)* Ha a mű több kötetű s nem egy helyt és időben jelent meg, az egyes köteteknél e körülményt megjelöljük.

A könyv alakját az ívjelzés szerint jelöljük, e módon: 2r, 4r, 6r, 8r, 12r, 16r, 24r, 32r, 64r. A legtöbb nagyobb könyvtárban az lévén szokásban, hogy a könyveket három sorozatban (2r, 4r és 8r) állítják fel, a 8r vagy kisebb műveket nem jelölik, mint magától értetődőt. Ha a könyv szélesebb mint magas, azaz téglányalakú, akkor a »haránt« (rövidítve »har.«) szóval jelöljük: Har. 2r, 4r stb. Ma főczél lévén nagy könyvtárakban a hely pontos kihasználása, Amerikából elterjedt a könyv mérésének szokása, tekintet nélkül az ívjelzésre. Németországban erre nézve a következő méretek vannak: 25 cm. magasságig minden könyv 8r, 35 cm.-ig 4r, azonfelül 2r, még pedig 45 cm.-en felül nagy 2r (Fo). Angliában: 23 cm.-ig 8r, 28 cm.-ig nagy 8r, 28–38-ig 4r és nagy 4r, ezenfelül 2r és nagy 2r. Amerikában 25 cm.-ig 8r, 30-ig 4r s azonfelül 2r, Olaszországban 28 cm.-ig 8r, 38-ig 4r s azon felül 2r.

Mindezekkel a könyv leírása még nem teljes. Ezeken kívül a czédula-lapon még jegyzetek is foglalhatnak helyet s kell is foglalniok. E jegyzetek a következő esetekre vonatkozhatnak:

*a)* Ha a czím és tartalom nem egyező vagy a czím talányos, minden kétes esetben jó a készítendő szakkatalógus számára megjelölni röviden, hogy a könyv mily tartalmu; mert ebből néha furcsa hibák erednek. Viszont jelölni kell, ha a czímlap elhallgatja, hogy a mű jegyzetes kiadás, mástól van előszava, hogy fordítás vagy átdolgozás, hogy csak czímlapkiadás, hogy benne képek, metszetek, térképek, zeneművek stb. vannak, vagy ha a czímből nem világos a mű nyelve, vagy hogy próza-e vagy vers?

*b)* Ha a kiadásnak valami sajátossága, hibája stb. van, melyek más kiadásban nincsenek; mert néha ez a mű felismerésére szolgál vagy becsét növeli. Pl. Petőfi *Összes művei*nek 1848-ból két 8r kiadása van; de mindkettő második kiadásnak van jelölve. A *Theuerdank* kiadásokból 1517-ből (első kiad.) csak három pl. ismert olyan, melyen a 70-dik sz. fametszvényen Scheufelein Hans monogrammja látható, s azért e példányokat különös becsben tartják; pedig ezek különben az egyszerűbb papirpéldányok.

*c)* Külön megjegyzésre méltó körülmények, hogy a könyvben vannak-e kézírati oldaljegyzetek, kivált ha ezek híres tudósoktól erednek; vannak-e betoldások, külön leveleken kézírati pótlások, más bejegyzések, exlibrisek; nincs-e a könyv pergamenre, különös papirra, selyemre, sajátos betűkkel s híres nyomtató által nyomva; nincs-e különös kötése, nem került-e valami híres könyvtárból; nem fűződik-e hozzá valami irodalmi adoma vagy történet?

A betűrendes czédula-czímtárban, hogy a keresés könnyű legyen, természetesen a legszorosabb betűrendet kell megtartani s ügyelni, hogy ez soha meg ne rontassék. Ebben a berendezésben a legszorosabb szótári rend a legjobb; de nem épen könnyű mindenben alkalmazkodni hozzá akkor, ha a vezérszó ugyanaz. Itt a következő elvek veendők figyelembe:

Az ugyanegy nevű szerzőket betűrendbe, a keresztnevük betűrendje szerint helyezzük el; ha ez is egyforma, akkor koruk, előnevük vagy születéshelyük szerint. Ugyanezt tesszük az egyenlő vezérszónál, t. i. bevonjuk a rendezésbe a második, sőt harmadik szót is. Ugyanegy szerző műveiről a lapokat a kiadások időrendjébe rakjuk. Legelől jönnek az összkiadások időrendben, aztán az egyes művek kiadásai, kezdve idő szerint a legrégibben. Végül a szerző műveinek fordításai jönnek, az illető nyelv földrajzi távolsági vagy szintén betűrendjében (ez inkább ajánlkozik) s ez a berendezés, különösen az ó-kori klasszikus írók műveinél nem is

könnyű. A magyarban az *y*-nal írt neveket úgy rendezzük, mintha *i*-vel volnának írva; különben is ugyanaz a szerző is írta nevét kétféleképen. Ha ugyanazon név mellett a keresztnév hiányzik s meg sem határozható, a betűsorban az ilyeket teszszük legelől. Ha az ily neveknél, mint *Meyer, Meier, Mejer, Maier, Mayer* a szoros betűsort megtartjuk, a név más-más helyesírására utalólapot teszünk be, a kereső figyelmeztetése végett. Az ily vezérszók, mint *Journal,* melyek több nyelvben használtak, nyelvek szerint csoportosítva s ezen belől a második vagy harmadik szó szerint betűrendbe teendők. Általában a betűsorra a legnagyobb figyelmet fordítjuk; mert gyakran előfordul, hogy valamely könyv megvan a könyvtárban s csak azért nem kapjuk meg, mert nem akadunk rája a betűrendes címtárban a pontatlan berendezés miatt.

Ha a betűrendes címtárt könyvbe írjuk, akkor e könyveknek 2r alakot választunk erős, merített papirral, vagy mint a British Museum könyvtárában, pergamen-lapokból álló könyveket, ha ugyan drágasága miatt tehetjük. Ily könyvekbe a címeket vagy beírjuk, vagy az egyoldalosan kinyomatott címeket beragasztjuk; ez utóbbi esetben a könyv rovatai berendezésének és a kinyomatott címek alakjának egyezniök kell. Az ily beírásokra csak a rövidített czím alkalmas; teljes címekre majdnem lehetetlen elég helyet hagyni. Ezért Göttingában a könyvalakú címtárban minden szerző külön lapot kap, a mi majdnem annyi, mint bekötött czédulaczímtár. A legnehezebb annak kiszámítása, hogy a folyton szaporodó könyvek bevezetésére mennyi helyet hagyjunk, hogy a helyes betűrend megmaradjon. E végre különböző az eljárás. Egyrészről a címeket megfelelő távolságokra írják, s mégis minden második oldalt még üresen hagyják, hogy a hely több legyen; továbbá a lapot két hasábra osztják s esetleg az egyik hasábot is a pótlékokra hagyják. A lapot különben minden merőleges rovat nélkül rendezik be, szótárszerűleg.

A könyvbe írt címtárak nehézségeit Rudolph A. J., a Newberry-library könyvtárnoka (Chicago) az által igyekezett legyőzni, hogy »Rudolph indexer könyv«-eket készített, melyek mindegyike 10 kemény, 32 cm. magas és 25 cm. széles lapokból áll, s a lapok szélei rámásak, úgy, hogy a keskeny, kemény lapra ragasztott czím e rámába betolható s így a betűrend könnyen megtartható. A könyv kötése egy mechanikus szerkezettel olyan, hogy bármikor új rámás lapok tehetők be s a vastag könyv kettőbe osztható. Ilyen ugyanott a hely s a genealogikus címtár is, melyek összesen 1075 ily könyvet vesznek igénybe. Egy könyvbe körülbelül 800 czím rakható be. A British Museum könyvtára, mint már említettük, a közönség használatára adott betűrendes címtárát pergamen-lapokból álló könyvekbe rendezte be, melyekbe a kinyomatott könyvczímeket betűsorban beragasztják. Természetesen ott aztán két ily címtár van, hogy az új szerzemények beragasztásáig a másik példány helyettesítse az olvasóteremből kivitt köteteket.

## IV. b.) *Szakczímtár.*

*Szakczimtár* czélja. – Készítése könyvbe vagy lapokra. – A könyvek két felállítása: mechanikus és szakszerinti. – A szakrendszer megválasztása. – Tökéletes szakrendszer nincs. – Ennek okai. – Aldus Manutius, Estienne Robert s mások szakrendszerei. – Brunet rendszere. – Bibliothèque Nationale, Hartwig Ottó, Schleiermacher, a Bibliothèque de l'institut, Ste Geneviève kvt., Muséum d'histoire naturelle szakrendszere és más szakrendszerek. – Allibone S. Aug. szakrendszere. – Lebas és Langton rendszere. – Stein Henri rendszere. – A budapesti egyetemi könyvtár szakrendszere. – Budapesti Nemzeti Muzeum és kolozsvári egyetemi kvt. szakrendszere. – Dewey rendszere. – A szakrendszerben a főbb elvek. – A könyvek fölállítása és számozása. – A könyvek sorrendje. – Betűrendes felállítás. – Ennek előnyei és hátrányai. – Chronologiai rend. – Példa. – Eltérés a chronologiai rendtől. – A Bibliothèque Mazarin módszere a könyvek felállításában. – A franczia, az olasz módszer. – Helyhez kötött és mozgatható felállítás. – Módszerek a szakok jelzésére. – Szekrények jelzése.

A szakczímtár czélja a könyvtárban levő műveket szakok szerint csoportosítva s az egyes szakokon belől betűrendben sorolni fel és így e szempontból kellő tájékozást nyujtani arról, hogy a tudomány egyik vagy másik ága minő művekkel van a könyvtárban képviselve. E

szerint ez modernnek nevezhető könyvtárban okvetetlenül szükséges. Szintén két módon szokták készítni, t. i. könyvekbe írják be vagy úgy mint a betűrendest, egyes lapokra. Feltéve, hogy egyes lapokra íratjuk, s ma már bizonyára a legtöbb könyvtárnok ezt fogja választani, legjobb a betűrendes czímtár készítésénél azonnal két lapot készíteni minden könyvről, hogy egyiket a szakczímtárnál használjuk fel. Noha itt a könyvbeírás kevesebb nehézségbe ütközik, mert számos kisebb csomóra osztott czímről s betűsorról van szó, mégis a czédularendszer itt is czélszerűbb. Ha ezt választjuk, akkor ajánlatos más alakú czédulákat, pl. kisebbeket venni, mint a betűrendes czímtáréi s itt meg lehet elégedni rövid czímekkel; mert egy teljes czímleirásokkal készült czímtár egy könyvtárban elég.

Igy a betűrendessel most már két czímtár állván előttünk, ez alapon a könyveknek két módon felállítása divatos: *a)* A *mechanikus,* azaz a termekben, vagy külön a szekrényekben a végetlen sorszám szerinti. Első esetben minden teremben, másodikban minden szekrényben ujra kezdődik a sorszám s lényege az, hogy megszakítás nélkül foly. E rendszer szerint a könyvek három csoportban állnak nagyság szerint: ívrétűek, negyedrétűek s együtt a nyolczad- és kisebbrétűek; de azért a sorszám csak egy és nem kezdődik újra minden csoportnál. E módszer mellett is nem egy okot lehet előhozni; pl. azt első sorban, hogy a könyv nem lévén a legtöbb esetben u. n. kiállítási tárgy, tehát a könyvtár nem muzeum; ennélfogva mindegy, a czédulákon vagy könyvekben jól részletezett szakczímtár mellett, hogy a könyvek hol állanak; továbbá, hogy ezzel a módszerrel lehet a többnyire annyira szűk könyvtári helyet legjobban kihasználni, mert így nagyságra nézve csakugyan egyenlő könyvek kerülnek egymás mellé; végre, hogy a könyvtárt szemre e szerint lehet legcsinosabban berendezni és ez a legegyszerűbb. Azonban mégsem ajánlandó s mindez okok keveset nyomnak a latban az ellene szóló fontosabbak mellett.

*b)* Második a könyvek *systematikus* vagy *szakszerinti* felállítása, mely megfelel a szakkatalogusnak. Ehhez több hely kell; mert minden egyes szaknál a következő gyarapodásra kell tekinteni a sok kellemetlenséggel járó átrakás kikerülése végett s véglegesen ez még így sem kerülhető el. E mellett a berendezés mindenképen bonyolultabb. A háromféle nagyságú könyvek természetesen itt is három külön rendben állanak s itt már alkalmazható három sorszám; de előnyt fogunk adni a minden szakon át csak egy átfutó sorszámnak s minthogy a könyvek áttekintése egyik esetben sem épen egyszerű, különösen nagyobb könyvtárban, a számozásról külön könyvet kell vezetni, sőt a beosztásról megfelelő helyrajz készítendő minden szakról.

Ha már most a könyvtárt a mai felfogásnak megfelelőn csak *szakrendszer* szerint rendezhetjük be, itt két kérdés áll elő: mi kezdjük-e a berendezést vagy egy már kész rendszer szerint elkezdett és előhaladott berendezést veszünk-e át folytatás végett? Ha az első az eset, akkor gondos megválasztás után azt a szakrendszert veszszük alapul, mely a tudományok mai állásának a legmegfelelőbb; de ebben a helyzetben csak kevés könyvtárnok van. A második esetben minden oldalú vizsgálat alá veszszük a már megkezdett rendszert s ha talán egyes részek változtatást igényelnek, idő folytán végrehajtjuk; de magát az egész alapot legsürgetőbb okok nélkül nem változtatjuk meg; mert tömérdek munkaerő és idő vész kárba, mely jobban értékesíthető s inkább a régi rendszer következetes keresztülvitelét fogjuk tovább folytatni és okok nélkül nem fogjuk elődeink munkáját kicsinyleni, mi épen a könyvtárkezelés terén, fájdalom, eléggé gyakori.

Kétségtelenül legjobb szakbeosztás az, mely a tudományokkal lehető legteljesebb összhangban áll; de a valóságban olyan, mely tökéletes volna, egy sincs. A könyveket t. i. az írók nem írják rendszernek vagy szakoknak megfelelőn s így a bibliográfiai szakrendszert mindig csak bizonyos fokig lehet a tudományok philosophiai rendszerével összhangba hozni s még ha teljesen lehetne is, akkor is ez oly kérdés, melyben az egyéni véleménynek és meggyőző-

désnek mindig meglesz a maga okadatolt külön véleménye. Ezért nincs általában elfogadott szakrendszer. Meg kell még jegyezni, hogy a könyvtár állaga és czélja szerint a szakok alsó és alsóbb osztályokba sorozása is a dolog természete szerint módosul. Egy egyetemi könyvtár pl. az orvosi vagy gazdasági szakra nem fog annyi alszakot alkalmazni, mint egy kiválóan orvosi vagy gazdasági szakkönyvtár.[38]

Mindez okok eredménye, hogy mai napig több mint 200 szakrendszer ismert, a nélkül, hogy valamelyik egyetemessé vált volna. E szerint mind maig igaz, a mit a tudós könyvtárnok, Dávid, a XVIII. században mondott, hogy tökéletes bibliográfiai szakrendszer lehetetlen; mert ez abban állana, hogy fő és alszakokra beoszsza mindazt, a mi ismeretünk tárgya. Már pedig minden főszak ugy tekinthető, mint egy ágakat és leveleket hajtó törzs s ezek közt rendet szabni a nehézség kettős: megállapítni a rangot, melyet a főosztályok egymáshoz elfoglalnak és helyesen sorolni mindenikhez kellő rendben az ágakat és leveleket. A bibliográfiai rendszer tehát állandó ép úgy nem lehet, mint nem a tudományok alapjai. Vegyük csak azt, hogy Müller Miksa a nyelvtudományt a természettudományok közé sorozta, hogy van mathematikai aesthetika, physiologiai lélektan; hogy gyakran egy-egy alszak időnként főszakká válhat és megfordítva. A tökéletesség ebben tehát, akár philosophiai (subjectiv), akár alakilag szorosan tudományos (objectiv) rendszert alkossunk, a priori lehetetlen.

A legrégibb szakrendszer nyomtatott művekről az Aldus Manutius tudós nyomdászé volt, ki 1498-ban a nyomtatott görög könyveket így osztotta be: 1. Grammatica. 2. Poetica. 3. Logica. 4. Philosophica. 5. Sacra Scriptura.

Estienne Róbert katalógusában 1546-ból a könyvek 14 osztályba voltak sorozva: 1. Hebraeca. 2. Graeca. 3. Sacra. 4. Prophana. 5. Grammatica. 6. Poetica. 7. Historica. 8. Rhetorica. 9. Oratoria. 10. Dialectica. 11. Philosophica. 12. Arithmetica. 13. Geometrica. 14. Medica.

Ezekben majdnem teljesen a subjectiv szempont jelentkezik. Tökéletesebb rendszerekre törekedtek: Wechel 1543-ban, Gesner Conrád 1548/49-ben, Trefler Florián 1560-ban, Savigny (Cristofle, de) 1587-ben, Lord Bacon 1605-ben, Fr. Araoz és J. Rhode 1631-ben, Arias Montanus és Clemens Claudius 1635-ben, Naudé Gábriel 1643-ban.[39]

A leghíresebb szakrendszerek egyike a *Brunet* J.-Ch.-é, melyet ő *Manuel du libraire et de l'amateur de livres* cz. híres bibliográfiai művében alkalmazott, mely a Martin Gabrielén alapszik († 1761.), ki az övét Marchand Prosper segítségével készítette. Ez a rendszer különösen Francziaországban mondhatni általános lett, noha, mondják, nem elég philosophiai és nem elég tudományos. Ámde Nodier Ch. pl. így ír róla: »felöleli minden erőlködés nélkül mind ama számtalan és szeszélyes alosztályokat, a melyeket tetszett az emberi szeszélynek meghonosítni a könyv irodalmi alakjában és szentesítették kitűnő czímtárak, melyek a magok nemében classicusok«.

[38] L. pl. egyes szak részletezésére nézve Dahlmann-Waitz: *Quellenkunde der deutschen Geschichte.* 6. Aufl. 1894. – Potthast: *Bibliotheca historica medii aevi.* 2. Auflage. Berlin 1896.

[39] Ezekről s több másokról 1. Brunet: *Manuel du libraire et de l'amateur de livres.* – Petzholdt Julius: *Bibliotheca Bibliographica. Kritisches Verzeichniss* stb. Leipz. 1866. 20–65. 1. – Edwards Edward: *Memoirs of libraries.* A szakrendszerekből egész csomót közöl Maire: *Manuel pratique du bibliothecaire.* 1896. 181–248. 1. – Rouveyre: *Connaissances nécessaires à un bibliophile.* IX. – Cutter: *Expansive classification.* Boston, 1890. Ugyanezt lásd *Transactions and. Proc. of 2. intern. Libr.-Confer.* London, 1897. (1898. 84–88. 1.) – Zangmeister: *System des Realkatalogs der Universitäts-Bibl. zu Heidelberg.* 1893. – Stein: *Manuel de bibliographie générale,* 1897. – Richardson Ernest C.: *Classification, theoretical and practical,* stb. New-York, 1901. (Ez a mű az eddig ismert szakrendszerek legnagyobb részét időrendben ismerteti.)

Azonban azért a nehézségek e rendszerben sem csekélyek. Pl. a házasságról szóló műveket benne kilencz helyről kell összekeresni: mint szentséget a theologiában és kanonjogban, mint polgári kötést a polgári törvénykönyvek közt, mint bűntettet a büntetőtörvényben, mint a házasfelek egymás iránti kötelességeit a moralban, a népességhez való viszonyára nézve a közgazdaságban, mint orvosi kérdést az orvostudományban, a régiek szokásait illetőleg a régiségtanban, tréfás oldalaira nézve a facetiákban. Azonban mindemellett is ez a Martin-Brunet-rendszer lett a párizsi s ez uton az egész franczia könyvkereskedők és számos könyvtár szakrendszere s a mint ez Brunet művében fel van dolgozva, az emberi tudás és szorgalom méltán bámulatra méltó eredménye. Nem közölhetvén itt a Brunet-féle szakrendszert összes részleteiben, csupán főbb osztályaiban adjuk s ez a következő: Ő az egész tudás-tömeget öt főszakba osztja: A) *Theologia.* B) *Jogtudomány.* C) *Természettudomány, művészetek, mesterségek.* D) *Irodalom.* E) *Történelem.*

A) *Theologia* alosztályai: I. Szentírás. (1–3.)[40] n. Liturgia. (1–7.) III. Zsinatok. (1–4.) IV. Szent atyák. (1–5.) V. Theologiai irók. (1–7.) VI. Eltérő tanok. (1–2.) VII. Zsidó vallás. VIII. Keleti népek vallása. (1–5.) IX. Függelék a theologiához. (Philos. művek az istenségről és istentiszteletről.) (1–2.)

B) *Jogtudomány.* (Bevezetés a jogtudományba: A törvényhozás és törvénykezés története, a jog tanulmánya, a jog philosophiája, szótárak és általános művek.) I. Természeti és nemzetközi jog. (1–3.) II. Politika. III. Magán- és büntetőjog. (1–6.) IV. Kanon- vagy egyházjog. (1–8.)

C) *Természettudományok, művészetek, mesterségek.* (Bevezető ismeretek és szótárak.) I. Philosophiai tudományok. (1–5.) II. Physika és chemia. (1–2.) III. Természetrajz. (1–8.) IV. Orvostan. (1–14.) V. Mathematika. (1–3.) VI. Függelék az előbbiekhez. (1–3.) VII. Művészetek. (1–3.) VIII. Mesterségek. (1–4.) IX. Tornászat. (1–5.) X. Játékok.

D) *Irodalom.* I. Nyelvészet. (1–5.) II. Szónoklat. (1–5.) III. Költészet. (1–17.) III. Dráma. (1–15.) IV. Regény és rokon. (1–2.) Függelék a IV.-hez (1–2.) V. Tanítóköltészet és rokon. (1–5.) VI. Párbeszédek és rokon. VI. Levélírás. (1–7.) VII. Többnyelvű művek. VIII. Különböző művek és kivonatok gyűjteményei; színdarabok tára; vegyesek. (1–8.)

E) *Történelem.* I. Bevezető ismeretek. (1–4.) II. Egyetemes történelem (régi és ujabb). (1–3.) III. Vallások és babonák története. (1–2.) IV. Ókor történelme. (1–8.) IV. Függelék az ókor történelméhez. (1–2.) V. Ujabb korok történelme. (Európa. Általánosságok.) (1–15.) Ázsia. (1–12.) Afrika. (1–5.) Észak- és Dél-Amerika. (1–4.) VI. Segédtudományok a történelemhez. (1–6.) Vegyesek, encyclopaedikus szótárak. Folyóiratok. (1–3.)

A fontosabb és többször alkalmazott szakrendszerek közül álljon még itt párnak az ismertetése.

A *Bibliothèque Nationale* szakrendszere.

*Théologie. A)* Écriture sainte. *B)* Liturgie et Conciles. *C)* Pères de l'église. *D)* Théologie catholique. *D²)* Théologie non catholique.

*Jurisprudence. E)* Droit canonique. *E)* Droit de la nature et des gens. *F)* Droit civile.

*Histoire. G)* Geographie et histoire générale. *H)* Histoire ecclésiastique. *I)* Histoire ancienne (Grecs, Byzantins, Turcs, Romains, Antiquités). *K)* Histoire d'Italie. *L)* Histoire de France. *M)* Histoire d'Allemagne, des Pays-Bas, des pays du Nord et de l'Est de l'Europe. *N)* Histoire de la Grande-Bretagne. *O)* Histoire d'Espagne et de Portugal. *O²)* Histoire d'Asie. *O³)* Histoire d'Afrique. *P)* Histoire d'Amérique. *P²)* Histoire d'Océanie. *Q)* Bibliographie.

*Sciences. R)* Sciences philosophiques, politiques, économiques, morales et physiques. *S)* Sciences naturelles. *T)* Sciences médicales. *V)* Mathématiques, sciences et arts. *Vm)* Musique.

[40] Az arabszámok az alszakok számát jelölik.

*Littérature ou Belles-Lettres. X)* Linguistique et rhétorique. *Y)* Poésie et théatre. *Y²)* Romans. *Z)* Polygraphie et collections-diverses. *Z²)* Commerce. Pompes. Tournois.

Látható, hogy ez a beosztás az Abc összes betűinek alkalmazásával készült. Ehhez némileg hasonlón járt el *Hartwig Ottó,* ki, mint a hallei egyet. könyvtár igazgatója, a következő szakrendszert alkalmazta az emberi lélekre és a természetre vonatkozó tudományok szoros elválasztásával:

*A)* Bücherkunde u. Allgemeine Schriften. *B)* Allgemeine Sprachwissenschaft und orientalische Sprachen. *C)* Klassische Philologie. *D)* Neuere Philologie. *E)* Schöne Künste. *F)* Philosophie. *G)* Paedagogik. *H)* Kulturgeschichte und allgemeine Religionswissenschaft. *I)* Theologie. *K)* Rechtswissenschaft. *L)* Staatswissenschaften. *M)* Historische Hilfswissenschaften. *N)* Geschichte. *O)* Erdkünde. *P)* Allgemeine naturwissenschaftliche Schriften und mathematische Wissenschaften. *Q)* Physik u. Meteorologie. *R)* Chemie. *S)* Naturwissenschaften. *T)* Land- u. Forstwirtschaft, Technologie. *U)* Medizin.[41]

E szakrendszer rokonsága a *Schleiermacher A. E.* rendszerével (1852) azonnal szembeötlik, ha ezt megtekintjük:

*A)* Encyclopaedie, Litterärgeschichte u. Biographie. *B)* Vermischte Schriften. *C)* Sprachen- und Schriftkunde, Philologie. *D)* Griechische u. Lateinische Litteratur. *E–F)* Schöne Wissenschaften in den neueren u. orientalischen Sprachen. *G)* Schöne Künste. *H–O)* Historische Wissenschaften. *P)* Mathematische u. physikalische Wissenschaften. *Q)* Naturgeschichte. *R–S)* Medizin. *T)* Industrie, oder oekonomische Forst- u. Jagd-Wissenschaften, Technologie, Handel und Schiffahrt. *U)* Militärwissenschaften. *V–W)* Theologie. *X–Z)* Jurisprudenz u. Staatswissenschaften.

E szakbeosztásokban és csomó másban, mint látható, az Abc betűi egészen önkényesen állanak az egyes szakok előtt. Ilyen a többek közt a *Bibliothèque de l'Institut* (Párizs), a *Ste Geneviève* és a *Musée d'histoire naturelle* könyvtárainak szakrendszere is. Természetesen a fent jelzett szakok csak a főszakok, melyek annyi alszakra oszthatók, a mint a könyvtár természete kívánja s bármely könyvtár teheti azt is, hogy tetszése és igényei szerint csak egy-egy szakot részletezzen alszakokra. Más beosztások betűk helyett az arab vagy római számokkal jelzik az egyes szakokat. Igy vesz fel Lorenz: *Catalogue général de la librairie française* művében 1–23 főszakot, a *Bibliographie de la France* cz. folyóirat a maga évi összefoglalásaiban I–XVIII-at, a Hinrichs *Verzeichniss der im deutschen Buchhandel neu erschienenen u. neu aufgelegten Bücher* etc. és a *Börsenblatt f. den deutschen Buchhandel* I–XVII-et, a Teubner *Verlags-Katalog*-ja I–XX-at, Allibone S. Aug. *A critical dictionary of english literature and british and american authors* (Philadelphia 1880. I–III. és Suppl. I–II. 1891. Kirk-től) 1–40-et. Ez utóbbiak így következnek a szakok czímeinek betűsora szerint: 1. Agriculture. 2. Antiquities. 3. Architecture. 4. Astronomy. 5. Bibliography. 6. Biography and Correspondence. 7. Botany. 8. Chemistry. 9. Divinity. 10. Domestic Economy. 11. Drama. 12. Education. 13. Essayists. 14. Fiction. 15. Fine arts. 16. Games. 17. Geography. 18. Geology. 19. Heraldry. 20. History. 21. Juvenile. 22. Law. 23. Literary History. 24. Mathematics. 25. Mechanic. 26. Medicine. 27. Moral and Mental philosophy. 28. Moral and Manners. 29. Music. 30. Natural History. 31. Natural Philosophy. 32. Naval and Military. 33. Philology. 34. Poetry. 35. Political Economy. 36. Politics. 37. Topography. 38. Trade and Commerce. 39. Travels. 40. Voyages.

*Lebas* a Sorbonne könyvtára számára *(Bibliothèque de l'université de France)*[42] egy más rendszert dolgozott ki, melyben a szakokat oly betűkkel jelezte, milyenekkel az illető szak neve

[41] L. Minden részletében: *Schema des Realcatalogs der kön. Universitäts-Bibliothek zu Halle a/S. (Beihefte z. Centralbl. f. Bibliothekswesen.* III.)

[42] U. ez van bevéve az *École normale superieure* könyvtárába is. (Páris.)

kezdődik. Ezt Langton H. H. a Toronto University könyvtárában alkalmazta, még pedig mint saját találmányát. Ennek alapterve az, hogy hét főszakot vesz fel nyolcz betűvel: B. *Bibliographie.* T. *Theologie.* S. *Science.* L. *Littérature.* H. *Histoire.* I. *Incunables.* Ms. *Manuscrits.* R. *Réserve.*

Már most ha e betűkhöz még egy nagy betűt teszünk, ez jelez a főszakban egy fő-alszakot s a melléjök tett kis betű vagy betűk jelzik az alszakot, melyek újra kezdő betűi az ezen alszakba osztandó tudománynak.

E szerint:

**B** – BIBLIOGRAPHIE
B.G. Bibliographie générale.
B.S.b. Bibliographie spéciale (bibliothèques).
B.S.r. Bibliographie spéciale (répertoires).
B.S.a. Bibliographie spéciale (amateurs).

**T.** – THÉOLOGIE
T.E. *Théologie. Ecriture.*
T.E.t. Textes.
T.E.v. Versions.
T.E.e. Exegèse.
T.E.e.a. Exégèse de l'Ancien Testament.
T.E.e.n. Exégèse du Nouveau Testament.
T.E.r. Rabbins. Langues bibliques.
T.L. *Liturgie.*
T.L.g. – générale.
T.L.p. – particulière.
T.C. *Conciles.*
T.C.g. Collections et ouvrages sur les Conciles.
T.C.p. Conciles particuliers.
T.S. *Saints Pères.*
T.S.i. Introduction.
T.S.c. Collections.
T.S.g. Pères grecs.
T.S.l. Pères latins.
TT. *Théologiens.*
T.T.i. Introduction.
T.T.sc. Scolastiques.
T.T.d. Dogme.
T.T.mo. Morale.
T.T.sa. Sacrements.
T.T.se. Sermonaires.
T.T.c. Catéchismes.
T.T.a. Ascétiques.
T.P. *Polémique.*
T.P.i. Contre les incrédules.
T.P.h. Contre les hérétiques.
T.P.ja. Pour et contre les Jansénistes.
T.H. *Histoire ecclésiastique.*
T.H.c. Chronologie et Géographie.
T.H.g. Histoire générale.
T.H.g.h. Histoire hétérodoxe.
T.H.g.h. Histoire particulière (Eglise gallicane).
T.H.p.e. Histoire particulière (Eglises étrangères).
T.H.p.m. Histoire des missions.
T.H.b. Biographie. – Vie des Saints.
T.H.b.ą Biographie. – Vie des papes.
T.H.o. Histoire des ordres religieux.
T.H.j. Jésuites.
T.H.j'. Ecrits contre les jésuites.
T.H.h. Histoire des sectes hetérodoxes.

L.G.p. Poètes épiques, didactiques, etc.
L.G.ϑ. Théâtre.
L.G.o. Orateurs.
L.G.φ. Philosophes.
L.G.t. Ouvrages techniques.
L.G.d. Genres divers. Romanciers, etc.
L.G.h. Historiens.
L.G.m. Littérature grecque, moderne.
L.L. *Littérature latine*
L.L.c. Collections.
L.L.g. Grammairiens.
L.L.p. Poètes épiques, didactiques, etc.
L.L.ϑ. Théâtre.
L.L.o. Orateurs.
L.L.φ. Philosophes.
L.L.t. Ouvrages techniques.
L.L.d. Genres divers.
L.L.h. Historiens.
L.L.m.a. Moyen Age.
L.L'. *Littérature latine moderne.*
L.L'.p. Poètes.
L.L'.pr. Prosateurs.
L.L'.m. Mélanges.
L.F. *Littérature française.*
L.F.c. Collections.
L.F.p. Poètes.
L.F.pp. Patois.
L.F.ϑ. Théâtre.
L.F.o. Orateurs.
L.F.r. Romans et Contes.
L.F.g. Genres divers, lettres, dialogues, poèmes.
L.F.π. Polygraphes.
L.E. *Littérature étrangère.*
L.E.a. Littérature anglaise.
L.E.a.c. Collections.
L.E.a.p. Poètes.
L.E.a.ϑ. Théâtre.
L.E.a.pr. Prosateurs.
L.E.a.r. Romanciers.
L.E.e. Littérature espagnole.
L.E.g. Littérature germanique.
L.E.i. Littérature italienne.
L.E.sc. Littérature scandinave.
L.E.sl. Littérature slave.
L.E.o. Littérature étrangère. Orient.

Avec les mêmes subdivisions que la littérature anglaise.

**H.** – HISTOIRE
H.U. *Histoire universelle.*
H.U.i. Introduction.
H.U.c. Chronologie.
H.U.h. Histoire générale.

T.D. *Droit canon.*
T.D.c. Collection du droit canon.
T.D.f. Droit canon français.
T.D.m. Mélanges. – Recueils.

**S.** – SCIENCES
S.D. *Dictionnaires – Encyclopédies.*
S.D.e. Encyclopédie.
S.D.j. Journaux encyclopédiques.
S.D.i. Institut.
S.P. *Sciences philosophiques.*
S.P.h. Histoire de la philosophie.
S.P.g. Traités généraux.
S.P.l. Logique.
S.P.m. Métaphysique.
S.P.mo. Morale.
S.P.n. Philosophie (Nouv. série).
S.G. *Sciences politiques el gouvernementales.*
S.G.p. Politique.
S.G.œ. Economie politique.
S.G.é. Education.
S.G.i. Instruction publique.
S.N. *Sciences naturelles.*
S.N.d. Dictionnaires et ouvrages généraux.
S.N.m. Minéralogie.
S.N.b. Botanique.
S.N.z. Zoologie.
S.N.a. Agriculture, jardinage.
S.M. *Sciences médicales.*
S.M.d. Dictionnaires et ouvrages généraux.
S.M.a. Anatomie et physiologie.
S.M.m. Médicine.
S.M.χ. Chirurgie.
S.M.φ. Pharmacie.
S.M.v. Vétérinaire.
S.O. *Sciences occultes.*
S.O.φ. Philosophie occulte.
S.O.a. Alchimie.
S.O.* Astrologie
S.Q.m. Magnétisme.
S.Φ. *Sciences physiques.*
S.Φ.φ. Physique.
S.Φ.χ. Chimie.
S.X. *Mathématiques pures et appliquées.*
S.X.d. Dictionnaires et traités généraux.
S.X.é. Mathématiques élémentaires.
S.X.t. Mathématiques transcendantes.
S.X.u. Mathématiques appliquées.
S.X.m. Mécanique.
S.X.a. Astronomie.
S.X.o. Optique. Dioptrique.
S.X.n. Marine et Navigation.
S.X.g. Art de la guerre.
S.X.p. Ponts et chaussées.
S.X.j. Jeux de calcul et combinaisons.
S.A. *Beaux-Arts.*
S.A.i. Introduction et Dictionnaires.
S.A.a. Architecture.
S.A.p. Peinture.
S.A.s. Sculpture.
S.A.m. Musique (Traités sur la).

H.A. *Histoire ancienne.*
H.A.g. Histoire générale de l'Antiquité.
H.A.p. Particulière des peuples de l'Europe et des peuples Orientaux: Juifs, Egyptiens, etc.
H.A.gr. Histoire des Grecs.
H.A.r. Histoire des Romains et des peuples conquis.
H.By. Histoire byzantine.
H.M. *Histoire moderne de l'Europe (France exceptée.)*
H.M.g. Histoire générale.
H.M.i. Italie.
H.M.e. Espagne.
H.M.p. Portugal.
H.M.o. Orient de l'Europe.
H.M.sl. Etats slaves, Russie, Pologne, etc.
H.M.sc. Etats scandinaves, Suède, Norvège, etc.
H.M.g'. Autriche, Prusse, Saxe, Allemagne.
H.M.b. Pays-Bas, Hollande.
H.M.a. Angleterre.
H.F. *Histoire de France.*
H.F.c. Collections.
H.F.g. Histoire générale.
H.F.o. Origines, Mérovingiens, Carolingiens.
H.F.ca. Premiers Capétiens, premiers Valois.
H.F.v. Deuxièmes Valois.
H.F.b. Bourbons.
H.F.r. Révolution.
H.F.e.r. Empire et Restauration.
H.F.p. Histoire des provinces.
H.F.m. Histoire municipale.
H.F.i. Institutions.
H.F.a.a. Administration et finances anciennes.
H.F.a.m. Administration et finances modernes.
H.F.co. Colonies.
H.F.u.f. Enseignement supérieur.
H.F.u.s. Enseignement secondaire.
H.F.u.p. Enseignement primaire.
H.O. Histoire orientale.
H.O.as. Asie.
H.O.af. Afrique.
H.O.am. Amérique.
H.T. Histoire de la Terre.
H.T.as. Asie.
H.T.af. Afrique.
H.T.am. Amérique.
H.B. Biographie.
H.B.g. Générale.
H.B.p. Particulière.
H.V. *Géographie et voyages.*
H.V.a. Atlas.
H.V.h. Histoire.
H.V.g. Géographie.
H.V.e. Voyages en Europe.
H.V.as. Voyages en Asie.
H.V.af. Voyages en Afrique.
H.V.am. Voyages en Amérique.
H.V.o. Voyages en Océanie.
H.V.c. Voyages de circumnavigation.
H.L. *Législation.*
H.L.i. Introduction; questions générales.
H.L.gr. Législation des Grecs.

S.A.e. Exercises gymnastiques.
S.A.g. Gravure.
S.I. *Arts industriels.*
S.I.d. Dictionnaires.
S.I.p. Traités particuliers.
S.J. *Journaux scientifiques.*
S.J.j. Journaux.
S.J.c. Collections académiques.
S.J.c.e. Collections étrangères.
S.J.m. Mélanges.

**L.** – LITTÉRATURE
L.P. *Philologie.*
L.P.c. Philologie générale et composée.
L.P.o. Philologie orientale.
L.P.o.s. Philologie orientale, sémitique.
L.P.ce. Philologie celtique.
L.P.g. Philologie grecque.
L.P.l. Philologie latine.
L.P.f. Philologie française.
L.P.f.p. Philologie française patois (dialectes).
L.P.é. Philologie étrangère.
L.P.é.i. Philologie italienne.
L.P.é.e. Philologie espagnole.
L.P.é.a. Philologie anglaise.
L.P.é.g. Philologie germanique.
L.P.é.sl. Philologie slave.
L.P.é.po. Philologie portugaise.
L.P.el. Philologie élémentaire
L.P.v. Critique verbale.
L.H. *Histoire littéraire.*
L.D. *Traités didactiques.*
L.M. *Littérature du Moyen Age.*
L.M.c. Collections.
L.N.XIII. – du XIII$^{e}$ siècle.
L.M.XIV. – du XIV$^{e}$ siècle.
L.M.XV. – du XV$^{e}$ siècle.
L.G. *Littérature grecque.*
L.G.c. Collections.
L.G.g. Grammairiens.
H.L.r. Législation des Romains.
H.L.f.a. Droit français ancien.
H.L.f.m. Droit français moderne.
H.L.é. Droit étranger.
H.L.d. Droit des gens, diplomatie.
H.AR. *Archéologie.*
H.AR.d. Dictionnaires, etc.
H.AR.o. Archéologie orientale.
H.AR.gr. Archéologie grecque.
H.AR.r. Archéologie romaine.
H.AR.e. Epigraphie.
H.AR.n Numismatique (ancienne).
H.AR.n.m. Numismatique (moderne).
H.AR.m. Mythologie.
H.AR.f. Monuments figurés.
H.AR.m.a. Moyen Age.
H.AR.c. Chevalerie.
H.AR.h. Héraldique.
H.AR.p. Paléographie (Traités sur la).
H.J. *Journaux et recueils littéraires historiques.*
H.J.j. Journaux français.
H.J.j.é. Journaux étrangers.
H.J.a. Collection académique.
H.J.m. Mélanges.
H.J.r. Recueils de pièces diverses.
H.J.f. Facéties.
Eg. *Egypte.*
M. *Musique* (Partitions).
U. *Universités françaises.*

I. – INCUNABLES
It. Théologie.
I.s. Science.
I.l. Littérature.
I.h. Histoire.

MS. – MANUSCRITS
M.S.f. Manuscrits fac-similés.
M.S.n. Manuscrits (nouveaux fonds).

R – RÉSERVE.

Stein Henri eldobván a Brunet-féle rendszert *(Manuel de bibliographie générale.* 1897.), melyet ok nélkül tartanak szerinte a francziák oly becsben, a heidelbergi és hallei rendszer alapján egy újat alkotott e műve (czímét l. 138. lapon.) számára a következő 17 fő osztálylyal:

I. Bibliographies universelles. (4 alszak.)
II. Bibliographies nationales. (Az országok betűrendjében.)
III. Sciences religieuses. (12 alszak.)
IV. Sciences philosophiques. (6 alszak.)
V. Sciences juridiques. (11 alszak.)
VI. Sciences économiques et sociales. (11 alszak.)
VII. Sciences pédagogiques. (8 alszak.)
VIII. Sciences pures. (14 alszak.)
IX. Sciences appliquèes. (12 alszak.)
X. Sciences médicales. (16 alszak.)
XI. Philologie et Belles-lettres. (27 alszak.)
XII. Sciences géographiques. (9 alszak.)
XIII. Sciences historiques. (8 alszak.)

XIV. Sciences auxiliaires de l'histoire. (8 alszak.)
XV. Archéologie et Beaux-Arts. (15 alszak.)
XVI. Musique. (9 alszak.)
XVII. Biographie. (4 alszak.)

A főszakokat tehát 176 alszak s a II-ik főszakban az országok alszakai egészítnék ki, melyek mindenike, ha kell, még alszakokra osztható s így pl. a IV-ikben a *Bio-bibliographies* alszakot és több másban egy-egy alszakot még országok szerint felsorolva egészítne ki, természetesen a főszak mellé tett megfelelő szám- vagy betűjelzéssel.

*A budapesti egyetem könyvtárának szakrendszere* az előbbiek közül azokhoz csatlakozik, melyek néhány főszakot alkalmaznak s ezeket (A–J.) nagy és az alszakokat kisbetűvel jelzik. Hibája, hogy nagyobb terjedelmű könyvtárak számára némely szak nincs benne eléggé részletezve. Beosztása következő:

A) *Hittudomány*. Aa. Ó- és új-szövetségi bibliai történet s szöveg-itészeti, régészeti, értelmezéstani s philologiai tudományszakok és bibliai vita-iratok, talmud-irodalom.

Ab. Egyház-irodalomtörténeti művek, szentatyák, egyházirók, zsinatok, bullák, decretáliák.

Ac. Egyetemes egyháztörténelem, vallástörténelem és ebbevágó monographiák, szentek élete, szerzetesrendek.

Ad. Alap- és ágazatos hittan, erkölcstan, ascetikus munkák, hitvédelmi iratok, catechetica, moralphilosophia.

Ae. Lelkipásztorságtan, liturgia, egyházi régiség, egyházi művészet.

Af. Egyetemes és összehasonlító hittudomány, vegyes tartalmú hittudományi művek, encyclopaediák.

B) *Jogtudomány*. Ba. Általános jogtörténelem, hűbérjog, jogencyclopaedia, összehasonlító- és egyetemes jogtudomány, vegyes tartalmú jogtudományi művek.

Bb. Jogbölcsészet Nemzetközi jog, nemzetközi tenger- és folyamhajózási jog. Nemzetközi jogsegély.

Bc. Római jog.

Bd. Egyházjog.

Be. Közjog, közigazgatás, törvénygyűjtemények, országgyűlési irományok.

Bf. Magánjog és bányajog.

Bg. Polgári törvénykezési eljárás (peres és peren kívüli). Törvénykezési szervezet. Ügyvédség. Közjegyzőség. Büntetőjog (anyagi és alaki). Börtönügy.

Bh. Váltó- és kereskedelmi jog.

C) *Államtudomány*. Ca. Politika és politikai röpiratok. Állam és egyház közti viszonyt tárgyaló művek.

Cb. Nemzetgazdaság, pénzügy és politikai számtan.

Cc. Statisztika.

Cd. Ipar, kereskedés és közlekedés.

D) *Orvostudomány*. Da. Általános orvostudomány. Boncztan, szövettan, fejlődéstan, élettan és élettani vegytan. Bakteriologia.

Db. Kórboncztan, kórtani vegytan, általános kór- és gyógytan, kórjelzéstan és orvosi történelem.

Dc. Gyógyszertan, méregtan, különös kór- és gyógytan.

Dd. Sebészet, szemészet, szülészet, fogászat és női gyógyászat.

De. Törvényszéki orvostan, törvényszéki vegytan, elmekórtan, közegészségtan, orvosi rendészet és orvosi statisztika, fürdők, kórházak.

Df. Állatgyógyászat.

Dg. Hasonszenvi orvostan.

E) *Mathematika és természettudomány.* Ea. Mathematika

Eb. Physica, astronomia, chemia, mysteriumok, jövendölések, magia.

Ec. Természetrajz, őslénytan.

Ed. Technologia, géptan, építészet, mezei gazdaság, vízszabályozás, bányászat, borászat, vadászat, szakácsság.

Ee. Hadtudományok. Hadtörténelem.

F) *Philosophia, aesthetika és paedagogia.* Fa. Philosophia és történelme.

Fb. Aesthetika és művészettan, játékok, zenészet.

Fc. Közoktatás és neveléstudomány.

G) *Történelem és földrajz.* Ga. Egyetemes és nem hazai történelem és segédtudományai (Chronologia, diplomatica stb.), művelődéstörténet, heraldica, szabadkőművesség.

Gb. Hazai történelem és segédtudományai.

Gc. Irodalomtörténet, könyvészet, nyomdászat, könyvtárak, levéltárak.

Gd. Művészettörténet. Műemlékek. Régészet (hazai és külföldi).

Ge. Földrajz, utazások és ethnographia.

Gf. Egyetemek. Felsőbb tanintézetek.

H) *Philologia és literatura.* Ha. Görög és latin nyelv, régiségek, mythologia, irodalomtörténet, commentárok, szótárak.

Hb. Görög és latin irók.

Hc. Összehasonlító és modern nyelvtudomány (magyar és külföldi).

Hd. Magyar szépirodalom.

He. Germán szépirodalom.

Hf. Román szépirodalom.

Hg. Szláv szépirodalom.

Hh. Keleti irodalmak.

J) *Vegyesek.* Egyetemes encyclopaedia. Társulati, vegyes tartalmú kiadványok.

*A magy. nemzeti múzeum* szakczímtári rendszere ugyanaz, mint a münchenié, valamint ugyanolyan a könyvtár betűrendes berendezése is, a mint a könyvek a polczokon állanak. E szakrendszer a müncheni kir. könyvtár igazgatójától, Laubmann Györgytől ered, ki erről *Plan u. Classifications-Normativ der k. Hof- u. Staatsbibliothek zu München, nebst einem Anhang*

*über die Aufstellung u. Beschreibung der Bücher* cz. a. egy részletes munkálatot készített. Az ő rendszere áll tizenkét fő- és összesen 182 alosztályból. Főszakjai a következők: I. Encyclopaedia. II. Philologia. III. Historia. IV. Mathematica. V. Physica. VI. Anthropologia. VII. Philosophia. VIII. Aesthetica. IX. Politica. X. Medicina. XI. Jurisprudentia. XII. Theologia. Az alszakokból a nemz. muzeum csak 117-et alkalmaz.

*A kolozsvári egyetemi könyvtár szakrendszerét* a kolozsvári egyetem tanáraiból egy külön e végre kiküldött bizottság dolgozta ki, s általában az jellemzi, hogy az egyetemi karok által képviselt tudományok sorrendjét fogadták el alapul s így egy logikai rendszert állítottak fel összesen 48 főosztályból, mely alosztályokkal bármily arányban bővíthető. Ez a következő:

I. Könyvészet, könyvtártan, nyomdászat története.

II. Encyclopaediák, vegyes tartalmú folyóiratok, tudományos társulatok és egyesületek évkönyvei.

III. Hittudomány.

IV. Bölcselet.

V. Nevelés-, oktatástan, isk. programmok, ifjúsági iratok.

VI. *a)* Általános és összehasonlító nyelvészet. *b)* Hellén és római nyelvészet. *c)* Magyar nyelvészet. *d)* Ural-altáji nyelvészet. *e)* Indogermán nyelvészet. *f)* Sémi, keleti, afrikai és amerikai nyelvek. *g)* Szótárak és lexikonok.

VII. *a)* Görög és római remekírók és magyarázataik. *b)* Újkori latin írók.

VIII. Irodalomtörténet, költészettan, szónoklattan, bírálat. *a)* Hellén és római. *b)* Hazai. *c)* Külföldi.

IX. *a)* Hazai *b)* Külföldi szépirodalom.

X. Művészetek: festészet, szobrászat, színészet, fényképészet, zene, díszművek, albumok, képes-gyűjtemények.

XI. *a)* Mívelődéstörténet (mythologia, népmondák, népmesék). *b)* Egyház-történelem. *c)* Egyetemes és részletes tört. *d)* Hazai történet. *e)* Életrajzok, emlékiratok, levelezések, emlékbeszédek.

XII. Régészet, tudományos felírattan, időszámítástan.

XIII. Oklevéltan, pecséttan, czímertan, nemzedéktan.

XIV. Éremtan.

XV. Földrajz, népisme, utazások, térképek.

XVI. Jog- és államtudományi encyclopaediák. Hodegetika, lexikonok, folyóiratok, törvénykezési irományok, döntvénytárak, törvény-gyűjtemények.

XVII. Általános jogtörténelem.

XVIII. Bölcseleti jog. Tételes nemzetközi jog, diplomatia.

XIX. Római jog.

XX. Egyházjog, hűbérjog.

XXI. *a)* Magánjog, váltó-, kereskedelmi-, ipari-, bánya-, vám-, rév-, tengeri jog és törvénykezés. *b)* Polgári törvénykezés, csőd-, telekkönyvi stb. eljárás.

XXII. Büntetőjog és törvénykezés. Börtönügy.

XXIII. Politika, alkotmánytan, közjog, közigazgatástan, társadalomtan, publicziszstika. Röpiratok.

XXIV. Nemzetgazdaságtan. Pénzügyi jog és pénzügytan. (Életbiztosítás.)

XXV. Statisztika. Államszámvitel. Politikai számtan.

XXVI. Általános természettudományi művek és folyóiratok.

XXVI/*a*. Természettan.

XXVII. Vegytan.

XXVIII. Állattan.

XXIX. Növénytan.

XXX. Ásványtan, földtan, őslénytan.

XXXI. Mennyiségtan, csillagászat.

XXXII. Építészet, gépészet, bányászat.

XXXIII. Gazdászat, erdészet, kertészet, vadászat, halászat stb.

XXXIV. Ipar és kereskedelem.

XXXV. Haditudományok, tengerészet.

XXXVI. Általános orvostan, folyóiratok. *a)* Általános kór- és gyógytan. *b)* Kórboncztan. *c)* Gyógyászat történelme.

XXXVII. Boncztan, élettan, szövettan és fejlődéstan. Anthropologia.

XXXVIII. Gyógyszertan, méregtan, élet- és kórvegytan.

XXXIX. Bel-, elme-, ideg-, hasonszenvi gyógyászat, fürdőtan.

XL. Sebészet.

XLI. Bőr- és bujakórtan.

XLII. Szemészet, fogászat, fülgyógyászat.

XLIII. Szülészet, nő- és gyermekgyógyászat.

XLIV. Államorvostan, törvényszéki orvostan, közegészségtan, bacteriologia, orvosi statisztika.

XLV. Állatorvostan.

XLVI. Vegyesek, naptárak, schematizmusok, kaszinók, egyletek és társulatok alapszabályai, szabadkőművesség.

XLVII. Alkalmi és üdvözlő versek és beszédek, üdvözlő feliratok; halotti prédikácziók.

XLVIII. Idegen és hazai politikai napi- és élczlapok.

Végre nem hagyható említés nélkül a *Dewey-féle szakrendszer,*[43] mely Amerikából terjedt el hozzánk, már a mennyire elterjedt s legelőször egy ily című füzetben jelent meg: *Decimal classification and relative index for arranging, cataloging, and indexing public and private*

[43] Még egy pár szakrendszer nagyon jó ismertetését l. Schönherr Gyula: *A berlini udvari könyvtár szakrendszere. (Magy. Könyvsz.* 1894. 52. 1.) – Desiderius (Dézsi L.): *A berlini kir. egy. könyvt. szakrendszere. (U. o.* 1895. 1897. évf.) – Néhány hazánkban alkalmazott szakrendszert leir Kudora: *Könyvtártan* 188–208 1.

*library*, by Melvil Dewey. Boston. 5-ik kiad. 1894. E füzetről neve *Decimal classification. (Tizes szakrendszer)*. Ő e rendszer következetes alkalmazása végett fölvesz 10 szakot: 0. *General Works.* 1. *Philosophy.* 2. *Religion.* 3. *Sociology.* 4. *Philology.* 5. *Natural Sciences.* 6. *Useful arts.* 7. *Fine arts.* 8. *Literature.* 9. *History.* Már most minden szakot három számmal jelöl, melyben az első szám a 10 főszak egyikét, a második szám a főszak alszakát s a harmadik, ha szükség van rá, ez alszak egyik alszakát jelzi s a hol nincs alszak, oda nulla jön. Tehát így megy tovább az első szak 0 alapszámjával stb. Álljanak itt a főszakok és az első alszakok 0–99-ig:

000 *General Works.*
010 Bibliography.
020 Library Economy.
030 General Cyclopedias.
040 General Collections.
050 General Periodicals.
060 General Societies.
070 Newspapers.
080 Special Library, Polygraphy.
090 Book Rarities.
100 *Philosophy.*
110 Metaphysics.
120 Special metaphysical Topics.
130 Mind and Body.
140 Philosophical Systems.
150 Mental Faculties. Psychology.
160 Logic.
170 Ethics.
180 Ancient philosophers.
190 Modern Philosophers.
200 *Religion.*
210 Natural Theology.
220 Bible.
230 Doctrinal Theology. Dogmatics.
240 Devotion and Practical.
250 Homiletic. Pastoral. Parochial.
260 Church. Institutions. Works.
270 Religious History.
280 Christian Churches and Sects.
290 Non-Christian Religion.
300 *Sociology.*
310 Statistics.
320 Political Science.
330 Political Economy.
340 Law.
350 Administration.
360 Associations and Institutions.
370 Education.
380 Commerce and Communication.
390 Customs. Costumes. Folklore.
400 *Philology.*
410 Comparative.
500 *Natural Science.*
510 Mathematics.
520 Astronomy.
530 Physics.
540 Chemistry.
550 Geology.
560 Paleontology.
570 Biology.
580 Botany.
590 Zoology.
600 *Useful Arts.*
610 Medicine.
620 Engineering.
630 Agriculture.
640 Domestic Economy.
650 Communication and Commerce.
660 Chemical Technology.
670 Manufactures.
680 Mechanic Trades.
690 Building.
700 *Fine Arts.*
710 Landscape Gardening.
720 Architecture.
730 Sculpture.
740 Drawing. Design. Decoration.
750 Painting.
760 Engraving.
770 Photography.
780 Music.
790 Amusements.
800 *Literature.*
810 American.
820 English.
830 German.
840 French.
850 Italian.
860 Spanish.
870 Latin.
880 Greek.
890 Minor Languages.
900 *History.*
910 Geography and Description.

420 English.
430 German.
440 French.
450 Italian.
460 Spanish.
470 Latin.
480 Greek.
490 Minor Languages.

920 Biography.
930 Ancient History.
940 Modern Europe.
950 Modern Asia.
960 Modern Africa.
970 Modern North America.
980 Modern South America.
990. Oceanica and Polar Regions.

A Dewey rendszere, a mint itt látható, áll. 10 fő és 90 al-, összesen 100 osztályból s mert minden alosztály megannyi 10–10 osztályra osztható, összesen 1000 alosztályból. Ennek különben csakis ebben a sajátságában áll az előnye s minden többi a hiányai közé tartozik. Hiánya, hogy a fő- és alosztályok közt nincs logikai rend; hogy az emberi ismeretek nem szoríthatók a tizedes-rendszer Procrustes-ágyába; hogy épen ezért már öt módosítása ismert, mióta létezik s így pl. a Dewey számai és osztályai nem egyeznek meg az Otlet Páléval, ki La Fontaine Henrival ennek az ügynek vezérférfia Európában; hogy végre gyakorlatban sem vált be, mert nem sikerűlt, mégsem, vagy épen számos alosztályai miatt ugyanegy tudományszak műveinek helyes beosztása. A belgák s különösen a belga kormány támogatásával Brüsselben egy nemzetközi bibliográfiai hivatal[44] *(Institut international de Bibliographie)* e rendszernek az 1895-iki brüsszeli könyvtárnoki congressuson diadalt víván ki, felkapták és hozzá is fogtak e rendszer szerint feldolgozni az emberi tudás irodalmát s elkezdek a 3-ikon *(Sociology)*, folyóíratot is adnak ki; de bár több helyt próbáltak ily hivatalokat létesítni, az ügy kevéssé haladt. E rendszer kitűnő bírálatát adták Delisle Leopold a *Journal des Savant*-ban (1896 márcz.), továbbá Ch. V. Langlois a *Revue des bibliothèques*-ban (1896. 65. l.) és a *Memorial de la librairie*-ben (1896.185. és 630. l.), Hartwig O. *Die Bewegungen auf dem Gebiet des intern. Bibliothekswesens* (*Cosmopolis.* VI. 547. l.) cz. értekezésében és Funck-Brentano a *Correspondance historique et archéologique*-ban. (III. 1896. 33. l.)

Az előbbiekből látható, hogy Otlet és La Fontaine, a kik különben ügyvédek s nem szorosan véve bibliographusok, egyszersmind egy, a világ összes műveit, sőt tudományosságát felölelő egyetemes repertorium készítését tűzték ki feladatául a brüsszeli Institut-nek, a melyet ők *Répertoire bibliographique universel*-nek (Bibliographia universalis) neveznek s ez betűrendben és szakok szerint magába foglalná az ujságczikkeket, a folyóíratok értekezéseit is, nemcsak a könyveket és füzeteket. Azonban e vállalat kivihetetlenségét Funck-Brentano számokban mutatja be. Ugyanis a világ évi könyvtermelése kitesz 200 ezer önálló művet és kb. 400.000 czédulázandó értekezést; e mellett az eddigi világirodalmi termelés 10–15 millió czédulát igényelne, a mit sem előállítni, sem a könyvtárak, melyek rájok előfizetnének, megőrizni, feldolgozni és megfizetni nem birnának. A leghiggadtabb vélemény szerint is a vállalatnak nincs jövője.

A szakrendszer alkotásában (mert bizonyosan még mindig fognak ujakat alkotni) és kiválasztásában a következő szempontok veendők főkép figyelembe: *a)* A főbb tudományszakok legyenek lehetőleg pontosan elválasztva a tudomány szakainak tényleg megfelelő, egységes terv szerint. *b)* Ez egységes terv alapján a tudományszakokat valamely természetes logikai rendbe sorozzuk egymás után s a főszakokat jelöljük akár betűkkel, akár római számokkal. Ez a logikai egymásután ugyan közönbös a felállításra; de nem az a rendszer tudományos

[44] L. Esztegár László dr. czikkeit *Magy. Könyvsz.* 1896. 341. és 1897. 266. 1. – Az Office International kiadványai: *Bulletin de l'Institut international de bibliographie.* 1895. ősze óta és több vállalat a *Bibliographia Universalis*-ból. L. kivált Milkau Fritz: *Centralkataloge u. Titeldrucke.* Leipzig. 1898. 12–25. 1.

egységére nézve. *c)* Az alszakok úgy rendezendők be, hogy mindig új alszakokat lehessen beigtatni; mert noha a tudomány maga állandó, de részei folyton változók. Pl. ujabban a nyelvtudomány elvált a philologiától; másutt uj szakok álltak elé, mint meteorologia, psychophysika, elektrophysika stb. *d)* Az alszakokat legjobb latin és görög kis betűkkel jelölni s ezek közt is logikai rendnek kell lenni. Megjegyzendő, hogy az alosztályok csak nagy és gyorsan növekedő könyvtárakba valók s a túlságos eltagolás még ezekben sem jó; mert ingadozóvá teszi a beosztást. *e)* Ha valamely könyvtár különösen egy-két szakot művel, ezeket több alszakra tagolja fel. *f)* Az egyes szakokban mindig az általános művek alszaka teendő elől. *g)* A könyv osztályozásánál a tartalom s nem az alak irányadó. Tehát a versben, vagy levélben írt természettudományi mű az utóbbi osztályba tartozik. *h)* A szakbeosztást *egy* jártas hivatalnok végezze; ha, mint nagy könyvtárakban, többen végzik, álljanak állandó érintkezésben. Bizonytalan esetekben beszéljék meg a teendőt. A kétes természetű műveket minden szakban osztályozzák egy elv szerint s ha a szükség úgy kivánja, a rokonszak számára készítsenek megfelelő utalólapokat.

Ha így az egyes lapok a szakczímtár számára a szakjelzéssel együtt készen állnak, akkor a lapokat szakok szerint csoportosítjuk s ezen belől Abc-sorban. Csak ekkor veszi kezdetét a könyvek felrakása a polczokra s megszámozásuk. Már említettük, hogy a könyvek három csoportban állítandók fel. Legalól jőnek a 2r könyvek s ezeknek egy polcz minden szekrényben elég. A következő két polcz a 4r-eké, a többi a 8r és kisebb könyveké. Már azt is említettük, hogy legjobb, ha minden szakban csak *egy* sorszám van s ekkor, természetesen, a sorszám ugrik a 8r-ektől a 4r vagy 2r könyvekhez vagy megfordítva; így például *La.* 1. lesz egy 2r könyv s a 2-diknak u. ott a száma *La.* 10; mert a 2–9 a 4r és 8r-nél van; de ez semmi különös nehézséget nem okoz. Lehet az is, a mi kevésbbé helyeselhető, hogy mind a három alakú könyvek külön-külön sorszámot kapjanak. Ekkor a jelzés pl. így lesz: Ab. 1–85... a 8r könyveké; Ab. 4r 1–85... a 4r könyveké és Ab. 2r 1–85... az ívrétű könyveké. Igy van ez pl. a Ste Geneviève könyvtárban is, (Páris) de ezt a francziák sem helyeslik és a Bibliothèque Nationaleban már egy a szám egy szakban mind a három könyvsorban. Hasonlóan külön van számozva mind a három könyvsor a budapesti egyetemi könyvtárban is. Ha a számsor akár egy, akár három, a számozás alól kezdődik az ívrétű könyveknél s mindig balról jobbra megy, mint a könyvben a sorok, kivéve, hogy alúlról haladunk fölfelé. A kígyóvonalszerü számozással tett próba nem vált be s ezért meg sem szabad kisérleni többé. Némely könyvtárnok még ma is gyakorolja azt, hogy a könyvre nem teszen számot; csak szekrény- és polczjelzést. Szintén kárhoztatandó eljárás, mely okvetlenül nagy zavarokra vezet csak kissé nagyobb használat mellett is. Ilyet nem rég is láttam egy vidéki jelentékenyebb könyvtárunkban.

A másik kérdés az, hogy milyen sorrendben kerüljenek a könyvek a polczra? Leggyakrabban azt fogjuk találni a legtöbb könyvtárban, különösen nagyobbakban, hogy a szakon belől egyszerüen a könyvek bejövetele szerint helyezik a könyveket egymás után, a mint őket a könyvtár napról-napra megveszi, s legfölebb a nagyságra ügyelnek a hely mentől jobb kihasználása és a csinosság végett. Igy van ez Budapesten is az egyetemi könyvtárban. Azonban sok, különösen német könyvtárnok, ezzel nem volt és nincs máig sem kibékűlve. Igy pl. a müncheni nagy kir. könyvtár, a strassburgi egyetemi, a drezdai királyi, a stockholmi királyi s még más könyvtárakban a könyvek a szakokon belől a szerzők vagy vezérszó szerint Abc-sorban állanak s ekkor a betűrendes szakczímtár egyszersmind helyczímtár is. Így van berendezve Budapesten a nemzeti muzeum könyvtára is, éppen müncheni mintára. Ez a mód a XVIII. század végéről való.

Természetes, hogy ez a berendezés csak ugrószámokkal képzelhető. Azaz, ha a szakban a legelső könyvünk szerzője pl.»Abonyi Béla«, még mindig elgondolható lévén, hogy egy, ennél Abc-sorban előbb álló szerző könyvét kaphatjuk, pl. »Abádi Péter«-ét, a mű száma tehát nem, teszem azt, Ab. 1. lesz, hanem Ab. 5 vagy 10, hogy besorozhassuk az elébe netalán jövő

könyveket; s így a következőnek száma sem Ab. 11. hanem pl. Ab. 15 s így tovább. Magától értetődik, hogy itt is módunkban van, hogy akár csak egy sorszámot használjunk mindhárom alakú könyveinknél (a mint ez szokottabb), akár külön-külön, azaz három elől kezdődő sorszámot. Természetes az is, hogy ha az így üresen hagyott ugrószámainkat a bejött könyvek kitöltik, akkor az azután beérkező könyveket már exponenssel jelöljük, ily formán: Ab. 11a, Ab. 11b stb. Ha így, a mi némely szakban gyorsan növekedő könyvtárnál gyakori, a kis abc.-nk is betelik, akkor kettős, háromszoros, sőt négyszeres exponenssel jelöljük a könyvet: Ab. 11aaaa; s ezután a görög abc.-hez folyamodunk: Ab. 11α, 11β stb. Világos továbbá az is, hogy a mint a sorszámban üres helyeket hagyunk a később beérkező könyveknek, úgy üres helyeket hagyunk a polczokon is; tehát egymástól a megfelelő távolságra állítjuk őket, s ha a helyek így betelnek, új helyre teszszük a könyveket hasonló óvatossággal.

Könnyű belátni, hogy egy *befejezett* s további fejlesztésre nem igen szánt, vagy nagyon lassan növekedő könyvtárban ennél szebb mechanicus rendszer alig volna kigondolható. Mily szép az, ha pl. az összes Cicero-, Arany-, Petőfi-kiadások könyvtárunkban együtt vannak! Ezt még ki lehet és kell egészíteni azzal, hogy a kiadások kövessék egymást időrendben: elől az összkiadások egy szám alatt és exponensekkel, azután a többiek, a mint az egyes műveket a költő írta és kiadta, azután ezek kiadásai s így további szoros időrendben. Ezeket kövessék a fordítások hasonló módon, végre a magyarázatok. Ez az elhelyezés a könyvtárban ugyanazon szerző műveire nézve az áttekintést rendkívül egyszerűvé teszi. De könnyű belátni azt is, hogy ez a berendezés mégis csak mechanikai s nem tudományos. Legfőbb előnye, hogy meggazdálkodható a helyczímtár, hogy a könyveket aránylag kevés jártassággal, katalogus nélkül is ki lehet hozni s be lehet vinni és végre akár oda lehet fokozni a dolgot, hogy, mint Strassburgban, még számot sem adnak a könyvnek, mert helye amúgy is biztos. Igaz, hogy ott csak hivatalnokoknak szabad visszatenni a kihozott könyveket.

E rendszer hiányai más oldalról szembeötlők, s a következőkben foglalhatók össze: Ez az elhelyezés, mint láttuk, csak mechanikus. Óriási helyet igényel, különösen gyorsan gyarapodó, folyton fejlődő könyvtárban; mert a folytonos közbeigtatásra helyet kell hagyni. Ezt a helyet kiszámítani nem lehet s ha betelik, a könyveket más helyre kell áthordani, a mi megzavarja még a könyvtárban dolgozókat is és a gyakori átrakás miatt a könyvek szükségtelenül romlanak. Hasonlóan zavarólag hat az üresen hagyott számhelyek betelése után a végletekig menő exponensek alkalmazása és a kezelést e szempontból nagyon megnehezíti. Ezért pl. már az ujabban rendezett müncheni egyetemi könyvtárban sem alkalmazták, holott közel állott ugyanott a királyi könyvtár, mint minta.

Tudományos tekintetben ennél sokkal többre kell tartanunk a szakokon belől a könyvek chronologiai sorrendben való elhelyezését. Az például, hogy a magyar történelemi szakban az Árpád-házról szóló összes vagy a magyar történelemről szóló összes általános művek a könyvtárban chronologicus rendben álljanak, már a tudományos felállítás szempontjából lényeges volna s ezért Gräsel pl. ezt a módszert helyesli legjobban; mert hiszen minden más muzeumban is szak- és chronologiai rendszer van egyesítve. Ez a módszer különben épen úgy ugrószámokkal jár, mint az előbbi s hasonló helyelosztást igényel. Ebben az esetben mindig a mű első kiadása kapja a főszámot s a többi kiadásokat exponensekkel jelöljük. Ha pedig pl. valamely műből csak a harmadik, negyedik kiadás van meg a könyvtárban, akkor is meghagyjuk a főszámot a netalán bekerülendő első kiadásnak s a 3-ik kiadás száma lesz pl.: Ab. 125b.

Megjegyezzük e rendszerre a következőket: Ez a chronologicus rendszer alkalmazva van Halleban; ez okvetetlenül szükségessé teszi, hogy a szakczímtárt könyvbe írjuk, természetesen nem egymás után a czímeket, hanem megfelelő helyföntartással a gyarapodás számára. Ebbe a szakczímtárba csak rövidebb czímeket írunk be, mely magába foglalja: a szerzőt, a mű rövid czímét, ha kell, a fordítót és kiadót, a kiadás helyét, idejét s a mű köteteinek vagy

részeinek számát. Viszont még meg kell lennie minden lapon a következő három rovatnak: alak (2r, 4r, 8r), szám, kötet és következő felírásoknak: főszak, alszak és esetleg ennek is alszaka; valamint minden kötet tartalmazzon elején vagy végén a beosztásról pontos tájékoztató tartalommutatót.

Álljon itt pl. Gräsel könyvének franczia kiadásából (227. l.) a következő minta és beosztás:

| Alak | Hely-szám | N. Történelem | Czímtár lap-száma 705. Nd. 707–760. |
|---|---|---|---|
| | | Nd. Ujabbkori történelem<br>Harminczéves háboru. | Kötetszám |
| 4° | 707 | GUALDO Priorato, Galeazzo. Historia delle guerre di Ferdinando II e Ferdinando III imperatori e del re Filippo IV di Spagna contro Gostavo Adolfo re di Svetia e Luigi XIII, re di Francia. Successe dall' anno 1630 sin all' anno 1640<br>Bologna 1641 | 1 |
| F° | 712 | LOTICHIUS, Jo. Petrus. Rerum germanicarum, sub Matthia, Ferdinandis II & III imp. gestarum, libri LV<br>Francofurti a.M. 1646 | 1 |
| F° | 716 | CHEMNITZ, Bogislaff Philip von. Königlichen Schwedischen in Teutschland geführten Kriegs Theil I, II,<br>Stettin 1648 Stockholm 1653<br>Theil III, IV. Nach Handschriften im Schwedischen Reichsarchive herausgegeben<br>Stockholm 1855–59 | 4 |
| 4° | 720 | RICCIUS, Josephus. De bellis germanicis libri X, in quibus Bohemica, Danica, Suecica bella, et quid-quid ubique terrarum ab a. 1618 usque ad a. 1648 gessere Germani, continua narratione describuntur<br>Venetiis 1649 | 1 |
| F° | 730 | PUFENDORF, Samuel de. Commentariorum de rebus Suecicis libri 26 ab expeditione Gustavi Adolfi regis ad abdicationem usque Christinae.<br>Ultrajecti 1686 | 1 |
| F° | 731 | – – 26 Bücher der Schwedisch- u. Deutschen Kriegs-Geschichte von König Gustav Adolfs Feldzuge in Deutschland an bis zur Abdanckung der Königin Christina. A. d. Lat. übers. v. J[oh.] J[oachim] M[öller] von S[ommerfeld].<br>Franckfurt a. M. 1688 | 1 |
| 4° | 742 | BOUGEANT, Guil. Hyac. Histoire des guerres et des négociations qui précédèrent le traité de Westphalie<br>Paris 1727 | 1 |
| 8° | 743 | – – Historie des dreissigjährigen Krieges und des darauf erfolgten Westphälischen Friedens. Aus d. Französ. übers. Mit Anmerkungen und einer Vorrede begleitet von Friedrich Eberhard Rambach. Th. I–IV.<br>Halle 1758–60. | 3 |
| összekötve 1. Ne. 379. 8° | 751 | KRAUSE, Johann Christoph. Lehrbuch der Geschichte der dreissigjährigen teutschen Krieges und Westphälischen Friedens<br>Halle 1782<br>BREYER, Carl Wilhelm Friedr. Geschichte des dreissigjährigen Kriegs. Bd. I<br>München 1811<br>[= WOLF, Peter Philipp. Geschichte Maximilians I. und seiner Zeit. Bd. IV. Ne 1889. 8°.] | |
| 8° | 760 | RICHTER, Johann Wilhelm Daniel. Geschichte des dreissigjährigen Krieges. Bd. I–V. Bd. III–V.<br>= Geschichte des Böhmischen Krieges. Bd. I–III.<br>I: Leipzig 1840. II-V: Erfurt 1849-59 | 5 |

E beosztásnál, mely az Abc. rendszerűnél még sokkal bonyolultabb és sok esetben még nagy tanúlmánynyal sem sikerűl pontos alkalmazása, magától értetődik, hogy a szakczímtár szintén helyczímtár is; de nem lévén betűrendes, minden kötet szakczímtárhoz betűrendes mutató kell. Továbbá nem alkalmazható a könyvtár minden részében s e tekintetben Gräsel is a könyvtárigazgatónak bizonyos szabadságot engedélyezne, hogy szükség esetén a chronologikus rend helyett válaszsza a betűrendes elhelyezést; így a görög és a római íróknál, kiknek chronologikus sorrendjét nem is igen ismerjük pontosan; továbbá az egyes országokról szóló földrajzi, az egyes nyelvekről szóló philologiai műveknél legjobb az országnevek és nyelvnevek betűrendjét használni s csak e kereten belől ragaszkodni a chronologiai rendhez; hasonlóan legjobb ezt tenni az életrajzi műveknél és okvetetlenül a folyóiratoknál is.

Megjegyezzük, hogy a francziák ezt sem fogadták el, még pedig ugyanazon okokból nem, mint a betűrendes elhelyezést. Nincs alkalmazva továbbá sem Hollandiában, sem Olaszországban; sőt sok helyt, a hol volt is régebben szakrendszer, felhagytak még ezzel is, és csak sorrendbe teszik a könyveket, a mint beérkeznek a könyvtárba. Így tesznek a franczia egyetemi könyvtárak, így a bécsi egyetemi könyvtár s így újabban a Bibliothèque Mazarin (Páris). Ennek rendezését Desmarais végezte 1740-ben olyformán, hogy az 1–10.000 számot fönhagyta a foliók, a 10.001–20.000-ig a 4r és azon felűl a kisebb könyveknek s ezen belől szakrendszert csinált, arra számítva, hogy ha e számok betelnek, a szakrendszert többé nem folytatják. Midőn utóbb csakugyan a Leblond-könyvtár 50.000 kötetét próbálták beigtatni, ezt csak a legnagyobb nehézséggel tehették a számozásban s így most szakrendszer nélkül folytatják a könyvtárrendezést, tekintet nélkül a tartalomra; mert hiszen, mondják ők, Boccaccio novellái jól megférnek pl. Klopstock *Messiása* stb. mellett. Sőt még Németországban is általán ismertek Kayser szavai: az, hogy »egy könyv itt vagy ott áll, egészen mindegy«. A fő a jó és megbízható czímtárak. Igy járnak el majdnem minden olasz könyvtárban is, hol az elhelyezésben a beérkezés sorrendje s az alak az irányadó; a könyv jelzése a teremre, szekrényre, polczra és számra vonatkozik, a hol a könyv meglelhető.[45]

Egészen hasonló az eljárás Hollandiában is. E szerint a könyv e könyvtárakban egyszersmind helyhez van kötve; csak ugyanabban vagy ugyanolyan szekrényben és polczon állhat. De erről kissé alább még lesz szó. Az előbbiekhez csak azt kell még hozzátennünk, hogy akár a betűrendes, akár a chronologiai és betűrendes rendszer együttes alkalmazása meglehetős gyakorlatot igényel s ezt még a legszabatosabb és legtökéletesebb leírás sem pótolhatja. Ezért ezek bármelyikének alkalmazása esetén a helyszíni tanúlmányok és gyakorlatszerzés nem mellőzhetők.

*A könyvek számozására* nézve még megfigyelendők a következők: *a)* A könyvek elhelyezése lehet helyhez kötött vagy mozgatható. Az első szerint meg van jelölve a szekrény és polcz, melyben és melyen a könyv áll; másik esetben csak a sorszám s tehát állhat a könyv bárhol és a régi számmal az összes könyvek új számozás nélkűl áthelyezhetők más szekrénybe, mely lehet kisebb vagy nagyobb az előbbinél. E két rendszer közül az utóbbinak előnyei annyira szembeötlők, hogy csakis ez ajánlható. *b)* Bármely rendszernél nagyon fontos a könyv kihozásában és visszahelyezésében a szak és az alak. Ezek könnyű felismerésére különböző módszereket alkalmaznak: Különböző színű pajzsocskákat ragasztanak a könyv sarkára szakok szerint s ezekre írják a jelzést. A könyv alakját olykor rányomatják a könyv sarkára külön is. Próbálták szakok szerint a más színü kötés alkalmazását, a mi részleteiben kivihetetlen. Amerikában több helyt a könyv jelzését is rányomatják aranynyomással a könyv sarkára. A bécsi egyetemi könyvtárban s más helyeken is a könyv külső tábláján a balfelőli felső szegletben egy kis pajzson áll a szám. Magyarországon szokás a könyvjelzetet belől a könyv táblájára írni (legjobb csinos pajzsra) s a könyvbe egy felűl kiálló kis nyelvet tenni,

[45] Kollányi Ferencz: *Az olasz állami könyvtárak.* Magy. Ksz. 1898. 32. l.

melyen a jelzés áll. Ennek hibája azonban, hogy e papirnyelv kiesik, leszakítják s a porozásnál sem éppen czélszerű.

Bármily felállításnál a czélszerűség megkivánja végre, hogy a szekrényekre állandó, tájékoztató felírásokat tegyünk, a melyeket a használt szakberendezés szab meg. Legjobb pléhtáblákat alkalmazni odaerősítve s a szükséges jelzéseket fehér alapra olvashatóan rájok festetni; mert a czél az, hogy kellő tájékozással a keresett könyvet bárki meglelje s nemcsak éppen az, ki a könyvtárban netalán több év óta foglalkozik.

### IV. c.) *Helyczímtár.*

*Helyczimtár* feladata. – Berendezése. – A czímek leirása. – Részletek. – Gyűjtő kötetek. – Helyczímtár haszna.

A *helyczímtár*, mint neve is mutatja, az a czímtár, mely a könyveket oly sorrendben sorolja fel, a mint azok a polczokon állanak s czélja megmutatni, hogy miféle könyv áll valamely polczon és helyen, ha pl. a könyvtárt ujra át kell vizsgálni s a könyv bármi okból nincs helyén. Ez a czímtár tehát a könyvtár valóságos leltári naplója és mindenütt szükség van rá, a hol más czímtár nem pótolja, mint a könyvek betürendes felállításánál a szakczímtár, vagy a könyveknek a bejövetel szerinti elhelyezésénél a járuléki napló; mert különben ha valaki elviszi a könyvet és megsemmisíti mindakét czédulát (betürendes- és szakczímtári), nagyon bajos, sokszor lehetetlen megállapítani, hogy miféle könyv az, mely hiányzik.

Ez a czélja egyszersmind megmagyarázza berendezését, mely a lehető legegyszerübb. Ezt a czímtárt mindig könyvbe kell irni vagyis az iveket elkészítés után beköttetni. Leltárszerüsége megkivánja, hogy lapszámozva, esetleg zsinórral áthúzva és lepecsételve legyen s minthogy hosszu időre szól és használat alatt áll merített papirra (nálunk pl. diós-győrire) irandó. A következő rovatos berendezés volna rá teljesen megfelelő: A könyvek sorszáma, a mű leirása, kötetszám, darabszám. A lap fején egy erősebb keresztvonal helyet adna a szükséges feliratnak, pl. *Ga., Történelem* [vagy esetleg még részletesebb alszak: *Ókori történelem*] s a sorszám: volna 1-től.... stb. Természetes, hogy ha a könyvek alak szerint három sorszámmal vannak felállítva, akkor a czim mellé oda jön az ivrét jelzése is: *Ga. Történelem.* 4-r. Röviden, a felirat mindig a berendezéstől függ és a hol a könyvek elhelyezése szekrényhez és polczhoz van kötve, ott a lap fején a felirat ezt fogja jelezni, pl. LXXXV. A. 1–20. vagy LXXXV. I. 1–20. Ebben a LXXXV. a szekrényt, az *A* vagy I. a polczot és 1–20. a könyvek számát fogja jelölni.

A helyczímtár czélja nem lévén egyéb, mint hogy leltárul szolgáljon, ebbe a czímeket a lehető röviden vezetjük be, csak oly terjedelemben, hogy a könyv könnyen föl legyen ismerhető; de szükséges az, hogy a könyv bármily rövid leirása megegyezzék azzal a móddal, a mint a könyv a másik két főczímtárban van leírva s ez különösen vonatkozik a szerző nevére és a vezérszóra. Ezért legjobb e czímtárt a czédulalapok alapján készíteni oly formán, hogy a czédulákat a könyvek sorrendje szerint helyezzük s róluk a czimeket a helyczímtárba bevezetjük. Ez azonban szükségessé teszi azt, hogy a helyczímtár lehetőleg együtt készüljön el a másik kettővel, a mi igen ritka eset; utóbb pedig a szakczímtár czéduláit ujra szétdobni már nehéz; de ennek pontos megcsinálására még sincs más mód vagy aztán el kell rá készülnünk, hogy a két czímtár nem fogja minden esetben pontosan fedni egymást, ha a helyczímtárt a helyszinén s a könyvek alapján külön csináltatjuk. A czím e rövid leirásának, bármily rövid legyen is, magába kell foglalnia a szerző nevét, vagy a vezérszót, az évet, helyet, alakot, kötetszámot s pár oly esetleges megjegyzést a mellékletekről, kötésről, kézirati bejegyzésekről, melyek a könyvet egyénileg jellemzik s fölismertetik, hogy nemcsak a könyv, hanem a példány is ugyanaz. A szorosabb bibliográfiai feladatok megoldása azonban nem e czímtár feladata.

Magától értetődik, hogy e czímtár készítése előfeltételül megkivánja, hogy a könyvtár pontosan legyen rendezve s mig ez nincs meg, jobb nem fogni hozzá; mert ez annyi volna, mint felesleges munkát végezni. De mert tévedésektől a legjobban rendezett könyvtár sem ment és így pl. előfordulhat, hogy rosszul osztályozott könyvet más szakosztályba kell áttenni, mely tehát más számot kap s emennek helyébe egy más könyvet kell igtatni: czélszerű a helyczímtárban az ily javitásoknak helyet hagyni akár egy szélesebb jegyzetrovatban, akár a czímtár egyik oldalának üresen hagyása által. Más részről magában a czímben is történhetnek pontosabb utánajárás következtében javítások. Ez esetben nem ártana más szinű tintát használni; de mindenesetre e javításokat külön zárójelbe kell tenni, nehogy a munka iránt kétség támadjon; mert általában főelv, hogy a helyczímtár czíme egyezzék a másik két czímtár czímeivel s különbséget csak a rövidség tegyen. Igy természetes az is, hogy kiegészítésre váró művek, ha uj kötettel bővülnek, ez az uj kötet a helyczímtárba is bejön s így a kötet- és darabszám végleges beirását a mű befejezésére hagyjuk vagy aztán az ily műveknek nem adunk a könyvtárban végleges helyet, mig be nem fejeztetnek; de ez nem nehézség nélküli eljárás, noha sok könyvtárban gyakorlat s nem egy könyvtártan egyenesen szabályúl adja.

Ha gyüjtő kötetekről van szó s ezeket bármi okból szétválasztani nem lehetett, akkor ezek egy helyszámot kapnak, akármennyi kis mű is legyen egy kötetbe kötve; még pedig bevezetjük az ily köteteket az első mű czíme alatt s a helyczímtárba is mind odajegyezzük, a hány művecske van a kötetben, oly sorrendben, a mint egymás mellett állanak. Ha kis alaku (8-r., 12-r.) könyv mellett nagy ívr. alaku táblák állanak s ezeket az ívr. könyvek közé állítjuk, akkor a helyczímtárban is kölcsönös utalás szükséges egymás számjaira.

Az így berendezett helyczímtár, ha pontosan van vezetve, megbecsülhetetlen szolgálatokat tehet és tesz. Ennek alapján a könyvtár kötet- és darabszáma állandón tudható. A könyvtár átnézése, mely nagyobb időközökben okvetetlenül végrehajtandó, ennek alapján a legnagyobb pontossággal végezhető. E mellett minden kétes esetben eligazít a hiányzó könyv helye a hiányzó könyv czímére nézve, melyről viszont a czédulaczímtár teljes bibliográfiai felvilágosítást nyujt.

## V.

A czímtárak készítésének nehézsége. – A könyvczímek kinyomatása. – Eljárás. – Előnye. – Kiadványok ezek alapján. – A czédulák nyomatása linotypia és galvan-lemezek által – Irógéppel. – A könyvnyomdák könyvtári czédulái. – Legyőzhetetlen nehézségek. – Központi czédulakészítés. – Czímtárak kinyomatása. – Hazánkban. – Egyetemes czímtár. – Országos czímtár Franciaországban, Olaszországban s más országokban.

Látható az előbbiekből, hogy e czímtárak megkészítése nemcsak valóban nagy és fárasztó; de egyszersmind szerfölött költséges s e mellett sohasem mondhatók befejezetteknek. Ezért már régóta gondolkoznak módokról, hogy miként lehetne e munkát megkönnyíteni és megmenteni a könyvtárakat attól, hogy e nehéz és gyakran gépies munkát mindenik ujra végezze.

E tekintetben első mozgalom volt a könyvczímek kinyomatása s a katalogusoknak ez egyoldalu kinyomatott czímek szétvágása és felragasztása által való megkészítése. Hobson volt Európában az első, talán Amerikából véve az eszmét, ki Cambridgeben 1861-ben a könyvtár évi járulékainak kinyomatását elkezdte s a czímtárakat az igy nyert czímek felragasztása által készíttette. Igy Angliában csakhamar bejutott ez az eljárás Glasgowba (1866), a British Museumba, onnan Leydenbe (1871) s ez a példa aztán elterjesztette egész Közép-Európába, legelőbb Kasselbe s a Bibliothèque Nationaleba, utóbb Berlinbe, Wolfenbüttelbe, Kölnbe stb.

Az eljárás a következő: Egy-két gyakorlott hivatalnok elkészíti a beérkezett uj könyvekről a czédulákat egy példányban s midőn ezek 120–140-re szaporodnak, hogy kitesznek egy ivet,

vagy félivet, akkor betürendbe helyezik és vékony papirra kinyomatják egyoldalu nyomással. E nyomtatott lapokon jó, ha a czímek egy erősebb vonással vannak elválasztva, vagy legalább egy kis köz hagyandó a czímek közt, hogy ez a kivágást megkönnyítse. Természetes, hogy a czímeknek egy vagy két hasábos, kisebb vagy nagyobb lapokra nyomatása azon czédulalapoktól függ, melyekre őket felragasztatjuk. Ez egyoldalu nyomásból annyi példányt csináltatunk, hogy ne csak elég legyen minden czímtárnak két példányban megcsinálására, hanem hogy kivánatra esetleg kiválóbb tudósok is kaphassanak belőlök. Leydenben 50-nek, máshelyt kevesebbnek nyomatása van szokásban. Ha beérkeznek e lenyomatok, akkor vagy a tiszta felüket szükséges mennyiségben ragacscsal bekenetjük s a czímek kivágását és felragasztását a szolgákra bizzuk, vagy a könyvkötő ragasztja fel őket a czédulalapokra és a könyvalakban vezetett czímtárakba, a szükséges felügyelet mellett. Ez az utóbbi mód az inkább ajánlandó a beragasztás pontossága miatt. Ily esetekben a czédulalapokon bizonyos egy magasságba tett jel szükséges, hogy a felragasztás arányos legyen. A többi munka aztán csak a czédulák beosztásából áll. Megjegyzésre méltó, hogy a legtöbb helyt a könyv jelzését (szak, alak, számozás) utólag kézzel egészítik ki a czédulalapon, viszont a járuléki naplói számot, kötésjelzést stb.; de több helyt a könyv jelzését is (signatura) együtt nyomatják ki, mint Cambridgeben és Wolfenbüttelben (herczegi kvt.). Hasonlóan kettős az eljárás az utalásokkal is. Legtöbb helyt az utalóczédula is éppen oly teljes czím felragasztásával készül, mint a főczédulalap s ilyenkor a felismerést ezek más szinű czédulája nagyon megkönnyíti, vagy pedig az utalásokat a megfelelő módon a hivatalnok szintén elkészíti, midőn a nyomtatás alá készített főczímlapot megirja s ezt együtt nyomják ki a főczímmel és levágva igy ragasztják fel. Nekünk az előbbi eljárás természetesebbnek látszik, csakhogy ekkor az utaló szót mindig kézzel kell a lapra beirni.

A czímek e kinyomatása nemcsak megkönnyíti, hanem lényegesen olcsóbbá és pontosabbá is teszi a könyvtári munkákat; e mellett az igy nyert czímtárak olvashatóbbak. Továbbá az egyszer kijavított czímet nem kell mindig ujra javítni s a czédula-czímtárakat kisebb alakra lehet készíttetni. Mindennek előnye oly szembeötlő volt, hogy a Bibliothèque Nationale 1877. óta az igy kinyomatott czímekből összeállítva a következő kiadványokat bocsátja közzé: *Bulletin mensuel des publications étrangères reçues par le dépertement des imprimés de la B. N.* Ehhez 1882 óta járul a cserepéldányok gyanánt kapott doktori értekezések czímtára *(Catalogue des dissertations et écrits académiques)* és havonként a beszerzett hazai könyvek czímtára. *(Bulletin mensuel des récentes publications françaises* stb.) Végre 1896 óta még az idegen folyóiratokról is külön évi czímtárt ad ki: *Liste des periodiques étrangers* cz. a.[46]

E módon a czímtározás e munkája tehát egy más és nem kevésbbé fontos czél elérésére is vezet. Hasonlón jár el a berlini királyi könyvtár, mely e czélra a következő nyomtatványokat adja ki a czímtározás kinyomatott czímeiből: *Jahres-Verzeichniss der an den deutschen Universitäten erschienenen Schriften* (1885 óta), *Jahres-Verz. der an d. d. Schulanstalten erschienenen Abhandlungen* (1889 óta) és *Verzeichn. der aus der neu erschienenen Literatur erworbenen Druckschriften.* (1892 óta egyoldalu és kétoldalu nyomással.) Ezek mind kaphatók egyoldalu nyomással is, melyekből a czímeket bármely könyvtár kivághatja és felragasztathatja saját czéljaira s kivált a doktori dissertatioknál egyetemi könyvtárakban ez ma általános gyakorlat.

Ettől már csak egy a lépés ahhoz, hogy ne a könyvczímeket nyomassuk ki; hanem magokat a czédulákat, még pedig egyenesen a czédulalapra. Európában ezzel legelőször Uhlworm tett

[46] Megemlítendő itt, hogy a franczia közokt. min. 1885. jul. 25-iki rendelete szerint minden évben aug. 20-ig neki be kell küldeni a felső iskolák kiadványai jegyzékét s ezekből évenként kiadatja ezek jegyzékét *Catalogue des thèses et écrits académiques* cz. a. egy- és kétoldalu nyomással és minden öt év külön kötetben név- és szakmutatóval van ellátva.

kisérletet Kasselben (városi kvt.), a ki a könyvczímek kinyomatását és fölragasztását is a leirt módon legelőször honositotta volt meg Németországban (1882). Ő t. i. miután a kinyomatott járulékból évenkint 100 lenyomatot csináltatott, az egyes czímek szedését külön vétette s kézi gyorssajtón egyenesen a czédulákat nyomatta ki; de csak egy évig folytatta a próbát.

Ennél fontosabb az a két kisérlet, melyek Amerikából ismeretesek hasonló czélra. Ugyanis a Public Libraryban (Boston) a czédulák nyomására a linotypiával (soröntőgép) tettek kitűnően bevált és a czimek előállítását olcsóvá tevő kisérletet. Ez eljárás szerint az ezen az uton öntésben előállított czímekkel először megnyomtatják a szükséges mennyiségü czédulákat s azután összerakva, könyvalaku czímtárak nyomására használják őket, melyek havonként jelennek meg 5000 plban, melyeknek évi folyamát 25 cent, valóban csekély áron adják az előfizetőknek. Jellemző adat, hogy a könyvtárban a földszinten elhelyezett nyomda 1896/7-ben 12672 czímet és czédulát szolgáltatott be a kellő példányszámban a könyvtárnak. Magától értetődik, hogy az ily módon, mondhatni havi vagy kétheti szedésekből és czímlenyomatokból összeállított évi gyarapodási jegyzék nem mutathat fel sem szoros betürendet, sem szakrendet. Használhatóságát tehát egy jó szak- és betürendes név- és tárgymutatónak kell minden év végén teljessé tenni; sőt öt évenként összefoglaló név- és tárgymutatóval kell ellátni. A linotypiát e czélra ma több amerikai könyvtárban használják.

A Crerar-könyvtárban (Chicago) nem linotypiával, hanem egy más eljárással tettek kisérletet, t. i. az olvasótermi czímtárt (3000 köt.) galvani lemezekkel nyomatták. Ugyanis a kinyomatott czímtár szedéséről minden czímről egy vékony lemezt készíttetnek (drbjának ára kb. 30 fillér) s ezeket a kinyomatás sorrendjébe helyezik és ezekkel nyomják a további czímtárakat, mi által megkimélik a leirást és javítást. Ez az első ily módon nyomatott czímtár. C. C. Jewett, a Smithsonian Institution könyvtárnoka, már 50 évvel ezelőtt e czélra egy központi intézetet ajánlott volt, mely minden könyvtárnak a catalogushoz szükséges galván-lapokat szolgáltatta volna; mert olcsóbb volna, mint a betünyomás; de ez akkor csak indítvány maradt s megvalósítására 50 évet kellett várni. Egy még ujabb módszer a czímek sokszorosítására szintén Amerikából ismert. Ugyanis a már említett Rudolph A. J., a ki származására nézve magyar ember, és Chicagoban a Public library egyik könyvtárnoka, egy, ma még ismeretlen módszer szerint Röntgen-sugarakkal sokszorosítja a czímeket; de hogy a gyakorlatban mily eredménynyel, még nem tudni. Ugyanő egész czímtárakat egy ugyancsak általa feltalált u. n. kéknyomással készíttet házi használatra s ez jól bevált, melynek azonban technikai részére e helyt ki nem terjeszkedhetünk.[47]

Ha e költséges és még részben nem eléggé ismert módszerek nem is honosíthatók meg nálunk, mindenesetre lehet az, a mit már Amerikában széltiben használnak s megpróbálták nálunk is, hogy a könyvczímeket géppel irják vékony, erős papirra egyszerre 4–5 plban s azután kivágva felragasztják a szükséges példányszámban. E módot követik ujabban a budapesti egyetemi könyvtárban, hol egyszerre a géppel négyszer irják le a könyvczímet. Az ujabban nyomatott könyvek e módu czimtározásában nincs semmi nehézség a legtöbb esetben. Az irógép magyar, német, olasz, franczia, spanyol, angol és még több más nyelvre a mai helyesírás szerint jól berendezhető s igy aránylag könnyen elvégezhető minden könyvtár legnagyobb munkája és a könyvtár szert tesz ugyanazon könyvről 4–5 egyenlő jó czímre. E mód természetesen inkább ajánlja a nagyobb alaku czédulákat az irógép nagy betüi miatt.

Megjegyzendő, hogy az irógéppel irandó czimek berendezése, nem lévén oly eszközei a gépnek, mint akár a kéznek, akár a nyomdának, némi változtatást igényel s a legjobb esetben is a kézzel irandó pótlásokat nehéz kikerülni, mint pl. a név kiemelése, a szükséges szók jobb aláhuzása stb., ha t. i. minderre különös sulyt helyezünk. E mellett nem csekélyek az akadá-

[47] Leirta a *Library Journal*-ban 1899. 24. 102–105. 1. *The blue-print process for printing catalogs* cz. a.

lyok oly kiegészítéseknél, melyeket folytatásokban megjelenő művek tesznek szükségessé s különösen oly művek, melyek ki nem számítható fő, főbb, alsó és még alsóbb alosztályokban, egész és félkötetekben, kisebb-nagyobb részekben jelennek meg, ugy hogy az eligazodás bennök gyakran még jártas hivatalnoknak sem könnyü. Ezek megjelenése rendesen nincs semmi sorrendhez kötve s igy a czédulán a szükséges hely hagyása ki nem számítható. Ily esetekben a kézzel való kiegészítés bizonyára szintén nem mellőzhető. Felesleges végre említeni, hogy kéziratoknak, incunabulumoknak vagy a XVI. s részben XVII. század könyveinek, a régi magyar könyvtárnak stb., melyek czimleirására egész külön tanulmány kell, melyek czímében ma már nem használt betük, rövidítő s egyéb jelek vannak, czimeit géppel leirni lehetetlen s ezért el sem kell kezdeni.

Egy másik követendő mód volna a czímek többszörösítésére az, melyet az időrend kedvéért előbb kellett volna említeni, hogy magok a könyvnyomdák mellékeljék minden munkához a czímet vékony, hártyapapirra nyomva 4–5 plban a könyvtárak czimtárai számára. Mondjuk, hogy ez hozzájárulhatna minden könyvhöz, mint a czímlap vagy tartalomjegyzék. Ezt az amerikai és némely angol könyvkiadók teszik is; de általános elterjedést nem nyert. A kérdésnek egész kis irodalma is van. Mindenesetre mi ugy látjuk, hogy a kérdés megoldása nem kis nehézségekbe ütközik, melyek a következők:

*a)* A kérdés, ha egyáltalán igen, csak nemzetközi uton volna megoldható; mert a czímeknek lehetőleg egyenlő alakban kellene nyomva lenniök, különben némely könyvtár nem használhatná, akár mert igen nagy, akár mert igen kicsiny volna a mellékelt czímnyomat. Vagy azt kellene elhatároztatni, hogy minden könyvtár egyforma alaku czédulalapokat használjon katalogusaihoz, a mi ki nem vihető.

*b)* A másik, a mi éppen ilyen fontos, az, hogy e czímlenyomatoknak egyenlő, meghatározott módszer szerint és egyenlő vékonyságu papirra kellene készülniök. Ámde mint láttuk, a czímtárakat a könyvtárak ma távolról sem készítik egyforma módszerrel. Már pedig egy könyvtár sem teheti, hogy czédulaberendezése módszerét folyton változtassa; ez a könyvtárban minden bibliográfiai keresést és tájékozást hihetetlenül megnehezítne. Bizonyos jelzéseknek minden czédulán ugyanegy helyt kell lenniök, hogy a szem tüstént rájok akadjon.

*c)* Továbbá nem volna elég a czimlap egyszerü lenyomása. Első sorban is a szerző neve, vagy a vezérszó elől teendő kiemelve stb. A könyv leirása bizonyos bibliográfiai jártasságot kiván, a melylyel a nyomdász vagy kiadó nem minden, sőt pontosan csak ritka esetben rendelkezik. Hiszen a könyvvel foglalkozás tudományos előképzettséget kiván magában véve is s ezen kivül még külön kell könyvtárkezelésre előkészülni! Mennyi nehézség! Végre a vezérszóban mindig minden könyvtárra nézve a helyest el sem találhatná; mert más-más a szokás minden háznál. A kérdés tehát nem megoldható s ha csak országonként lehetne is rendezni, már az is nagy vivmány volna; de ez is, világosan, csak ábránd marad még sok ideig. Minde nehézségek azonban elenyésznek, ha a czímek kinyomását maga a könyvtár a saját berendezésének és bibliográfiai vagy bibliophil aggályainak és szokásainak megfelelőn rendezi be.

Ennek pótlására jött létre a Rudolph Indexer Company Philadelphiában Cutters vezetése alatt azzal a tervvel, hogy központilag nyomassa ki a könyvczímekkel ellátott czédulákat s a könyvtárak egyszerüen beszerezték volna őket; de működését meg sem kezdte. Azonban a Library Bureau 1894-ben hozzá fogott a czédulák e központi kinyomatásához, egyelőre az amerikai könyvekre szorítkozva; de két és félévi kisérlet után a könyvtárnokok egyesületének engedte át a tért, mely ennek örökében, de nem nagy sikerrel folytatja.

Befejezvén emigy a különböző czímtárak leirását és készítésének módszereit, egy pár szóban említsük meg az egyes könyvtárak egyetemes és évi czímtárainak kinyomatását. Már volt róla szó, hogy miként járnak el az évi gyarapodás kinyomatásában oly könyvtárak, melyek a czímeket a czímtárak számára nyomtatás utján állítják elő. Azonban magát a törzskönyvtár

czímtárát aránylag kevés könyvtár nyomatta ki és birta kinyomatni mind maig. Általában figyelemre méltó, hogy a hol kinyomatták, a legtöbb esetben a betürendes czímtárt adták ki. E tekintetben mind maig hasonlíthatatlanul első helyen áll a British Museumé: *General Catalogue of the British Museum library,* mely (1881–1899-ig) megjelent 393 részben s *Catalogue of the accession* cz. a. 1880-tól adja ki az évi gyarapodást.[48] Ehhez méltó lesz a Bibliothèque Nationale-é, mely 80 kötetre van tervezve *Catalogue général des livres imprimés de la Bibl. nationale* (Megj. az I. k. 1897 s azóta maig 10 kötet) cz. a. és három nagy osztályt fog alkotni: I. az ismert nevü szerzők műveit, II. az álnevü szerzők műveit, szerzőnélküli és gyüjteményes műveket, végre III. egy egész csomó külön czímtárt fog magában foglalni. Minthogy csupán a betürendes czímtár egyszerü, biztos és állandó, ezt fogadták el a kiadványban alapelvül.

Hazánkban a kolozsvári egyetem és a Bruckenthal muzeum könyvtárai adtak ki czímtárakat, amaz szak-, emez betürendes. Az u. n. évi járulékokat az egyetemi könyvtáraktól megkivánják a tanárok, hogy kinyomatva kapják s ezeket a budapesti egyetem könyvtára is kiadta 1877-től (1901-ig I–XXVI). Ezek jók, a baj csak az, hogy nehéz bennük a keresés s ezért minden 10–10 kötethez egy-egy gyüjtő névmutató kellene. Kinyomatandó azonban minden könyvtárban a kéziratok czímtára vagy legalább jegyzéke, az incunabulumok és régi m. könyvtár jegyzékei vagy rövidített czímei,[49] az olvasótermi czímtár és nagyon jó, ha különösen kisebb szakkönyvtárak teljes czímtárt adnak. Magán-könyvtárról szóló czímjegyzékek közül különösen kiemelendő ujabban Apponyi Sándor: *Hungarica, magyar vonatkozó külföldi nyomtatványok* (I–II. 1900–902.), mely egy valódi bibliophil tárgyszeretetével és tudásával van készítve s mintaszerü a könyvek egyéni tulajdonainak leirásában.

Az előbbi törekvések s különösen a czímtárak készítésének módja különösen két más eszmére vezetett, melyek egyike a világirodalom egyetemes, másik az egyes országok összes nyilvános könyvtárai egyetemes czímtárának megalkotása és kiadása.

A világirodalom egyetemes czímtárának eszméjét különböző országokban, különböző időkben többen hangoztatták, mint Van der Haeghen Belgiumban, Garnett Richard Angliában, Otlet és La Fontaine szintén Belgiumban, kik, mint láttuk, megpróbálták és még mindig próbálják, továbbá Barnwell James G.; de ma már, mint Otlet és La Fontaine törekvései vázlatánál említettük, kivihetetlensége, legalább hosszu időre még, egészen kétségtelen.

Nagyobb és némely országban határozott sikert mutat az a törekvés, hogy az egész országra kiható s minden könyvtár uj szerzeményeit magában foglaló, egyelőre legalább évenként kiadandó egyesített országos czímtárak jelenjenek meg. Ez egyesített czímtár lelkes küzdői voltak: Amerikában Jewett 1850-ben, Olaszországban Narducci Enrico († 1893.), Franciaországban Hébert J. B. 1848-ban, Zelbr Karl Brünnben 1894-ben, Németországban Förstemann Ed., Treitschke Heinr. (von), Dziatzko Karl és még előbb is több mások. Azonban a kérdés megvalósításában csak a minden évi ujabb gyarapodás kiadására nézve került sor az utóbbi években, még pedig a könyvczímeknek a katalogusok számára való kinyomatásával kapcsolatban.

Ujabban Franciaországban Fécamp Albert (könyvtárigazgató és tanár Montpellierben) 1891-ben dolgozott ki erre tervet, ki államilag szervezett központi hivatalt javasolt e czélra. Ez

[48] A British Museum könyv- és kézirattára a kiadványok egész sorát adta ki. L. *List of the British Museum publications.* 1901.

[49] E nemben nálunk jók: Horváth Ignácz: *A magyar nemz. muz. könyvtárának ősnyomtatványai.* (1895.) – *A budapesti m. k. egyet. könyvtár codexeinek czímjegyzéke.* (1881.) és *kéziratainak czimjegyzéke.* (I–II. 1889–94.) A III. K. nyomás alatt. – Hellebrant: *A m. t. akad. könyvtárában levő ősnyomtatványok jegyzéke.* (1886.)

ugyan nem létesült, de saját egyéni fáradozásaival elérte, hogy 1893/94 óta az általa kiadott *Liste alphabétique des nouvelles acquisitions*hoz hozzájárulnak Aix, Marseille, Besançon, Clermont és Lille egyetemi könyvtárai. Olaszországban az 1885. okt. 20-iki rendelet szabta meg, hogy minden állami könyvtár tartozik szerzeményeinek jegyzékét minden évről beküldeni, még pedig az olasz könyvekről Flórenczbe, az idegen könyvekről Rómába, az állami könyvtárba s 1886 óta mindkét egyesített czímjegyzék rendszeresen megjelenik, megjelölve a könyvtárakat, hol az illető könyv kapható. Ez a flórenczi könyvtár részéről annál könnyebb volt a hazai irodalomra nézve, mert 1867 óta úgyis tartozott a köteles példányokról kiadni a *Bibliografia Italiana*-t s igy ezt most csak kibővítette utalásokkal a 30 állami könyvtárra, a hol egyik vagy másik művet megszerezték. Ma e kiadvány czime: *Bollettino delle publicazioni ricevute per diritto di stampa* s a könyvtárakból kapott adatok alapján minden év végén egy *Tavola sinottica*-t *(Áttekintés)* állít össze. A római Viktor-Emmanuel-könyvtár hasonló kiadványának czíme az összes könyvtárak által beszerzett, külföldi irodalomról: *Bollettino delle opere moderne straniere acquistate delle biblioteche pubbliche governative del regno d'Italia* volt s megjelent 1886–1893-ig. Hasonló összefoglaló könyvczímtárak jelennek meg Svédországban 1886 óta, *(Accessions-katalog* cz. a. s magokba foglalják 26 svéd könyvtár évi gyarapodását) az egyetemi nyomtatványokra nézve Upsalában, Kopenhágában, Lundban. Mindezek oly példák, melyek hazánkban is követendők volnának, hol természetesen azon kellene kezdeni, hogy pontos jegyzékek adassanak ki előbb az évi magyar nyomtatványokról az új törvény alapján, mely a köteles példányokról hozatott; még pedig az olasz eljárást kellene e tekintetben irányadóul venni és azután a könyvtárak összefoglaló szerzeményeire kellene ugyanezt az eljárást kiterjeszteni.[50]

## VI.

Külön czímtárak. – Régi Magyar Könyvtár czímtára. – Berendezése. – Szabó Károly czímmásolatainak pótlása. – Példa dr. Dézsi Lajos czímmásolataiból. – Ősnyomtatványok czímtározása. – Próba a teljes és rövidített czímmásolatról, Dedek Crescens Lajostól. – Doktori értekezések. – Őrzésök módjai. – Értesítők. – Egyetemi nyomtatványok. – Térképek. – Kéziratok. – Levelek. – Arczképek. – Látképek. – Metszetek. – Segédkönyvek a metszetek leirásához.

A leirt nagy czimtárakon kivül, mint már a maga helyén említettük, minden könyvtárnak terjedelméhez képest szüksége van több-kevesebb *külön* czímtárra.

Ezek elseje ránk nézve a *Régi Magyar Könyvtár* külön czímtára. A mióta t. i. Szabó Károly megirta a maga nemében akkoriban első hires magyar bibliográfiai művét *Régi Magy. Könyvtár* (I–II.) cz. a., melyhez ujabban a Hellebrant kiegészítésében a III. kötet (1–2. rész) járult, melyben ők *a)* a kezdet óta 1711-ig hazánkban nyomatott magyar; *b)* latin és *c)* külföldön magyar szerzőktől nyomatott műveket egyesítették: azóta szokásban van a könyvtárból az e körbe tartozó, de főleg az *a* és *b* (I–II. kötet) pont alatti műveket külön állítni fel. Itt a felállításban legjobb a szoros időrendet követni és gyüjteményenként egy-egy sorszámot használni. E külön felállítást egyebeken kivül az ajánlja, hogy ezek ma már minden könyvtárban nagy értéküek; másodszor csak igy lehet könnyen ellenőrizni, hogy nem vész-e el közülök vagy egy; végre ez elősegíti a Szabó-Hellebrant-féle czimjegyzékek folytonos kiegészítését, mert igy mindenünnen napfényre kerülnek az ily, irodalmunkra nézve különös becsü nyomtatványok.

[50] E kérdésekről l. kivált Milkau Franz: *Centralkataloge u. Titeldrucke (Beihefte zum Centralbl. f. Bibliotheksw.* XX.) – Dziatzko: *Die Centralisation der Kataloge deutscher Bibliotheken. (Centralbl. f. Bibliotheksw.* 1884. 261. 1.) – Esztegár. *Az egyet. repertorium. Magyar Kvsz.* 1896. 341. 399. 1.

Ezek rendezésében a legjobb módszer felhasználni a *Régi Magy. Könyvtár* köteteinek egy-egy példányát. A könyvtár birtokában levő ily könyveket t. i. ennek időrendjében rendezzük és sorszámait beirjuk ugy a könyvbe, mint a megfelelő kötetbe a könyv címe elé s az igy berendezett kötet egyszersmind a meglevő művek helyczímtára is. Mindez nem teszi ugyan feleslegessé, hogy esetleg a szak-, de mindenesetre a betürendes nagy czímtár számára, melynek lehetőleg minden, a könyvtárban levő nyomtatvány czímét magába kell foglalnia, ne készíttessünk külön lapokat; de ezek Szabó Károly köteteire utalással lehetnek teljesen rövidek; mert ezekben ugyis megvan a pontos bibliográfiai leirás és ugyis mindenki ide fog folyamodni e végett. Minthogy pedig van sok oly régi magyar nyomtatvány, melyeknek czíme Szabó Károlynál hiányzik, ezeket természetesen az illető évhez irjuk, pl. ugy, hogy az erre használt példányunkba minden levél után egy üres tiszta levelet köttetünk s itt is megelégszünk rövid czimmel; mert ugyis a pótlásokról szóló pótkötetet dr. Dézsi Lajos szerkesztésében nemsokára kiadja az akadémia s már előbb is pontos leirásuk megvan a *Magyar Könyvszemle* köteteiben, melyekre hivatkozni lehet és kell.

Ezzel nem kivánjuk azt mondani, hogy Szabó Károly, különben páratlan érdemü művének czímleiratai tökéletesek; hiszen a Hain leirásai sem azok ma már az incunabulumokról; már pedig ezek pontosabbak, mint a Szabó Károlyéi. A mai bibliográfia ma már több, részletesebb és főleg pontosabb adatokat kiván, igy pl. a sorválasztók, könyvnyomtató jelvények, a czímen a betük minőségének, mellékleteknek, képeknek, hangjegyeknek leirását s mindezt pragmaticus hűséggel; azaz a kis és nagy betűk, rövidítések stb. pontos követésével, a könyvdiszek, könyvnyomtató jelvények leirásával, a lapkeretezés meghatározásával. Továbbá szükséges az illusztrácziók pontos leirása, lehetőleg metszőjök meghatározása; de mindenesetre kezdőbetüik följegyzése, ha ezek a metszeteken láthatók. A képeknél kiemelése szükséges annak, hogy réz- fa- stb. metszetek-e? [Szabó pl. egy helyt a XVII-ik század elejéről kőmetszetet említ.] Az előszók és ajánlások szintén megnevezendők s a bennök előforduló nevek följegyzendők, melyekre külön névmutató utaljon.[51] Kétségbevonhatatlan továbbá, hogy magok a nyomdászati termékek összehasonlítása is szükséges; mert csak e módon fogjuk megállapíthatni nyomdászatunk eredetét és a XVI–XVII. században nyomdáink számát és vándorlásait is. Viszont itt is szükséges, hogy a könyvtár példányát, mint külön egyedet, vizsgálat alá vegyük eredete, kötése, a könyvbejegyzések, pótlások stb. szempontjából s esetleg utalni a könyvről szóló irodalomra. Álljon itt pl. egy ily pontos czímleirás a Dézsi Lajos dr. czímmásolataiból:

*Bécs. (Hofhalter Rafael.) 1562.*

[CANISIUS – TELEGDI MIKLÓS.] AZ KERESz- | TYENSEGNEC FON- | DAMENTOMIROL | valo roeuid keony- | wechke. | Ki az Szent iraſnac kuelloemb kueloemb | heleiboel, kerdes es feleles keppen | irattatot es Telegdi Miklós meſter | altal, Deac nyelwboel Magyar | nyelwre forditatot. | *[Vignetta.*]* |

BECHBEN NIOMTAT- | tatot Raphael Hofhalter altal: vrunc | ſȝuleteſe vtan 1562. eſȝtendoeben. |

8-rét, A – G + 2 = 51 számozatlan levél. * A czimlapon lévő vignetta: egy kocsánon függő falevél, mely a Heltai-nyomda termékein is gyakran előfordul. A czimlap hátsó oldalán Oláh Miklós arczképe és czímere van, keretbe foglalva; a külső kereten: EFFIGIES R : D : NICOLAI OLAHI ARCHIEPI : ET COMI | TIS PERPETVI STRIGONIEN : PRIMATIS | LEGATI NATI. AC SVMMI SECRETARII * ET CANCELLARII REGII | IN HVNGARIA ECe. ANNO AETATIS SVAE LXVII ||; a belső kereten: TV ES SPES REFVGIVM ET PROTECTOR MEVS DNE DEVS; a czímer felett : INSIGNIA EIVSDEM DOMINI STRIGONI | ENSIS. ECe. 1560.; a kereten kivül a kép alatt: Praeſulis effigiem quiſquis depinxit OLAHI, | Vicit Apellaeam ſedulus

[51] L. erről bővebben Varju Elemér: *Az 1711. előtti magy. nyomtatványok könyvészete. Magy. Könyvszemle.* 1898. 334. 1. – Ferenczi Z.: *Salamon és Markalf cz. népk. U. o.* 1896. 52. 1.

arte manum || felirással. *2[a] levélen*: RAPHAEL | HOFFHALTER | Bechy koᵉnywnyomtato, az | kereſʒttyen tanulo gyermekeknec, | es mindeneknec, kic ez koᵉny- | wechket oluaſſac, koᵉſʒoᵉnetit | mongya, es Iſtennec ke- | gyelmeſſeget es ma- | laſʒtyat kiuan- | nya. || *4[a] levélen*: Az nagyſʒo- | MBATI TANVLO DE- | ac giermekeknec, Telegdy Myklos | Meſter, Iſtenben walo be- | keſseghet kiwan. || *6[a] Telegdi előszavának kelte*: Ez lewel keolt Nagyſʒombat | ban, ſʒentIuan hauanak | tyzenkettoᵉdic napian | 1562 eſʒtendoᵉbe.

*Irodalom.* Benkő István baseli egyetemi tanuló fedezte fel egyetlen példányát a baseli egyetemi könyvtárban s czímmását közölte a M. Könyvszemle 1882. évfolyamában 371. lap (254. sz. adalék). Betühív kiadását a M. Tud. Akadémia megbizásából Sz.(iládi) Á.(ron) rendezte sajtó alá, végül Telegdi irodalmi müködését tárgyaló »Jegyzetek«-et csatolva hozzá. Az eredeti unicum-példányhoz nem juthatván hozzá, e kiadásról vettük czímmásunkat.

*Baseli egyetemi könyvtár.*

*Ősnyomtatványoknak* (incunabula) nevezzük azokat a nyomtatott műveket, melyek a könyvnyomtatás megkezdése óta 1500-ig bárhol megjelentek. Némelyek az ősnyomtatványokat egész 1530-ig kívánják számíttatni s pl. a budapesti egyetemi könyvtárban is az 1501–1525-ig megjelent műveket egy második ősnyomtatvány-csoporttá alakították külön czímtárral. Megjegyzésre méltó, hogy ez utóbbiak czímtározása, mert rólok megbízható bibliográfiai mű még nincsen, sok tekintetben nehezebb, mint az u. n. ős-nyomtatványoké, melyekre ellenkezőleg ma már nagyon pontos bibliográfiai művek állnak rendelkezésünkre.[52] Minthogy ma már általános a megállapodás, hogy az ősnyomtatványok csak 1500-ig tekintendők azoknak, az ezutáni könyveket legjobb a rendes módon kezelni s a többiek közé osztani be.

Az ősnyomtatványokra maig a legteljesebb Hain *Repertorium bibliographicum* cz. (I–II. Pars 1–4. 1826–38.) műve, a ki 1500-ig betűrendben sorolja fel őket s a melyeket *-gal jelölt meg, ő maga írta le a müncheni kir. könyvtárban; tehát e leírásai teljesen megbízhatók. E műhöz kiegészítéseket adott Copinger W. A. *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum* (Part I–II. 1. 2, 1895–1902. London.) és Hain műve alapján Burger K. jó *Registert* készített a XV. századi nyomtatókról időrendben. *(Beihefte z. Centralblatt für Bibliothekswesen.* VIII.) Ujabban az ősnyomtatványokra minden államban s minden könyvtárban különös gondot fordítnak és számos mű jelent meg rólok, melyek közül kiemelendők: Pellechet Marie, *Catalogue général des incunables des bibliothèques publ. de France* (I.1897.), mely a szerzőnő halálával († 1900.) félben maradt; Proctor Robert, *An index to the early printed books in the British Museum* (London. I–IV. 1898–99.); Marais Paul et Dufresne de Saint-Léon, *Catalogue des incunables de la biblioth. Mazarine.* (Paris. 1893.) Campbell M.-F.-A.-G. *Annales de la typographie néerlandaise au XV-e siècle.* (Haye. 1874 es 4 Suppl. 1878–90.) Magyarban: Hellebrant Árpádnak a m. t. akadémia és Horváth Ignácznak a m. n. muzeum ősnyomtatványairól kiadott (l. 196. lap) czímjegyzékei említendők. A budapesti egyetemi könyvtár ősnyomtatványainak jegyzéke most készül. Ma általában minden nagyobb könyvtár külön jegyzéket ad ki ősnyomtatványairól.

Ma ezek feldolgozásában kettős a törekvés: egyrészről minden állam a maga közkönyvtáraiban levő ősnyomtatványokról törekszik külön egyetemes czímtárt kiadni, minőnek a Pellechet-é készült Francziaországra nézve; másrészről Németországon mozgalom indult meg, hogy egy új egyetemes czímtárt adjanak nemzetközi vállalatként, mely egyszersmind kitüntetné, hogy melyik ősnyomtatvány melyik könyvtárakban van meg; mert ma már a részletes kutatások csaknem megkétszerezték a Hainnál feldolgozott mennyiséget (15.000), t. i. ma az ősnyomtatványok számát 30.000-re teszik.

[52] Legjobb az 1500 utáni nyomtatványokra Panzer G. W. *Annales typographici ab artis inventae origine ad annum MD post Maittairii Denisii aliorumque cura* Vol. I–V., ab a. MDI ad a. MDXXXVI. Vol. VI–XI. Norimbergae. 1793–1803. – Maittaire *Annales typographici* műve 1719–41-ig Hágában jelent meg, (I–V.) melyhez Denis két Supplementumot adott. (Wien. 1789.)

Az ősnyomtatványok feldolgozásában a következő szempontok veendők figyelembe: *a)* Mindenesetre, hivatkozva kivált Hainra, Panzerre, esetleg más segédeszközökre is, csak rövid czímet fogunk rólok írni és czédulánkra ráirjuk, hol található meg a mű pontos leírása; azután a mi példányunkat, főkép mint külön példányt irjuk le; tehát a benne levő jegyzetek, különösségek, az illuminatornak és registratornak esetleg neve, a könyv díszítése képekkel, kezdőbetűkkel, széldíszekkel, a papir vagy hártya, mire nyomtatva van, végre az eredet és kötés jőnek különösen tekintetbe. Ha azonban példányunk ismeretlen, akkor minden, az eddigi legpontosabb utasítások szerint írjuk le. *b)* Az így leírt czédulákat pontosan időrendbe rakjuk s így helyezzük egymás mellé az ősnyomtatványokat is és e szerint számozzuk s azután a czédulalapokból betűrendes czímtárt alkotunk és külön helyczímtárt is készítünk. *c)* Az oly ősnyomtatványokat, melyek időrendbe nem sorozhatók, mert keletjök hiányzik és meghatározva sincsenek, vagy csonkák, külön sorozzuk s betűrendbe állítjuk fel mindaddig, mig meg nem határozzuk.

Ha azonban a könyvtár ősnyomtatványokban különösen gazdag, akkor a csoportosításnak még más módja is lehet és czélszerű; t. i. az országok betűsora s ezen belűl időrend szerinti elhelyezés a városok betűsora szerint. Még más mód, hogy az országok szerinti berendezés oly idősorban következzék, a mint ezekben meghonosult a könyvnyomtatás; ezen belűl megint városok időrendjében és az egyes városok szerinti elhelyezésben megint időrendben állíthatók fel. Kisebb gyűjteménynél, mely pl. 100–1200-ból áll, ilyesminek nem igen van értelme. Magától értetődik, hogy mentől közelebb áll valamely incunabulum a könyvnyomtatás kezdő korához, becse annál nagyobb s ezért minden berendezésnek ezt kell kitüntetnie. E szerint ez helyesebb a szakberendezésnél.

Ma már az ősnyomtatványokra nézve Hain leirásait sem tartják és méltán nem tartják elég pontosaknak; mert a példányok felismerésére felsorolt adatai nem elég teljesek és megbízhatók. Ezért uj és pontosabb leírásokra tettek javaslatokat, a melyeket mind figyelembe kell vennie annak, a ki velök foglalkozni akar. Ezeket különösen Dziatzko K. *Über Incunabeln-Katalogisirung (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten.* 10 füzet) és *Plan eines alle bekannten u. noch zu ermittelnden Wiegendrucke umfassenden Katalogs* (U. o. 14. füz.) cz. értekezéseiben írta meg s így e helyt ezekre utalunk.[53] Végűl álljon itt két czímleírás Dedek Cr. Lajos czímmásolataiból, egy teljes és egy rövidített, melyek az ujabb kivánatok figyelembevételével készültek.

Teljes czímleírás:

379. *Lyra [Nicolaus de,* Ord. Min.] – *Glossae in universa biblia.* – Vv. 4. – Venetiis, Octavianus Scotus. 1489. VI$^{o}$ Id. Sextilis. – V. I. 298. ffnn. s. [a$^{2}$–Bd$^{5}$] V. II. 290. ffnn., s [aa–ccc$^{6}$] V. III. 242. ffnn., s. [AA–ZZ$^{4}$ et &&–»$^{4}$], V. IV. deest. – ch. g., rubr. et nigr., maj. et min., miniat. et fig. aurs. et cols., f. 1. s. a$^{2}$ quadr. orn. flor. et figur. splendidissimae ornatum, init. aur. et col. pict, 2. col. et text. a com. circ., 77–78 l., Fol. mj. [Kol. – Reg. – Sig. typ. in V. V-o.]. –

V. I. f . 1. s. a$^{2}$ incipit: Prologus | Prologus primus. Venerabilis Nicolai de lyra ord | dinis seraphyci Francisci: in testamentum vetus de commen- | datione sacre scripture in genere Incipit. | [H] *Ec oĩa* | liber vite rč | Ecclesi. 24 | Scdz... f . 2 s. a$^{3v}$, Secundo in comparatione ad alias scientias. ibi. Taceo de grama | ticis... Textus vero: Incipit epla sci Hieronymi | ad Paulinũ etc... f. 17$^{v}$: Incipit liber Genesis. Capitulum. I | [J] *N principio creauit deus ce.* | Omissis diuisõib$^{s}$.. f . 298$^{v}$ explicitt 26: feliciter finit. |

[53] V. ö. Einsle Anton: *Die Incunabel-Bibliographie.* (Publicationen d. Ver. des österr.-ung. Buchhändler. VI.) – Maire: *Manuel pratique.* 139. 1.

V. II. f. 1 s. aa. incipit: Prologus | Expositio confratris cuiusdã de ordine postillatoris in pro | logum librorum paralypomenon sequitur. | [S] Septuaginta interptũ rč Iste prologus pponitur | trãslationi... f. 290 explicit: Postilla venerabili fratris Nicolai de lyra sup eccliasticũ finit. |

V. III. f. 1. s. AA: Prologus. | Incipit prologus in Isaiam prophetam. | [N] *Emo cum pphetas rë.* Iste Plogus diuidit ĩ quingz | ptes. In qrũ prima... f. 242. 1. 35 explicit in 2-a col.: Explicit postilla | fris Nicolai de lyra | sup vet' testamẽtũ. cũ expositionibs Brisonis ĩ plogos Hieronymi. | Et cũ additionibus pauli epi burgèsis r correctorys earũdem addi- | tionum editis a matthia doringe ordinis minorum. |

Ap. H. deest. –

Prov.: In prima pag. antec. V. I. leg. not.: Liber presbyteri de Kapsoncha emptus fl. 5 et den. 44., ac: Conuentus Ord. Disc. SSt. Trinitatis Redemptionis Captivorum; illa manu Saec. XVI., haec XVIII. scripta. – Leg. not. marg. – V. II-um cum I-o in unum ligatum. – Comp pell. nova. – Vol. III-um f. 1. leg.: Ipse liber est Conuentus Rhemetensis ord. S. Pauli Primi Eremitae. A$^{o}$ [17] 48. – Comp. pell. orig. – Leg. not. marg. –

Rövidített címleírás:

18. Calderinus. *[Johannes* Ictus Bononiensis.] – *Repertorium juris* P. 2. – S. l., s. typ., 1474 [Basileae, Michael Wensler]. 1$^{o}$ Id. Dec. – P. I. 257. ffnn. – P. II. 231. ffnn., ch. g., rub. et nig., maj. et min., init. pict., 2–col., 47. 1., Fol. mj. – Kol. –

Ap. I: H. 4248* – P. I. 145/1. –

Prov. I: In teg. int. leg. not.: Zur Kaysermarker Kirchen Bibliothek gehörig... f. 1$^{o}$ leg: Inscriptus Bibliothecae Pestiensi O. S. Pauli primi Eremitae. Anno 1767. – f. 2$^{o}$: Exlibris: Bibl. Pest. Ord. S. Paul. – Comp. orig. pell. saec. XVI. det.

Jelek és rövidítések magyarázata: P. 2 = partes duo; s. l. = sine loco, seu indictione typographiae; s. typ. = sine nomine typographi; ffnn = foliis non numeratis; ch. g. = charactere gothico; rub. et nig. = in rubro et nigro; maj. et min. = cum majusculis et minusculis; init. pict. = cum initialibus pictis; 2. col. = in duabus columnis; l. = lineis; Fol. mj. = Folio majus; – Kol. = Kolophon – H = Hain; P = Panzer. In teg. int. leg. not. = In tegumine intus legitur [guntur] nota[ae]; f = folio; Comp. = Compactura; orig. = originalis; pell. = pelleacea; det. = deteriorata. – rubr. in. min. = rubrum in minusculis; cum miniat. et fig. aurs. et cols = cum miniaturis et figuris aureis et coloratis; quadr. orn. flor et figur. = quadrum ornamentis floricomis et figuralibus; aur. = auro; col. = colore; text. a com. circ. = textus a commentariis circumdatus. – Reg. = Registrum; Sig. typ. = Signum (scutum) typographi – f. 1v = folio primo verso. –

*A doktori értekezések* (dissertatiók) már hosszú idő óta egy minden tekintetben terjedelmes és nagybecsű irodalommá nőtték ki magokat. Noha ezek elméletileg és gyakorlatilag véve valódi tudományos és gyakran nem is kis terjedelmű művek, melyek tehát éppen oly elbánásra tarthatnak igényt, mint bármely más könyv, mégis szokás külön kezelni őket. Magától értetődik, hogy oly könyvtárban, hová évenkint 40–50 értekezés kerül be, ilyesminek nincs értelme. Azonban egyetemi könyvtárakba, ha a csereviszony jól van rendezve, évenként 1500–2000, sőt több dissertatio érkezik be; mert az a gyakorlat csak nálunk van meg, hogy a jogi és orvosi doktoratushoz nyomtatott tudományos értekezést mindeddig nem kivántak. Ha már ily nemzetközi csere van könyvtárunkban, ha lehet, legjobb a dissertatiokat szintén azon városok betűrendje szerint csoportosítani, külön a 4r és 8r-eket, melyek egyetemeitől kapjuk, ezen belől karok szerint állítjuk fel a karok sorrendjében (hittudományi, jogi, orvosi és bölcsészeti) s használhatóságukról jó betűrendes és szakczímtár által gondoskodunk. További megőrzésökre két mód van szokásban. Egyik az, hogy bizonyos, pl. 10–20-as csoportokban a számozás után dobozokba helyezzük; az erre szolgáló dobozok több helyt készen kaphatók; ilyen gyár czímét bármely papirkereskedésben meg lehet tudni. A másik mód az, hogy egyen-

ként bekötik őket; minthogy azonban ez nagyon költséges, a lehető legegyszerűbb kötést választják. Volt alkalmunk látni azt is, hogy kemény, tartós papirba, melyet a könyvtár adott, a szolgák, a kik ezt megtanulták, kötötték be őket bizonyos átlagárért s szép keresetök volt mellette.

A betűrendes és szakczímtár ezekről egész rövid czímet foglaljon csak magában. A munka megkönnyíthető az által is, hogy meghozatjuk az ily egyoldalú nyomásos franczia és német czímtárakat s a kivágott czímet a könyvkötővel egyszerűen felragasztatjuk.[54]

Ha a könyvtári munka nagyon sok, mivel ma már a dissertatiókról jó szakjegyzékek jelennek meg, egyelőre megelégedhetünk azzal is, ha csupán betűrendes czímtárt készítünk rólok a négy kar szerint vagy pedig egyesítve; mert a nyomtatott szakjegyzékekből így is könnyű kikeresni, hogy valamely tárgyra nézve minő dissertatiók vannak és hogy megvan-e a keresett dissertatio a könyvtárban vagy nincs? Megjegyezzük, hogy egységes eljárás, mint egyébben, ugy ebben sincs; mi itt csak a leggyakorlatibb módról szóltunk. A szakczímtárban azok a görög és latin írók vagy általában szerzők, kikről egyik másik dissertatió szól, utalólapot kapnak, s általában ilyesmiben a többi nyomtatványnál leírt gyakorlatot követjük.[55]

*Értesítők.* Ma ily czím alatt ismerjük magyar nyelven az iskolák mindennemű fajairól évenként kiadott jelentéseket. Ezek külön kezelése mulhatatlanúl szükséges és a legjobb módszer a hazaiakat és külföldieket külön, a városok betűsorában állítani fel, a honnan kapjuk őket s ha egy városból több iskola küldi meg értesítőit, akkor a városok nevein belől az iskolák betűsorát veszszük s így, minden intézet értesítőjét, a mint kapjuk, a megelőző évihez teszszük. E módon, minthogy az értesítők többnyire egyenlők, kétféleképen szokás őket megőrizni a romlástól: dobozokban vagy bizonyos (pl. 5.) évfolyamonként egybekötve. Az utóbbi mód ajánlatosabb, ha keresztülvihető; mert a tisztántartás egyszerübb. A czímtározásnál a lapra vezérszóúl a várost teszszük és minden iskolának az illető város neve alatt, külön czédulalapokat nyitunk s rávezetjük az értesítőket évfolyamonként, utalva a bennök levő értekezések szerzőire s ha csak lehet, azokra is, kikről szólnak.[56]

Ugyanezen eljárás alá esnek az *egyetemi* és más felsőbb iskolai nyomtatványok. Szintén a városok betűrendje szerint helyezzük el őket évek szerint s legjobb minden egyetemnek annyi czédulalapot nyitni, a hány fajta nyomtatványt küld be. Ezzel a különböző nemű és alakú nyomtatványok összezavarását kikerüljük. Ezeket szintén legczélszerübb bizonyos évsorozatokban beköttetni s a gyarapodásra helyet tartani fenn az illető szekrényben.

*A térképek* külön elhelyezését csak az teszi indokolttá, ha a könyvtárban ilyenek nagy mennyiségben vannak. Ha nem ez az eset, akkor vászonra vonva összehajthatón és könyv-

---

[54] *Catalogue des dissertations et écrits acadèmiques provenant des échanges avec les universités étrangères et reçues par la Bibliothèque Nationale.* 1886/87 óta évenként. – Königl. Bibliothek Berlin: *Jahres-Verzeichniss der an den deutsch. Universitäten erschienenen Abhandlungen.* 1887 óta évenként. – Mourier et Deltour : *Notice sur le doctorat ès-lettres, suivie du catalogue et de l'analyse des thèses* etc. *depuis* 1810. (Paris 1880.)

[55] A német doktori értekezésekkel ma már külön folyóirat foglalkozik, melyet Fock ad ki (Lipcse) *Bibliographischer Monatsbericht* cz. a. 1889. okt. óta.

[56] A programm-értekezések sok esetben nagyon becsesek; ezért bibliographiájukról, különösen a németek, már régóta gondoskodtak. Klussmann: *Systematisches Verzeichniss.* I–II. 1876–90-ig; Winiewski F. és Hahn: *Systematisches Verzeichniss* cz. a. 1825–60-ig állították őket bibliographiailag össze. A kir. kvt. Berlinben *Jahres-Verzeichniss der an deutsch. Schulanstalten erschienenen Abhandlungen* cz. a. 1890 óta ad jegyzékeket stb. stb. Ausztriára nézve Gutscher J. és Bittner J. 1850–89-ig dolgozták fel az anyagot. A magyar programmértekezésekről l. Panyák: *Programm-értekezések repertoriuma 1850–1885.* (Budap. 1887.)

alakú tokban helyezve el, a mint azt minden könyvkötő tudja készíteni, úgy kezelendők, mint a könyvek. Cédulázni legjobb őket az ország, földrész, város stb. nevéről, melyet ábrázolnak; mert ez megtalálásukat nagyon megkönnyíti. A rajzoló, metsző, kiadó stb. utalólapokat kapnak. Ha a térkép nagyobb s összehajtva könyvként kezelni nem lehet, akkor vagy nagyobb táblákba rakva fekvő alakban szekrényekbe helyezzük el, vagy fali térkép alakjában vonatjuk vászonra védőpálczákkal s tekercsalakban az épületberendezésnél leírt módon kezeljük. Az u. n. kézi-térképek, melyek szerző neve alatt jelennek meg s a föld összes részeit magokba foglalják, a szerző neve alatt czímtározandók. Nem ártana a térképekről oly összefoglaló jegyzék sem, mely az öt világrészről külön utalna az összes térképekre; pl. így *Afrika* s ez alatt felsoroltatnának az összes, Afrikáról szóló s azután rendben, szintén betűsorban az Afrika részeiről szóló térképek. Magától értetődik, hogy ily részlet-munkák csak a többi főbb munka befejezése után következnek. A térképek külön berendezésére igen jó módszert követnek a drezdai kir. könyvtárban. A hosszában vonalzott 13–30 cm. nagyságú czédulalapon elől áll a térkép neve és tárgya, aztán részletes czíme; a czédulalap kb. közepén függőleges vonallal el van választva s a másik oldalon a következő pontokra felel a czédula: rajzoló, metsző, szerkesztő, nyomtató, kiadó, méret, vetítés, kivitel módja, szinezett vagy nem, nyomtatás helye, éve, alak (lapok száma, nagysága m/m-ekben), megjegyzések, provenientia.[57] Ilyen fölvételt azonban csak szakember készíthet.

*A kéziratok* czímtárának készítése egészen sajátos ismereteket kíván, melyeket nem lehet követelni minden könyvtári hivatalnoktól. Ezért legjobb, ha ezek czímtározására egy, esetleg több tudományos előkészültségü hivatalnok alkalmaztatik, vagy időlegesen megbízatik. A kéziratok különben úgy tekintendők, mint a könyvek, s leírásuk körülbelől megegyezik azzal, a mint az incunabulumokat kell leírni, a mennyiben régiségök és fontosságuk ezt megkívánja. A leírás kiegészítendő a másolóra, ennek korára stb. vonatkozó adatokkal. Mindenesetre a leírás részletességére nézve különbség teendő egy codex és egy későbbi kézirat között. Minden könyvtárban azonban a legfőbb gondok egyikéül kell tekinteni a kéziratok czímtárának kinyomatását s ha ez egyelőre nem történhetnék teljes és részletes leírások alapján, már csak egy egyszerű jegyzék is a tudománynak igen nagy szolgálatot tesz. A kéziratokat általános szokás nyelvek szerint s ezen belől kor szerint rendezni, még pedig, ha nagy mennyiségök miatt ez szükséges, akkor, mint a könyveket, három nagyságban egy számsorral. Ha a kéziratok száma nagy, akkor a nyelveken belől a könyvtári szakrendszer szerinti s ezen belől a kor szerinti rendezés helyes. Minden kézirat, ha eredetileg nincs lapszámozva, lapszámmal látandó el, akár lapok, akár levelek szerint. Ha a kézirat több kötetből áll, minden kötet külön signaturát kap, nem mint a nyomtatványoknál. Ezzel azt a fontosságot jelzi a könyvtár, melyet a kéziratoknak tulajdonít a nyomtatott művek fölött.

A kéziratokhoz tartoznak a *levelek* és az egy lapnyi kéziratok (autographiák) is. A levél meg van határozva, ha leírjuk az elküldő nevét [vezeték-és keresztnév], továbbá a keletet, a levél tárgyát, végre, hogy kihez szól; jegyzetben adjuk a provenientiát vagy egyéb szükséges megjegyzést s utalunk annak a nevére, a kihez küldve volt. Ilyen levél-czímtárt látott e sorok irója a leydeni könyvtárban, melyből tehát azonnal meg lehet tudni, hogy kiktől és kikhez intézett levelek vannak a könyvtárban. Egy harmadik fajta utalás még tökéletesebbé teszi a használhatóságot, t. i. az utalólapok mindazok neveiről, kik a levelekben említtetnek. Igy van ez rendezve a flórenczi nemzeti könyvtárban s legyen ez követendő például fölemlítve. A leveleket legjobb mind külön csoportokban, egyenkint papirba téve, a levélírók betűrendjében s ezen belől időrendben helyezni el, úgy hogy minden levélíró levelei külön sorszámot kapjanak, pl. az Arany nevén álló leveleket külön 1–10 stb. sorszámmal kell jelölni. A névtelen és meg nem határozható levelek külön csomagba helyezendők, hasonlóképen időrendben.

[57] A czédulát ered. nagyságban l. Gyalui: *Külföldi közkönyvtárak.* 92. 1. mellett.

*Arczképek.* A hazai arczképeket mindig legjobb a többiek közül elkülönítve tartani. A régieknek az volt a szokása, hogy az arczképeket nagy könyvekbe betűsorban vagy másként beragasztották. Ha ez a beragasztás betűsorban történt, akkor ez egyszersmind betűrendes czímtárt is adott s így elég volt mellékelni hozzá két mutatót a rajzoló és metsző neveiről, hozzátéve a közelebbi meghatározásokat mindkettőhöz, mint: hely, idő, nagyság, metszet neme és a szükséges jegyzet. Az ily könyvbe beragasztás czélja természetesen csak a nagyobb biztonság volt. Legjobb mód az arczképeknek bizonyos csoportokban, pl. országok szerinti betűrendes elhelyezése fiókokban vagy dobozokban, egyforma kemény lapokra a négy saroknál fogva felragasztva s ezekhez a szükséges három czímtár megkészítése: az ábrázolt, a rajzoló és metsző nevéről. Minden arczképet és minden más metszetet is egy arra készült kisebb bélyegzővel kell megbélyegezni.

Az arczképekhez hasonló eljárás alá esnek a *látképek* bizonyos vidékekről, városokról, egyes emlékekről stb. Ezeket szintén legjobb a tárgy szerint betűrendbe helyezni s rólok a leírást a fenti módon készíteni. A festők műveiről készült *metszeteket* a festők neve alatt helyezzük el szintén betűsorban, utalva a metszőre, kiadóra stb. s természetesen utalva, ha esetleg szükséges, az e módon ábrázolt arczképekre és látképekre. E szerint, minthogy a legtöbb könyvtárban úgy is csak mellékesen van kisebb-nagyobb metszetgyüjtemény, nem fog a könyvtárnok súlyt helyezni, hogy őket iskolák szerint rendezze; noha az időt s metszőt és több ilyesmit a rendelkezésére álló eszközökkel meghatározni igyekszik. Ha azonban a gyűjtemény oly jelentékeny, mely szakszerűbb berendezésre méltán tart igényt, akkor természetesen szakembert kell a rendezéssel megbízni s a kellő szakszerű eljárást érvényesíteni. Itt különösen a következő szakművek ajánlandók e czélra: Bartsch: *Le peintre-graveur.* Vienne. 1803–21. Robert-Dumesnil: *Le peintre-graveure français.* Paris. 1835–50. Andresen: *Der deutsche peintre-graveur.* Leipzig. I–V. 1864–74. és *Die Deutschen Maler-Radirer.* 1877. (I–V.) Passavant: *Le peintre-graveur.* Leipzig. 1860–64. Dutuit Eug. *Manuel de l'amateur d'estampes.* Paris. 1884–86. Le Blanc: U. azon czimmel. Paris. 1854–86. Portalis és Béraldi: *Les graveurs du XVIII siècle.* Paris. 1880–82. Béraldi: *Les graveurs du XIX. siècle.* 1885–92. stb. Whitman A. *The print-collectors handbook.* Ezek mellett a számtalan metszetgyűjtemények katalogusai s végre a lexiconok tehetnek jó szolgálatot: Nagler: *Die Monogrammisten.* Nagler. G. Kasp., *Neues allgem. Künstlerlexicon.* I–XXII. (1835–52.). Müller: *Allg. Künstler-Lexicon.* I-III. 1857–64. Meyer: *Allg. Künstlerlexicon.* I– III. 1872 óta – Schreiber W. L. *Manuel de l'amateur de la gravure au XV. siècle.* I–VIII. 1901. óta.

## VII.

A könyvtár jókarban tartása. – A pontosság és rendszeretet. – A könyvtár átvizsgálása. – A könyvtár ellenségei: a nedvesség, por, féreg és tűz. – Védekezés a nedvesség ellen. – A por ellen. – A különféle rovarok ellen. – A tűz elleni védekezés, tűzkár elleni biztosítás.

A könyvtár berendezésénél nem kisebb, sőt a miatt az állandó gondosság miatt, melylyel jár, majdnem még nagyobb feladat a könyvtárnak állandó *jókarban tartása*. E karbantartás alatt különösen kettőt értünk: az összes munkálatoknak folytonos és mindig a kellő időben végzését és ez által a rend állandó föntartását, másodszor a könyvek és összes felszerelés mindennemű kártól való megőrzését.

Ezek közül az elsőt a pontossággal és rendszeretettel érjük el. Soha sem kell engedni, hogy a munkálatok végrehajtása a halogatás által napról napra maradjon. Ezért fontos, hogy a hivatalban rend legyen, kötelességét mindenki frissen és kedvvel teljesítse, a rábizottakat ne halogassa és egyik hivatalnok a másikat, vagy maga a könyvtárt látogató közönség az egyes hivatalnokokat beszélgetés vagy más ürügy alatt munkájától el ne vonja. Segít továbbá ezen a munka helyes és némileg a hivatalnokok egyéniségéhez mért beosztása és első sorban a főnök

kötelességérzete, kinek a munkában elől kell járnia a saját jó példájával. A rendet nagy mértékben elősegíthetik maguk a szolgák is, kik a könyvek kihozását és elrakását végzik; mert pl. ha a könyveket gondatlanul vagy rossz szándékból félreteszik vagy épen eldugják, minden egyéb törekvés hiábanvaló: a rend felbomlik. Azért éppen a könyvtári munkákra áll, hogy minden tagnak egyforma lelkiismerettel kell munkáját végeznie s egyetlen hanyag vagy rossz munkás évekre terjedő bajt okozhat. A rend állandó fentartását az előbbieken kívül legjobban elősegíti a könyvtár időnként való átvizsgálása.

A könyvtár *átvizsgálása* (revisio) alatt értjük azt, hogy az összes künlevő könyveket visszakérjük és helyeikre rakjuk; azután, kezünkben a helyczímtárral, végigmegyünk minden szakon, minden egyes művön és tényleg megállapítjuk, hogy ezek megvannak-e teljesen és kellő rendben? Ennek az átnézésnek a takarítás után kell történnie s egyik czélja az is, hogy a netalán eltévedt, rossz helyre elrakott könyvek előkerüljenek, a hiányos művek kiegészítés végett jegyzékbe vétessenek. E szerint ezt a szolgák jelenlétével, de hivatalnokoknak kell végezniök, még pedig élénk forgalom mellett lehetőleg évenként egyszer, vagy ha a könyvtár nagy, akkor évenként legalább egy-egy része átvizsgálandó, úgy, hogy minden 3–4 év alatti körforgásban a könyvtár minden részére sor kerüljön. A hol azonban helyczímtár nincsen, ez az átnézés és vizsgálat pontos nem lehet s azért e czímtár elkészítése a legfőbb feladatok egyike.

A könyvtár átvizsgálására nézve igen helyes, ha ilyet nemcsak az igazgató és hivatalnokok végeznek a maguk hatáskörében, hanem a felsőbb hatóság is elrendeli néha a könyvtár egyik vagy másik szakának átnézését a saját kiküldöttének felügyelete alatt; mert ez a hivatalra élesztőleg hat s ébren tartja a hivatalnok felelősségérzetét. Természetesen az ilyen vizsgálatnak az egész ügymenetre ki kell terjeszkednie; tehát az összes iratokra, könyvekre és czímtárakra.

A könyvtárnak *a károktól való megőrzését* már az előbbi eljárás meglehetősen biztosítja; de mindezeken kívül vannak a könyvtárnak külön ellenségei; ezek a nedvesség, por, férgek és a tűz. A nedvesség átlyukasztja a könyv papirját, utóbb szétmállasztja és elrontja a kötést; a por megrontja a papírt, elrútítja a könyvet; a féreg megeszi a papírt, bőrt, fatáblát; a tűz az egészet semmivé teszi. A *nedvesség* ellen az épületet kell első sorban szárazra építni s erről volt már szó. De szükséges továbbá a szabad levegő, s ezért, a legbecsesebbeket kivéve, nem kell a könyveket zárt szekrényekbe tenni; még ezeket is legjobb csak rácsos ajtók mögé zárni. A szekrények továbbá ne legyenek a falnál, s ha már épen így van, akkor legyen fahátuk. Lehetőleg földszintre ne rakjunk könyveket s legjobb, ha keletnek s délnek nyilnak az ablakok, a mint már Vitruvius kívánja.

A *por* ellen nehezebb a védekezés. Mindenki ismeri a nagy városok tisztátlan, ártalmas légkörét, s a mint ez árt az embernek, úgy árt a könyvnek is. Itt is első feladat az épület szerkezetében minden szükséges elővigyázat alkalmazása. E mellett a legjobb módok egyike a por ellen a linoleum- vagy camtulicon-padlóbevonás, mely könnyen tisztítható. De legfőbb a könyveknek minden évben szabad levegőn való leporolása. Általában a könyvtárt alig lehet elég tisztán tartani s ezért rá minden módot el kell követni. Ugyane tisztaság és porolás legjobb a *férgek* ellen is. De különösen a legjobb módszerek egyike, ha csak a megtartást különös érdek nem kívánja, a régi fatábla-kötéseket újakkal cserélni ki. Ma már egyébiránt különböző szereket is használnak a férgek ellen. Megjegyzendő, hogy a jó fa-, még inkább vasszekrények s a könyvtárak mai nagyobb használata már magukban jó óvószerek. Jó volna ellenük az is, ha a takarítást késő őszszel lehetne végeztetni, mert ez a férgek elhelyezkedésének ideje. Legártalmasabb közülük a faragó-bogarak családja (Xylophaga). Ezek erős rágonyaikkal kifejlett vagy álczaalakjukban minden fa- és papírnemű tárgyat át meg át fúrnak. Az álczák rézsútos meneteket rágnak a könyvben, melyek kijavíthatatlanok, s a hulladékból gubót készítnek maguknak. Fajaik: Anobium pertinax (Todtenuhr), Lymexilon navale. Ezek ellen nem annyira az óvakodás, mint inkább kiírtásuk nehéz s az ily rovarokkal teli faszekré-

nyeket legjobb elégetni. Ha kevéssé vannak még elterjedve, akkor friss, nem elég kiszáradt deszkák, csirizzel bevonva, jó fogóeszközöknek bizonyultak. Minél délebbre fekszik a könyvtár s minél nagyobb a meleg, annál nagyobb e rovarok támadása. Afrikában, Dél-Amerika melegebb vidékein, pár év alatt egész könyvtárt képesek tönkre tenni. Hasonló ellenségek még a molyok, hangyák, az álskorpiók egyik faja (Chelifer cancroides). Mindezek ellen kámfor, benzin, terpentinbe mártott posztódarabok, chlor, oltatlan mész, a deszkák lemosása hígított savakkal, benzinnel stb., elég jó szereknek bizonyultak. E mellett szükséges a régi könyveket lehetőleg gyakran mozgatni, a férgektől megtámadott könyveket azonnal kihozni és kitakarítva visszatenni. Állítólag vadgesztenye-lisztnek a könyvkötő-csirizbe keverése az ily könyveket mentté teszi a rovaroktól.

*A tűz* elleni védekezésnek mindenesetre legjobb módja, ha az épület maga olyan, mely a tűznek lehetőleg ellentáll. Azonban meg kell vallani, hogy teljes biztonság egyfelől nincsen, másfelől nagyon kevés könyvtárnak van önálló és tűztől mentes épülete, csak megközelítőleg is. E mellett a könyvtárban jelentékeny károkat okozhat egy vizcső megrepedése, egy óriási zápor, belső tűz. A tűzkár ellen újabban a tűz elleni biztosítást hozták szokásba. Közép-Európában (Németország, Svájcz, Belgium, Hollandia, Ausztria, Luxemburg) 1898-ig 49 könyvtárt biztosítottak tűzkár ellen s közöttük 18-at olyat is, melyek önálló épületben vannak elhelyezve; mert igaz, hogy az égő könyvtárt sok esetben el lehet oltani, de akkor a víz teszi tönkre a könyveket, mint a brüsszeli könyvtár-égésnél (1886. júl. 7.). A tűzkár elleni biztosítás kérdése 1899-ben a brémai philologiai gyűlés könyvtári szakosztályának ülésein is előfordult, s ez alkalommal csak 1871–1900-ig 23 könyvtárnak részben vagy egészben leégését sorolták fel. Ebből az alkalomból a következő elvek találtak helyeslésre: *a)* Oly kisebb államok vagy városok, melyek leégés esetén könyvtárukat gyorsan pótolni nem tudnák, okvetetlenül biztosítsák; nagyobb államok követhetik az önbiztosítás elvét; de minden esetben ajánlandó volna, ha ezek is könyvtáraikat biztosítnák. *b)* A biztosítás módja kettős lehet, t. i.: vagy az összes megszámított könyvekre vesznek fel darabonként egy átlagos árt, mint Strassburgban, a hol ez 5 márka: vagy a különböző alakú könyvekre nézve vesznek fel különkülön átlagos árt, mint Darmstadtban, hol a nagy 2-r. könyveket 50, a kisebb 2-rétűeket 30, a 4-rétűeket 18, a 8-rétűeket 8 s a dissertatiókat 0,20 márka becsértékben biztosították, belevonva az ősnyomtatványokat is, de kivéve az összes, biztosításra el nem fogadott kéziratokat. Az évenkénti gyarapodás hasonló becslés alá esik mindkét esetben s a biztosítási összeg hasonló arányban emelkedik. Vannak más könyvtárak olyanok is, melyek csak egy átlagos összegre vannak biztosítva, mint az erlangeni egyetemi, wiesbadeni királyi, hannoveri városi könyvtárak; de részleges égés esetén nem lesz könnyű a kárt megállapítniok. Természetes azonban, hogy mindenütt, a hol biztosítások történtek, nagyok a részletekben, a becslésben, módban stb. az eltérések. *c)* A könyvtár kincseit külön kell biztosítani minden esetben.[58]

A könyv ellenségei közé tartoznak a különböző betegségek bacteriumai is, melyek oly házakból rakódnak le a kikölcsönzött könyvekre, a hol ragályos betegségek fordulnak elő. Ezért újabban annál komolyabban gondolnak a könyvek időnként e szempontból való megvizsgálására; mert kivált himlő, tüdővész s más hasonló betegségek terjesztésére a nagyforgalmú könyvtárak csakugyan alkalmasok. Ezért pl. a Chicagói nyilvános könyvtárban a veszélyes, ragályos betegektől visszakerült könyveket elégetik s az ily betegségek tudatása a kikölcsönző kötelessége, különben elveszti jogát a kikölcsönzésre. A könyveket tehát időnként desinficiálni kellene, ha volna rá mód. Újabban a száraz sterilizálást ajánlták ugyanott; mert 50 kikölcsönzött könyv megvizsgálása csakugyan azt mutatta, hogy bacteriumok vannak

[58] L. e kérdésről Thudichum F.: *Feuersicherheit der deutschen Bücherschätze. Beilage zur Allg. Zeitung.* 1898. 87. sz. Schmidt Adolf és Markgraf H. előadásait a fent idézett gyűlésen. *Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten.* Heft. 13.

bennük, noha csak ártatlan természetűeket találtak; ezért csak a ragályos betegektől visszakerült könyveket sterilizálják, vagy veszedelmesebb esetekben elégetik. Ez az eljárás máshol is ajánlandó s ezért csak helyeselni kell az oly intézkedést, minő nálunk is adatott ki ócska iskolai könyvek eladása ellen. Itt különösen a kölcsön- és népkönyvtárakra nézve volna külön intézkedésnek helye e szempontból.[59]

Végre, sajnálatos ugyan, de igaz, hogy nem kevés esetben a könyvtár könyvgyűjteményének ellensége maga az ember, a használó közönség. Általában is igaz, hogy a közvagyon megbecsülése és megóvása a közönségben nincs eléggé kifejlődve; de a könyvet aztán, legyen az sajátja vagy másé, általában még kevésbbé kiméli. Erről minden könyvtárnok vagy magánember, ha könyveit kikölcsönözte, kellemetlen tapasztalatokat tehetett és tett. Az ember, mint a könyv ellensége, általában kétféle: az egyik a gyüjtő, másik a gondatlan, lelkiismeretlen rongáló. A gyüjtőknek számtalan a faja. Vannak kép-, metszet-, kezdőbetű stb. gyüjtők, a kik képesek kivágni a könyv lapja közepéről a metszetet, betüt stb. s így ráviszi őket a lelkiismeretlenség, hogy megcsonkítsanak becses kéziratokat, incunabulumokat, képes gyüjteményeket. Csak példakép idézem, hogy pl. a budapesti egyetem könyvtárában Guigo: *Statuta ordinis Carthusiensis* 1510-diki kiadása igen ritka példányaiból négy van meg s e négyből birtunk csak egy teljes és egy körülbelül teljes példányt összeállítni, a talán már 100 évvel ezelőtt működött gyüjtők miatt. De hát ilyesről melyik könyvtárnoknak ne volna kellemetlen tapasztalata? A könnyelmű, gondatlan rongálók ellen pedig jóformán nincs védekezés. A könyvek összefirkálása, az érdekesebbeknek talált helyek durva aláhúzása irónnal, tintával, égett gyufaszállal, továbbá szamárfülek csinálása, a kötés megrongálása, a papir bezsírozása – fájdalom – kiírthatatlannak látszik s az ez irányban csak a magunk által tett tapasztalatokról sokat írhatnánk össze. Ezért a valódi bibliophil – a mit nyilvános könyvtár természetesen nem tehet – könyvet soha kölcsön nem ad, sőt még nem is szivesen mutogatja. Heber Richárd, az angol könyvgyüjtő, azt mondja, hogy az igazi bibliophilnak minden könyvet három példányban kellene bírnia: egyet csak a mutogatásra, egyet a maga használatára s egyet kikölcsönzésre. A new-yorki *Library Journal* a következőkben állította össze, hogy mit nem kell tenni a könyvvel: »Nem kell ágyban fekve olvasni; az oldalszélekre jegyzéseket írni, még ha az ember Coleridge volna is; nem kell szamárfüleket csinálni a könyvbe; nem kell az egy dollár értékű könyvnek öt dollár értékű kötést adni; nem kell az újjat megnyálazni a lapozáskor, a felnyitott könyvet lefordítva fektetni, a könyvre szivarhamut rázni s általában nem kell szivarozva olvasni, mert a tiszta látást gátolja; nem kell a könyvre tüsszenteni, a könyvet piszkos rongygyal törülgetni, a könyveket ételszekrényben és ezek fiókjaiban tartani, különböző könyveket összeköttetni, a könyvet hajtűvel felvágni vagy épen kézzel felszakítni, juchtenbőrbe köttetni, gyermekek macskák után dobni, erőszakosan felnyitni, tűzhöz vagy lánghoz közel tartani, hajón vagy függőágyban olvasni és nedvességnek kitenni«. Aranyszabályok; de hát Amerikában a könyvek megcsonkítása vagy befirkálása ismeretlen volna, hogy ezt nem is említi?

## VIII.

A könyvkötés. – Könyvkötés helyben vagy a könyvtáron kívűl. – Szerződés. – Könyvkötői napló vezetése. – Eljárás. – Szabályok. – Kötés nemei. – A kötéssel foglalkozó hivatalnok.

A könyvtár föntartásának egy másik fontos segédeszköze, hogy lehetőleg minden könyvet beköttessünk. Ez ugyan a legtöbb esetben kivihetetlen, különösen régibb könyvtáraknál; de legalább az újabb s kikölcsönzésre szánt művek okvetetlenül beköttetendők. Nagyobb könyvtárakban magában az épületben van külön könyvkötőműhely az intézet számára, s ily

[59] L. Maire Alb. *La biblioth. et l'hygiène du livre. (Centralbl. f. Bibliothekswesen* XVIII. 259. 1.)

helyeken a könyv czímtározására csak a bekötés után kerül sor; de ha nincs, akkor megbizható könyvkötőkkel kell, akár mintakötetek, akár alak, ívszám, kötés neme, minősége szerint, külön alkut kötni bizonyos egységárakban, és ezeket az illető városban uralkodó árak határozzák meg. Nagyobb könyvtárnak jobb több könyvkötővel szerződni, hogy a művek gyorsabban kerüljenek vissza, de czélszerű ez a verseny kedvéért is.

A könyveknek kötés alá adására és visszahozására legjobb napot szabni, s egy szállítmány bekötésére 14–20 napot adni. A könyvek kötéséről annyi külön könyvkötői napló vezetendő, évenként újra kezdődő sorszámmal és dátummal, a hány könyvkötő dolgozik a könyvtárnak; és ennek berendezése lényegesen függ a könyvkötőkkel kötött szerződéstől; mert pl. ha alak, ív stb. szerint van az alku, akkor ezekre mind rovat kell, ha mintakötetek szerint, akkor e rovatok szükségtelenek. A következő rovatok mindenesetre lényegesek: sorszám, dátum, a kötendő könyv czíme, a kötés neme, próbakötet, ár, megjegyzések. E naplóból az átadott könyvekről a könyvkötő másolatot kap, a naplóban pedig az átvételt elismeri. A neki adott naplókivonatban szükséges, hogy a könyvczím akként legyen bevezetve, a mint neki a könyv sarkára a czímet rá kell nyomnia, s ez a czím a legfőbb pár pontban (név vagy vezérszó) egyezzék teljesen a czímtári czímmel; mert ez a könyv megtalálását a polczon nagyon elősegíti s így a kezelés egyik megkönnyítője. A kötések árát, a könyvkötővel egyetértve, a megállapodás vagy szerződés szerint az illető hivatalnok vezeti be. A bekötött könyvek átvétele a napló alapján történik s az átvétel megtörténtét ugyanott jelezni kell. A könyvkötő a számlákat negyedévenként adja be s a megtörtént kifizetést a könyvkötői naplóba is be kell jegyezni.

A könyvköttetésre különben a következő szabályok veendők különösen tekintetbe:

*a)* A kötés feleljen meg a könyv értékének; mert ez sok pénzt vesz igénybe, tehát ok nélküli költség helytelen. Legyen a kötés erős és lehetőleg egyszerű.

*b)* Feleljen meg a könyv használtságának. E szerint szótárak, bibliográfiai s más ily művek erősebb kötésre szorulnak, mint ritkán kézbe vett könyvek.

*c)* A gyűjteményes művek kötése legyen egyforma. A folyóiratok saroknyomása foglalja magában a czímen, a kötet vagy rész jelzésén kívül az évet is; hasonlóan a régi magy. könyvtári könyvek, incunabulumok s legalább a XVI. század első feléből való művek, az éven kívül a nyomás helyét is. Folyóiratok több kötete soha sem kötendő együvé s önálló kötet legyen minden, több évfolyamhoz külön megjelent név- és tárgymutató is, mert különben ha valaki kiveszi az illető évfolyamot, kiveszi a hozzákötött tárgymutatót is és akkor a folyóirat egész sorozata használhatatlan.

*d)* A sajtóból csak most kikerült könyveket csak a nyomdafesték teljes kiszáradása után adjuk kötés alá, mi pár hónapot bizonyosan igénybe vesz. Kivételt csak sürgős esetben tegyünk.

*e)* A könyvet csak annyira kell körülvágni, hogy a kemény táblával legalább is visszanyerje eredeti nagyságát. Meg kell jegyezni, hogy valamely mű körülvágatlan példánya a bibliophil előtt mindig becsesebb mint a körülvágott, s mégis a könyvkötő a legtöbbet ebben hibázik s gyakran tönkreteszi a könyvet, lefarag kézirati bejegyzést, becses dedicatiót stb. Kivált a régi könyveket nagy széllel nyomatták részint jegyzetek tehetése, részint a könyv diszítése végett; már most a könyv bárminő körülvágása megrontja a szöveg és a könyvszélek közti összhangot s ezért voltaképen legjobb volna nem vágni körül. Mindazáltal ez közkönyvtárban lehetetlen s így legalább a legkevesebbet engedjünk levágatni a könyvből. Az amerikai szokást, hogy egyáltalán ne vágassuk körül a könyveket, legfölebb a szépen, merített papírra vagy más, különös módon, szokatlan nagy széllel nyomott könyvekre, költők első kiadásaira, becses régi magyar és ilyes művekre, incunabulumokra (melyek már úgy is körül vannak vágva) kell kiterjeszteni; mert a por, piszok nagyon is beveszi magát a körülvágatlan könyvekbe. A könyv külső szines borítéka mindig beköttetendő a könyvhöz.

*f)* Különböző szerző műveit soha sem kell egybeköttetni s ugyanazon szerzőnek is csak legfölebb nagyon kis terjedelmű, ugyanazon szakra vonatkozó munkálatait, s ezeket sem takarékosság, csak könnyebb megőrzés czéljából.

*g)* A kötés legyen olyan, hogy a kinyitott könyv megálljon a kinyitás helyén; tehát ne pattanjon vissza s a levelek ne tánczoljanak; mert ez a könyvet valóban használhatatlanná teszi. A melyik könyvkötő ehhez nem ért, olyannal nem kell szóba állni.

*h)* A könyv saroknyomása legyen olyan, hogy egyetlen tekintettel róla következtetni lehessen a könyv tartalmára; tehát foglalja magában a czím lényegét kivonatosan.

*i)* Másodszor kötött könyveket soha sem szabad még egyszer levágni, legfölebb a lemetszett széleket üvegpapírral ledörzsölni szükség esetén.

*k)* Folyóiratok egyes füzeteinek első és hátsó színes borítéklapjai a rajtuk levő bibliográfiai s más adatok miatt mindig okvetetlenül beköttetendők az illető helyre, vagy összegyűjtve az évfolyam végére.

*l)* Minden önálló tábla, kép, térkép stb. vászonszalagra erősítve kötendő be.

*m)* A sarokra jó rányomatni, hogy a könyv melyik könyvtáré.

A kötés nemei közül itt a papir, vászon- és bőrkötés jön tekintetbe. A papírkötés kemény táblával a legolcsóbb. Ezért szükség esetén jó a még be nem fejezett műveknél, továbbá kis terjedelmű vagy kézbe alig kerülő könyveknél; azonban a sarok felső és alsó részén szükséges a kötést pergamen- vagy vászonerősítéssel látni el. A papírborítékokból az erősebb, a sötétebb és nem síma fajtájúak választandók, mert a világosak piszkolódnak s a símák igen csúsznak. Ugyane szabályok a vászonkötésre is találnak, melynek nagy szerepet juttatunk szintén a kisebb és kevés használatu könyveknél. De a legtöbb könyvet mindenesetre bőrbe fogjuk köttetni, s itt lehetőleg kerülni kell a juhbőrt, noha ennek is van jobb fajtája, a melyik t. i. nincs lemezekre vágva, jól van kikészítve s szép lakkal födve. Az ilyen kevésbbé szivacsszerű és ellentállóbb. Viszont kevéssé használandó a pergamen is; mert noha drága, ma nem készítik oly jól mint régen s mert a nedvességet, szárazságot nagyon is megérzi és idővel repedezik, törik. Legjobb a borjú-, disznó-, szattyán- (maroquin), bagaria-kötés, különösen az utóbbi, mert nemcsak szép, hanem szaga miatt a férgek még a környező könyveket is kerülik. De ezt csak ritkább és becsesebb művekre fogjuk drágasága miatt alkalmaztathatni. Ma minde bőrkötések jelentékenyen olcsóbbak, de kevésbbé jók; mert a jó bőröket ma már tudják két, sőt három lemezbe metélni, sőt tudták már a XVIII. században. Az ily bőrnek csak a felső lemeze jó, a többi minden kikészítés daczára gyönge s hamar borzolódik; de felismerni bajos a szépen elkészített kötésen.

Egészben véve meg kell jegyeznünk, hogy annak a hivatalnoknak, a ki egy nagy könyvtárban a kötéssel foglalkozik, a kötés eljárását ismerni kell s tanulmányozni az erre vonatkozó könyveket.[60] Kiegészítésül megjegyezzük még, hogy a már említett Rudolph A. J. (Newberry Library, Chicago) egy ú. n. Rudolph Indexer-t talált fel a lapokra és folytatásos munkákra részint állandó, részint ideiglenes kötésül s ugyanő egy »Rudolph pamphlet binder«-t is készített füzetekre, dissertatiókra, melyek mindketteje bevált.

[60] Egy pár álljon itt: Bosquet Em. *Traité théorique et pratique de l'art du relieur.* Paris. 1890. – Lenormant S. *Nouveau manuel complet du relieur.* – Bauer C. *Handbuch der Buchbinderei.* Weimar. 1881. – Brade L. *Illustrirtes Buchbinderbuch.* 1-te Aufl. Halle. 1882. – Adam Paul. *Der Bucheinband.* 1890. Leipzig. – L. még Brunet, Uzanne műveit: *La reliure ancienne et moderne, La reliure moderne* stb. Paris. 1884. és 1887. – Beraldi: *La reliure du XIX. siècle.* Paris. 1896. – Rouveyre: *Connaissances nécessaires à un bibliophile.* IV.

## IX.

A könyvtár czélja a használatra nézve. – A szabályzat pártatlan megtartása. – Könyvtári szabályzat – Készítésében a főbb irányelvek. – A könyvtár kettős használása. – *I. A könyvek használata az olvasótermekben.* – Általános elvek. – Kivételek. – Egyéb elvek. – Kérő lapok. – Intézkedések a könyv megrongálása ellen. – A nemzeti muzeum és budapesti egyetemi könyvtár olvasótermi szabályzatai. – *II. Könyvkikölcsönzés.* – Főbb szabályok. – Térítvények kezelése. – Levélszekrények. – Egyéb szabályok. – Statisztika.

A könyvtár czélja, mint a bevezetésben láttuk, nemcsak a berendezés és megőrzés, hanem a közhasználat is; mert a beléje helyezett anyagi és szellemi tőke csak így hozza meg kamatait. A közönség is mindinkább megérti nálunk is a könyvtárak szükségeit s kivált az országos és egyetemi könyvtárakat nemcsak nagy mértékben veszi igénybe, hanem naponként nagyobb követelésekkel is áll elé. Így tehát e tekintetben a feladat a következő: a helyes használat elveit meg kell egyeztetni a megőrzéssel; a könyvtárt a közönség használja, de el ne használja. Ez utóbbi pedig azért nem könnyű feladat, mert, mint már föntebb bővebben volt róla szó, a közönség semmit nem kímél kevésbbé, mint a könyvet s ha idegen vagyon rongálását általában nem míveli is, a könyv rongálását, legyen az másé, önmagáé, nem is tekinti hibának vagy csak igen ritka esetben s éppen ezért kölcsön kért könyv visszaadásában is kevéssé lelkiismeretes; holott a könyv a legdrágább holmik egyike.

Ebből következik, hogy a könyvtár használatában a tökéletes rend minden felügyelet mellett is csak a közönség pontosságával és rendszerető komolyságával érhető el. Itt első sorban úgy a hivatal, mint közönség részéről elvárandó a használatra vonatkozó szabályok szigorú, pontos és pártatlan megtartása s a kölcsönös előzékenység és figyelem.

A könyvtár használásának módjáról okvetlenül szabályzatot kell kibocsátni és ezt nyomtatásban a közönség kezébe adni, hogy tudja jogait és a szabályzat áthágását ne menthesse ki ennek nem ismerésével. E szerint csupán a szabályzat kifüggesztése nem elég. Ennek alkotásában a következő irányelvek ajánlandók: *a)* A szabályzatot a kor igényei szerint kell alkotni s tehát időnként változtatni és ingyen a látogató közönségnek kezébe adni. *b)* A szabályzat ne csak általános, hanem az ismert esetekre vonatkozó részletes és pontos utasításokat tartalmazzon; de ne legyen mindemellett körülírásos és hosszú. *c)* Egy minden könyvtárra vonatkozó egyetemes szabályzat nem alkotható; mert egészen más szempontok irányadók, országos, városi, egyetemi, szak- vagy intézeti, akadémiai, nép-, nagy vagy kisebb forgalmú könyvtárnál, nagy vagy kisebb városban levőnél. Tehát a szabályzat legyen az ily viszonyokhoz alkalmazott. *d)* A szabályzatnak okvetetlenül tartalmaznia kell: a nyitva tartás idejét az olvasóteremre nézve, a könyvkivétel és beadás idejét és módozatait, a könyvtár használatára jogosítás módját, az olvasótermi használat szabatos pontozatait, a könyvek kikölcsönzését a városra és a városon kívül, a ki nem nyomatott czímtárak használhatásának s a könyvtár megszemlélhetésének módjait. Utóbbi kettőre világosan kiteendő, hogy: könyvtárnoki felügyelet nélkül a ki nem nyomatott betürendes czímtár nem használható, sem a könyvtár meg nem tekinthető; kivéve a czímtárra nézve azt az esetet, ha az egyenesen a közönség számára külön éppen ezen czélból van berendezve, mint a British Museumban és Amerikában rendesen, minek helyessége, ha kivihető, nagyon szembeötlő; de ha csak egy példányban van meg, nem engedhető meg, hogy gyakorlatlan vagy gondatlan kezek a könyvtár legnehezebb munkája eredményét összehányják.

A könyvtár használása kétféleképen történik: benn a könyvtárban az erre kijelölt olvasóteremben vagy olvasótermekben és a könyvek kikölcsönzése által. Ehhez képest a szabályzatnak is kettősnek kell lenni, t. i. egyik része az olvasótermekre, másik része a kikölcsönzésre vonatkozik.

*I. A könyvek használata az olvasótermekben.*

Az olvasótermekre szóló szabályzatnak magában kell foglalnia a következőket:

*a)* Kik léphetnek be az olvasóterembe? Ennek meghatározását a könyvtár természete hozza magával. Országos könyvtár tágabb körre terjed ki, mint a szorosan egyetemi s ez is tágabbra, mint akadémiai, egyleti, intézeti stb. könyvtárak. Ismét más a közönsége a városi, a nép- és szakkönyvtáraknak. *b)* Mily könyveket lehet használni a nagy olvasóteremben, a hirlapi és külön termekben és hogyan?

Általában szabályul állítható fel, hogy minden nagy olvasóteremben kell lennie egy válogatott könyvtárnak szótárakból, Conversations-lexiconokból, bibliográfiai művekből, utána nézésre alkalmas hasonló, mindenesetre nagy művekből, melyeket kiki használhasson minden kérés nélkül. Az ily kézi könyvtárnak úgy kell elhelyezve lenni, hogy a mint kiveszi valaki a könyvet, ugyanott támla vagy asztal is legyen, a hol megnézhesse s kijegyezhesse, a mit keres. Ezekre egyetlen szabályul lehetne fölállítni, hogy csak ott, a szekrénynél használhatók s azután helyökre vissza kell tenni; vagy, a mi még helyesebb, a támlán, asztalon hagyni. Nálunk azonban tovább menni s nagyobb szabadságot adni most még nem lehet, különösen nem nagyobb látogatottságu könyvtárakban, ha nem akarunk a könyvek eltünésére ébredni. A John Crerar-library-ban (Chicago), mely reggel 9-től esti 10-ig van nyitva, az olvasóterem minden kézi könyvtári könyvét szabadon használhatja bárki, csak ott kell hagynia az asztalon, a hol olvasta. Általában e könyvtárban egyebekben is a legnagyobb szabadság uralkodik és mégis megnyitása, azaz 1897 óta csak 14 kötetről nem tudják, hogy hová lett; de biztosra veszik, hogy nem vitték el őket, csak valahová, nem a magok helyére kerültek. Hasonlót olvasunk s nem minden csodálat nélkül Amerika más könyvtárairól is és méltán lep meg a közvagyon e tisztelete s az a fejlett felfogás a könyvek használata módjáról, mely ott általánosnak látszik. Nálunk a szabadságban ennyire menni nem lehet egész Közép-Európában sem; sőt a hol megpróbálták is, utóbb kénytelenek voltak a korlátozáshoz visszatérni.

Az említett, szabadon használható könyveken kívül minden más nyomtatott művet is ki lehet kérni és használni az olvasóteremben; de már csak kérőlap mellett. Ki nem adható művek: a rendkívül becsesek és nagyalakúak, melyeket, ha van, csak külön helyiségben kell a kereső rendelkezésére adni, külön felügyelet mellett; a regények s általában csupa mulattatásra szánt művek; de természetesen kivételt tesznek e tekintetben az éppen e czélra szolgáló könyvtárak, t. i. városi és népkönyvtárak; továbbá ki nem adatnak a legtöbb egyetemi könyvtárban a görög és római classicusok fordításai, de ez aligha helyeselhető; nem adatnak ki az összes u. n. »remoták« (külön őrzött művek) és általában a kötetlen könyvek s végre szokásban van a csupa értelmetlen kapkodást eláruló kérőknek is újabb könyvek odaadását több kísérlet után megtagadni. Ha külön folyóiratterem van, ezek csak ott legyenek használhatók; a kéziratok pedig csak az ezek kezelésével megbízott hivatalnok felügyelete alatt.

A legtöbb, különösen egyetemi és nagy országos könyvtárakban eltiltják az olvasótermekbe idegen könyv bevitelét, vagy legalább megkövetelik ezek bemutatását. Minthogy ennek egyéb, mint biztonsági értelme nincs, ha szükség van rá, akkor csak az első mód felel meg. Némileg meddő kérdés, hogy egy olvasó egyszerre hány könyvet kérhessen? Ha egyszerű olvasásról van szó, egyet; ha tudományos kutatásról, a hányat kér, annyit kell kiadni. Ez minden esetben a teremben felügyelő tisztviselő tapintatától s attól függ, hogy a szolgálat miként van berendezve. Egyetemi könyvtárakban szabály, hogy egyelőre egy könyv adandó ki s a második és többi csak akkor, ha már a többi megjelenők is megkapták a kért könyvet.

Az olvasótermi legfőbb intézkedések egyike, hogy oda kabáttal, esernyővel, bottal (sőt kalappal sem) senki be ne mehessen; viszont kérőlap nélkül senki könyvet ne kapjon s minden kérőlapra csak egy könyv (mű) legyen kiadható. A kérőlap tartalmazza: az olvasó helyszámát

a teremben, a könyv szerzőjét, czímét, megjelenése helyét, évét, az olvasó nevének sajátkezű olvasható aláirását és lakását s minden lehető esetben a könyv helyszámát. E kérőlapokat az illető hivatalnok megőrzi s csak a visszakapott könyv ellenében adja vissza az olvasónak, melynek felmutatásával a ruhatárban letett holmiját kikapja. A legtöbb könyvtárba, kivéve a népkönyvtárakat, igazolás nélkül senki be nem mehet. Igy a British Museum könyvtárába vagy a Bibliothèque Nationaleba való belépés előtt mindenkinek a titkári szobában kell jelentkeznie s külföldiekre nézve még néha követségi ajánlatot kívánnak. Egyetemi könyvtárakban kemény papírra írt látogató jegyeket adnak ki, melyek évenkint más-más színűek, hogy ellenőrizni lehessen őket. Kisebb könyvtárakban, csekélyebb látogatás mellett, e czélra elég egy könyv, melybe a belépő beírja nevét, állását és lakóhelyét.

Körülirandó az a mód is, a mint a könyvet használni szabad. Számos könyvtárban a tinta a tisztaság miatt el van tiltva s csakis e szempontból van értelme; mert ha a kikölcsönzött könyvből lehet tintával kivonatokat írni otthon, akkor bátran lehet a könyvtárban is; de ha tintával szabad a könyvtárban írni, akkor e czélra magát az olvasótermet kell fölszerelni s nem szabad megengedni, hogy tintát az olvasó vigyen magával. Természetesen e szabály nem vonatkozhatik sem díszművekre, sem metszetekre vagy ilyesekre. Eltiltandók továbbá az átrajzolások mindennemű áttetsző papíron, a könyvekbe való beírás, befirkálás, mi ellen egyetemi könyvtárakban eddig még a küzdelem hiába való volt; általában eltiltandó mindaz, a mi a könyv megrongálását okozhatja.

Végre még csak az jegyzendő meg, hogy a tudomány érdeke azt kívánja, hogy országos, egyetemi és népkönyvtárak nyitva legyenek egész nap, kb. 8–9 órán át; mert mindenkinek, ki dolgozni akar, alkalmat kell rá adni; és ez a könyvtárra nézve is előnyös; mert minél inkább használható a könyvtár helyben, annál kevesebb a kikölcsönzés, a minek lehető apasztása a könyvtárnak egyik fő érdeke.

Álljanak itt mintául a budapesti egyetemi könyvtár és a nemzeti múzeum olvasótermi szabályzatai.

*A Budapesti Egyet. Könyvtár ügyviteli szabályzatának az olvasótermi látogatásra vonatkozó része:*[61]

21. §. Az *olvasóterem* minden tisztességesen öltözött és komoly magaviseletű egyén számára nyitva áll, a ki 16-ik életévét betöltötte; de az egyetemi és műegyetemi hallgatóknak elsőségök van. A ki a könyvtárt használni akarja, az igazgatótól vagy az e czélra felhatalmazott könyvtártiszttől látogatási jegyet kér. Az egyetemi vagy műegyetemi tanuló leczkekönyvével, gymnasiumi vagy reáliskolai tanuló saját igazgatójától vagy osztálytanárától kiállított bizonyítvánnyal tartozik magát igazolni. Más polgári állású egyének is, ha a könyvtár tisztviselői előtt ismeretlenek, tartoznak magokat kellőleg igazolni. A sorszámmal ellátott látogatási jegyre az illetőnek feliratik neve s polgári állása. Az olvasóterembe csak az mehet be, ki látogatási jegyét a kapusnak bemutatja és azt felsőruhájával, botjával, esernyőjével, kalapjával nála hagyja.

A látogatási jegyekről az igazgató könyvet vezet; ezek személyre szólnak és másra át nem ruházhatók.

Ha valaki látogatási jegyét elveszti, azt tartozik az igazgatónak bejelenteni, ki megsemmisítése iránt intézkedik. Ha valaki látogatási jegyét másnak adja, s tette kiderül, az a könyvtár látogatásától az illető tanévre eltiltatik.

A látogatási jegyek mindig egy tanévre szólnak és a következő tanév elején ujjal cserélendők ki.

E látogatási jegyek csak a nagy olvasóterembe lépésre jogosítanak fel.

[61] Jóváhagyta a vallás- és közokt. ügyi m. k. minister ur 4524/1901. sz. a.

22. §. Könyvek a kézikönyvtárból csak a nyitvatartás utolsó félórájáig adatnak ki. A belső termekben őrzött könyvekre nézve kivánatlapok a nyitvatartás egész ideje alatt adhatók be. (L. következő §. 5. kikezdés.) Ezekre nézve az olvasóterem bejáratánál külön levélszekrény is áll.

23. §. Az olvasó felső ruháját, botját stb. a ruhatárban a 21. §. szerint átadván, ruhatári (sárgarézből) és ellenőrző-jegyet (kemény papirból) kap, melyeknek száma ugyanaz.

Az olvasó az olvasóteremben ellenőrzőjegyét a tisztnek adja át, mire kivánatlapot kap, melyre az ellenőrző-jegy száma van írva. Az ellenőrző-jegyet a tiszt az ugyanazon számú rekeszbe helyezi.

Az olvasó a kivánatlapot kitöltvén, a szolga kezéhez juttatja. Ha a könyv benn van, azt az olvasó azonnal megkapja s a kivánatlapot az ellenőrző tiszt veszi át megőrzésül. Ha a könyv nincs helyén, a szolga a czímet áthúzza s a kivánatlapot visszaadja. Ekkor az olvasó ugyanazon számmal ellátott más kivánatlapot kér és más könyvet kiván.

Azon kivánatlapokat, melyekre könyvek adattak ki, rövid időközönkint, vagy a tiszt sürgetésére azonnal is, a szolgák pontosan beadják és az ellenőrző-jegyek mellé helyezi.

Az az olvasó, ki ellenőrző-jegyére már kapott kivánatlapot és ismételve kér, kivánata nem vehető tekintetbe, míg az először kérők kielégítve nincsenek. Az új kivánat akkép teljesíttetik, hogy a tiszt más kivánatlapot, de az előbbivel megegyező számut ad. A belső könyvtári termekre szóló megrendelések ugyanily kivánatlapokra irandók. Ezek közül a d. e. 11 óráig beadottakra még az nap d. e., az azután beadottakra d. u. ½4 órára s a d. u. beadottakra másnap d. e. ½10 órára adatnak át a könyvek.

Távozni akarván az olvasó, a könyvet a ruhatárjegy felmutatása mellett visszaadja, a tiszt pedig kellő összehasonlítás s a dolog rendben találása után az ellenőrző-jegyet adja át, mely két jegyre a ruhatárból az olvasó letéteményét kézhez kapja.

24. §. Az olvasóteremben a legnagyobb csend követeltetik, miért is a járás-kelés, hangos beszéd, vagy az olvasók minden másnemű háborgatása tilos.

25. §. Az olvasóknak a könyvszekrények és állványok emelvényeire fellépni tilos.

26. §. Regények, színművek s más mulattató könyvek csak bebizonyított tudományos czélra adhatók ki.

27. §. Az olvasóteremben rendszerint egyszerre csak egy kötet adatik ki olvasás végett; kivételt tesznek e szabály alól a szótárak, fordítások, atlaszok s más efféle segédkönyvek.

28. §. Egy s ugyanazon nap több különböző munka is kiadatik egymásután az olvasónak. Ha azonban a kivánatok tökéletes tervtelenséget, puszta kapkodást árulnának el, a könyvtártiszt fel van jogosítva az ily követeléseket visszautasítani.

29. §. A füzetekben megjelenő és még be nem kötött munkák az olvasóteremben a közönségnek ki nem adhatók.

30. §. A könyvekből való kijegyzésnél a papir nem a könyvre, hanem melléje teendő.

31. §. Ha az olvasó kijelenti, hogy a belső termekből kihozott munkát másnap ismét használni óhajtja, az számára az olvasóteremben félretétetik.

32. §. Az irott czímtárak az olvasó közönséggel rendszerint nem közölhetők; kivételkép azonban erre az igazgató felhatalmazást adhat.

*A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári szabályzatának az olvasóteremre vonatkozó része:*[62]

1. A könyvtárt használni kivánók számára az olvasóterem, a vasárnapokat és ünnepeket, a nagycsütörtököt, nagypénteket, nagyszombatot, s julius 1-étől augusztus 31-ig a revizióra s a porolásra szolgáló két havi időt kivéve, naponkint reggel 9 órától délutáni 1 óráig van nyitva.

2. Az olvasóterembe tanulmányozás czéljából minden, 16-dik életévét betöltött, tisztességesen öltözött egyén bebocsáttatik.

3. A könyvtárt látogatók, első látogatásuk alkalmával kötelesek az e czélra szolgáló könyvbe nevöket, polgári állásukat s lakásukat beírni, s ez alapon egy év tartamára érvényes igazoló jegyet kapnak. Az igazoló jegyet a könyvtári igazgató-őr ingyen adja; a jegy másra át nem ruházható; tulajdonosa azt magánál hordani s kivánatra előmutatni tartozik. Minden látogató köteles beírt lakásának évközben történt változtatását bejelenteni.

4. Olvasásra csak a jelentkező által sajátkezüleg aláírt kölcsönző lap mellett adatnak ki az egyes művek. A pontosan kitöltendő kölcsönző lap a teremben jelenlevő könyvtári alkalmazottól kapható. E kölcsönző lapot csak a használt mű hibátlan visszaszolgáltatása után kapja vissza az olvasó.

5. A ki valamely művet több napon át kiván használni, e szándékát az olvasóteremben felügyelő könyvtári alkalmazottnak bejelenti, s ez az illető művet számára félreteszi; ha azonban 3 egymásután következő napon a félretett mű tovább-használatára nem jelentkeznék, e mű használatára a sorrendben utána előjegyzett van jogosítva, illetőleg pedig a mű rendes helyére visszatétetik.

6. Ha egy időben többen jelentkeznek valamely mű használhatásáért, a jelentkezés sorrendje irányadó.

7. Jegyzeteket az olvasóteremben csak irónnal szabad tenni; a kikölcsönzött művekbe belejegyezni, egyes szavakat azokban aláhúzni, vagy festőszereket használni, tilos.

8. Képes munkák illustratióinak lerajzolására esetről-esetre a könyvtári igazgató-őr ad engedélyt, de az illustratiókat átrajzolni (pauzálni) feltétlenül tilos.

9. A ki valamely művet megrongál vagy beszennyez, tartozik a kárt megtéríteni.

10. Az olvasóteremben mindenki csöndesen járni és csöndesen viselkedni tartozik, hogy az olvasó közönséget ne zavarja.

11. A könyvtárt látogatók kötelesek felső ruháikat s a magukkal hozott csomagokat, könyveket, s bárminemű nyomtatványokat az osztály ruhatárában letenni.

12. Az olvasóteremben a jelenlevő könyvtári alkalmazott és a szolgák őrködnek a rend és csend föntartása, úgyszintén a teremben kifüggesztett, jelen könyvtári rendszabályok szigorú megtartása felett.

13. A rend ellen vétőktől a könyvtári igazgató-őr az igazolójegyet s az olvasásra jogosító engedélyt egy bizonyos időre, vagy mindenkorra is megvonhatja.

14. A könyvtár használata ingyenes.

A múzeumi könyvtárt a dolgozóteremben a nyitási idő alatt tudományos buvárlat czéljából a könyvtári tisztviselők előtt személyesen ismert szaktudósok és esetleg oly egyének is külön teremben használhatják, kik erre társadalmi állásuknál fogva igényt tarthatnak.

E teremben is, a használat idején, egy tisztviselő állandóan jelen van és felügyel.

[62] A vall.- és közokt. ü. miniszter ur által 10498/1898. sz. a. jóváhagyott nemzeti muzeumi szervezeti és szolgálati szabályzatból.

Hírlapok csak az e czélra berendezett teremben olvashatók.

Tudományos kutatások előmozdítása czéljából egy délutáni dolgozószoba áll a kutatók rendelkezésére, melyben kivételes szükség és sürgősség esetén tanulmányaikat a hivatalos órákon kívül is folytathatják. Ennek használatára nézve esetről-esetre az igazgató-őr ad engedélyt, mely már egy nappal előre kikérendő, hogy a szükséges felügyeletről és a használandó könyvtári anyag kikereséséről gondoskodás történhessék.

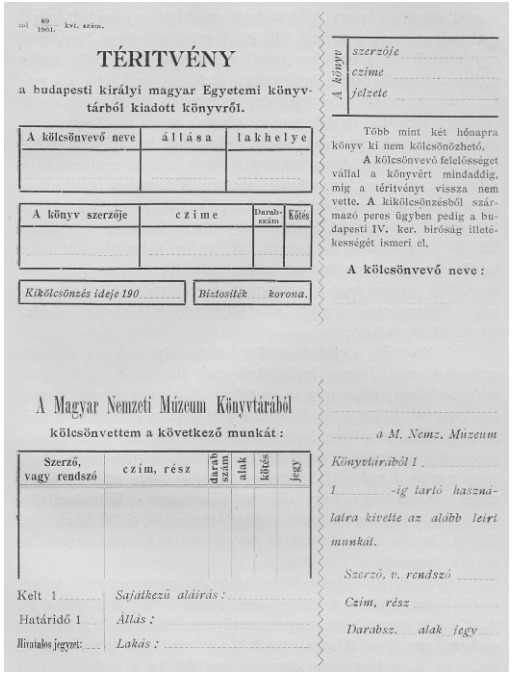
II. *Könyvkikölcsönzés.*

Kétségtelen dolog, hogy legjobb volna a könyvtárakat nyitva tartani egész nap, pl. reggel 9-től esti 8–9 óráig s könyvet egyáltalán nem adni ki. Ez a gyakorlat Amerika legtöbb könyvtárában, a British Museumban stb. Ilyen esetben az olvasótermeket föl kell szerelni minden lehető kényelemmel. Erről már volt szó. Azonban egyetemi könyvtárakban ez a mód kivihetetlen; a tanszékek igénye megkívánja a tanárok részére a meglehetősen szabad kikölcsönzést, még pedig hosszabb időre is.

A kikölcsönzésre általában a következő szabályok irányadók:

*a)* A kikölcsönzésre jogosított egyének száma egészben jobban korlátozandó, mint az olvasó termek látogatóéi; mert itt még más szempontok is figyelembe veendők. Sőt a kikölcsönzött könyvek visszakaphatása bizonyos biztosítékokat is igényel; ilyenek: a kikölcsönzőnek hivatali vagy másnemű állása, vagyona, a könyv árának biztosítékúl letevése, mások kezessége. Ez a kezes könyvtári hivatalnok ne legyen s némely könyvtári szabályzat egyenesen meg is tiltja, mint pl. Lipcsében; ez által úgy az igazgatóság, mint a hivatalnokok több kedvetlenségtől meg vannak mentve. A kezes rendszerint valamely tekintélyes városi polgár vagy egyetemi tanár. Ily esetben ez vagy egyenesen a térítvényt írja alá vagy egy erre kész lapot tölt ki, melyet a térítvényhez kell mellékelni.

*b)* Egy térítvényre csak egy könyv, illetőleg mű vehető ki és ennek kitöltése mindig tintával történjék. Ezért a térítvényeket ma már úgy nyomatják, hogy egy könyvnél több nem is fér rájok. Térítvény nélkül könyvet kivinni senkinek se legyen szabad s így az igazgatónak vagy hivatalnokoknak sem. A térítvények alakjáról itt közöljük a nemzeti muzeum és budapesti egyetemi könyvtáréit, a melyek vagy hasonlók teljesen megfelelők.



TÉRITVÉNY

a budapesti királyi magyar Egyetemi könyvtárból kiadott könyvről.

| A kölcsönvevő neve | állása | lakhelye |
|---|---|---|
| | | |

| A könyv szerzője | czime | Darabszám | Kötés |
|---|---|---|---|
| | | | |

Kikölcsönzés ideje 190 . . . . . Biztosíték . . . korona.

A könyv szerzője . . . . . czime . . . . . jelzete . . . . .

Több mint két hónapra könyv ki nem kölcsönözhető.

A kölcsönvevő felelősséget vállal a könyvért mindaddig, míg a téritvényt vissza nem vette. A kikölcsönzésből származó peres ügyben pedig a budapesti IV. ker. bíróság illetékességét ismeri el.

A kölcsönvevő neve:

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárából

kölcsönvettem a következő munkát:

| Szerző, vagy rendszó | czím, rész | darabszám | alak | kötés | jegy |
|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | |

Kelt 1 . . . . . Sajátkezű aláírás: . . . . .

Határidő 1 . . . . . Állás: . . . . .

Hivatalos jegyzet: . . . . . Lakás: . . . . .

. . . . . a M. Nemz. Múzeum Könyvtárából 1 . . . . .

1 . . . . . -ig tartó használatra kivette az alább leirt munkát.

Szerző, v. rendszó . . . . .

Czim, rész . . . . .

Darabsz. . . . alak . . . . jegy . . . .

144. kép.

Általában a térítvények kezelésére két mód van. Lehetnek t. i. kettősök, két részre szakíthatók, mint a mellékelt minták, s akkor az egyik lap a kivevő nevén, másik a könyv helyes címe szerint őriztetik betűsorban. Nagy forgalmu könyvtárban csak ez a mód ajánlható; mert a hivatalnok munkáját egyszerűsíti, mivel a térítvényt maga a kivevő tölti ki. A másik eljárás az, hogy csak egy részből áll a térítvény (minő a közlöttek nagyobbik fele) s ezeket a kivevők nevein betűrendben őrzik, míg a kisebb könyveket betűrendes könyvbe írják be, melyben a következő rovatok vannak: sorszám, kivétel napja, könyv czíme és kötetszáma, darabszám, kötés minősége, könyv helyszáma, kivevő neve, behozatal napja, jegyzet. Ilyen könyvet e sorok irója is rendezett be a kolozsvári egyetemi könyvtárnál; azonban a forgalom növekedésével a kettős térítvényekkel kellett kicserélni; de pl. máig is e mód van meg Strassburgban. Hiánya, hogy a szerzők nevei ugyanazon betűnél nem kerülhetvén szoros betűrendbe, a keresés sok időbe kerül. Ha a kivevő a könyvet visszahozta, térítvénye sajátkezüleg aláírt felét visszakapja e rányomott szóval, mire külön bélyegző kell: »Visszahozta«, a másik rész félretehető és a statisztikai adatoknál felhasználható.

*c)* Nagyobb forgalom mellett ritka helyt lehet a könyvet azonnal kivenni, hanem levélszekrényeket állítnak fel a könyvtár előcsarnokában, néha még a városban is, pl. a könyvtár könyvárusainál (városi könyvtár, Frankfurt a/M.), épúgy a kikölcsönzendő, mint az olvasótermekben használandó könyvekről, a honnan a bizonyos óráig kihordott kivánatlapokra a könyv másnap megkapható vagy esetleg a bedobott kivánatlapot kapja vissza az illető e jelzéssel: »Nincs meg« vagy »Ki van kölcsönözve«. E kivánatlapokat a könyvtárakban bizonyos csekély árért adják, pl. 20 darabot 10 fillérért. Az ily lapok hátára jó rányomatni a könyvtár használásáról a fontosabb szabályokat.

*d)* A könyvkikölcsönzésben bizonyos megszorítások szükségesek. Ilyenek: könyvet kivenni csak a nap bizonyos idejében, pl. 9–12-ig lehessen; a térítvény személyesen állítandó ki; könyvet rendesen egy hóra, 6 hétre adjunk ki s a határidő leteltével szükséges, hogy az intés azonnal elmenjen, melyért, ha a szolga viszi el, bizonyos intési díj (20 fillér) fizetendő. Szabatosan meghatározandó a meghosszabbítás módja, az egyszerre kiadható művek (kötetek) száma. Egyetemi könyvtárakban a tanárokra nézve a határidő kivételesen ½ év, sőt több is lehet. Beveendő a szabályzatba, hogy senki se vegyen ki könyvet más számára, noha ezt igen nehéz vagy épen lehetetlen ellenőrizni. Több helyt benne van a szabályzatban, hogy senki sem viheti el a városról a könyvet bejelentés nélkül; ámde ez is a végre nem hajthatók rovatába fog tartozni.

*e)* Minden szabályzatban gondoskodni kell a legalább ugyanazon állambeli könyvtárak csereviszonyáról. A könyvkikölcsönzők tekintélyes részét teszik a vidéki középiskolák s más intézetek tanárai. Ilyen czélra a könyvek kimélése végett faládák készítendők. A vidékre küldött könyvekért a jótállás az illető intézet igazgatóját illeti. A szolgák számára ily elküldött könyvek csomagolása díjában kevés díj kérhető be.

*f)* A könyvek közül nem kölcsönözhetők ki: lexiconok, encyclopaediák, kéziratok, incunabulumok, nagy díszművek, unicumok vagy nehezen pótolható művek, rézmetszetek, kézirajzok, bibliographiai művek, bekötött napilapok s természetesen, a még kellőleg be nem vezetett uj munkák. Jó, ha némely különösen ritka dolog kikölcsönzését felsőbb engedélytől teszszük függővé; mert így a könyvtár esetleges követeléssel szemben fedezve van.

Azok az adatok, melyek a könyvtárnak kivált e kétoldali működéséből erednek, származik *a könyvtári statisztika*, melynek nem annyira szükségessége fontos, mint inkább érdekessége. A könyvtári statistika érdekesebb adatai a következők: A könyvvételre és más dologiakra, valamint a személyzetiekre fordított kiadások külön és együtt véve. A könyvtárba évenként bejött művek kötetszáma (térképeknél drb): vétel, ajándék, csere és egyéb uton. E ponton meg szoktak különböztetni kötetet és füzetet. A száz, máshelyt a 49 oldalnál kevesebből álló művet füzetnek veszik, a minek különben nem sok az értelme, mert hiszen a könyv értéke

nem a nagyságtól függ; pl. Párisban a Didot-féle árverésen 1878-ban 50 füzetet, melyek átlag 38 lapnyiak voltak, 50.000 frankon adtak el s a kötet latin neve is *(volumen) eredetileg* jelentett akár egy, akár 30 méteres tekercset. De hát a dolog végre egyre megy.

A könyvtár használatáról a következő, különben pontosan meg nem állapítható adatokat szokás feljegyezni: Az olvasóteremben a látogatók számát naponként, hónaponként, összesen egy év alatt, valamint külön kimutatásokat készítnek az olvasókról nem- és hivatás szerint. Kimutatják a látogatók által használt műveket kötet és szak szerint. Ugyanily összegező kimutatást készítnek a hirlapi vagy esetleg más olvasóterem látogatottságáról s végre a könyv-kikölcsönzőkről és a könyveknek más intézetekhez való elküldéséről. A kéziratok, oklevelek, általában ritkaságok használatát külön szokás kimutatni. E statisztikai adatokat az évi jelentésben szokták kiadni s nálunk a statistikai hivatal is havonként bekéri. Ezek pontos vezetésére ily esetben külön, bekötött napló szükséges, melynek rovatait a statisztikai adatok természete határozza meg.